

VILNIAUS UNIVERSITETAS

Jūratė

CHARENKOVA

Vyresnio amžiaus asmenų tapatumo
tęstinumo prielaidos persikeliant į
globos įstaigą

DAKTARO DISERTACIJA

Socialiniai mokslai

Sociologija S 005

VILNIUS 2020

Disertacija rengta 2015–2019 metais Vilniaus universitete

Disertacija ginama eksternu

Mokslinė vadovė:

doc. dr. Violeta Gevorgianienė (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, sociologija, S 005).

VILNIUS UNIVERSITY

Jūratė

CHARENKOVA

Prerequisites of Identity Continuity of Older People During Residential Care Facility Relocation

DOCTORAL DISSERTATION

Social Sciences

Sociology, S005

VILNIUS 2020

This dissertation was written between 2015 and 2019 in Vilnius University
The dissertation is defended on an external basis.

Academic supervisor:

doc. dr. Violeta Gevorgianienė (Vilnius University, social sciences,
sociology, S005)

TURINYS

TURINYS	5
PAGRINDINĖS SĄVOKOS	8
IVADAS	9
1. SENATVĖS TAPATUMO KONCEPTUALIZAVIMAS	16
1.1 Tapatumo fenomeno analizė	16
1.2 Senatvė individualiu ir socialiniu aspektu.....	19
1.2.1 Senatvės ir vyresnio amžiaus asmenų įvaizdis.....	21
1.2.2 Senatvėje patiriami socialinių vaidmenų pokyčiai.....	24
1.3 Socialinės senėjimo teorijos.....	29
1.4 Pagrindiniai A. Giddens (2000) tapatumo teorijos teiginiai	35
2. PERSIKĖLIMAS Į GLOBOS ĮSTAIGĄ KAIP IŠŠŪKIS VYRESNIO AMŽIAUS ASMENS TAPATUMUI	39
2.1 Globos įstaigos vyresnio amžiaus asmenims: tarp institucijos ir namų 39	
2.2 Persikėlimas į vyresnio amžiaus asmenų globos įstaigą kaip pereinamasis gyvenimo etapas: proceso analizė	43
2.2.1 Persikėlimo į globos įstaigą aplinkybės	45
2.2.2 Gyvenimo būdo pokyčiai persikėlus į globos įstaigą.....	50
2.2.3 Adaptacijos globos įstaigose procesas	56
3. TYRIMO METODIKA	61
3.1 K. Charmaz grindžiamosios teorijos versijos metodologinės ir epistemologinės prielaidos	62
3.2 Tyrimo metodas ir duomenų analizės būdai.....	66
3.2.1 Pirminis kodavimas.....	67
3.2.2 Fokusuotas kodavimas	68
3.2.3 Teorinis kodavimas	69
3.2.4 Interviu išrašai ir atmintinių (memų) rašymas.....	70
3.3 Tyrimo dalyvių atranka ir tyrimo eiga.....	73
3.4 Tyrimo etika	79

3.5	Tyrėjas tyrimo procese.....	81
4.	TYRIMO DUOMENŲ ANALIZĖ IR INTERPRETACIJA.....	85
4.1	Pirminio kodavimo etapas – vyresnio amžiaus asmenų gyvenimo istorijos.....	85
4.1.1	Marija: iš „didelės ir laimingos šeimos“ – į globos įstaigą.....	86
4.1.2	Vytautas: „dabar laiką skiriu sau“.....	94
4.1.3	Aldona: negalia ir izoliacijos patirtis – „taip išėjo“.....	100
4.1.4	Albina: gyvenimas „visą gyvenimą vien valdiškuos namuos“.....	108
4.1.5	Juozas: kaimo žmogus su „menininko gyslele“.....	116
4.1.6	Genutė: „kuo Anglijos karalienei geriau negu man“?.....	122
4.1.7	Elvyra: „aš pati norėjau čia persikelti, čia žmonės arčiau dūšios“...	130
4.2	Fokusuoto kodavimo etapas – kategorijos ir kategorijų šeimos.....	138
4.2.1	Savimonė ir statusas.....	141
4.2.2	Socialiniai santykiai ir prierašumas.....	150
4.2.3	Užimtumas ir laisvalaikis.....	160
4.2.4	Vertybės ir įsitikinimai.....	166
4.2.5	Gyvybingumas.....	175
4.2.6	Kūno pojūtis ir sveikata senatvėje.....	181
4.2.7	Persikėlimas į globos įstaigą.....	189
4.3	Teorinio kodavimo etapas – vyresnio amžiaus asmenų tapatumo tęstinumo prielaidos persikeliant į globos įstaigą.....	203
4.3.1	Persikėlimo į globos įstaigą kontekstas.....	204
4.3.2	Vyresnio amžiaus asmenų tapatumo tęstinumo prielaidos persikeliant į globos įstaigą.....	213
4.3.3	Persikėlimas į globos įstaigą – tarsi ėjimas <i>tiltu</i> į naują gyvenimą..	224
4.3.4	„Kelionės įprasminimas (per)rašant memuarus“ – ašinė kategorija	231
5.	DISKUSIJA.....	238
5.1	Tapatumo tęstinumo puoselėjimas kaip persikeliant patiriamos tapatumo krizės įveikimą lengvinanti sąlyga.....	238

5.2 Vyresnio amžiaus asmenų tapatumo tęstinumo prielaidos persikeliant į globos įstaigą Lietuvos ir užsienio tyrimuose	241
5.3 Tapatumo tęstinumo puoselėjimas per kelionės įprasminimą (per)rašant memuarus	249
IŠVADOS	257
REKOMENDACIJOS	262
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	265
PRIEDAI	279
PUBLIKACIJŲ SĄRAŠAS	289
UŽRAŠAMS	290

PAGRINDINĖS SĄVOKOS

Tapatumas – remiantis Giddens (2000) tapatumo teorijos idėjomis – šiame darbe suprantamas kaip tęstinis refleksyvus visą gyvenimą trunkantis projektas. Individas formuoja savo tapatumą integruodamas išgyventas gyvenimo patirtis – biografinius lūžius – į internalizuotą besivystančią istoriją, kuri asmeniui suteikia vientisumo ir tęstinumo jausmą gyvenimo eigoje.

Tapatumo tęstinumas – asmens pastangos patiriamų gyvenimo eigoje pokyčių kontekste (šio darbo lauke – persikeliant į globos įstaigą) išsaugoti įprastą gyvenimo būdą, kasdienę rutiną ir asmeniškai svarbius įpročius, socialinius santykius, užimtumo ypatumus ir kt. svarbius jo tapatumui aspektus.

Gyvenimo stilius – asmens pasirinkta surutinta praktika, rutiniški rengimosi, valgymo įpročiai, veiklos būdai ir pasirinkta bendravimo su kitais žmonėmis aplinka, suteikianti materialią formą konkrečiam „Aš“ tapatumui (Giddens, 2000). Individo saugumo ir vidinio „komforto“ jausmui užtikrinti gyvenimo stiliui būdinga vienovė – asmuo renkasi tik vieną gyvenimo stilių ir tam tikras jį sudarančias gyvenimo praktikas, o kitas atmeta, kaip netinkančias jo gyvenimo stiliui.

Pereinamasis gyvenimo etapas (*angl. transition*) – bet koks gyvenimo įvykis, sukeliantis žymius turėtų socialinių vaidmenų, asmeninių santykių ir kasdienės rutinos pokyčius. Pereinamieji etapai, nors gali apimti ir džiaugsmingus gyvenimo įvykius, įprastai asocijuojasi su aukštesniu streso lygiu, neapibrėžtumo ir nesaugumo jausmo patyrimu. Dėl didelio patiriamų pokyčių masto pereinamieji etapai siejami su tapatumo krize. Šio darbo kontekste nagrinėjamas pereinamasis etapas buvo persikėlimas į globos įstaigą.

ĮVADAS

Gyvenamosios vietos pakeitimas gali būti sudėtingas daugumai žmonių, tad galima daryti prielaidą, kad vyresnio amžiaus asmenų patirtys apsigyvenus globos įstaigoje bus panašios į bet kurio kito persikėlimą patyrusio asmens (Jungers, 2010; Johnson ir Bibbo, 2014). Kita vertus, kitaip nei didžiosios besikraustančių žmonių dalies atveju, vyresnio amžiaus asmenų persikėlimas į globos įstaigą neretai būna staigus ir netikėtas įvykis, ypač asmens sveikatos pablogėjimo atveju. Be to, dėl ribotos privačios erdvės globos įstaigoje vyresnio amžiaus asmenys kraustymosi metu yra priversti palikti didžiąją dalį asmeninių daiktų ir turi pripažinti, kad dėl silpstančios sveikatos bei mažėjančio savarankiškumo lygio jų galimybės naujuose namuose patiems savimi pasirūpinti, tikėtina, bus žymiai mažesnės. Dėl šių priežasčių vyresnio amžiaus asmenų persikėlimo į globos įstaigą patirtys būna sudėtingesnės patiriamų išgyvenimų atžvilgiu: persikeliančiojo gyvenime tai – kritinis momentas ir kiekvienu atveju labai unikali patirtis (Ellis, 2010; Riedl, Mantovan ir Them, 2013).

Darbo aktualumas

Nuo XX a. II-osios pusės stebimas spartus pasaulio populiacijos senėjimo procesas. Medicinos mokslo pažanga, mažėjantys gimstamumo ir mirtingumo rodikliai, ilgėjanti vidutinė gyvenimo trukmė – visa tai lemia vyresnio amžiaus asmenų skaičiaus augimą Vakarų visuomenėse. Iš 7 milijardų planetos gyventojų 65 m. ir vyresni asmenys sudaro beveik 8 proc. populiacijos (daugiau kaip 500 mln.). Prognozuojama, kad iki 2050 m. ši gyventojų dalis išaugs dvigubai – iki 16,5 proc. (Šurkienė ir kt., 2012). Lietuvoje, kaip ir visame pasaulyje, vyresnio amžiaus žmonių skaičius sparčiai auga. Remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis (2019), 2010 m. Lietuvoje 65 metų ir vyresnių gyventojų dalis sudarė 16,05 proc. visų šalies gyventojų (534 401 gyv.), 2018 m. ši gyventojų dalis augo iki 19,68 proc. visų šalies gyventojų (552 883 gyv.). Prognozuojama, kad 2030 m. 20 proc. visų šalies gyventojų sudarys vyresni kaip 65 metų amžiaus asmenys. Lietuvoje stebima intensyvaus gyventojų senėjimo ir depopuliacijos demografinė tendencija: bendras Lietuvos gyventojų skaičius mažėja, tačiau vyresnio amžiaus asmenų grupė auga (Stepukonis ir Puodžienė, 2009; Okunevičiūtė-Neverauskienė ir Moskvina, 2013).

Visuotinio Europos ir pasaulio gyventojų senėjimo kontekste auga socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims svarba ir aktualumas šiuolaikinėje socialinių paslaugų sistemoje (Žalimienė, 2007). Šeimos globos

funkcijų silpnėjimas, susijęs su gausėjančiu nepilnų šeimų skaičiumi, nestabilia šeimos struktūra ir šeimos narių teritoriniu mobilumu (pavyzdžiui, migracija), giminystės ryšių tinklus daro fragmentiškus ir mažina šeimos narių galimybes rūpintis vyresnio amžiaus giminaičiais (Kanopienė ir Mikulionienė, 2006). Šios priežastys lemia institucinių (formalių) globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims reikalingumą ir šių paslaugų paklausos augimą (Žalimienė, 2007; Juozeliūnienė, 2015).

Remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis (2019), tiek globos įstaigų skaičius Lietuvoje, tiek ir vyresnio amžiaus gyventojų skaičius jose didėja. 2000 m. 93 globos įstaigose vyresnio amžiaus asmenims gyveno 4348 vyresnio amžiaus asmenys, 2009 m. 103 socialinės globos įstaigose buvo 5005 gyventojai, 2017 m. 125 globos įstaigose gyveno 5809 vyresnio amžiaus asmenys. Sulaukę 85 ir daugiau metų vyresnio amžiaus asmenys yra pati didžiausia amžiaus grupė, kuriai teikiamos ilgalaikės socialinės globos paslaugos. Dėl savo specifinių socialinių ir psichologinių poreikių ši amžiaus grupė, tikėtina, reikalauja daugiau socialinių darbuotojų dėmesio bei specifinės kompetencijos (Orlova, 2013). Remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis (2019), kasmet vis daugiau vyresnio amžiaus asmenų susiduria su persikėlimo į globos įstaigą iššūkiu. 2015 metais į globos įstaigas atvyko 1621 naujas gyventojas, 2016 metais – 1573 nauji gyventojai, 2017 metais šis skaičius kilo iki 1818. Pastaruoju metu į globos įstaigas kasmet atvyksta gyventi daugiau kaip 1500 naujų gyventojų.

Persikėlimas gyventi į globos įstaigą tiek moksliniame diskurse, tiek pačių vyresnio amžiaus asmenų yra laikomas vienu reikšmingiausių ir daugiausiai streso sukeliančių pereinamųjų laikotarpių (*angl.* transition) vyresniame amžiuje (Lowis ir kt., 2005; Cheek ir kt., 2006). Teigiama, kad pagal patiriamo streso lygį tapimas globos įstaigos gyventoju yra tik šiek tiek mažiau streso sukeliantis įvykis nei sutuoktinio mirtis ar skyrybos (Lee, Simpson ir Froggat, 2013; Rijnaard ir kt., 2016). Net ir planuotas persikėlimas į globos įstaigą reikalauja ypač didelių vyresnio amžiaus asmens pastangų prisitaikant, lemia reikšmingus jo gyvenimo būdo pokyčius ir yra siejamas su patiriama tapatumo krize (Cooney, Murphy ir O'Shea, 2009; Aminzadeh ir kt., 2009; Theurer ir kt., 2015).

Įprastai persikėlimo laikotarpis asocijuojasi su neigiamų pasekmių asmens tapatumui įvairove: asmuo patiria paliktumo, neužtikrintumo, namų netekties jausmus, susiduria su privatumo ir autonomijos lygio sumažėjimu, krenta jo subjektyviai patiriamos gerovės lygis. Persikėlus dažnai tenka nutraukti daugybę ilgalaikių socialinių ryšių, o užmegzti naujus kontaktus ar

palaikyti jau turimus naujoje ir nepažįstamoje aplinkoje yra sudėtinga. Vyresnio amžiaus asmuo nebegali tęsti įprasto gyvenimo stiliaus, užsiimti mėgstamomis laisvalaikio ar socialinėmis veiklomis, turi prisitaikyti prie naujo dienos režimo, keisti nusistovėjusią savo dienotvarkę (Aminzadeh ir kt., 2009; Lee, Simpson ir Froggat, 2013; Rijnaard ir kt., 2016). Remiantis Giddens (2000), „A5“ tapatumo tęstinumo jausmui yra svarbus gebėjimas išlaikyti asmeniui įprastą gyvenimo stilių, tad prisitaikymas prie gyvenimo būdo pokyčių persikėlus į globos įstaigą – pasikeitusios aplinkos, žmonių, gyvenimo sąlygų, aplinkos reikalavimų – sustiprina vyresnio amžiaus asmenų išgyvenamą tapatumo krizę.

Užsienio literatūroje akcentuojama, kad pereinamieji etapai yra svarbūs asmens prisitaikymui prie pokyčių, naujų įveikos strategijų išsiugdymui, šiuo laikotarpiu asmuo gali iš naujo įvertinti savo vertybes ir pasaulėžiūrą (Giddens, 2000; Ellis, 2010; Elledge-Volker, 2011; Lee, Simpson ir Froggat, 2013 ir kt.). Nesėkminga adaptacija prie persikėlimo į globos įstaigą sukeltų pokyčių gali baigtis ilgalaikiu stresu ir depresija, o sėkmingas prisitaikymas tuo tarpu gali užtikrinti naujo ir pozityvaus gyvenimo etapo pradėjimą įstaigoje. Nors dėl reikšmingų pokyčių asmens gyvenimo būdui ir tapatumo tęstinumui, sukeliama streso ir išaugusio nerimo lygio pereinamieji etapai įprastai laikomi iššūkiu ir reikalauja nemažai asmens pastangų prisitaikant, persikėlimas į globos įstaigą gali atverti teigiamas galimybes asmens tapatumui.

Visgi kitaip nei kiti gyvenimo pereinamieji etapai, persikėlimas į globos įstaigą įprastai siejamas su neigiama trajektorija asmens gyvenime – mažėjančiu savarankiškumu, augančia priklausomybe nuo aplinkinių, sveikatos apribojimais. Siekiant užtikrinti sklandesnes vyresnio amžiaus asmenų persikėlimo į globos įstaigą patirtis ir procesą bei užtikrinti teikiamų globos paslaugų, taigi ir viso šių asmenų gyvenimo kokybę, persikėlimo į globos įstaigas patirties – persikėlimo aplinkybių (pavyzdžiui, (ne)savanoriškumo), jo kultūrinio konteksto, tolesnės adaptacijos, gyvenimo būdo pokyčių – analizės aktualumas auga tiek Lietuvoje, tiek ir visame pasaulyje.

Temos iširtumas ir naujumas

Lietuvoje tyrimų apie vyresnio amžiaus asmenis ir senėjimą atlikta nemažai. Socialines paslaugas vyresnio amžiaus asmenims tyrinėja Dromantienė ir Kanopienė (2004), Žalimienė (2005), Stepanovič ir kt. (2010), Gudavičiūtė (2012) ir kt. autoriai. Gausu tyrimų, susijusių su vyresnio amžiaus asmenų sveikata bei įvairiais subjektyvios gyvenimo

kokybės aspektais (Jurgelėnas ir kt. 2007; Stepukonis, Svensson, 2007; Juozulynas ir kt., 2009; Butėnaitė ir Bulotaitė, 2011; Orlova, 2013 ir kt.). Analizuojami globos įstaigose gyvenančių vyresnio amžiaus asmenų gyvenimo kokybės veiksniai (Spirgienė ir Macijauskienė, 2008; Vaškevičiūtė ir Naujanienė, 2011; Orlova, 2013; Gruževskis ir Orlova, 2014). Vyresnio amžiaus asmenų tapatumas tiriamas per šios gyventojų grupės įvaizdžius žiniasklaidoje ir poveikį, kurį reprezentuojami įvaizdžiai turi asmens savęs vertinimui ar patiriamai stigmai (Mikulionienė ir Petkevičienė, 2006; Borisova, 2008; Rapolienė, 2007; 2008; 2010).

Nagrinėjant Lietuvos akademinį diskursą vyresnio amžiaus asmenų persikėlimo į globos įstaigą tematika buvo pastebėtas literatūros trūkumas šia tema – rastas vienas Naujanienės ir Vaškevičiūtės (2011) straipsnis, kuriame analizuojami asmens apsisprendimą persikelti lėmę veiksniai. Persikėlimo ir tolesnio gyvenimo bei adaptacijos globos įstaigoje patirtis nebuvo nagrinėjama. Siekiant detalizuoti esminius pokyčius, su kuriais vyresnio amžiaus asmenys susiduria per pirmuosius dvejus metus po persikėlimo į globos įstaigą buvo atlikta sisteminė užsienio literatūros apžvalga (Charenkova, 2018). Vis dėlto Lietuvos akademiniam diskurse vyresnio amžiaus asmenų persikėlimo į globos įstaigą patirčiai atskleisti nėra skiriama pakankamai dėmesio.

Nagrinėjant užsienio mokslinę literatūrą studijų, analizuojančių persikėlimo į globos įstaigą metu vyresnio mažiaus asmenų patiriamus išgyvenimus bei tolesnės adaptacijos įstaigoje strategijas yra kur kas gausiau (pavyzdžiui, Anderson, Petterson ir Sidenvall, 2007; Jungers, 2010; Fraher ir Coffey, 2011; Guzman, 2012; Riedl, Mantovan ir Them, 2013, ir kt.). Šalia šių atskirų tyrimų paminėtina Lee, Woo ir Mackenzie (2002) atlikta kritinė literatūros, susijusios su vyresnio amžiaus asmenų persikėlimo į globos įstaigą patirtimis, analizė: apžvelgti 1970-2000 metų straipsniai, atskleidžiantys, kaip vyresnio amžiaus asmenys įveikia persikėlimo į stacionarios globos įstaigą iššūkius. Šios literatūros apžvalgos dėmesio centre buvo prisitaikymo procesas po persikėlimo, tačiau persikėlimo poveikis vyresnio amžiaus asmens tapatumui analizuojamas nebuvo.

Užsienio literatūroje persikėlimo procesą nagrinėjančių studijų gausiau, tačiau dažniausiai tiriamas adaptacijos po persikėlimo procesas ar persikėlimo subjektyvus poveikis tam tikriems asmens gerovės aspektams, pavyzdžiui, savarankiškumui, orumo patyrimui, laisvalaikio leidimo ypatumams, namų pojūčio naujoje aplinkoje kūrimo procesui ir kt. (Cooney, Murphy ir O'Shea, 2007; Hutchinson ir Warner, 2014; Johnson ir Bibbo, 2014; Rijnaard ir kt., 2016 ir kt.). Persikėlimo poveikis vyresnio amžiaus

asmens tapatumui ir gerovei buvo tiriamas tik vienoje Riedl, Mantovan ir Them (2013) studijoje, kurioje buvo siekiama atskleisti į globos įstaigą persikėlusiu vyresnio amžiaus asmenų poreikius ir galimybes išsaugoti savo tapatumą bei savi-apsisprendimo (*angl.* self-determination) galimybes po persikėlimo.

Riedl, Mantovan ir Them (2013) tyrimo rezultatai atskleidė, kad tam, kad vyresnio amžiaus asmenys sėkmingai įveiktų persikėlimo sukeltus iššūkius, turėtų galimybes tęsti sau įprastą gyvenimo būdą bei puoselėtų tapatumą, jiems reikalinga tiek šeimos narių, tiek profesionalų pagalba. Nors Lietuvoje persikėlimo į globos įstaigą patirtys ir persikėlimo poveikis vyresnio amžiaus asmens tapatumo tęstinumui yra ganėtinai mažai tirtos sritys, turint omenyje Lietuvos demografinį kontekstą, tikėtina, kad panašių tyrimų poreikis ir aktualumas ateityje augs. Autentiškų socialiai globojamų vyresnio amžiaus asmenų persikėlimo į globos įstaigas patirčių tapatumo tęstinumo kontekste tyrimas ne tik prisidėtų prie sociologinio žinojimo kūrimo, tačiau ir leistų atskleisti šį fenomeną Lietuvos socialiniame ir kultūriniame kontekste, pasižyminčiame savita socialinės globos įstaigų kultūra, socialinio darbo paslaugų organizavimo pobūdžiu bei visuomenės požiūriu į tapimą socialiai globojamu asmeniu esant dar gajai nuostatai, kad senstančiais tėvais turi rūpintis vaikai.

Darbo mokslinė ir praktinė reikšmė

Tyrimų persikėlimo į globos įstaigas tematika stoka apriboja galimybes palengvinti persikėlimo procesą ir sumažinti literatūroje įvardijamas neigiamos persikėlimo patirties pasekmes vyresnio amžiaus asmenų tapatumui. Išsamus į globos įstaigas persikeliančių vyresnio amžiaus asmenų patirtis, jų patiriamus gyvenimo būdo pokyčius bei naudojamas įveikos strategijas siekiant puoselėti tapatumo tęstinumo jausmą atskleidžiantis tyrimas Lietuvoje autorės žiniomis nebuvo atliktas.

Disertacijos tyrimu siekiama grindžiamąja teorija paaiškinti **mokslinę problemą** sudarantį klausimą – kaip vyresnio amžiaus asmenys įveikia persikėlimo į globos įstaigą sukeltus iššūkius bei kokios yra jų tapatumo tęstinumo prielaidos šioje pokyčio situacijoje? Tyrimo problemą išplečia šie klausimai: su kokiais gyvenimo būdo pokyčiais susiduria vyresnio amžiaus asmenys persikėlę į globos įstaigą? Kaip jie išsaugo/ rekonstruoja savo tapatumą prisitaikydami prie pokyčių naujoje aplinkoje? Kokį poveikį turi persikėlimas į globos įstaigą bei savęs, kaip globos įstaigos gyventojų, suvokimas vyresnio amžiaus asmenų gyvenimo istorijoje (at)kuriant

tapatumą? Kokie buvo persikėlimą ir tolesnį prisitaikymą globos įstaigoje formuojantys ir įprasto gyvenimo būdo tęstinumo galimybes veikiantys aplinkos ir subjektyvūs veiksniai?

Disertacijos tyrimo duomenys galėtų praplėsti žinojimą apie gerontologinio socialinio darbo praktiką unikaliame Lietuvos socialiniame, istoriniame ir kultūriniame kontekste, todėl būtų naudingi tiek praktikams, tiek tyrėjams. Kadangi vis daugiau vyresnio amžiaus asmenų ima naudotis globos sistemos paslaugomis, svarbu užtikrinti šiems asmenims teikiamų globos paslaugų, taigi ir jų gyvenimo kokybę. Remiantis šio tyrimo rezultatais būtų galima teikti efektyvesnes, geriau individualius klientų poreikius atitinkančias paslaugas, kurti efektyvesnes darbo su persikeliančiais asmenimis metodikas, tokiu būdu didinant vyresnio amžiaus asmenų gyvenimo kokybę bei jų pasitenkinimą gaunamomis paslaugomis. Tyrimo duomenys padėtų globos įstaigų socialiniams darbuotojams efektyviau atliepti į globos įstaigą persikeliančių vyresnio amžiaus asmenų poreikius ir palengvinti jų adaptaciją naujoje aplinkoje sumažinant neigiamas persikėlimo pasekmes asmens tapatumui bei įprastam gyvenimo būdui. Tikėtina, kad tai savo ruožtu galėtų prisidėti ir prie pačių socialinių darbuotojų pasitenkinimo savo darbu.

Socialinės politikos kūrėjams ir įgyvendintojams tyrimo rezultatai padėtų kurti labiau į vyresnio amžiaus asmens poreikius orientuotų socialinių paslaugų sistemą. Būtinų socialinių paslaugų teikimo užtikrinimas yra susijęs ne tik su aukštesne paslaugų gavėjų gyvenimo kokybe organizuojant poreikius atitinkančių paslaugų teikimą paskutiniu etapu, bet ir su valstybės išipareigojimais įveikiant socialines ir ekonomines gyventojų senėjimo pasekmes, įgyvendinant ir formuojant socialinę politiką, socialinių paslaugų bei socialinės globos organizavimo gaires. Tyrimo rezultatai naudingi ne tik dėl tyrimo naujumo ar aktualumo Lietuvos visuomenės demografinių tendencijų kontekste: tikimasi, kad tyrimas padės kurti teigiamą požiūrį į gyvenimą globos įstaigoje kaip į gyvenimo etapą, pasižymintį ne tik savitais iššūkiais, bet ir galintį turėti teigiamo potencialo asmens tapatumui vyresniame amžiuje.

Tyrimo objektas: socialiai globojamų vyresnio amžiaus asmenų tapatumo tęstinumas persikeliančių į globos įstaigą.

Tyrimo tikslas: grindžiamąja teorija paaiškinti socialiai globojamų vyresnio amžiaus asmenų tapatumo tęstinumą po persikėlimo į globos įstaigą.

Darbo uždaviniai:

- 1) konceptualizuoti senatvės tapatumo fenomeną;
- 2) išanalizuoti persikėlimo į globos įstaigą poveikį asmens tapatumui vyresniame amžiuje;
- 3) identifikuoti esminius gyvenimo būdo pokyčius, su kuriais po persikėlimo į globos įstaigą susiduria vyresnio amžiaus asmenys;
- 4) atskleisti vyresnio amžiaus asmenų tapatumo tęstinumą palaikančias prielaidas;
- 5) nustatyti strategijas, kurias vyresnio amžiaus asmenys taiko siekdami (ne)išsaugoti tapatumą pasikeitusiose gyvenimo sąlygose;
- 6) atskleisti galimus vyresnio amžiaus asmenų pastangų išsaugoti tapatumo tęstinumą rezultatus.

Darbo struktūra: pirmame skyriuje konceptualizuojamas senatvės tapatumo fenomenas: diskutuojamos skirtingų mokslinių disciplinų prieigos, analizuojant tapatumo fenomeną, pristatomi kertiniai Giddens (2000) tapatumo teorijos teiginiai, senatvė analizuojama tiek kaip mokslo objektas, tiek kaip individuali asmens patirtis, turinti savitų iššūkių tapatumui. Antrame skyriuje atskleidžiami persikėlimo į globos įstaigą proceso ypatumai ir persikėlimo patirties poveikis vyresnio amžiaus asmens tapatumui. Trečiame skyriuje pristatoma tyrimo metodika, ketvirtame aptariami tyrimo rezultatai – sukurta grindžiamoji teorija, paaiškinanti vyresnio amžiaus asmenų tapatumo tęstinumą persikeliant į globos įstaigą. Penktasis skyrius yra skirtas diskusijai ir gautų duomenų interpretacijai lyginant su giminingais srities tyrimais. Darbas užbaigiamas išvadomis ir rekomendacijomis.

1. SENATVĖS TAPATUMO KONCEPTUALIZAVIMAS

Tapatumas yra platus ir daugiasluoksnis fenomenas, analizuojamas skirtingų disciplinų laukuose bei pasitelkiant įvairias metodologines priemones. Šiame skyriuje siekiama detalizuoti senatvės tapatumą: pirmoje skyriaus dalyje tapatumas senatvėje analizuojamas kaip mokslo objektas ir teorinis reiškiny, antroje – senatvė atskleidžiama kaip individualiai išgyvenamas asmens raidos etapas, turintis unikalių iššūkių asmens tapatumui.

1.1 Tapatumo fenomeno analizė

Daugialypį tapatumo fenomeną analizuoja įvairios disciplinos: sociologija, psichologija, filosofija, antropologija, istorija ir daugelis kitų (Soolberger, 2013). Psichologijoje akcentuojama savęs koncepto (*angl.* self-concept) svarba, edukologijoje išryškinamos tapatumo raidos galimybės, sociologija rekonstruoja tapatumo sampratos socialines prielaidas, o kultūros ir medijų studijos orientuojasi į tapatumo modelių simbolinio ar galios konteksto analizę. Tikėtina, kad tapatumą apibrėžti sudėtinga būtent dėl šių reiškinį analizuojančių disciplinų ir teorinių priegų skirtumų: tapatumas gali būti suprantamas kaip asmens savivaizdis, kaip įpročių suformuota konstrukcija, kaip socialinė atribucija ar vaidmuo (Ramarajan, 2014). Šios įvairių mokslo sričių perspektyvos gali vieną kitą papildyti, tačiau gali viena kitai ir prieštarauti (vom Orde, 2016).

Aiškinat sąvoką „tapatumas“ dažnai nurodoma lotyniška šio žodžio kilmė (*lot.* idem, identitas), apimanti du požymius – panašumą, t. y. tapatumą su kažkuo, ir skirtingumą, t. y., individualumą, unikalumą. Taigi asmuo vienu metu yra ir tapatus kitiems (panašus į kitus grupės ar visuomenės narius) ir unikalus (besiskiriantis nuo kitų grupės ar visuomenės narių) (vom Orde, 2016). Asmens panašumo aspektas remiasi prielaida, kad nepaisant gyvenimo eigoje patiriamų iššūkių ir besikeičiančių socialinių lūkesčių, asmuo tam tikra prasme išlieka toks pats nuo gimimo iki mirties momento (tapatus sau), tačiau tuo pat metu jis yra ir panašus į kitus asmenis, pavyzdžiui, priklausančius tai pačiai visuomenės grupei. Asmens unikalumo aspektas apima asmens skirtumus nuo kitų grupės ar visuomenės narių ir dažniausiai yra siejamas su vidiniais, nematomais tapatumo žymekliais.

Šie du tapatumo sampratos aspektai – tapatinimasis su kitais ir individualumas – yra vieni pagrindinių mokslinės diskusijos objektų bandant konceptualizuoti tapatumo sąvoką. Analizuojant mokslinę literatūrą galima pastebėti, kad aiškinant šį tapatumo dualumą dažnai daroma skirtis tarp socialinės psichologijos ir sociologijos tapatumo traktuočių. Socialiniai psichologai tapatumo analizę pradeda nuo individo lygmens ir analizuoja socialinės aplinkos poveikį asmens tapatumui, o sociologai pirmenybę teikia socialinei aplinkai ir poveikiui, kurį tam tikri aplinkos veiksniai gali turėti asmens tapatumui (Sollberger, 2013; Ramarajan, 2014; Molouki ir Bartels, 2017).

Psichologijos srityje tapatumo sąvoka vartojama nusakyti asmeninį tapatumą (*angl.* personal identity), kuris siejamas su savitumais, išskiriančiais asmenį iš kitų (Sollberger, 2013). Asmeninis tapatumas siejamas su asmenybe, įsitikinimais, savybėmis, išvaizda, tam tikru asmens ar grupės unikalumu. Tapatumas taip pat gali būti apibrėžiamas per asmens narystę tam tikroje socialinėje grupėje, tokiu atveju, jis apima ir emocinę reikšmę, kuri siejama su šia naryste.

Sociologijoje tapatumas siejamas su visuomenėje asmens atliekamais vaidmenimis bei šiems vaidmenims suteikiama reikšme: daroma prielaida, kad tarp savimonės (*angl.* self) ir visuomenės yra abipusis ryšys (Ramarajan, 2014). Savimonė (*angl.* self) veikia visuomenę per individų veiksmus, kai jie buriasi į grupes, organizacijas ar kuria bendradarbiavimo tinklus. Visuomenė tuo tarpu veikia savimonę (*angl.* self) per bendras reikšmes, kuriamas asmeniui dalyvaujant socialinėse sąveikose. Teigiama, kad šis refleksyvumo procesas sudaro savimonės esmę. Kadangi savimonė iškyla iš visuomenės ir atspindi visuomenę, siekis tapatumą suprasti iš sociologinės perspektyvos, reiškia, kad reikia suprasti ir visuomenę, kurioje savimonė reiškiasi (Stets ir Burke, 2003; Forte, 2006).

Dėl abipusės individo ir visuomenės sąveikos sociologijoje dažnai vartojama sąvoka „socialinis tapatumas“ (*angl.* social identity), siekiant atskleisti, kaip priklausymas tam tikrai grupei apibūdina asmenį. Visgi sąvokų „asmeninis tapatumas“ (*angl.* personal identity) ir „socialinis tapatumas“ (*angl.* social identity) atskyrimas sociologijos ir psichologijos moksluose nėra griežtas ir abi disciplinos vartoja abi šias sąvokas tapatumo analizei. Siekiant atskleisti skirtingas tapatumo sampratas bei šio fenomeno daugiasluoksniškumą, toliau bus trumpai palyginamos trijų disciplinų atstovų – psichologijos mokslo kontekste tapatumą apibrėžusio Erikson (1959), socialinės psichologijos ir sociologijos lauke tapatumą tyrusio Mead (1969) ir sociologo Goffman (1959) – tapatumo sampratos.

Erikson (1959) buvo vienas pirmųjų teoretikų, įvardijusių tapatumo formavimąsi pagrindiniu asmenybės raidos elementu. Autoriaus teigimu, asmens tapatumas grindžiamas savo egzistavimo laike bei erdvėje tęstinumo jausmu ir įsisąmoninimu, kad šis tapatumas yra pripažįstamas kitų reikšmingų aplinkos žmonių. Kiekvienoje žmogaus raidos stadijoje, kurių Erikson skyrė aštuonias, asmuo prisiima arba atmeta tam tikrus elgesio būdus, įsitikinimus ar vertybes, kurių jį moko socializacijos agentai – šeimos nariai, mokytojai, bendradarbiai ir kt. Tapatumas, anot Erikson (1959), susiformuoja paauglystėje sprendžiant tapatumo ir vaidmenų painiavos (*angl.* identity diffusion) krizę ir yra labai svarbus žingsnis link produktyvaus suaugusiojo gyvenimo. Ši tapatumo samprata buvo vystoma psichologijos mokslų kontekste, taigi joje pabrėžiama individo perspektyva – tapatumas siejamas su individo poreikiu kiek įmanoma išlikti pačiu savimi, o socialinės aplinkos įtaka svarbi patvirtinant ir palaikant asmens išreikštą tapatumą.

Mead (1969), socialinės psichologijos ir sociologijos lauko atstovo, teigimu, asmens savimonė (*angl.* self) formuojama sąveikoje su kitais, ir visuomenė turi tiesioginį poveikį asmens tapatumo formavimui: tapatumas sukuriamas internalizuojant tai, ką asmuo mano kitus apie jį galvojant, ir šias prielaidas sujungiant su vidujai motyvuojamais veiksmais. Priešingai Erikson koherentiško tapatumo sampratai, Mead laikė tapatumo formavimą sąlyginai lanksčiu procesu ir pabrėžė visą gyvenimą apimančią kitų visuomenės narių įtaką asmens tapatumo kūrimui. Savimonės (*angl.* self) kūrimas vyksta sąveikoje tarp savaties (*angl.* me), apimančios išmokus ir internalizuotus socialinių vaidmenų lūkesčius, ir „Aš“ (*angl.* I), apimančio impulsyvius ir kūrybiškus asmenybės aspektus, taigi svarbu išlaikyti pusiausvyrą tarp šių savimonės dalių (vom Orde, 2016).

Remiantis Goffman (1959), sociologijos lauko atstovu, visuomenės socialinis gyvenimas yra tarsi spektaklis, kuriame veiksmai padalinti į pagrindinę sceną ir užkulisius. Sąvokos tapatumo kūrimo procesui apibūdinti, pavyzdžiui, interakcija – abipusis asmenų poveikis vienas kito veiksmams, prezentacija (*angl.* presentation) – asmens veikla siekiant paveikti kitą ar vaidmuo (*angl.* role) – tam tikras veiksmo atlikimo modelis, buvo „pasiskolintos“ iš teatro sferos. Tapatumas gali nuolat būti kvestionuojamas kitų visuomenės narių, todėl siekiant sukurti ir išlaikyti tam tikrą įspūdį naudojamos įvairios technikos: tapatumas palaikomas dramaturginėmis priemonėmis. Pagrindinis aktorius tikslas yra išlaikyti vaidinimo nuoseklumą ir prisitaikyti prie skirtingų aplinkybių, taigi viešojoje erdvėje kuriamas kitoks asmens tapatumas negu privačioje. Skirtumas tarp

priskiriamo socialinio tapatumo ir asmeninio tapatumo bruožų sudaro pagrindą, kuriuo remiantis asmuo aktyviai ir kūrybiškai kuria savo tapatumą.

Taigi tiek tapatumo formavimosi procesas, tiek ir socialinės aplinkos ir individo sąveikos įtaka tapatumo formavimuisi vertinami skirtingai. Jei moderni visuomenė pasižymėjo stabilumu, aiškiais struktūromis, o individo tapatumas buvo apibrėžiamas darbo sąlygotu statusu ir aiškiais socialiniais vaidmenimis (Giddens, 2000; Rapolienė, 2008), tai postmoderniame diskurse kalbant apie tapatumą akcentuojamas lankstumas: besikeičiančios gyvenimo aplinkybės, kintantys biologiniai ir psichologiniai poreikiai skatina tolesnę tapatumo raidą asmens gyvenimo eigoje. Postmodernioms visuomenėms būdingas individualizmas, vertybių reliatyvumas ir socialinių sistemų restruktūrizavimas, tad tokiaime kontekste tapatumas turi būti lankstus ir atviras, o pradiniai tapatumo įsipareigojimai keičiasi gyvenimo eigoje tiek turiniu, tiek ir užtikrintumo dėl šių įsipareigojimų laipsniu (Marcia, 2002; Fadjukoff, Pulkkinen ir Kokko, 2016).

Tokiaime kontekste fundamentalus klausimas „koku asmeniu aš norėčiau būti?“ tampa sudėtingesnis: „Kaip aš galiu išlikti tuo pačiu asmeniu viso gyvenimo eigoje, nors daug svarbių dalykų, tokių kaip mano amžius, gyvenimo ciklas, šeiminių padėtis, draugystės ryšiai, gyvenamoji vieta, užimtumas, politinis įsitraukimas, religiniai įsitikinimai ir socialinės vertybės neišvengiamai keičiasi ir toliau keisis? Kas suteikia galimybę jaustis tuo pačiu *Aš* atliekant visus šiuos skirtingus vaidmenis besikeičiančiame pasaulyje ir asmeninėje biografijoje?“ (Burke ir Stets, 2003; Forte, 2006). Postmoderniai visuomenei būdinga gyvenimo stilių ir tapatumo formų įvairovė, todėl tapatumo kūrimas ir vystymas laikomas viso gyvenimo darbu (Giddens, 2000; Rapolienė, 2007). Taigi tapatumas moderniaame amžiuje tampa nebe duotybe, bet užduotimi. Siekiant atskleisti tapatumo senatvėje ypatumus, senatvė toliau bus detalizuojama tiek kaip teorinis reiškinytis ir mokslo objektas, tiek kaip subjektyvus išgyvenimas, pasižymintis unikaliais iššūkiiais asmens tapatumui.

1.2 Senatvė individualiu ir socialiniu aspektu

Senatvė yra paskutinysis stambus ir neapibrėžtos trukmės žmogaus individualios raidos tarpsnis, kuriam, kaip ir kitiems raidos tarpams, būdingas tam tikros kultūriškai apibrėžtos teisės, atsakomybės, privilegijos ir

reikalavimai. Nuspręsti, kada prasideda senatvė ir kada asmuo jau yra senas, visada buvo sudėtinga, nes šio tarpsnio tiek pradžia, tiek pabaiga yra individuali (Panek, Hayslip ir Pruett, 2014; Bagdonas, Kairys ir Zamalijeva, 2017). Dėl skirtingų senėjimo aspektų senatvę galima apibūdinti ir chronologiniu, ir funkciniu, ir socialiniu amžiumi. Chronologiškai žmogus laikomas senu, kai išeina į pensiją arba tampa seneliu (senele). Funkciškai žmogus tampa senu, kai, pavyzdžiui, pablogėja jo atmintis. Tačiau net pripažintas chronologiškai ar funkciškai senu, žmogus ir toliau tęsia savo socialinius vaidmenis, atliekamus gyvenimo eigoje, pavyzdžiui, nepaisant išėjimo į pensiją arba senatvinių sveikatos sutrikimų, jis ir toliau lieka šeimos bei bendruomenės nariu (Naujanienė, 2002).

Tradicinis požiūris į senėjimą, kai senėjimas apibrėžiamas remiantis tik chronologiniu amžiumi ir kūno funkcinių gebėjimų silpnėjimu (Rapolienė, 2007; Mikulionienė, 2011), keičiasi – amžius suprantamas kaip socialiai konstruojama sąvoka, apimanti ne tik chronologinius metus, bet ir biologinius, psichologinius, sociokultūrinius ir dvasinius procesus, taip pat kultūrinius, etninius ir lyties skirtumus. Suprantama, kad senatvės slenkščio nustatymas remiantis biologiniais rodikliais ar nugyventų metų skaičiumi yra sąlygiškas tiek dėl subjekto (amžiaus kriterijaus vartotojo), tiek dėl objekto (seniems priskiriamų žmonių) savybių, tiek dėl galimybių paveikti individo išorinius senatvės požymius (Stankūnienė ir kt., 2003).

Visgi moksle ir praktikoje labiausiai paplitę senatvės riboženkliai standartai siejami su chronologiniu amžiumi – Jungtinių Tautų Organizacijos patvirtintas senatvės kriterijus yra ties 60 metų amžiaus riba, o Pasaulio sveikatos organizacijos taikomas standartas – 65 metų amžiaus riba. Šie skaičiai grįsti žmonijos patirtimi ir ekonominiais kriterijais (kiek valstybės gali išlaikyti pensinio amžiaus gyventojų) ir yra tiesiog sutartinis amžiaus slenkstis, labiau siejamas su gerovės valstybės įsipareigojimais savo piliečiams nei su moksliniu senatvės pradžios pagrindimu. Taigi senatvės, kaip ir kitų amžiaus tarpsnių, ribos nulemtos ne tik raidos kokybinių pokyčių, bet yra ir susitarimo reikalas, dėl to nors šios ribos yra žymimos objektyviais rodikliais, jos yra hipotetinės ir nukrypsta tai į vieną, tai į kitą pusę (Bagdonas, Kairys ir Zamalijeva, 2017).

Dėl senatvės sampratos daugiasluoksniškumo pasaulyje ir Lietuvoje vyresnio amžiaus gyventojams įvardyti vartojama gan įvairi terminologija – pensininkai, seneliai, senukai, senjorai, vyresnio amžiaus žmonės ir pan. (Stankūnienė ir kt., 2003; Mikulionienė ir Petkevičienė, 2006; Mikulionienė, 2011). Remiantis Mikulionienės (2011) argumentacija, žmonių skirstymas į jaunesnio ir vyresnio amžiaus žmones pabrėžia jų amžiaus santykinumą,

leidžia išvengti griežtos jų kategorizacijos ir su ja susijusių amžiaus stereotipų konstravimo. Dėl to šiame darbe bus naudojama *vyresnio amžiaus asmenų* sąvoka, kuri pranašesnė tuo, kad yra neutralesnė už kitus vartojamus terminus ir užkerta kelią galimam etikečių klįjavimui.

1.2.1 Senatvės ir vyresnio amžiaus asmenų įvaizdis

Cook (2018) teigimu, sociologijos mokslo lauke senatvė tradiciškai vaizduojama kaip atsitraukimo nuo aktyvaus vaidmens visuomenėje, mažėjančių galimybių ir silpnėjančios socialinės integracijos laikotarpis. Šis galimybių silpnėjimo naratyvas vis dar gajus socialiniame, žiniasklaidos ir medicininiam diskursuose. Neigiamas senėjimo procesų įvaizdis turi poveikį ir subjektyviai senėjimo patirčiai: nuostata, kad vyresnio amžiaus gyventojų skaičiaus augimas yra našta visuomenei, o senatvė – neproduktyvus gyvenimo etapas, gali būti internalizuojama pačių vyresnio amžiaus asmenų, tad teigiamo visuomenės požiūrio į senatvę formavimas ir senstančio asmens gyvenimo kokybės užtikrinimas tampa ypač aktualus (Gleason, 2017).

Prie neigiamo senatvės įvaizdžio formavimo daug prisideda žiniasklaida, kuri ne tik komunikuoja visuomenei tam tikras kultūrinės vertybes, socialines normas ir lūkesčius vaidmenims, bet kartu ir formuoja požiūrį į amžių, lytį ir tautybę (Teubal, 2000; Haboush, Warren ir Benuto, 2012). Tai, kaip vyresnio amžiaus asmenys pristatomi žiniasklaidoje, vienu metu ir kuria, ir atspindi visuomenės elgesio modelius, požiūrį ir įsitikinimus apie šią gyventojų grupę. Žiniasklaidos pateikiamas turinys yra visuomeninės praktikos refleksija, kuri turi įtakos ir kasdienėms sąveikoms su vyresnio amžiaus asmenimis, ir pačių vyresnio amžiaus asmenų savęs vertinimui (Koskinen, Salminen ir Leino-Kilpi, 2014; Loos ir Ivan, 2018).

Tyrimai rodo, kad nešališkas vyresnio amžiaus asmenų reprezentavimas žiniasklaidoje vis dar išlieka nepakankamas ir neatspindi vyresnio amžiaus asmenų grupės įvairovės: dažniausiai vyresnio amžiaus asmenys pristatomi kaip homogeniška grupė, senatvė atskleidžiama neigiamoje šviesoje arba jos vaizdavimas grįstas stereotipais (Bradley ir Longino, Jr., 2001; Cohen, 2002). Panek, Hayslip ir Pruett (2014) teigimu, vyresnio amžiaus asmenys labiau linkę internalizuoti neigiamus stereotipus nei jaunesni, be to, jiems sunkiau pakeisti jau įsitvirtinusių neigiamą nuostatą. Dėl šios priežasties netinkamas ar netikslus vyresnio amžiaus asmens vaizdavimas žiniasklaidoje ir neigiami senėjimo stereotipai prisideda prie vyresnio amžiaus asmens

neigiamo savęs suvokimo ir gali skatinti ne tik pagyvenusių žmonių stereotipinį savęs suvokimą, bet ir stereotipinį elgesį, o tai gali turėti neigiamų pasekmių jų sveikatai, elgesiui, pasitenkinimui gyvenimu, gyvenimo kokybei ir tapatumui (Ylänne, 2015; Šukytė ir Čepukienė, 2017).

Barrett ir Toothman (2016) teigimu, gyvenimas visuomenėje, kurioje vertinama jaunystė, o vyresnis amžius nuvertinamas, ypač neigiamai veikia moterų gyvenimo kokybę, nes marginalizuojantis arba stereotipinis vaizdavimas žiniasklaidoje skatina jas galvoti apie savo, kaip nevertinamų vyresnio amžiaus moterų, ateitį. Tokiu būdu neigiamas vyresnio amžiaus asmenų vertinimas neigiamai veikia šios gyventojų grupės tapatumą – sulaukti vyresnio amžiaus tarsi reiškia sulaukti produktyvaus ir reikšmingo gyvenimo etapo pabaigos, būti priklausomam nuo aplinkinių, tapti našta artimiesiems.

Ylänne (2015) teigimu, nors vyresnio amžiaus asmenų matomumas ir jų teigiamo vaizdavimo pavyzdžių kiekis žiniasklaidos priemonėse išaugo, naratyvas apie senėjimą ir senatvę išlieka ribotas. Pavyzdžiui, Koskinen, Salminen ir Leino-Kilpi (2014) atliktas tyrimas parodė, kad nors televizijoje ir reklamose vyresnio amžiaus asmenys dažniausiai vaizduojami teigiamai – pasižymi gera fizine sveikata, o senatvė yra pristatoma kaip veiklos ir produktyvumo etapas – šie įvaizdžiai yra sudėtingesni nei atrodo. Vyresnio amžiaus personažai dažnai vaizduojami labiau panašūs į vidutinio amžiaus žmones, pavyzdžiui, šie asmenys dažnai parodomi kaip vis dar dirbantys. Laikraščiuose vyresnio amžiaus asmenų įvaizdis dažniau neigiamas nei kitose žiniasklaidos formose: vienatvė neretai pateikiama kaip neatsiejama senatvės dalis, o vyresnio amžiaus asmenys pristatomi silpni ir priklausomi, esantys našta visuomenei (Koskinen, Salminen ir Leino-Kilpi, 2014; Ylänne, 2015; Loos ir Ivan, 2018).

Senatvės, kaip praradimų meto, vaizdinys yra vienas labiausiai paplitusių ir Lietuvos žiniasklaidoje. Senatvė vaizduojama kaip atstumiantis, niūrus ir probleminis gyvenimo tarpsnis, kuris asocijuojasi su skurdu, prastu būstu, silpna sveikata ir socialine izoliacija bei priklausomybe. Pabrėžiamas vyresnio amžiaus asmens vienišumas, skurdas, kuriamas jo, kaip mažiau gebančio, nerangaus, dementiško vaizdas (Stankūnienė ir kt., 2003; Jankūnaitė ir Naujanienė, 2012). Toks senatvės vaizdavimas neigiamai veikia vyresnio amžiaus asmenų tapatumą ir prisideda prie neigiamų senėjimo ir senatvės stereotipų visuomenėje formavimo.

Požiūris į senatvę kaip natūralų procesą, kurį reikia gebėti išmintingai priimti, supratimas, kad senti natūralu ir kad senatvė taip pat gali būti smagus ir turintis savų privalumų gyvenimo etapas (natūralaus ir išmintingo

senėjimo vaizdinys) yra žymiai retesnis. Neigiamiems senatvės vaizdiniais užgožiant teigiamus, kuriamą vyresnio amžiaus žmonių vaizdinį galima apibūdinti veikia kaip atgrasų ir bauginantį nei patrauklų (Mikulionienė ir Petkevičienė, 2006). Žiniasklaidoje daugiau pateikiant „sunkios“, o ne sėkmingos ir pilnavertės senatvės pavyzdžius, senatvė konstruojama kaip atstumiantis ir probleminis reiškinys (Mikulionienė, 2003).

Dažnai pastebima, kad Lietuvoje senatvės vaizdiniai žiniasklaidoje tarsi svyruoja tarp dviejų polių – neigiamus senatvės stereotipus formuojančią kodų virtinę (silpna sveikata, liga, liūdesys, irzlumas, apatija, neišprusimas, vienatvė, pažeidžiamumas) galima papildyti kitais senatvės stereotipų paletės kraštutinumais – teigiamais mitais, vaizduojančiais vyresnio amžiaus žmones kaip hiperaktyvius, pasiturinčius, įtakingus, dykinėjančius (Mikulionienė ir Petkevičienė, 2006; Rapolienė, 2010). Taigi senatvės amžius drauge yra ir nuvertinamas, ir pervertinamas (Stankūnienė ir kt., 2003; Mikulionienė ir Petkevičienė, 2006).

Tyrimai atskleidžia, kad individualiu lygmeniu senėjimas vyrus ir moteris veikia skirtingai: vyrai gyvena kitokioje socialinėje ir kultūrinėje aplinkoje bei susiduria su kitokiais visuomenės lūkesčiais nei moterys, tad jų senėjimo patirtis yra kitokia. Panek, Hayslip ir Pruett (2014) tyrimas atskleidė, kad paprašyti prisiminti situaciją, kai pajuto, kad sensta, vyrai minėjo gautą naudą, pavyzdžiui, suteiktą senjoro nuolaidą kino teatre ar restorane. Moterys, priešingai, įvardijo neigiamas patirtis, nes akcentuojant jų amžių, buvo daromos užuominos ir į jų išvaizdą, pavyzdžiui, atkreipiamas dėmesys į žilus plaukus ar raukšles.

Liechty ir kt. (2014) tyrimas atskleidė, kad vyresnio amžiaus vyrai patiria mažesnę spaudimą dėl išvaizdos nei vyresnio amžiaus moterys. Dėl skirtingų visuomenėje priimtų vyro ir moters kūno idealų, vyrai dažniau nei moterys kreipia dėmesį į kūno funkcionalumą, o ne išvaizdą, todėl vyresnio amžiaus moterims fizinio patrauklumo praradimas kelia daugiau nerimo, neigiamai veikia jų gerovę ir savigarbą. Jei moterys vertindamos senėjimo poveikį savo kūnui, išvaizdą labiau linkusios vertinti neigiamai, vyrai tuo tarpu senėjimo poveikį vertina neutraliai ar netgi teigiamai. Liechty ir kt. (2014) tyrimo rezultatai atskleidė, kad netgi tie tyrimo dalyviai vyrai, kurie nebuvo visiškai patenkinti savo kūno išvaizda, vertino šiuos pokyčius kaip natūralią senėjimo dalį, kuri yra už jų kontrolės ribų; susirūpinimas dėl savo išvaizdos buvo traktuojamas kaip tik moterims aktuali problema. Be to, kai kurie tyrimo dalyviai tikėjo, kad vyresnio amžiaus vyrai buvo mažiau vertinami pagal jų išvaizdą nei moterys, todėl tam tikrose situacijose vyresnis amžius buvo suvokiamas kaip privalumas.

Apibendrinant galima teigti, kad skiriasi senatvės vaizdavimas atskleidžiant senėjimo patirtį per socialines pasekmes (izoliacija, kompetencijų praradimas) ir individualus senatvės vaizdavimas – senėjimas kaip individualiai patiriamas procesas. Senatvės vaizdavimas žiniasklaidoje turi įtakos ne tik tam, kaip visuomenės senėjimą ir senatvę suvokia visuomenės nariai, bet ir kaip patys vyresnio amžiaus asmenys vertina dabartinį gyvenimo etapą. Senatvę vaizduojant kaip kančios, vienatvės ir netekčių laiką, šio amžiaus sulaukimas gali turėti neigiamą įtaką asmens savo galimybių ir ateities vertinimui ir tapatumui. Senatvė, kaip ir bet kuris kitas žmogaus raidos etapas turi savitų iššūkių ir praradimų, tačiau ji gali būti patiriama ir kaip teigiamas, turintis savitų privalumų, gyvenimo etapas.

1.2.2 Senatvėje patiriami socialinių vaidmenų pokyčiai

Kiekviename gyvenimo etape žmogus prisiimdamas naujus socialinius vaidmenis ir atsisakydamas senų, siekia efektyviai veikti naujose gyvenimo situacijose. Vaidmenų keitimąsi senatvėje sąlygoja naujos gyvenimo aplinkybės: tapimas seneliu ar senele, išėjimas į pensiją, našlystė, dėl sveikatos pokyčių senatvėje išauga tikimybė susidurti su sergančiojo lėtine liga vaidmeniu. Šių naujų vaidmenų atlikimo sėkmė priklauso nuo visuomenėje egzistuojančių normų ir senstančio žmogaus psichosocialinių resursų. Pavyzdžiui, senelio ar senelės vaidmens prisiėmimas gali kelti džiaugsmą, tuo tarpu netekus sutuoktinio vaidmens patiriamos neigiamos emocijos ir susiduriama su emociniais bei finansiniais sunkumais. Kaip buvo minėta aukščiau, nors vyresnio amžiaus asmenų pasitraukimas iš socialinio gyvenimo įprastai suvokiamas kaip natūralus senėjimo procesas, patiems vyresnio amžiaus asmenims socialinių vaidmenų atsisakymas sukelia ekonominių, psichologinių ir socialinių problemų (Palujanskienė, 2002; Pivorienė, 2008; Craciun, 2012).

Ellis (2010) teigimu, bet koks vaidmens ar įprasto gyvenimo būdo pokytis, nesvarbu, koks mažas, gali turėti didelį poveikį asmens tapatumui ir lemti egzistuojančių vertybių konfliktą. Vaidmenų pokyčiams, kaip ir bet kuriam kitam gyvenimo įvykiui būdingi tiek teigiami, tiek neigiami aspektai. Kokius aspektus akcentuoja konkretus žmogus, priklauso nuo to, ar tas įvykis gyvenimo trajektorijoje įvyko laiku ar ne, kitaip tariant, ar jis buvo tikėtas ar ne, trokštamas ar ne. Pokytis tęsiasi tol, kol adaptuojamasi prie jo pasekmių, ir dažnai nulemia fundamentalius individo vaidmens ar tapatumo pokyčius. Siekiant geriau atskleisti subjektyvią senatvės patirtį ir

išgyvenamų vaidmenų pokyčių įtaką asmens tapatumui, toliau bus išsamiau aptariami pagrindiniai vaidmenų pokyčiai, su kuriais susiduria vyresnio amžiaus asmenys.

Tėvystės vaidmens kaita (paskutinio vaiko išėjimas iš namų). Anot Palujanskienės ir Pikūno (2000), kol vyresnio amžiaus asmenys dalyvauja šeimos gyvenime bei užimtumo veikloje, jie nei socialiai, nei psichologiškai nesiskiria nuo jaunesnių žmonių. Žmogus pirmąsyk pajunta artėjančią senatvę po to, kai vaikai suauga ir palieka namus. Po vaikų išėjimo tėvų išgyvenamas liūdesys, neviltis, vienatvė, įtampa, izoliacija, nereikalingumo jausmas dažnai vadinamas „tuščio lizdo“ reiškiniu. Reikšmingą gyvenimo dalį užėmusio tėvystės vaidmens netekimas tapatumo kontekste gali būti tolygus gyvenimo reikšmingumo praradimui (Palujanskienė ir Pikūnas, 2000). Siekiant palengvinti išgyvenamą tapatumo krizę, vaikų išėjimą svarbu suvokti kaip vieno iš gyvenimo etapų baigtį ir naujo etapo pradžią, pavyzdžiui, atsiskyrus vaikams tėvams atsiranda gera proga vėl atsigręžti į savo gyvenimą (Naujanienė; 2002).

Išėjimas į pensiją. Anot Naujanienės (2002), išėjimas į pensiją yra ne tik įprasto vaidmens atsisakymas, bet ir naujo prisiėmimas. Išėjimas į pensiją daugumai žmonių reiškia esminius laisvalaikio leidimo ir užimtumo įpročių pokyčius (Giddens, 2005). Dažnai išėjimas į pensiją vertinamas kaip produktyvaus gyvenimo laikotarpio pabaiga, todėl visuomenei, kurioje svarbiausia reikšmė tenka darbui, šis gyvenimo įvykis turi ypatingą reikšmę, siejamą su turėto statuso netektimi (Lemme, 2003). Žmonės gali jaustis vieniši ir sutrikę, nes jiems tenka pakeisti daugelį savo įprastų kasdienių veiklų, pavyzdžiui, pasitraukus iš darbo rinkos susilpnėja, o kartais ir visai nutrūksta ryšiai su darbo kolektyvu bei kolegomis (Giddens, 2005). Siaurėjantys vyresnio amžiaus asmenų ryšiai dažnai nulemia socialinės izoliacijos jausmą (Dromantienė ir Česnaitytė, 2011). Pensinis amžius vieniems vyresnio amžiaus asmenims gali asocijuotis su tapatumo krize, per kurią visas pasaulis apsverčia aukštyn kojomis, kitiems – gali būti metas, kai galima įgyvendinti planus, apie kuriuos buvo seniai svajota (Naujanienė, 2002). Gebėjimas išlikti aktyviu laikomas sėkmingo pensinio amžiaus sudėtine dalimi (Lemme, 2003).

Užimtumo ir aktyvumo pokyčiai senatvėje. Pasitraukus iš darbinės veiklos padidėja laisvo laiko kiekis. Šis atsiradęs laisvas laikas gali būti išnaudojamas mėgstamai veiklai, kuri gali būti tobulėjimo, patirties, ramybės, džiaugsmo, buvimo tarp žmonių ar net finansų šaltinis. Kita vertus, prisitaikymas prie padidėjusio laisvo laiko kiekio gali kelti ir problemų, nemalonius jausmus, pavyzdžiui, lemti vyresnio amžiaus žmonių nuobodulį,

beprasmybės ir neturėjimo, ką veikti, jausmus (Šinkūnienė, 2005; Miežytė-Tijūšienė ir Bulotaitė, 2013).

Vyresniame amžiuje veiklos pasirinkimo ir laisvalaikio praleidimo galimybes gali riboti asmens turimos negalios, energijos mažėjimas, silpnėjantys santykiai su bendraamžiais. Šio darbo autorės atliktas tyrimas (2017) atskleidė, kad vyresnio amžiaus asmenų patiriami apribojimai dalyvauti jiems asmeniškai prasmingoje veikloje (pavyzdžiui, dėl sveikatos būklės) lemia neigiamą laisvo laiko vertinimą. Dalyvavimas asmeniškai prasmingose laisvalaikio veiklose dažnai išskiriamas kaip vienas iš efektyviausių būdų prisitaikant prie senatvėje vykstančių pokyčių bei vienas iš pagrindinių sėkmingo senėjimo veiksnių, todėl vyresniame amžiuje yra labai svarbu atrasti, kaip paversti išaugusį laisvo laiko kiekį prasminga savo gyvenimo dalimi. Be to, gebėjimas sulaukus senatvėje ir toliau puoselėti asmeniškai prasmingas užimtumo veiklas yra svarbi tapatumo tęstinumo sąlyga ir tapatumo krizė įveikimo veiksnys (Su, 2008; Butėnaitė ir Bulotaitė, 2011; Heo ir kt., 2013; Hutchinson ir Warner, 2014).

Našlystė dažniausiai yra sudėtingas vaidmens pokytis, paveikiantis kasdienį gyvenimą įvairiais lygmenimis. Našlystė yra apibūdinama kaip vienas iš didžiausių stresą sukeliančių gyvenimo įvykių, reikalaujantis ne tik prisitaikymo prie artimų santykių netekties, bet ir gebėjimo priimti kasdienes sprendimus ir tvarkytis su atsakomybėmis, kurios kažkada buvo bendros abiems sutuoktiniams (Carr ir kt., 2000). Sutuoktinio vaidmens praradimas susijęs su ilgalaikiu netekties išgyvenimu, jis silpnina socialinių ryšių tinklą, keičia vienišų tėvų ir jų vaikų tarpusavio santykius, didina tėvų priklausomybę nuo vaikų. Šis vaidmens pokytis reikalauja kardinalaus gyvenimo būdo bei įpročių peržiūrėjimo, todėl praradus sutuoktinio vaidmenį sumažėja galimybė išlaikyti asmens tapatumo tęstinumą. Kaip pavyks adaptuotis prie šio naujo vaidmens, priklauso nuo to, kiek vaidmenų visuomenėje turėta, ar yra galimybė prisiimti kitus socialinius vaidmenis, pavyzdžiui, jei moteriai žmonos vaidmuo buvo labai svarbus, jo netekusi ji gali išgyventi tapatumo krizę (Naujaniėnė, 2002; Liechty ir kt., 2014). Dažnai kaip alternatyva šeimoje silpnėjantiems vaidmenims reikšmingesni tampa santykiai su draugais, giminaičiais (Utz ir kt., 2002; Pivorienė, 2008).

Priklausomybė nuo kitų yra vienas iš labiausiai gąsdinančių vaidmenų pokyčių senstant. Vienas iš pagrindinių vyresnio amžiaus asmenų rūpesčių – kaip išsaugoti nepriklausomybę, judėjimo laisvę ir gebėjimą visapusiškai dalyvauti visuomeniniame gyvenime (Giddens, 2005). Daugeliui tapti priklausomiems finansine ar fizine prasme labai sunku, nes žmogus nuo pat gimimo siekia nepriklausomybės ir saviraiškos. Su priklausomybe susijusį

vaidmens pokytį ap sunkina ir šiam vaidmeniui keliami lūkesčiai – tikimasi, kad priklausomi žmonės bus dėkingi už tai, ką gauna ir pamažu atsisakys atsakomybės už sprendimų priėmimą savo, ir juo labiau kitų asmenų gyvenime (Naujanienė, 2002). Nors senstant rizika tapti priklausomam nuo kitų pagalbos auga, tai nereiškia, kad visi vyresnio amžiaus asmenys yra priklausomi nuo kitų – savarankiškumo lygiui įtakos turi liga, fizinė ar psichinė negalia arba skurdas (Stankūnienė ir kt., 2003). Vyresnio amžiaus asmenų tapatumo ir savigarbos puoselėjimui svarbu skatinti jų savarankiškumo apraiškas, o išnaudoti išlikusias fizines ir psichologines galimybes.

Su priklausomybės nuo kitų padidėjimu susijęs ir neįgaliojo ar sergančiojo vaidmens įgijimas (Naujanienė, 2002). Senstant organizmas silpsta ir anksčiau ar vėliau nepajėgia priešintis ligoms ir negalioms, todėl sulaukus senatvės daugelį vyresnio amžiaus asmenų vargina įvairūs sveikatos sutrikimai, netenkama tam tikrų funkcinių gebėjimų: nepajėgiama išlaikyti ankstesnio fizinio krūvio, reikalingos dažnesnės poilsio petraukos, greičiau pajuntamas nuovargis, ima kamuoti skausmai, prastėja regėjimas ir klausa (Dromantienė ir Česnuitytė, 2011; Stukas ir kt., 2013). Neįgalumo laipsnis gali skirtis, tačiau dėl sveikatos pokyčių vyresnio amžiaus asmenims tenka iš naujo peržiūrėti gyvenimo planus ir įpročius. Šie sveikatos nulemti įprasto gyvenimo būdo ir rutinos pasikeitimai yra didelis iššūkis asmens tapatumo tęstinumui.

Senelių vaidmens įgijimas. Auganti tikėtina gyvenimo trukmė ir mažėjantis gimstamumo lygis lemia augantį senelių vaidmenį šeimos gyvenime (Lemme, 2003; Geurts ir kt., 2009; Mills, 1999). Seneliai dažnai turi įtakos savo anūkų gyvenimui tiek tiesiogiai, pavyzdžiui, globojant vaikus, kol tėvai dirba, tiek netiesiogiai, pavyzdžiui, per finansinę paramą tėvams (Attar-Schwartz, Tan, ir Buchanan, 2010). Senelių vaidmuo palengvina psichologinę įtampą, atsiradusią praradus aktyvų tėvų vaidmenį, ir adaptaciją prie pasikeitusių gyvenimo sąlygų. Senelių vaidmuo nereikalauja aiškių įsipareigojimų, bet simboliškai reiškia su šeima susijusių vaidmenų ir tapatumo tęstinumą (Guščinskienė, Rudžinskienė ir Novelskaitė, 1999). Kita vertus, turint kitų įsipareigojimų (pavyzdžiui, apmokamą darbą) anūkų priežiūra gali kelti tam tikrą įtampą senelių gyvenime (Kraniauskienė ir Gedvilaitė-Kordušienė, 2012).

Tyrimai atskleidžia, kad kartimas ryšys su anūkais gali suteikti seneliams daug teigiamų patirčių, pavyzdžiui, emocinio artumo jausmą, pasitenkinimą, kad yra išpildomi normatyviniai senelio vaidmens lūkesčiai, palaikomi ryšiai tarp kartų (Harwood, 2000a; Harwood, 2000b; Reitzes ir Mutran, 2004).

Anūkams artimo santykio turėjimas su seneliais susijęs su prosocialesniu elgesiu, rečiau pasitaikančiomis emocinėmis problemomis (Hurme, Westerback ir Quadrello, 2010). Ribotas kontaktas su anūkais turi neigiamą poveikį senelių gerovei ir emocinei sveikatai (Drew ir Silverstein, 2007; Hurme, Westerback ir Quadrello, 2010; Sims ir Rofail, 2013).

Institucijos gyventojų vaidmuo. Gyvenamosios vietos keitimas priskiriamas prie netrokštamų gyvenimo įvykių, sukeliančių daug pokyčių asmens gyvenime. Tapimas globos įstaigos gyventoju vyresnio amžiaus asmenims yra sudėtingas procesas, dėl kurio krenta asmens savivertė, jaučiamas nuolatinis gėdos jausmas ir neigiamas visuomenės narių tokio sprendimo vertinimas (Gruževskis, Orlova, 2014). Vyresnio amžiaus asmenys dažnai klaidingai mano, kad yra nenaudingi ir, savarankiškai apsisprendę gyventi ilgalaikės globos namuose, puoselėja lūkestį, kad bus naudingesni (Vaškevičiūtė ir Naujanienė, 2011). Vyresnio amžiaus žmonės persikėlimą gyventi į globos namus apibūdina kaip vieną didžiausių krizių per visą gyvenimą (Gruževskis ir Orlova, 2014). Šio vaidmens įgijimas, jo nulemti pokyčiai asmens gyvenimo būdui ir tapatumui yra šio tyrimo centrinis objektas, kuris toliau bus išsamiai analizuojamas antrame disertacijos skyriuje.

Taigi senėjimas yra ir subjektyvi patirtis, ir procesas, kuriam įtakos turi platesnis sociokultūrinis kontekstas. Dėl to senatvė gali būti konstruojama tiek kaip unikalus žmogaus raidos etapas su savo iššūkiais ir užduotimis, tiek kaip „paskutinis“ raidos etapas, kuomet reikia pasiruošti gyvenimo pabaigai bei pamažu užleisti savo turėtus socialinius vaidmenis jaunesnei kartai. Kaip pastebi Grotovska (2013), senatvė gali būti vertinama tiek kaip laikotarpis, kai viskas įmanoma – profesinė karjera, tėvystė, naujos šeimos kūrimas, tiek ir kaip vaidmuo be vaidmens (*angl.* role-less role), kadangi svarbiausi socialiniai vaidmenys (šeimos ir profesiniai) yra atliekami 30-50 metų amžiaus laikotarpyje ir neatitinka į vyresnio amžiaus asmenis projektuojamų socialinių lūkesčių. Kita vertus, vaidmenų atskyrimas senatvėje nebėra toks griežtas kaip kituose amžiaus tarpsniuose, todėl generuojamas didesnis autonomijos ir laisvės pojūtis. Kadangi senatvė nėra apibrėžta išoriniais reikalavimais ir apribojimais, šiuo požiūriu ji veikia panašesnė į laisvės laiką nei į amžių be vaidmenų. Taigi nepaisant senėjimo sukeltų iššūkių, egzistuoja teigiamas senatvės potencialas (Elledge-Volker, 2011).

Siekiant pereiti nuo neigiamo senėjimo proceso supratimo prie teigiamo šios patirties traktavimo svarbu analizuoti asmens lūkesčius, susijusius su senėjimu. Žmogus kuria savo asmeninį santykį su reiškiniais, tarp jų ir su senėjimu, todėl svarbu, kaip jis prisitaiko senatvėje, priima savo senėjimą

(Mikulionienė, 2011). Senėjimas, be abejo, gali kelti daug iššūkių, nes prarandami fiziniai sugebėjimai, socialiniai kontaktai, savarankiškumas, tačiau galima išmokti gerbti šiuos pokyčius savyje.

Turėtų vaidmenų, statuso, sveikatos, nepriklausomybės pokyčiai reikalauja daug pastangų prisitaikant iš vyresnio amžiaus asmens, nes sukelia streso ir pusiausvyros praradimo jausmus, keičia įprastą asmens gyvenimo būdą bei kelia grėsmę jo tapatumo tęstinumui. Įprasti poreikių tenkinimo būdai dažnai nebetinka naujoje gyvenimo situacijoje ir neretai asmuo turi keisti savo pasaulėžiūrą ir naudojamas įveikos strategijas tam, kad galėtų kūrybingai atliepti naujos realybės iššūkius (Giddens, 2005; Ellis, 2010; Eika ir kt., 2015). Siekiant sėkmingai adaptuotis prie psichosocialinių vaidmenų pokyčių svarbiausia žvelgti į senatvę kaip į naujų galimybių suteikiančią gyvenimo etapą ir neprarasti savo vertingumo jausmo, nes nepaisant iššūkių tapatumui ir patiriamų sunkumų, senatvė gali būti naujų atradimų ir pozityvių galimybių asmens tapatumui laikas (Giddens, 2005; Mikulionienė, 2011).

1.3 Socialinės senėjimo teorijos

Asmens senėjimas laikomas sudėtingu procesu, susidedančiu iš biologinių, socialinių, funkcinų ir psichologinių aspektų. Individo senėjimas vyksta biologiniu lygmeniu, pavyzdžiui, kvėpavimo ir kraujotakos sistemos senstant funkciškai silpnėja. Fizinis senėjimas dažniausiai asocijuojasi su išoriniais senėjimo požymiais ir kova su jais, analizuojant šį matmenį dažniausiai gilinamasi į kūno, organų, motorinių gebėjimų pakitimus bei sveikatos būklę įvairiais amžiaus tarpsniais. Kita vertus, žmogus turi ir psichologinį matmenį, kuris apima proto ir pažinimo sugebėjimų, mąstymo ir kalbos vystymosi ir raidos ypatumus skirtingais gyvenimo etapais. Tuo pat metu senėjimas yra ir socialinis procesas, atspindintis asmens kelionę per socialinius institutus, socialinių vaidmenų kaitą ir besikeičiantį santykį su kitais visuomenės nariais. Žmogus gyvena visuomenėje, atlieka socialinius vaidmenis, įprasmina veiksmus, gestus, simbolius, užima socialinius statusus, kuria, palaiko ir keičia socialinius institutus – taip atsiskleidžia jo socialinis matmuo. Senėjimas gali būti nagrinėjamas ir kaip žmogaus dvasinė raida, kaip jo judėjimas dvasinio tobulėjimo link (Naujanienė, 2002; Borisova, 2008; Pivorienė, 2008; Mikulionienė, 2011; Garlauskaitė ir Zabarauskaitė, 2015).

Dėl žmogaus raidos ir senėjimo daugiamatiškumo ir skirtingų aspektų, literatūroje skiriamos skirtingos senėjimą aiškinančios teorijos. Schroots (1996) šias teorijas dalija į tris periodus – klasikinį (1940-1970), kuomet iškilo raidos užduočių, psichosocialinė, aktyvumo ir atsitraukimo teorijos, modernųjį laikotarpį (1970-1990), kai paplito amžiaus stratifikacijos bei modernizacijos teorijos ir naujajį laikotarpį (1980-1990), kai išaugo geotranscendentinės ir gerodinaminio šakojimosi teorijų populiarumas. Senėjimo teorijos taip pat skirstomos pagal teorijų atsiradimo seką, išryškinant skirtingas teorijų kartas, pagal analizės lygmenis, pagal paradigminius požiūrius, atskiras mokslo šakas ir pan. (Naujaniene, 2002; Mikulionienė, 2011). Pavyzdžiui, paaiškinti biologiniams senėjimo aspektams dažnai naudojamos biologinės teorijos, o žmogaus raidą tam tikrais amžiaus tarpsniais nagrinėja psichologijos teorijos. Siekiant atskleisti senatvės tapatumo socialinius ir psichologinius ypatumus toliau bus trumpai aptartos kelios labiausiai su disertacijos objektu – į globos įstaigas persikeliančių vyresnio amžiaus asmenų tapatumo tęstinumu – susijusios senėjimo teorijos.

Viena iš pirmųjų socialinių mokslininkų sukurtų teorijų buvo **atsitraukimo (angl. disengagement) teorija**, grįsta prielaida, kad vyresnio amžiaus asmenys iš esmės skiriasi nuo jaunų. Remiantis šia teorija, asmens pasitenkinimas gyvenimu yra susijęs su gebėjimu laiku atsisakyti aktyvių socialinių vaidmenų. Cumming ir kt. (1960) senėjimą aiškina kaip abipusį visuomenės ir senstančio asmens susvetimėjimo arba atsitraukimo procesą, kuris pasireiškia vyresnio amžiaus asmens socialinio aktyvumo mažėjimu, pasyvesnių vaidmenų siekimu, retėjančiomis sąveikomis su kitais socialinės sistemos nariais bei atsitraukimu nuo visuomenės gyvenimo. Šis atsitraukimas gali būti inicijuojamas tiek pačių vyresnio amžiaus asmenų, tiek kitų visuomenės narių, tačiau nepriklausomai nuo to, kas jį skatina, turi teigiamų pasekmių tiek vyresnio amžiaus asmeniui, tiek ir visuomenei. Asmeniui atsitraukimas naudingas, nes, anot teorijos autorių, praradamas sveikata ir energiją senatvėje jis pats nori išsilaisvinti iš socialinių lūkesčių, kurie verčia būti produktyviu ir konkurencingu. Visuomenei toks atsitraukimas padeda užtikrinti sklandų kartų judėjimą per socialinių institutų struktūrą, nes taip užtikrinamas socialinių vaidmenų tęstinumas, socialinės sistemos stabilumas ir pusiausvyra (Cumming ir kt., 1960).

Atsitraukimas buvo suprantamas kaip kultūriškai universalus ir vienakryptis procesas, nebuvo atsižvelgiama į vyresnio amžiaus asmenų įvairovę – nemažai jų yra socialiai ir politiškai aktyvūs ir trokšta dirbti, be to neatsižvelgiama ir į psichines žmonių savybes – kai kurių asmenų

atsitraukimas nuo aktyvių socialinių vaidmenų senatvėje gali būti paaiškintas ne universaliu senėjimo procesu, bet jų charakterio ypatumais (Mikulionienė, 2011). Nors atsitraukimo teorijos autorių teigimu, vyresnio amžiaus asmenų atsitraukimas duoda teigiamų rezultatų ir visuomenei, ir pačiam vyresnio amžiaus asmeniui, tačiau susitelkimas tiek netektimis, izoliacija ir atsiskyrimu nuo asmeniškai svarbių veiklos formų gali turėti neigiamą poveikį asmens tapatumui, ypač jei asmuo nori išlaikyti aktyvų vaidmenį visuomenės gyvenime. Šia prasme atsitraukimo teorija apima neigiamus su senatve susijusius stereotipus: senatvė buvo suprantama kaip laikotarpis, kai atsisakoma aktyvaus vaidmens, produktyvumo, o sveikatos, įgūdžių ir kognityvinių gebėjimų silpimas yra neišvengiama ir neatsiejama gyvenimo dalis, su kuria susidurs visi be išimties.

Aktyvumo teorija, priešingai atsitraukimo teorijos teiginiams, buvo grįsta prielaida, kad asmens pasitenkinimas gyvenimu senatvėje susijęs su gebėjimu palaikyti socialinius vaidmenis, turėtus sulaukus brandos, arba jų atsisakius, pakeisti naujais. Havighurst (2009) teigimu, svarbiausi senatvės uždaviniai yra prisitaikymas prie mažėjančių fizinių galimybių, naujų socialinių vaidmenų mokymasis (pavyzdžiui, išėjimas į pensiją, sutuoktinio mirtis), pasikeitusio gyvenimo stiliaus ir tempo priėmimas, teigiamos nuostatos mirties atžvilgiu išsiugdymas. Vyresnio amžiaus asmenys traktuojami kaip turintys tokius pačius psichosocialinius poreikius kaip ir jaunesnio amžiaus žmonės, taigi siekiant išlaikyti pasitenkinimą gyvenimu svarbu kuo ilgiau išlaikyti gyvenimo stilių, būdingą brandos amžiui: būti aktyviems, užsiėmusiems ir jaunatviškiems. Remiantis aktyvumo teorija, individai kuria savo tapatumą per du mechanizmus: vaidmenis ir veiklas. Kadangi sendami žmonės netenka turėtų socialinių vaidmenų ir patiria žymius veiklos pokyčius, jie gali jausti, kad netenka savo tapatumo.

Ši teorija buvo kritikuojama dėl to, kad negalėjo paaiškinti, kodėl vieni žmonės būdami pasyvūs jaučiasi laimingi, o kiti yra itin aktyvūs ir vis tiek nelaimingi. Akcentuojant aktyvumo svarbą buvo ignoruojamas gyvenimo būdo tęstinumas – kai kurie asmenys vyresniame amžiuje išlieka aktyvūs, nes tokie buvo visą gyvenimą, tuo tarpu tie, kurie nepasizymėjo aktyviu gyvenimo būdu jaunystėje, tikėtina, kad pasyvūs išliks ir senatvėje. Tiek asmens negalėjimas išlaikyti trokštamo aktyvumo lygio, tiek visuomenės spaudimas išlaikyti netrokštamą aktyvumo lygį daro neigiamą įtaką asmens tapatumui. Be to, buvo kritikuojamas prielaidos, kad dauguma vyresnio amžiaus asmenų siekia atlikti aktyvius vaidmenis, vienpusiškumas: kai kurie senatvės sulaukę asmenys kaip tik džiaugiasi galėdami prisimti pasyvesnius vaidmenis (Palujanskienė, 2002; Lemme, 2003; Mikulionienė, 2011).

Tęstinumo teorijos atstovai modifikavo ir išplėtė aktyvumo teorijos teiginius ragindami tirti visą žmogaus gyvenimo kelią (*angl.* life course perspective) ir atskleisti skirtingas asmenų senėjimo patirtis. Senatvė buvo suprantama, kaip organizmo biologijos ir elgesio raidos transformacija, kuri reiškiasi kaip įvairaus ekologinio konteksto kintamųjų tęstinumas. Remiantis šia teorija, siekdamas senti sėkmingai žmogus turi išlaikyti vidinį (psichologinį) ir išorinį (socialinės elgsenos – vaidmenų, gyvenimo būdo) tęstinumą. Kiekvienas žmogus per savo gyvenimą išlaiko sau tipinius elgesio, santykių kūrimo ir prisitaikymo prie aplinkos būdus, taigi senėjimas suvokiamas kaip individualus, o ne universalus procesas ir senėjimo sėkmė priklauso nuo to, kaip žmogus sulaukęs senatvės geba atlikti įprastus vaidmenis, išlaikyti įprastą gyvenimo stilių (Atchley, 1989; Mikulionienė, 2011). Įprasto gyvenimo būdo tęstinumo motyvas yra akcentuojamas daugelyje tyrimų ir yra siejamas su sėkmingu senėjimu, aukštesne subjektyvia gyvenimo gerove bei pasitenkinimą gyvenimu ir tapatumo tęstinumu: efektyvus prisitaikymas prie išskylančių pokyčių pasiekiamas per vaidmenų ir veiklų tęstinumą gyvenimo eigoje (Saunders ir Heliker, 2008; Cooney, Murphy ir O’Shea, 2009; Ryan ir McKenna, 2013; Phenice ir Griffore, 2013, Rijnaard ir kt., 2016, ir kt.).

Tęstinumo teorija buvo kritikuojama dėl esminės prielaidos, kad žmonių prisitaikymo senatvėje būdo kriterijus yra jų iki tol nugyventas gyvenimas: žmogaus gyvenimo būdas senatvėje gali būti ne tik ankstesnio gyvenimo tąsa, bet ir bandymas prisitaikyti prie senatvės keliamų reikalavimų (Palujanskienė, 2002). Kitas tęstinumo teorijos kritikos aspektas buvo prielaida, kad sėkmingo senėjimo garantas yra siekimas išlaikyti anksčiau turėtą gyvenimo būdą. Senatvėje sumažėjus pajamoms ar silpnėjant sveikatai siekis bet kokia išlaikyti jaunystėje praktikuotą gyvenimo būdo gali neigiamai paveikti žmogaus savigarbą ir tapatumą (Mikulionienė, 2011).

Šios trys klasikinės gerontologijos teorijos labiausiai susijusios su asmens elgesiu senatvėje ir prisitaikymu prie patiriamų vaidmenų pokyčių, tačiau tik tęstinumo teorijos atstovai akcentavo viso gyvenimo svarbą analizuojant asmens elgesį ir tapatumą senatvėje. Analizuojant senatvę ir senstančio asmens tapatumą, senėjimą svarbu vertinti kaip žmogaus raidos etapą, kuriam įtakos turėjo viso gyvenimo pasirinkimai, galimybės ir iššūkiai, o ne atskirą izoliuotą tarpsnį. Dėl šios priežasties disertacijos tyrimo idėjai yra svarbi anksčiau minėta *psichosocialinė Erikson (1959) teorija*. Asmenybės raida šios teorijos kontekste buvo suprantama kaip visuomenei svarbių ir tam tikrame amžiuje keliamų uždavinių sprendimas. Žmogus suvokiamas kaip organizmas, kuris vystosi visą gyvenimą, o asmens pažanga ir pasiekimai

kiekviename tarpsnyje priklauso nuo sėkmės ar nesėkmės ankstesnių raidos tarpsnių metu. Nors raidos pakopos yra genetiškai „užprogramuotos“, unikali žmogaus patirtis kiekvieno asmens gyvenimui suteikia nepakartojamus bruožus ir duoda unikalių rezultatų (Lemme, 2003). Kiekvienai iš raidos pakopų būdinga psichosocialinė krizė. Krizė šios teorijos kontekste suprantama graikiško žodžio *crisis* prasme, tai išsūkis arba posūkio taškas, kuriame glūdi ir pavojus, ir galimybės, tai yra, posūkis gali būti ir į gera, ir į bloga.

Egzistuoja aštuoni vienas po kito skirtingose gyvenimo pakopose (vaikystėje, paauglystėje ir kt.) išskylantys pagrindiniai asmenybės raidos uždaviniai: pasitikėjimas kitais, fizinė autonomija, iniciatyvumas, darbštumas, intymumas, produktyvumas ir integralumas. Kiekvienos pakopos krizę arba uždavinį išsprendus ego sustiprėja uždavinio sprendimui sekančioje pakopoje. Nors kiekviena konkrečios pakopos užduotis turi savo laiką, ji niekada nėra galutinai išsprendžiama, pavyzdžiui paauglystės psichosocialinė užduotis yra sukurti savo tapatumą, tačiau sulaukus brandaus amžiaus tapatumas gali būti pertvarkomas ir keičiamas (Erikson, 1959; Erikson ir Erikson, 1998).

Aštuntasis socialinės raidos uždavinys (tai gyvenimo etapas nuo senatvės iki mirties) sprendžiamas siekiant asmenybės integralumo, kuris suprantamas kaip dvasinė nepriklausomybė ir taikus mirties laukimas – integracijos ir nevilties krizė. Integracija reiškia žmogaus sugebėjimą atsigręžti į savo praeitį ir įvertinti ją kaip turiningą ir prasmingą. Nusivylusieji tuo tarpu vertina savo gyvenimą kaip tuščią, jaučia, kad nebeliko laiko kažką keisti ir išgyvena mirties baimę. Senatvė yra susijusi su visais gyvenimo eigoje darytais pasirinkimais, pasiekimais, iššūkiais, nusivylimais, todėl suvokiant, kad gyvenimas artėja link pabaigos, gali būti išgyvenamas netikrumo ir izoliacijos jausmas, stagnacija, pernelyg susitelkiama ties gebėjimų netekimu (Erikson ir Erikson, 1998).

Teorija buvo kritikuojama dėl to, kad nėra galimybės nuspėti galimą elgesį atitinkamoje pakopoje, pavyzdžiui, nėra būdų, kaip sužinoti, ar žmogus jau pasiekė intymumą. Be to, buvo kritikuojama pati pakopų samprata, nes nebuvo aišku, kada prasideda viena ar kita pakopa, pavyzdžiui, vieni žmonės pasiekia iškeltą raidos užduotį anksčiau, kiti vėliau, be to, teorija grįsta klinikiniais stebėjimais, o ne empiriniais duomenimis (Fadiman ir Frager, 1976; Palujanskienė, 2002; Lemme, 2003; Žukauskienė, 2012).

Kita teorija, traktavusi gyvenimo raidą kaip atliekamų socialinių vaidmenų seriją ir jų trajektoriją, patiriamą bėgant metams, yra **teorinė gyvenimo raidos perspektyva**, kurios tyrimo objektas yra statusų, vaidmenų,

santykių, tapatumo tęstinumo ir kaitos modeliai. Skiriami šie pagrindiniai universalūs gyvenimo raidos tyrimo principai: 1) nuolatinės raidos principas – žmogaus raida ir senėjimas yra visą gyvenimą trunkantys procesai; 2) veikiančio individo principas – žmonės yra sąmoningi ir patys konstruoja savo gyvenimo kelią rinkdamiesi ir veikdami išorinių ir socialinių galimybių ir apribojimų sąlygomis; 3) laiko ir vietos principas – individo gyvenimo kelias vyksta jo gyvenam istorinio laikotarpio bei fizinės vietos kontekste ir yra jų veikimas; 4) gyvenimo įvykių kalendoriaus (išdėstymo laike) principas – gyvenimo tarpsnių, gyvenimo įvykių ir elgsenos modelių kaitos socialinės priežastys bei pasekmės skiriasi pagal tai kokio amžiaus būdamas individas tai patiria; 5) tarpusavyje susijusių gyvenimų principą – individai gyvena tarpusavyje bendraudami, socioistorinė įtaka gyvenimams pasireiškia per individų bendrų socialinių santykių tinklus (Lynch ir Taylor, 2016; Morrow-Howell ir Greenfield, 2016). Analizuojant senėjimo reiškinį ir asmens tapatumo tęstinumą senatvėje svarbu atkreipti dėmesį ne tik į visą asmens gyvenimo istoriją, bet ir jo gyvenimui įtaką turėjusias unikalias socialines ir kultūrinės sąlygas bei istorinius jo gyvenamos šalies ir pasaulio procesus.

Senatvėje vykstančius vaidmenų pokyčius ir jų poveikį asmens tapatumui padeda atskleisti *vaidmenų teorijos* idėjos. Socialiniai vaidmenys, atliekami per visą asmens gyvenimą, apibūdina jį kaip socialinę būtybę, jie yra elgsenos modeliai, kurių tikimasi iš individų esant tam tikroms situacijoms, sąlygoms. Kai kurie vaidmenys susieti su chronologiniu amžiumi, pavyzdžiui, kai kalbama apie teisę balsuoti ar vairuoti, kiti – su biologiniu amžiumi, pavyzdžiui, reprodukcinės galimybės, o kai kurie vaidmenys gali būti ir amžiui neutralūs, pavyzdžiui, savanorio vaidmuo (Biddle, 1979; Palujanskienė, 2002; Mikulionienė, 2011).

Vaidmenų, pažintinių funkcijų, veiklos ir sveikatos praradimas dažnai suvokiamas kaip natūrali senėjimo proceso dalis, tačiau netenkant turėtų svarbių vaidmenų gali būti patiriamas tapatumo netekties jausmas. Būtina pabrėžti, kad vyresniame amžiuje, kaip ir kitais amžiaus tarpsniais, vyksta natūrali vaidmenų kaita: vieni vaidmenys prisiimamai (planuotai arba netikėtai, savo noru arba primetami), kiti vaidmenys prarandami (planuotai ar netikėtai, jų atsisakoma ar jie atimami) (Palujanskienė, 2002; Mikulionienė, 2011).

Socialinio konstravimo teorija leidžia atskleisti kaip atsiranda įvairios amžiaus bendrai ir amžiaus saviidentifikacijos socialinės prasmės: žmonės įvairiais amžiaus tarpsniais bendraudami ir sąveikaudami su kitais visuomenės nariais, nuolat kuria ir perkuria amžiaus prasmes. Daroma

prielaida, kad pagrindinė visuomenės varomoji jėga yra individas, o ne socialinės struktūros, varžančios individų kūrybą: dėmesio centre yra tai, kaip individai interpretuoja savo patirtis (Berger ir Luckman, 1999). Kaip šios teorijos stiprioji pusė nurodoma tai, kad remiantis jos prielaidomis, vyresnio amžiaus asmenys traktuojami kaip aktyvūs socialinės tikrovės kūrėjai, o ne pasyvūs tyrimo objektai. Kita vertus, ši teorija kritikuojama už pernelyg didelį susitelkimą į mikrolygmenį, dažnai ignoruojant socialinio gyvenimo struktūrinių kontekstų svarbą bei įtaką senėjimo procesui ir patirčiai (Mikulionienė, 2011). Kadangi senėjimo patirtis kuriama sąveikoje su kitais asmenimis ir visuomenės struktūromis, tai, kaip individai interpretuoja savo senėjimo patirtis gali būti susiję su visuomenėje paplitusiais neigiamais stereotipais ir įvaizdžiais, o tai gali neigiamai veikti senstančio asmens tapatumą.

Taigi kiekviena iš minėtų teorijų pateikia savitą senatvės, kaip atskiro žmogaus raidos tarpsnio, interpretaciją. Galima pastebėti, kad nemažai ši asmens gyvenimo tarpsnį aiškinančių teorijų daugiausiai susitelkia ties netektimis – senatvėje netenkama anksčiau turėtų vaidmenų, veiklų, santykių, silpnėja sveikata, krenta pasitenkinimo gyvenimu lygis, išgyvenama tapatumo krizė. Siekiant geriau atskleisti senatvės, kaip laikotarpio, kupino ne tik netekčių, bet ir galintį turėti teigiamo potencialo, idėją, buvo ieškoma teorijos, kuri senatvę traktuotų ne tik kaip netekčių laikotarpį, bet kaip etapą, kuris turi savitų unikalių iššūkių, kurių įveikimui svarbūs per visą gyvenimą ugdyti elgesio modeliai.

Giddens (2000) tapatumo teorijoje asmens tapatumas suprantamas kaip tęstinis refleksyvus visą gyvenimą trunkantis projektas, kuris susideda iš daugybės gyvenimo lūžių – pokyčių, kuriuos individas reflektuoja ir inkorporuoja į savo gyvenimo istoriją, kad galėtų pasakoti nuoseklų naratyvą išsaugodamas savo tapatumą. Išsamiau pagrindinės Giddens (2000) tapatumo teorijos idėjos ir jų reikšmė disertacijos objekto analizei bus aptariamos kitame skyrelyje.

1.4 Pagrindiniai A. Giddens (2000) tapatumo teorijos teiginiai

Remiantis A. Giddens (2000), asmens tapatumas suprantamas kaip tęstinis refleksyvus visą gyvenimą trunkantis projektas, pabrėžiant naratyvo arba pasakojimo, vaidmenį tapatumo kūrime. Individas formuoja savo tapatumą integruodamas išgyventas gyvenimo patirtis į internalizuotą

besivystančią istoriją, kuri asmeniui suteikia vientisumo ir tęstinumo jausmą gyvenimo eigoje. Šis gyvenimo naratyvas apima asmens rekonstruojamą praeitį, suvokiamą dabartį ir įsivaizduojamą ateitį. Taigi nors tapatumas apibrėžiamas dabartyje, jis apima ir praeitį, ir ateities lūkesčius, veikiančius asmenybę. Tokiu būdu senėjimo patirtis ir išgyvenami pokyčiai yra bendro gyvenimo pasakojimo dalis, kuriuos asmuo reflektuoja ir integruoja į savo tapatumą. Toliau bus trumpai pristatomos pagrindinės A. Giddens (2000) tapatumo teorijos (remiantis Rainwater požiūriu) tezės:

- 1) „Aš“ yra refleksyvus projektas, už kurį asmuo atsakingas pats. Mes esame ne tai, kas esame, o tai, ką iš savęs padaroma, nors fiziologiniai procesai ir psichologiniai poreikiai egzistuoja. Kita vertus, tai, kuo individas tampa priklauso nuo jo rekonstrukcinių pastangų, savęs supratimas priklausomas nuo viską apimančio ir fundamentalesnio tikslo – sukurti ir atkurti aiškų ir teikiančią pasitenkinimą tapatumo jausmą;
- 2) „Aš“ formuoja raidos trajektoriją nuo praeities į numatomą ateitį. Individas peržiūri savo praeitį per numatomos (organizuotos) ateities prizmę, nes „Aš“ trajektorijai būdingas nuoseklumas, kylantis iš kognityvinio įvairių gyvenimo tarpinių suvokimo;
- 3) „Aš“ refleksyvumas yra tęstinis ir visa apimantis. Periodiškai gyvenimo eigoje individas turi klausti savęs, kas vyksta. Taip suprantamas refleksyvumas priskirtinas refleksyviniam modernybės istoriškumui, besiskiriančiam nuo bendresnės refleksyvinės veiklos kontrolės;
- 4) „Aš“ suponuoja naratyvą: savojo „Aš“ naratyvas išdėstomas atvirai. Autobiografija, ypač suprantama plačiąja prasme kaip suinteresuoto individo sukurta interpretacinė savo paties istorija, yra asmens tapatumo moderniam socialiniame gyvenime šerdis. Prie šios istorijos reikia dirbti kaip ir prie bet kurio kito formalizuoto naratyvo ir ji reikalauja kūrybiško indėlio;
- 5) „Aš“ saviraiška apima laiko kontrolę. Dialogas su laiku yra saviraiškos pagrindas, nes tai esminė sąlyga jausti pasitenkinimą kiekvienu gyvenimo momentu ir gyventi visavertiškai. Apie ateitį mąstoma kaip atitinkančią galimybes, bet vis dėl to ji nėra visiškai paliekama atsitiktinumo žaislui. Kiek tik įmanoma, ateitis turi būti reguliuojama kaip tik per tuos aktyvios laiko kontrolės ir aktyvios sąveikos procesus, nuo kurių priklauso „Aš“ naratyvo vientisumas;

- 6) saviraiška suprantama kaip pusiausvyra tarp galimybės ir rizikos. Leidimas išeiti iš praeities naudojantis įvairiais išlaisvinimo iš slegiančių emocinių įpročių metodais sukuria daugybę galimybių save ugdyti. Pasaulis tampa kupinas potencialių buvimo ir veikimo būdų, nes dabar individas gali pradėti eksperimentuoti. Asmuo turi pasitikti naujus pavojus kaip neišvengiamybę norėdamas atsikratyti nusistovėjusių elgesio modelių, taip pat sutikti su rizika, kad reikalai galbūt klostysis blogiau nei anksčiau;
- 7) moralinė saviraiškos gija yra autentiškumas, kurio pagrindas yra būti tikram dėl savęs. Ignoruodamas savo vidinę patirtį asmuo gali kartoti ją būdama belaisvis iš išorės jam primestų jausmų ir buvusių situacijų. Būti tikram dėl savęs reiškia save atrasti, bet kadangi tai yra aktyvus savęs formavimo procesas, jį turi skatinti bendri tikslai – išsilaisvinti iš priklausomybės ir skatinti pasitenkinimą;
- 8) į gyvenimą žiūrima kaip į virtinę lūžių. Visos pokyčių situacijos atveria tiek praradimus, tiek ir potencialius laimėjimus asmens tapatumui;
- 9) „Aš“ refleksyvumas apima kūną: kūnas yra veiklos sistemos dalis, o ne tik pasyvus objektas;
- 10) „Aš“ raidos pobūdis yra vidujai referentiškas: vienintelė reikšminga siejanti gija yra pati gyvenimo trajektorija. Asmens vientisumas susiformuoja integruojant gyvenimo patirtis į „Aš“ raidos naratyvą: sukuriama asmeninio tikėjimo sistema, kuri padeda individui pripažinti, kad jis pirmiausia yra ištikimas sau. Pagrindiniai atskaitos taškai nustatomi iš vidaus, pagal tai, kaip individas konstruoja ir rekonstruoja savo gyvenimo istoriją.

Anot A. Giddens (2000), „Aš“ tapatumui yra svarbus gebėjimas išlaikyti tam tikrą gyvenimo stilių. Gyvenimo stilius – tai surutinta praktika, rutiniškai rengimosi, valgymo įpročiai, veiklos būdai ir pasirinkta bendravimo su kitais žmonėmis aplinka. Gyvenimo stilių sudaro daug įvairių įpročių ir orientacijų, bet jam būdinga saugumo jausmui reikšminga vienovė – individo saugumo jausmui ir vidiniam „komfortui“ užtikrinti reikia susieti asmens daromus pasirinkimus į vientisą naratyvą. Individas renkasi tik vieną gyvenimo stilių ir tam tikras jį sudarančias gyvenimo praktikas, o kitas atmeta, kaip netinkančias jo gyvenimo stiliui. Taigi šios kasdienės praktikos pasirenkamos ne tik dėl to, kad patenkina praktinius poreikius, bet ir suteikia

materialią formą konkrečiam „Aš“ tapatumui. Refleksyvus „Aš“ projektas kuriamas nuolat revizuojant biografijos naratyvus ir modernybės sąlygomis įgyvendinamas daugialypių pasirinkimų kontekste. Pasirinkimo galimybė moderniam pasaulyje yra fundamentali kasdienybės dalis.

Kaip buvo minėta aukščiau, senatvė yra sudėtingų pokyčių laikas: keičiasi asmens socialiniai vaidmenys, užimtumo ir aktyvumo galimybės, savarankiškumo lygis, sveikatos būklė. Šie pokyčiai ne tik lemia žymius gyvenimo stiliaus pokyčius, tačiau taip pat reiškia ir egzistencinį gyvenimo lūžį. Su senatve susiję pokyčiai, stipriai paveikia vyresnio amžiaus asmenų tapatumą ir jų gyvenimo stiliaus tęstinumo galimybes, dėl to kyla iššūkis išlaikant ryšį tarp asmens praeities ir dabarties „aš“ (Giddens, 2000). Kaip ir visi egzistenciniai gyvenimo lūžiai (pereinamieji gyvenimo laikotarpiai), tapatumo pokyčiai senatvėje ne tik sukuria daug iššūkių vyresnio amžiaus asmenims, bet gali ir atverti naujų galimybių asmens psichologiniam augimui (Giddens, 2000; Ellis, 2010; Lee, Simpson ir Froggat, 2013). Tai reiškia, kad asmuo ne tik patiria netektis (pavyzdžiui, netenka sveikatos, draugų, įprastos rutinos), bet jam atsiveria ir naujos galimybės (pavyzdžiui, daugiau laiko galima skirti savo poreikiams ir pomėgiams).

2. PERSIKĖLIMAS Į GLOBOS ĮSTAIGĄ KAIP IŠŠŪKIS VYRESNIO AMŽIAUS ASMENS TAPATUMUI

Šis skyrius skirtas atskleisti vyresnio amžiaus asmenų persikėlimo į globos įstaigą proceso ypatumus, turinčius įtakos asmens tapatumo tęstinumo pojūčiui. Skyriuje aptariamos persikėlimo į globos įstaigą aplinkybės, adaptacijos prie globos įstaigoje patiriamų pokyčių procesas, esminiai įprasto gyvenimo būdo persikėlus pokyčiai bei šių pokyčių įtaka vyresnio amžiaus asmens tapatumui.

2.1 Globos įstaigos vyresnio amžiaus asmenims: tarp institucijos ir namų

Tiek praktikoje, tiek ir moksliniame diskurse tebevyksta diskusija, kur yra „teisingiausia“ vieta senti vyresnio amžiaus asmenims – globos įstaigoje ar savo namuose. Teigiama, kad namai yra geriausia ir ekonomine prasme pigiausia vieta gyventi, o senėjimas namuose (*angl.* ageing in place) yra ir vyresnio amžiaus asmenų nuolat išreiškiamas noras, ir socialinių politikų akcentuojama socialinės globos sistemos organizavimo kryptis. Neformali globa šeimoje ir globos paslaugų namuose sistemos plėtojimas socialinės politikos plotmėje dažnai laikomi efektyviausiais sprendimais siekiant patenkinti augančio vyresnio amžiaus asmenų skaičiaus poreikius (Aminzadeh ir kt., 2009; Milligan, 2012; Bjornsdottir, Ceci ir Purkis, 2013).

Neformali globa yra skatinama Europos Sąjungos lygmeniu: akcentuojama, kad svarbu užtikrinti atitinkamą finansavimą paslaugoms namuose ir kad šių paslaugų vystymas ir parama neformaliems globėjams turėtų būti visų Europos šalių socialinės politikos prioritetu. Daugelyje Europos valstybių, ypač Norvegijoje, Danijoje, Suomijoje globa namuose yra prioritetinė globos įstaigoje atžvilgiu ir siekiama užtikrinti, kad vyresnio amžiaus asmenys kuo ilgiau išliktų namuose. Siekiant mažinti įstaigose gyvenančių vyresnio amžiaus asmenų skaičių stengiamasi išlaikyti vyresnio amžiaus asmenis fiziškai ir socialiai aktyvius ir mažinti jų socialinę izoliaciją (Spasova ir kt., 2018).

Vyresnio amžiaus asmens globa namuose yra pageidaujamas globos modelis ir Lietuvoje. Žalimienės ir kt. (2019) atlikto tyrimo duomenimis, Lietuvoje dar gajūs tradiciniai įsitikinimai, kad senatvėje vaikai turi rūpintis

savo senstančiais tėvais: šios nuomonės laikosi daugiau kaip pusė vyresnio amžiaus Lietuvos gyventojų. Be to, didžioji dalis vyresnio amžiaus gyventojų esant globos paslaugų poreikiui kaip paslaugų teikėjus taip pat pirmiausia rinktųsi šeimos narius bei gimines. Prioritetinį poreikį stacionariai pagalbai senatvėje išreiškė tik kas dešimtas 50–65 metų amžiaus Lietuvos gyventojas, tad absoliučios daugumos respondentų lūkesčiai dėl jų globos senatvėje nukreipti į šeimos narių, artimųjų pagalbą arba paslaugas namuose.

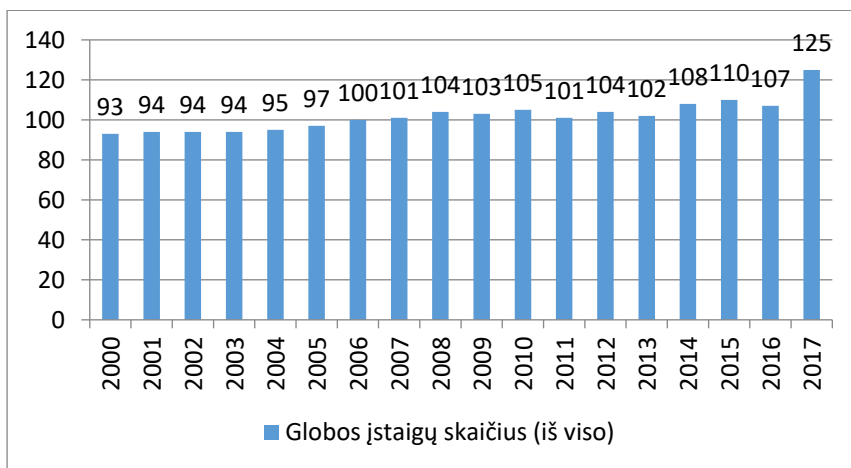
Visgi nepaisant akcento ties paslaugų namuose teikimu tiek tarptautiniame, tiek nacionaliniame lygmenyje globa bendruomenėje daugelyje Europos valstybių nėra pakankamai išvystyta. Paslaugos namuose ir bendruomenėje geriausiai išvystytos Norvegijoje, Danijoje, Suomijoje, tačiau Europos rytuose esančios šalys, tarp jų ir Lietuva, susiduria su iššūkiais užtikrinant paslaugų namuose prieinamumą, ypač kai kalbama apie žymesnę fizinę negalią turinčius asmenis (Spasova ir kt., 2018). Šis paslaugų įvairovės trūkumas yra labai svarbus veiksnys, skatinantis vyresnio amžiaus asmenų persikėlimą į globos įstaigą ir paveikiantis jų tapatumą.

Kitaip nei globa namuose, globa stacionariose įstaigose tiek Lietuvoje, tiek ir pasaulyje vertinama nevienareikšmiškai: dažnai globos įstaigos yra suvokiamos kaip uždaros, asmeninę laisvę ribojančios ir su socialine izoliacija siejamos sistemos, apibūdinamos kaip nuasmeninančios, pasižyminčios griežta kėlimosi, valgymo, poilsio dienotvarke, neatsižvelgiančia į individualius skirtumus, taikančios privatumo nepaliekančius grupinius darbo metodus ir skatinančios socialinį nuotolį tarp personalo ir įstaigos gyventojų (Tikslinės ekspertų grupės ataskaita..., 2009; Orlova, 2013). Keletas pagrindinių požymių, įprastai siejamų su gyvenimu įstaigoje, yra kasdienės veiklos reguliavimas, privatumo stoka ir individualios pasirinkimo laisvės apribojimas, neatsižvelgiant į individualius paslaugų gavėjų asmenybės, gyvenimo stiliaus bei autonomijos skirtumus; kritikuojamas personalo pernelyg globėjiškas elgesys bei bendradarbiavimo su gyventojais stoka (Donnenwerth ir Petersen, 1992; Ho ir kt., 2003; Hauge ir Heggen, 2008; Cooney, Murphy ir O'Shea, 2009).

Įprasta manyti, kad vyresnio amžiaus asmenų, gyvenančių globos įstaigose, pasitenkinimas gyvenimu yra žymiai žemesnis nei gyvenančiųjų bendruomenėje. Šią nuomonę patvirtina daugelis tyrimų, kurie atskleidė neigiamą santykį tarp institucionalizacijos ir įvairių subjektyvios gerovės aspektų (Falk ir kt., 2012; Rodriguez-Blazquez ir kt., 2012; Karlsson ir kt., 2013; Lee Simpson ir Froggat, 2013). Vyresnio amžiaus asmenys, gyvenantys globos įstaigose, prasčiau nei gyvenantys bendruomenėje vertina tokius subjektyvios gerovės matavimus kaip pasitenkinimas gyvenimu, dvasinė

būseną ir asmeninės laimės patyrimą. Įstaigose gyvenantys vyresnio amžiaus žmonės praranda privalumus, kuriuos galėtų gauti gyvendami bendruomenėje, tokius, kaip statusas, pagrįstas namo turėjimu, turima kompetencija ir saugumo jausmas, kylantis iš gyvenimo pažįstamoje, prisiminimų kupinoje aplinkoje (Donnenwerth ir Petersen, 1992). Persikėlimas į globos namus neretai įvardijamas kaip paskutinė viltis arba blogis, kurio reikia išvengti bet kokia kaina ir kurio neigiamas poveikis asmens sveikatai ir gerovei padidina mirtingumo ir sergamumo riziką (Lowis ir kt., 2005; Marshall ir Mackenzie, 2008).

Nepaisant neigiamos nuostatos, kurią dauguma žmonių gali turėti globos namų atžvilgiu, ilgalaikės formalios globos paslaugų poreikis sparčiai auga dėl pasaulio populiacijos senėjimo ir pokyčių šeimos ir socialinėse struktūrose. Asmeniui senstant tikimybė persikelti į globos įstaigą didėja, pavyzdžiui, Eurostat (2011) duomenys atskleidžia, kad Europos Sąjungoje 65-84 metų amžiaus grupėje globos įstaigose gyvenančių asmenų skaičius siekė 1,7 proc., o virš 85 metų – 12,6 proc. Turint omenyje Lietuvos visuomenės demografinį kontekstą, galima spėti, kad ilgalaikės globos bei slaugos poreikis ateityje sparčiai augs ir Lietuvoje. Šį spėjimą patvirtina ir gan stabiliai augantis Lietuvos globos įstaigų skaičius vyresnio amžiaus asmenims (žr. pav. 1).

Pav. 1. Globos įstaigų vyresnio amžiaus asmenims skaičius Lietuvoje

Stacionarios globos paslaugos yra ypač aktualios vyresnio amžiaus asmenims, turintiems chroniškų sveikatos sutrikimų, fizinių ar kognityvinių sutrikimų bei negalintiems savarankiškai gyventi savo namuose (Guzman,

2012; Brandburg ir kt., 2013; Brownie, Horstmanshof ir Garbut, 2014). Vyresnio amžiaus asmenims, kurie negali senti savo namuose, globos įstaigos pasiūlo alternatyvią gyvenamąją vietą, kur globos paslaugos ir reikiamas paramos lygis yra užtikrinami profesionalų (van Hoof ir kt., 2015; Rijnaard ir kt., 2016). Ilgalaikės globos sistemos nefunkcionuojant, vyresnio amžiaus asmens gyvenamieji namai taptų geriatrinės slaugos vieta be tam reikalingų sąlygų, įrangos ir profesionalų pagalbos. Stacionarios globos įstaigos, tikėtina, užtikrina jose gyvenantiems socialiai globojamiems asmenims kokybišką gyvenimą paskutiniajame gyvenimo etape, kai savarankiškumo, artimųjų pagalbos išteklių išnaudoti (Gruževskis ir Orlova, 2014). Taigi reikia pripažinti, kad globos įstaigų veikla siekiama kompensuoti asmens negalėjimą be pagalbos vykdyti kasdieninio gyvenimo veiklą – maitintis, rengtis, judėti aplinkoje ir pan. (Orlova, 2013).

Kai kuriems vyresnio amžiaus asmenims gyvenimas globos įstaigoje gali kompensuoti funkcinio pajėgumo sumažėjimą, nepriklausomybės netekimą ir socialinio tinklo susiaurėjimą, gali suteikti stabilią palaikančią aplinką, kuri yra labai svarbi vyresnio amžiaus žmonėms (Rodriguez-Blazquez ir kt., 2012). Nebelikus namų išlaikymo finansinės naštos, persikėlimas į globos įstaigą gali sukelti ir palengvėjimo jausmą, be to, atsiveria galimybės užmegzti socialinius ryšius su kitais vyresnio amžiaus asmenimis taip mažinant socialinės izoliacijos jausmą (Ewen ir Chahal, 2013). Visgi nors kai kuriais atvejais vyresnio amžiaus asmenys gali persikėlimą į globos įstaigą vertinti kaip teigiamą gyvenimo patirtį (Scocco, Rapattoni ir Fantoni, 2006; Guzman, 2012; Lee, Simpson ir Froggat, 2013; Brownie, Horstmanshof ir Garbut, 2014), šis pokytis reikalauja aplinkinių paramos, nes ankstesnio gyvenimo būdo netekimas ir prisitaikymas prie kitokios aplinkos kelia vyresnio amžiaus asmens tapatumui daug unikalių iššūkių.

Dėl spartaus populiacijos senėjimo poreikis ilgalaikės globos paslaugoms, kaip ir įtampa tarp šių paslaugų poreikio ir kokybės, auga. Kadangi globos įstaigos tampa priversto palikti savo namus vyresnio amžiaus asmens namais, iš šių įstaigų vis daugiau reikalaujama gerbti kiekvieno individo autonomiją ir asmeniškumą, suteikti galimybę užsiimti patinkančia veikla, garantuoti senatvėje reikalingą slaugą ir priežiūrą, o gyvenamosiose patalpose sukurti kiek įmanoma namams artimesnę atmosferą. Globos paslaugų kokybės standartizavimo klausimai ir šių paslaugų kokybės užtikrinimas yra labai svarbus siekiant išlaikyti ir pagerinti vyresnio amžiaus asmenų gyvenimo kokybę globos įstaigose. Globos sektoriaus paslaugų kokybės klausimai akcentuojami ir Europos Sąjungos lygmeniu: siekiant užtikrinti globos kokybę kuriamos akreditacijos sistemos,

nuolat peržiūrimi kokybės standartai daug dėmesio skiriama formalios ir neformalios globos derinimui (Žalimienė ir Junevičienė, 2018; Spasova ir kt., 2018).

Idealia globos įstaiga dažnai įvardijama institucija, kurioje galima gyventi su minimaliu fiziniu ar psichosocialiniu diskomfortu, kurioje palaikomos ir užtikrinamos žmogiškosios vertybės, išsaugomas asmens orumas ir siekiama užtikrinti aukštą gyvenimo kokybę sukuriant sąlygas turėti kuo artimesnį asmens įprastam gyvenimo stilių (Murphy, O'Shea ir Cooney, 2007; Žalimienė, 2007; Hauge ir Heggen, 2008; Falk ir kt., 2013; Zisberg, Kaabiya ir O'Siegel, 2015). Remiantis Giddens (2000), gyvenimo pereinamuosiuose etapuose, tokiuose, kaip persikėlimas į globos įstaigą, ypač svarbus tęstinumo jausmas tarp gyvenimo būdo ir gyvenamosios aplinkos praecityje ir dabartinės gyvenimo situacijos siekiant išsaugoti tapatumo jausmą.

Namai yra daugiau nei tik fizinė buveinė, ši sąvoka turi ypatingą reikšmę vyresnio amžiaus asmenims, tai yra ryšių su šeima simbolis ir daugelio šeimai svarbių įvykių vieta, kurioje asmuo gali išreikšti save ir savo tapatumą (Aminzadeh ir kt., 2009; Phenice ir Griffore, 2013; Brownie, Horstmanshof ir Garbut, 2014). Kiekvienas turi unikalų „namų“ supratimą, kuris kartu su kitomis vertybėmis ir interesais vystosi per visą asmens gyvenimą. Jaunystėje namai simbolizuoja gebėjimą kurti namus, vyresniame amžiuje – gebėjimą išlaikyti (*angl.* maintain) namus (Hauge ir Heggen, 2008; Marshall ir Mackenzie, 2008). Gyvenimo namuose patirtis siejama su tęstinumu, autonomijos, kontrolės, kompetencijos, privatumo ir narystės reikšminguose socialiniuose tinkluose jausmu (Aminzadeh ir kt., 2009). (Rijnaard ir kt. 2016). Persikėlimas iš savo namų į globos įstaigą neigiamai veikia saugumo, tapatumo tęstinumo ir saviraiškos jausmus, sukelia jausmą, kad asmuo nebegali kontroliuoti savo gyvenimo (Brownie, Horstmanshof ir Garbutt, 2014). Taigi kokybiškų globos paslaugų teikimo ir namų aplinkos kūrimo derinimas bei artimo asmens turėtam gyvenimo stiliui išlaikymas yra sudėtingas iššūkis globos įstaigos kontekste.

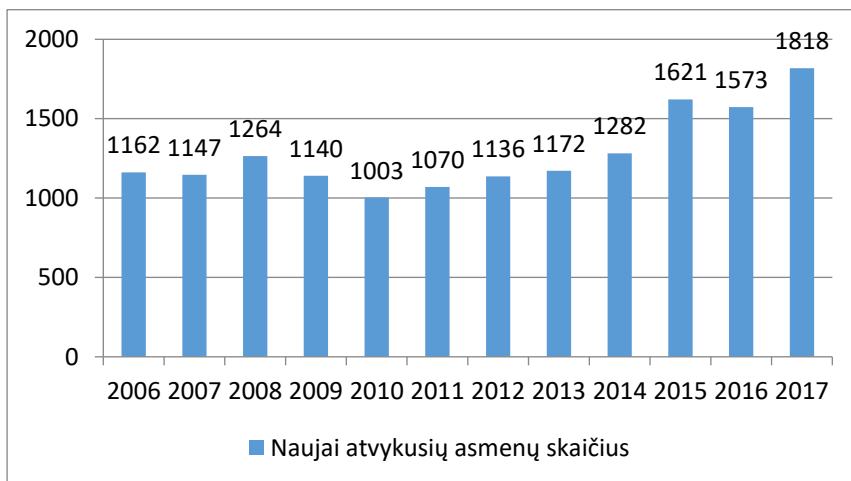
2.2 Persikėlimas į vyresnio amžiaus asmenų globos įstaigą kaip pereinamasis gyvenimo etapas: proceso analizė

Pereinamasis gyvenimo etapas (*angl.* transition) apibrėžiamas kaip bet koks įvykis, kuris sukelia žymius turėtų vaidmenų, socialinių santykių ir kasdienės rutinos pokyčius. Nors dėl patiriamo streso, neapibrėžtumo ir

nesaugumo jausmo pereinamieji etapai gali asocijuotis su neigiama patirtimi, jie apima ir įvykius, kurie įprastai susiję su džiaugsmingais pokyčiais, pavyzdžiui, santuoka ar vaiko gimimas. Siekiant suprasti pereinamojo etapo reikšmę konkretaus asmens gyvenimo būdui ir tapatumui, svarbu atsižvelgti į pereinamojo etapo kontekstą (santykį su įvykiu ir aplinka, kurioje jis vyksta), tipą (ar įvykio buvo tikėtasi, ar ne) ir poveikį (laispni, kuriuo įvykis pakeičia asmens kasdienį gyvenimą) (Schlossberg, Waters ir Goodman, 1995).

Mokslinėje literatūroje persikėlimas į globos įstaigą yra laikomas vienu iš reikšmingiausių pereinamųjų gyvenimo etapų, lemiančių reikšmingus gyvenimo būdo, fizinės ir socialinės aplinkos pokyčius, kurie sukuria daug iššūkių jį išgyvenantiems žmonėms (Lee, Simpson ir Froggat, 2013; Orlova, 2013; Zisberg, Kaabiya ir O'Siegel, 2015). Pakitusių gyvenimo sąlygomis nebereikalingi tampa dauguma buitinių įgūdžių (pavyzdžiui, maisto gaminimas), tačiau išauga tokių įgūdžių kaip gebėjimo palaikyti socialinius ryšius, būti lanksčiam bendraujant, prisitaikyti prie griežto kasdienybės tvarkaraščio reikšmė (Gruževskis ir Orlova, 2014). Nepriklausomai nuo to, ar šiam kritiniam momentui buvo ruoštasi, ar ne, persikėlimas į globos įstaigą siejamas su viena didžiausių tapatumo krizių vyresnio amžiaus asmens gyvenime.

Remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis (2019) (žr. pav. 2), į globos įstaigas atvykstančių gyventojų skaičius auga. Pastaraisiais metais naujai atvykusių gyventojų skaičius kasmet buvo didesnis nei 1500.

Pav. 2. Naujai į globos įstaigas vyresnio amžiaus asmenims atvykusių gyventojų skaičius

Namai yra vieta, kur asmuo randa prasmę ir jaučiasi reikšmingas, jie suteikia tam tikrą galią, kurios asmuo niekur kitur negali turėti, jausmą (Close, 1995). Persikėlimas į globos namus vyresnio amžiaus asmenims simbolizuoja įprasto gyvenimo stiliaus, mylimų namų, su gyvenimu namuose siejamų santykių, veiklų, objektų, vietų ir patirčių netektį, reiškia judėjimą nuo aktyvaus ir nepriklausomo gyvenimo nuosavame name link bendro gyvenimo su kitais vyresnio amžiaus asmenimis labiau struktūruotoje ir kolektyvinėje aplinkoje (Aminzadeh ir kt., 2009; Lee, Simpson ir Froggat, 2013; (Brownie, Horstmanshof ir Garbut, 2014). Gyvenimo kontrolės netektis ir nepriklausomybės praradimas dažniausiai laikomi svarbiausiais pasekmėmis, tiesiogiai susijusiomis su persikėlimu į globos įstaigą; kai kuriais atvejais vyresnio amžiaus asmenys netekti nepriklausomybės bijo labiau nei mirties (Brownie, Horstmanshof ir Garbut, 2014).

Nors kaip minėta aukščiau pereinamieji gyvenimo etapai gali būti susiję su teigiamomis patirtimis, galima teigti, kad persikėlimas į globos įstaigą įprastai nekelia asociacijų su pozityviais rezultatais, o globos įstaiga literatūroje dažnai vadinama asmens paskutiniais namais. Gyvenimo globos įstaigoje trajektorija bendrai yra orientuota į neigiamas patirtis: silpimas, sveikatos prastėjimas, mažėjantis gebėjimas savimi pasirūpinti, auganti priklausomybė nuo kitų tenkinant savo poreikius. Šiame kontekste persikėlimas į globos įstaigą vyresniame amžiuje yra unikalus iššūkis, turintis didelį poveikį vyresnio amžiaus asmens savarankiškumui, savęs vertinimui, subjektyviam gyvenimo kokybės patyrimui bei tapatumui. Siekiant geriau atskleisti šio pereinamojo etapo iššūkius persikėlimo asmens tapatumui, toliau šiame skyriuje bus išsamiau aptariamas persikėlimo procesas ir jo metu patiriami įprasto gyvenimo būdo pokyčiai, turintys įtakos asmens tapatumo tęstinumo pojūčiui.

2.2.1 Persikėlimo į globos įstaigą aplinkybės

Tyrimai atskleidžia daugybę veiksnių, kurie gali paveikti persikėlimo į globos įstaigą sėkmingumą: tai gali būti tiek asmens socio-demografinės charakteristikos, tiek ir persikėlimo aplinkybės, pavyzdžiui, tinkamo paramos lygio užtikrinimas paruošiant asmenį persikėlimui ar aplinkos globos įstaigoje atitikimas asmens poreikiams ir lūkesčiams (Marshall ir Mackenzie, 2008; Aminzadeh ir kt., 2009; Brownie, Horstmanshof ir

Garbut, 2014). Demografiniai veiksniai (jaunesnis amžius, aukštesnis išsilavinimas), religingumas, asmenybės bruožai ir socialiniai ryšiai taip pat daro teigiamą poveikį vyresnio amžiaus asmens persikėlimo patirčiai (Lowis ir kt., 2005; Bardi ir Ryff, 2007; Marshall and Mackenzie, 2008; Weeks, Keefe ir Macdonald, 2012; Zisberg, Kaabiya ir O'Siegel, 2015).

Šalia šių veiksnių analizuojant vyresnio amžiaus asmenų persikėlimo į globos įstaigas patirtį ypač svarbu atkreipti dėmesį į priežasčių, kurios lėmė šio sprendimo priėmimą, įvairovę. Persikėlimo priežastys atskleidžia vyresnio amžiaus asmens gyvenimo aplinkybes, kurios veikia tolesnės jo adaptacijos globos įstaigoje sėkmę. Remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis (2019), yra skiriamos trys vyresnio amžiaus asmenų persikėlimo į globos įstaigas aplinkybės: iš ligoninės, iš savo, giminių ar globėjų namų ir „iš kitur“. 2017 m. iš 1818 naujai į globos įstaigas atvykusių vyresnio amžiaus asmenų 893 atvyko iš ligoninės, 916 iš savų, giminių ar globėjų namų ir 9 iš kitur. Kokios yra „kitos“ persikėlimo priežastys statistiniai duomenys nepatiksina.

Literatūroje kaip viena dažniausių sprendimą persikelti į globos įstaigą lemiančių priežasčių įvardijami sveikatos sutrikimai (Lowis ir kt., 2005; Marshall ir Mackenzie, 2008; Robison ir kt., 2012). Taigi dauguma žmonių persikelia į globos namus dėl būtinumo, o ne savo noru: svarstyti persikėlimo į globos įstaigą galimybę vyresnio amžiaus asmenis neretai paskatina prastėjanti fizinė sveikata, išaugęs pagalbos kasdienėje veikloje poreikis ir asmeninio pažeidžiamumo suvokimas (Young, 1998; Lee, 1999; Jungers, 2010; Ewen ir Chahal, 2013; Johnson ir Bibbo, 2014; Brownie, Horstmannshof ir Garbutt, 2014). Sveikatos problemos vyresniame amžiuje tampa vis aktualesnės – sveikatai įtaką daro lėtinės ligos, senatvinės demencijos, Alzheimerio liga (Jurgelėnas ir kt., 2006; Juozulynas ir kt., 2012). Svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad staigaus sveikatos pablogėjimo atveju (pavyzdžiui, insultas, kritimas) vyresnio amžiaus asmuo neturi pakankamai laiko pasiruošti persikėlimui ir pasirinkti tinkamiausią ilgalaikės globos įstaigą, įvertinti visų šio sprendimo aspektų, pavyzdžiui, įstaigos tinkamumo, teikiamų paslaugų aktualumo ir kt. (Reinardy, 1995; Reed, Payton ir Bond, 1998; Jungers, 2010).

Neretai fizinės sveikatos silpnėjimo sukelti apribojimai paskatina vyresnio amžiaus asmenis priimti sprendimą persikelti į globos įstaigą manant, kad taip jie nebus našta savo šeimai ir draugams (Young, 1998; Lowis ir kt., 2005; Jungers, 2010; Fraher ir Coffey, 2011). Kaip teigia Young (1998) bandydami įveikti dėl silpnos fizinės sveikatos atsiradusius sunkumus, vyresnio amžiaus asmenys neretai dvejoja kreiptis į kitus žmones

pagalbos, vadindami tai orumo klausimu arba nenoru atimti iš šeimos narių teisę gyventi savo gyvenimą. Nenoras būti našta šiuo atveju gali būti aiškinamas kaip troškimas apsaugoti savo, o ne kitų nepriklausomybę (Lowis ir kt., 2005; Fraher ir Coffey, 2011). Persikėlimas į globos įstaigą tokiu atveju gali būti laikomas bandymu išlaikyti savo gyvenimo kontrolę, pasirinkimo laisvę, kuri svarbi asmens tapatumui reikštis.

Rečiau pasitaikanti persikėlimo į globos įstaigą priežastimi literatūroje įvardijama vyresnio amžiaus asmenų patiriama socialinė izoliacija ir vienatvės jausmas. Aukščiau minėti vyresniame amžiuje patiriami psichosocialiniai pokyčiai – pasitraukimas iš darbinės veiklos, vaikų išsikėlimas iš namų, neretai ir partnerio netektis – veda link augančios socialinės izoliacijos (Pivorienė, 2008). Nesutarimai su šeimos nariais ar didelis fizinis atstumas tarp giminaičių, asmens, kuris galėtų pasirūpinti vyresnio amžiaus asmeniu nebuvimas (ypač naktį aktuali problema) turi didelę įtaką apsisprendimui persikelti į globos įstaigą (Scocco, Rapattoni ir Fantoni, 2006; Fraher ir Coffey, 2011).

Anot Jungers (2010), nors individualios vyresnio amžiaus asmenų persikėlimo į globos įstaigą patirtys skiriasi priklausomai nuo jų ankstesnio gyvenimo konteksto, turimų sveikatos sutrikimų ir laipsnio, kuriuo jie įsitraukė į sprendimo persikelti į globos įstaigą priėmimo procesą, būtent dalyvavimas sprendimo persikelti į globos įstaigą priėmimo ir pasiruošimo persikėlimui laipsnis yra vieni svarbiausių veiksnių, darančių įtaką vyresnio amžiaus asmens adaptacijos spartai ir sėkmei ir lemiančių jo tolesnį pasitenkinimą gyvenimu globos įstaigoje. Asmenys, kurie negalėjo kontroliuoti persikėlimo į globos įstaigą proceso ar dalyvavo minimaliai, jautėsi per prievartą perkelti ir buvo nepatenkinti gyvenimu globos įstaigoje (Rossen ir Knafl, 2003; Marshall ir Mackenzie, 2008).

Dėl šių priežasčių svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad persikėlimas į globos įstaigą ne visada yra apgalvotas vyresnio amžiaus asmens sprendimas. Young (1998) teigimu, kalbant apie persikėlimą į globos įstaigą, pagrindinė problema yra pasirinkimo laipsnis – neretai sprendimo priėmimo procese trūksta paties vyresnio amžiaus asmens įsitraukimo. Reinardy (1995) tyrimo duomenimis, globėjus arba žemesnį išsilavinimą turintys vyresnio amžiaus asmenys yra labiau linkę palikti sprendimo priėmimą kitam asmeniui – šeimos nariui arba profesionalui. Sprendimo priėmimo metu ligoninės skyriuje esantys vyresnio amžiaus asmenys taip pat turi mažesnes galimybes priimančiam sprendimą nei persikėlimo iš bendruomenės atveju (Reinardy, 1995; Wilson, 1997).

Young (1998) tyrimas atskleidė, kad sprendimas persikelti į globos įstaigą dažniausiai priimamas trimis būdais. Pirmieji du yra susiję su labiausiai asmens kontroliuojamu sprendimu – sprendimas priimamas individualiai arba įtraukiant šeimą ir artimuosius. Tokio tipo sprendimų priėmimą lemia vyresnio amžiaus asmens supratimas, kad yra didelis atotrūkis tarp jo gebėjimo savarankiškai pasirūpinti savimi bei buitimi ir jo poreikio globai. Šio neatitikimo įsisąmoninimą lydėjo šeimos ir artimųjų įtraukimas ieškant geriausiai poreikius atitinkančios globos įstaigos ir persikėlimo smulkmenų derinimas. Jungers (2010) tyrimas parodė, kad vyresnio amžiaus asmenys, kurie buvo aktyviai įsitraukę į sprendimo persikelti į globos įstaigą priėmimą, turėjo geriausias persikėlimo patirtis. Jie jautė kontroliuojantys savo gyvenimą, persikėlimo į globos įstaigą patirtį vertino kaip teigiamą ir nepatyrė didesnių iššūkių prisitaikydami prie gyvenimo naujoje aplinkoje (Andersson, Pettersson ir Sidenvall, 2007). Kaip teigia Rossen ir Knafl (2003), savanoriškas persikėlimas susijęs su sėkmingesne adaptacija globos įstaigoje, dažnesnėmis socialinėmis sąveikomis ir aukštesniu pasitenkinimo gyvenimu bei aktyvumo lygiu.

Trečiasis sprendimo persikelti į globos įstaigą priėmimo tipas pasižymi mažiausiu vyresnio amžiaus asmens įsitraukimo laipsniu (Young, 1998). Pasak Fraher ir Coffey (2011), esant tam tikroms situacijoms persikėlimo fakto komunikavimas yra sudėtingas, pavyzdžiui, kai vyresnio amžiaus asmuo yra hospitalizuotas dėl sveikatos sutrikimų, sprendimą persikelti į globos įstaigą dažniausiai priima jo vaikai, kurie nesikonsultuoja su tėvais ir nesuteikia jiems pakankamai informacijos nei apie patį persikėlimo faktą, nei apie būsimą globos įstaigą. Tokiais atvejais sprendimas persikelti dažnai daromas skubotai, beveik neplanuojant, o tai turi neigiamų pasekmių vyresnio amžiaus asmens gerovei ir adaptacijai po persikėlimo – sprendimas asmeniui atrodo netikėtas, jis jaučiasi bejėgis, nėra pasiruošęs priimti globos įstaigą kaip savo naujus namus. Tarp literatūroje nurodomų nesavanoriško persikėlimo neigiamų pasekmių minimas lėtesnis adaptacijos procesas, retesnės socialinės sąveikos, žemesnis pasitenkinimo gyvenimu lygis ir pasyvumas (Wilson, 1997; Rossen ir Knafl, 2003; Brandburg ir kt., 2013). Young (1998) tyrimas parodė, kad gyvenimu globos įstaigoje nepatenkinti vyresnio amžiaus asmenys nelaukė persikėlimo trokštamą, savanorišku ar teisėtu, taigi greičiausiai jautėsi neturį pasirinkimo susiklosčiusioje situacijoje.

Persikėlimo sėkmingumui įtakos turi persikėlimo teisėtumo suvokimas, asmens noras persikelti gyventi į įstaigą, galimybė po persikėlimo į globos įstaigą sugrįžti gyventi atgal į namus, individo suvokiama kontrolė ir

pasirinkimo laipsnis bei aktyvus persikėlimo priėmimas. Maėiau sėkmingas susitaikymas su persikėlimu susijęs su bejėgiškumo jausmu ir persikėlimo, kaip įvykio, nulemtu dėl suprastėjusios sveikatos būklės ar krizės vertinimas. Ir priešingai, aukštesnis saviveiksmingumo lygis (ang. *self-efficacy*), savo aplinkos valdymas ir gebėjimas atpaėžinti persikėlimo privalumus buvo susiję su gyventojų teigiamu prisitaikymu ir žemesniu depresijos laipsniu (Fiveash, 1997; Lee, Simpson ir Froggat, 2013). Išaugusi socialinė parama ir sąveikos, teigiami palyginimai su kitais gyventojais ryėium su kognityviniu funkcionavimu ar šeimos vizitais siejami su geresniu prisitaikymu ir įveika. Galimybės kontroliuoti persikėlimo procesą turėjimas, gebėjimas nustatyti privalumus, kuriuos siūlo globos įstaiga taip pat įvardijami kaip veiksniai, turintys įtakos gyventojų prisitaikymo sėkmei (Marshall ir Mackenzie, 2008; Lee, Simpson ir Froggat, 2013) ir suteikia galimybę tinkamai pasiruoėti persikėlimui (Brownie, Horstmanshof ir Garbut, 2014). Neplanuotas persikėlimas į globos namus ir paramos stoka persikėliant ir po persikėlimo, silpnesni įveikos gebėjimai yra veiksniai, kurie trukdo sėkmingam prisitaikymui globos įstaigoje (Brandburg ir kt., 2013).

Wilson (1997) tyrimo duomenys atskleidė skirtumus tarp planuoto ir neplanuoto persikėlimo. Savo persikėlimą planavę vyresnio amėiaus asmenys prisitaikė ir priėmė savo situaciją greičiau nei tie, kurie patyrė neplanuotą persikėlimą (Wilson, 1997; Fraher ir Coffey, 2011). Persikėlimo neplanavę vyresnio amėiaus asmenys jautė, kad patiria per daug pokyčių vienu metu, dažniau išgyveno neigiamus vienas, liūdesio, netekties jausmus. Wilson (1997) teigimu, greitesnė persikėlimą planavusių vyresnio amėiaus asmenų adaptacija gali būti nulemta to, kad jų adaptacijos procesas ir pasiruoėsimas gyvenimui persikėlus prasideda dar prieš fizinį persikėlimą į globos įstaigą. Netikėto ir neplanuoto persikėlimo atvejais vyresnio amėiaus asmuo neturi galimybės daryti įtaką sprendimui, kuris tiesiogiai veikia jo tolesnį gyvenimą bei gerovę, tad persikėlimo planavimas padeda sumaėžinti su šiuo įvykiu siejamą stresą (Weeks, Keefe ir Macdonald, 2012). Galima daryti prielaidą, kad neplanuotas persikėlimas į globos įstaigą sukelia daugiau streso dėl riboto pasiruoėimo laiko, o staigus gyvenimo stiliaus pokytis, kuriam nebuvo galimybės pasiruoėti, neigiamai veikia asmens tapatumo tęstinumą.

Persikėlimas į globos įstaigą turėtų būti traktuojamas ne kaip vienkartinis įvykis, o kaip procesas, kuris sukuria daug išėūkių ir reikalauja nemaėžai pastangų prisitaikant iš vyresnio amėiaus asmens (Wilson, 1997; Young, 1998). Persikėlimo į globos įstaigą patirtis yra formuojama to, kaip vyresnio amėiaus asmuo suvokia ir vertina savo persikėlimą (Marshall ir Mackenzie,

2008; Brandenburg ir kt., 2013; Brownie, Horstmanshof ir Garbut, 2014). Neretai vyresnio amžiaus asmuo negali apsvarstyti visų sprendimo aspektų ir išsirinkti tinkamiausią globos įstaigą, ypač tais atvejais, kai persikėlimas yra atsakas į sveikatos krizę. Planavimas ir pasiruošimas persikėlimui (tiek fizine, tiek emocine prasme) vaidina didelį vaidmenį adaptuojantis prie naujos gyvenamosios aplinkos, todėl svarbu, kad vyresnio amžiaus asmenys turėtų laiko apsiprasti su persikėlimo faktu (Brandenburg ir kt., 2013).

Rossen ir Knafl (2003) tyrimas atskleidė sąsajas tarp vyresnio amžiaus asmens dalyvavimo sprendimo persikelti į globos įstaigą priėmimo ir tolesnės jo integracijos globos įstaigoje stiliaus. Persikėlimo į globos įstaigą vertinimas (savanoriškas sprendimas ar nulemtas išorinių aplinkybių) yra viena esminių persikėlimo sąlygų, veikiančių ir formuojančių integracijos stilių. Visiškos integracijos stiliui būdingas persikėlimo kaip savanoriško sprendimo vertinimas, priklausymo naujai bendruomenei globos įstaigoje jausmas, pasitenkinimas naujaisiais namais ir aukštesnis socialinio įsitraukimo lygis, tuo tarpu minimalios ar dalinės integracijos stiliui buvo būdingas priverstinio persikėlimo dėl tam tikrų gyvenimiškų aplinkybių, pavyzdžiui, silpnos sveikatos ar netinkamų sąlygų namuose, patyrimas. Vyresnio amžiaus asmenys, kuriems buvo būdingas minimalus ar dalinis integracijos stilius, nesijautė esantys naujosios bendruomenės dalimi, jų pasitenkinimo gyvenimu bei socialinio įsitraukimo lygiai buvo žemesni.

Taigi persikėlimo aplinkybės – persikėlimo priežastis, jo planavimo galimybės ir asmens dalyvavimas sprendimo priėmimo – yra glaudžiai susijusios su persikėlimo proceso ir tolesnės adaptacijos globos įstaigoje sėkme. Anot Giddens (2000), asmens tapatumas išreiškiamas per pasirinkimus, todėl siekiant palengvinti vyresnio amžiaus asmenų išgyvenamą tapatumo krizę persikeliant yra svarbu sudaryti galimybę pasirinkti, kada ir kokiomis aplinkybėmis asmuo palieka savo namus.

2.2.2 Gyvenimo būdo pokyčiai persikėlus į globos įstaigą

Persikėlęs į globos įstaigą asmuo dažnai susiduria su dienos režimu, kasdiene rutina, fizine ir socialine aplinka, kuri žymiai skiriasi nuo gyvenimo, turėto gyvenant savo namuose, ypatumų. Siekiant geriau atskleisti persikėlimo į globos įstaigą sukeltus iššūkius įprastam asmens gyvenimo būdai, taigi ir tapatumo tęstinumui, šiame skyriuje bus aptariami pagrindiniai literatūroje išskiriami pokyčiai ir iššūkiai, su kuriais susiduria naujieji globos įstaigos gyventojai.

Vienas esminių ir jautriausiai išgyvenamų pokyčių, įprastai siejamų su gyvenimu globos įstaigoje, yra *autonomijos sumažėjimas*. Autonomija yra esminis psichologinis poreikis, kuris turi būti patenkintas, kad būtų sudarytos sąlygos asmenybės vystymuisi (Lee, 2001; Jungers, 2010). Tyrimuose pabrėžiama po persikėlimo į globos įstaigą sumažėjusios autonomijos įtakos svarba vyresnio amžiaus asmenų mirtingumo padidėjimui – persikėlę asmenys dažnai išgyvena kasdienio gyvenimo sprendimų priėmimo kontrolės netektį bei turi pasikliauti kitais žmonėmis siekdami patenkinant savo poreikius (Scocco, Rapattoni ir Fantoni, 2006; Saunders ir Heliker, 2008). Johnson ir Bibbo (2014) tyrimas parodė, kad net ir tie vyresnio amžiaus asmenys, kurie suprato, kad jiems reikia pagalbos, pavyzdžiui, persikėlė į globos įstaigą dėl silpnos fizinės sveikatos ir negalėjimo savarankiškai savimi pasirūpinti, teigė, kad buvo priklausomi nuo globos įstaigos personalo labiau nei tikėjosi ar norėjo. Autonomijos sumažėjimą vyresnio amžiaus asmenys vertino kaip smūgį jų savigarbai ir tapatumui – autonomijos apribojimo patirtis lydėjo nusivylimas, bejėgiškumo, frustracijos, pykčio jausmai (Saunders ir Heliker, 2008; Jungers, 2010; Johnson ir Bibbo, 2014).

Kaip vienas labiausiai autonomiją ribojančių ir vyresnio amžiaus asmenų prisitaikymą globos įstaigoje apsunkinančių veiksnių įvardijama *globos įstaigų taisyklės ir nuostatai*. Persikėlę į globos įstaigą vyresnio amžiaus asmenys patenka į aplinką, kurioje egzistuoja tam tikras dienos režimas, ne visada sutampantis su jų įprasta dienos tvarka, ir šis neatitikimas lemia kasdienio gyvenimo sprendimų priėmimo laisvės praradimo pojūtį (Jungers, 2010; Brandburg ir kt., 2013). Situacijos, kai globos įstaigų personalas nulemia, kada gyventojai keliasi, eina miegoti, ką jie valgo, sukelia priklausomybės, monotonijos ir negalėjimo kontroliuoti kasdienių gyvenimo sprendimų jausmą bei turi neigiamą poveikį asmens tapatumui. Nors taisyklės laikomos svarbiomis ir reikalingomis išlaikant tvarką globos įstaigose, o tam tikrais atvejais – būtinomis rizikos valdymui bei pačių gyventojų saugumui užtikrinti, neretai jos riboja vyresnio amžiaus asmenų spontaniškų sprendimų priėmimo galimybes ir sutrikdo įprastą jų dienos rutiną (Wilson, 1997; Fiveash, 1997; Lee, 1999; Fraher ir Coffey, 2011).

Lee, Simpson ir Froggat (2013) tyrimo rezultatai atskleidė lyties veiksnio svarbą kontroliuojant dienos režimą. Vyresnio amžiaus moterims negalėjimas kontroliuoti dienos režimo siejosi su anksčiau turėtų socialinių vaidmenų netekimu – jos pabrėžė tokių dalykų kaip maisto gaminimas ir namų ruošos darbai svarbą savo kaip moters ir motinos tapatumui. Patiriami apribojimai ir kasdienės rutinos pokyčiai daro įtaką vyresnio amžiaus

asmenų pasirinkimo laisvei ir pabrėžia tokių gyvenimo stiliaus elementų kaip rutiniški įpročiai ir veiklos būdai tęstinumo svarbą asmens tapatumui (Giddens, 2000). Kita vertus, kai kurie vyresnio amžiaus asmenys džiaugiasi galėdami atsisakyti namų ruošos darbų ir globos įstaiga jiems yra vieta, kur jie gali atsipalaiduoti ir pailsėti (Lee, 1999). Jungers (2010) tyrimas parodė, kad kai kurie vyresnio amžiaus asmenys, nepaisant patiriamų pokyčių, klesti (*angl. thrive*) persikėlę į globos įstaigą – jie išitraukia iš malonumą teikiančias veiklas, atranda naujas interesų sritis, kuria naujus santykius, padeda kitiems įstaigos gyventojams, išitraukia iš globos įstaigos valdymą. Taigi panašu, kad nepaisant iššūkių, kuriuose persikėlimas į globos įstaigą sukelia, ši patirtis gali turėti ir teigiamą poveikį asmens gerovei, jei įstaigoje jam sudaromos galimybės (at)kurti tapatumą.

Kaip vienas galimų vyresnio amžiaus asmenų autonomijos globos įstaigose išsaugojimo būdų kai kuriose studijose įvardijamas mobilumo išlaikymas ir pabrėžiama gyventojų galimybės savarankiškai palikti globos įstaigą bet kuriuo metu be globos įstaigos darbuotojo svarba (Riedl, Mantovan ir Them, 2013; van Hoof ir kt., 2015). Vyresnio amžiaus asmenys, kurie išsaugojo mobilumą ir nepriklausomybę lankydami kapines, keliaudami į savo ankstesnius namus, įvairias keliones, ekskursijas traukiniu ar autobusu, iš naujo apibrėžė savo autonomiją globos įstaigos kontekste. Wilson (1997) teigimu, dalyvavimas globos įstaigų taisyklių kūrimo skatintų vyresnio amžiaus asmenų kasdienio gyvenimo sprendimų kontrolės jausmą. Kartu toks dalyvavimas ne tik sudarytų sąlygas tenkinti naujųjų įstaigos gyventojų autonomijos poreikį, bet ir užtikrintų galimybę įstaigos rutiną priartinti prie gyventojams įprastos kasdienybės.

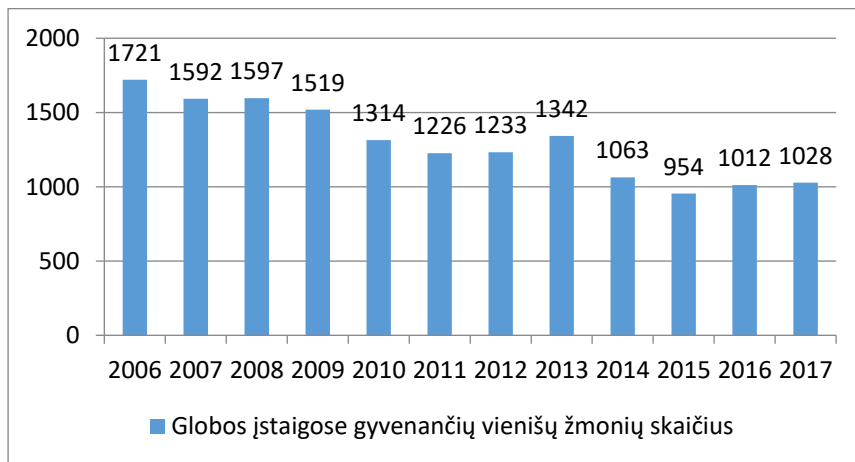
Su mažėjančiu autonomijos bei kasdinių sprendimų priėmimo laipsniu susijusios ir *mažėjančios asmeninės erdvės ir privatumo problemos*. Nemažai vyresnio amžiaus asmenų prieš persikeldami į globos įstaigą gyveno vieni savo namuose, o persikėlę į globos įstaigą buvo priversti dalintis vienu kambariu su keliais kitais įstaigos gyventojais. Ši patirtis sukelia daug nepatogumų – visi kambario gyventojai žino vieni kitų dienos planus, atėjus lankytojams nėra galimybės privačiai su jais pabendrauti ir pan. (Wilson, 1997; Fraher ir Coffey, 2011). Wilson (1997) tyrimas atskleidė, kad prisitaikymas prie sumažėjusios asmeninės erdvės ir privatumo stoka buvo sudėtingas tiek persikėlimą į globos įstaigą planavusiems vyresnio amžiaus asmenims, tiek jo neplanavusiems, ir pabrėžė, kad globos įstaiga turėtų parūpinti privačius kambarius visiems gyventojams arba stengtis parinkti suderinamus kambario draugus.

Kita vertus, Lee (1999) tyrimas, kuriame dalyvavo vyresnio amžiaus kinai, atskleidė tam tikrus kultūrinius su privatumu susijusius skirtumus. Kinų vyresnio amžiaus asmenys neprieštaravo gyventi kartu ir dalintis asmenine erdve su nepažįstamais žmonėmis ir tyrimo metu apskritai nekėlė tokių problemų kaip privatumo stoka ar autonomijos mažėjimas. Lee (1999) aiškina šį ypatumą kinų ir vakariečių kultūros skirtumais – kinų visuomenėse asmeninis pasirinkimas ir individualus veiksmas ribojami, o grupės mentalitetas išaukštinamas, t. y. kinų visuomenės yra stereotipiškai kolektyvistinės. Šios kultūrinės vertybės ir normos, panašu, darė įtaką kinų vyresnio amžiaus asmenų gyvenimo kartu su kitais globos įstaigos gyventojais vertinimui.

Persikėlęs į globos įstaigą vyresnio amžiaus asmuo turi prisitaikyti ne tik prie naujos fizinės aplinkos, bet ir prie *naujos socialinės aplinkos* – žmonių, kurie gyvena ir dirba įstaigoje (Reed, Payton ir Bond, 1998). Persikėlimas į globos įstaigą turi didelį poveikį asmens socialiniams ryšiams – neretai po persikėlimo santykiai su šeimos nariais ir draugais nutrūksta arba tampa žymiai retesni (Lee, 1999). Wilson (1997) pabrėžia, kad vyresnio amžiaus asmenų šeimos narių ir draugų vizitų skatinimas bei komunikacijos priemonių su brangiais žmonėmis užtikrinimas padeda palengvinti prisitaikymo procesą įstaigoje. Santykių, turėtų iki persikėlimo į globos įstaigą, išlaikymas yra susijęs ir su pereinamaisiais gyvenimo etapais svarbiu tapatumo tęstinumo aspektu.

Johnson ir Bibbo (2014) teigimu, globos įstaiga yra vieta, kurioje gausu tarpasmeninių sąveikų su personalu ir kitais gyventojais, o retėjančių santykių su šeima bei artimaisiais kontekste *naujų santykių užmezgimas* tampa ypač svarbus. Vieni vyresnio amžiaus asmenys teigiamai vertina padažnėjusias tarpasmenines sąveikas, nes jos suteikia galimybę susirasti naujų draugų ir teigiamai vertina kitų žmonių buvimą šalia, nes namuose patyrė socialinę izoliaciją ir vienatvės jausmą (Marshall ir Mackenzie, 2008). Kiti padažnėjusias tarpasmenines sąveikas gali laikyti nepaliekančiomis privatumo ir įkyriomis, taigi padažnėję socialiniai kontaktai priimtini ne visiems (Wilson, 1997; Lee, 1999; Lee, Simpson ir Froggat; 2013). Nors santykiai su kitais globos įstaigos gyventojais ne visada vertinami palankiai, visgi jie yra svarbi gyvenimo globos įstaigoje dalis ir sklandų įsikūrimą globos įstaigoje patys vyresnio amžiaus asmenys dažnai sieja su naujų draugysčių su kitais gyventojais užmezgimu (Young, 1998; Marshall ir Mackenzie, 2008). Naujų santykių užmezgimas ypač svarbus vienišiams vyresnio amžiaus asmenims.

Remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis (2019), nuo 2014 metų stebimas vienišų socialinės globos įstaigose gyvenančių asmenų skaičiaus mažėjimas (žr. pav. 3).

Pav. 3. Globos įstaigas vyresnio amžiaus asmenims gyvenančių vienišų asmenų skaičius (iš viso; asmenys)

Nors analizuojant statistinius duomenis pastebima vienišų žmonių skaičiaus mažėjimo tendencija, visgi beveik kas penktas patekęs į globos įstaigą asmuo buvo vienišas. Vienišiemis asmenis globos namuose reikia ypatingo profesionalų dėmesio, nes tokie asmenys įprastai pasižymi prastesne fizine ir psichine sveikata, jų mirštamumo lygis aukštesnis (Reinardy, 1995; Reed, Payton ir Bond, 1998). Svarbu identifikuoti asmenis, kurie yra vieniši, ir laiku jiems suteikti jų poreikius atitinkančias socialines paslaugas ir paramą.

Tyrimai rodo, kad gan dažnai persikėlę į globos įstaigą vyresnio amžiaus asmenys atsargiai užmezga naujas draugystes, nenori pasirodyti per daug įkyrūs, tad neturint palaikymo, pavyzdžiui, iš globos įstaigos personalo, jiems būna sunku kurti naujus ir prasmingus socialinius ryšius (Reed, Payton ir Bond, 1998; Lee, 1999). Asmenys, kurie po persikėlimo į globos įstaigą nesukūrė santykių nei su globos įstaigos personalu, nei su kitais gyventojais, negalėjo kompensuoti retėjančio kontakto su šeimos nariais, todėl išgyveno vienatvės jausmą, šeimos narių ir draugų ilgesį ir jų socialinė izoliacija gilėjo (Wilson, 1997; Saunders ir Heliker, 2008). Dėl šios priežasties svarbus globos įstaigų personalui tenkantis vaidmuo yra naujų globos įstaigos gyventojų skatinimas bei galimybių sudarymas kurti santykius su kitais

globos įstaigos gyventojais ir personalu (Fiveash, 1997; Brownie, Horstmanshof ir Garbut, 2014).

Pastebima, kad vyresnio amžiaus asmenų *santykis su globos įstaigos personalu*, kaip ir santykiai su kitais globos įstaigos gyventojais, skiriasi priklausomai nuo personalo vaidmens. Viena vertus, vyresnio amžiaus asmenys akcentuoja personalo naudą: personalas turi kertinį vaidmenį padedant naujiems globos įstaigos gyventojams susipažinti su naujosios bendruomenės kasdienybe ir tvarka, naujų santykių kūrimą per socialines ir poilsio veiklas, disciplinos ir tvarkos palaikymą ir pan. (Young, 1998; Riedl, Mantovan ir Them, 2013; Johnson ir Bibbo, 2014). Andersson, Pettersson ir Sidenvall (2007) tyrime net ir gyvenimu globos įstaigoje nepatenkinti vyresnio amžiaus asmenys nuolatinį personalo buvimą ir galimybę gauti pagalbą naktį laikė dideliu naujojo gyvenimo privalumu. Kita vertus, neretai globos įstaigų personalas vyresnio amžiaus asmenų buvo kritikuojamas už pernelyg dienos režimo kontrolę, aukštą paternalizmo lygį, konsultavimosi su jais stoką priimant sprendimus (Wilson, 1997; Johnson ir Bibbo, 2014).

Gyvenimas globos įstaigoje dažnai susijęs su vyresnio amžiaus asmenimis besikeičiančiu santykiu su savimi, ypač – savęs kaip pamažu vis labiau priklausomo nuo aplinkinių pagalbos suvokimu bei priėmimu. Pastebėta, kad neretai vyresnio amžiaus asmenys yra linkę vengti žymesnių sveikatos sutrikimų ar didesnių globos poreikį turinčių globos įstaigos gyventojų, nes bendravimas su jais sukelia emocinę įtampą ir verčia susimąstyti apie ilgai ateisiantį savo sveikatos pablogėjimą ir jo sukeltus iššūkius (Brandburg ir kt., 2013; Lee, Simpson ir Froggat, 2013; Riedl, Mantovan ir Them, 2013). Lygindami save su kitais globos įstaigos gyventojais, vyresnio amžiaus asmenys yra linkę save išaukštinti: akcentuojama geresnė fizinė ir psichinė sveikata, dažnesni šeimos narių vizitai, jaunesnis amžius. Tokia gynybinė reakcija gali būti paaiškinama kaip grėsmės tapatumui požymis – globos įstaigoje vyresnio amžiaus asmenys patenka į aplinką, kurioje kasdien mato fizinę ar intelekto negalią turinčius žmones, ir tai skatina juos susimąstyti apie savo pačių ilgai ateisiantį sveikatos silpnėjimą. Atsiribojimas ir kitų sumenkinimas galimai tarnauja kaip būdas išsaugoti savo tapatumą ir galią sukuriant tam tikrą atstumą ir viršenybę kitų globos įstaigos gyventojų atžvilgiu (Young, 1998; Lee, 1999; Andersson, Pettersson ir Sidenvall, 2007).

Apibendrinant galima teigti, kad persikėlimas į globos įstaigą apima ne tik įvairius vyresnio amžiaus asmens įprasto gyvenimo būdo pokyčius, bet yra susijęs ir su jo savęs suvokimo pasikeitimais, kai imama reflektuoti, kad ateityje mažėjant savarankiškumo galimybėms asmuo vis labiau bus

priklausomas nuo aplinkinių pagalbos tenkinant savo poreikius. Anot Giddens (2000), visus šiuos patiriamus pokyčius asmuo turi integruoti į savo gyvenimo istoriją, kad užtikrintų nuoseklų naratyvą. Persikeliant patiriami sudėtingi pokyčiai, susiję tiek su fizinės aplinkos pakeitimu, tiek su socialinių kontaktų bei užimtumo įpročių pokyčiais, su asmens kasdienės rutinos pasikeitimu, mažėjančiu gebėjimu rūpintis savimi skatina asmenį iš naujo permąstyti gyvenimo pasirinkimus, iš naujo įvertinti savo, kaip nepriklausomo asmens, tapatumą. Šis savęs kvestionavimas, aiškių gairių nebuvimas yra siejamas su tapatumo krizės išgyvenimu. Siekiant atskleisti patiriamų pokyčių įveikos ypatumus ir poveikį asmens tapatumui, toliau bus išsamiau aptariamas adaptacijos prie gyvenimo globos įstaigoje procesas.

2.2.3 Adaptacijos globos įstaigoje procesas

Anot Schumacher ir Meleis (1994) bet kurio pereinamojo laikotarpio patirtis prasideda dar prieš patį įvykį (šiuo atveju – persikėlimą į globos įstaigą), o jo galutinis rezultatas susijęs su daugybe kintamųjų. Visi pereinamieji laikotarpiai turi kelis jiems būdingus bruožus, tokius kaip skirtingas įsisąmoninimo (*angl.* awareness) laipsnis, naujų įgūdžių formavimo poreikis, turėtos socialinės paramos praradimas, turimų įgūdžių kvestionavimas ir pan. Schlossberg, Waters ir Goodman (1995) teigimu, yra keturi veiksniai, turintys įtakos asmens gebėjimui įveikti pereinamojo etapo iššūkius: situacijos, savasties (*angl.* self), turimos paramos ir naudojamų įveikos strategijų.

Su *situacija* susiję veiksniai apima pereinamojo etapo 1) priežastį, 2) laiką, susijusį su patiriamu įvykiu – ar jis suprantamas kaip įvykęs laiku ar prieš laiką kalbant apie žmogaus socialinį laikrodį, 3) ar pereinamasis laikotarpis susijęs su vaidmenų pokyčiu ir jei taip, ar šis vaidmenų pokytis matomas kaip teigiamas ar neigiamas, 4) perėjimo trukmę – ar jis laikinas, ar visam laikui, ar neapibrėžta trukmė ir pan. Veiksniai, susiję su *savastimi* yra skirstomi į dvi kategorijas: 1) asmeniniai (demografiniai) veiksniai, turintys įtakos tam, kaip asmuo mato savo gyvenimą, pavyzdžiui, socioekonominis statusas, lytis, amžius, gyvenimo etapas, sveikatos būklė, tautybė ir pan. ir 2) psichologiniai veiksniai, tokie kaip ego raida, perspektyvos, turimi įsipareigojimai bei vertybės. Veiksniai, susiję su *socialine parama*, apima 1) tarpasmeninius santykius, 2) institucijas bei 3) bendruomenės palaikymą. *Įveikos strategijos* skirstomos į tris kategorijas – 1) keičiančios situacija, 2)

kontroliuojančios problemos reikšmę ir 3) padedančios suvaldyti stresą po įvykio (Schlossberg, Waters ir Goodman, 1995).

Adaptacija globos įstaigoje yra sudėtingas procesas, apimantis asmens pastangas įvairiapusių pokyčių kontekste išsaugoti tapatumo tęstinumo pojūtį. Mokslinėje literatūroje persikėlimo tematika daugelyje tyrimų pabrėžiamas iki persikeliant turėto gyvenimo būdo tęstinumas ir šio tęstinumo svarba asmens prisitaikymo sėkmei, patiriamos krizės įveikai ir subjektyviai gyvenimo kokybei (Murphy, O'Shea ir Cooney, 2007; Hauge ir Heggen, 2008; Marshall ir Mackenzie, 2008; Falk ir kt., 2013; Brownie, Horstmannshof ir Garbutt, 2014). Siekiant atskleisti vyresnio amžiaus asmens adaptacijos globos įstaigose procesą toliau bus išsamiau aptariami kelių empirinių tyrimų rezultatai.

Wilson (1997) tyrė vyresnio amžiaus asmenų persikėlimo į globos įstaigą procesą. Su 15 ilgam laikui į globos įstaigą persikėlusiu vyresnio amžiaus asmenų buvo atlikti giluminiai interviu – 24 valandos po persikėlimo, kartą per dieną kitas dvi savaites ir praėjus vienam mėnesiui po persikėlimo. Tyrimas parodė, kad perėjimas į globos įstaigas vyko trimis etapais. Sukrėtimo (*angl. overwhelmed*) etape dominavo emocinis atsakas į persikėlimą: vienatvės, liūdesio, baimės, netekties jausmai, verkimas. Prisitaikymo (*angl. adjustment*) etape, dauguma naujųjų globos įstaigos gyventojų pradėjo internalizuoti persikėlimo patirtį, kurti naujus socialinius tinklus ir teigiamą požiūrį į savo ateitį ir kasdienį gyvenimą, pastebėti problemas, susijusias su kontrole ir autonomija globos įstaigoje. Pirminio priėmimo (*angl. initial acceptance*) etape naujieji globos įstaigos gyventojai pradeda ištraukti į globos įstaigos siūlomas veiklas ir susiranda naujų draugų, supranta, kad naujuose namuose turi ateitį, auga jų pasitikėjimas savimi. Buvo pabrėžta, kad persikėlimo į globos įstaigas neplanavę vyresnio amžiaus asmenys ilgiau užtrunka pereidami nuo vieno adaptacijos etapo prie kito, todėl adaptacija po neplanuoto persikėlimo gali reikalauti nemažai pastangų iš naujojo įstaigos gyventojų.

Young (1998) tyrime dalyvavo 21 naujas globos įstaigos gyventojas praėjus 3-9 mėnesiams po persikėlimo į globos įstaigą. Autorė išskyrė 4 etapus, kuriuos perėjęs vyresnio amžiaus asmuo sėkmingai prisitaiko prie gyvenimo globos įstaigoje ir susikuria joje namų pojūtį.

Pirmasis etapas yra sprendimo etapas: atpažinus poreikį, kurio patenkinti dabartinėje aplinkoje nėra sąlygų, priimamas sprendimas persikelti į globos įstaigą, vyksta tinkamiausios globos įstaigos paieška ir pasirinkimas. Young (1998) pastebi, kad tik nedidelė dalis tyrime dalyvavusių vyresnio amžiaus asmenų sistemškai tyrė įvairias globos įstaigų alternatyvas – dauguma

pasirinko dabartinę įstaigą plačiau nesidomėję. Šio etapo trukmė gana žymiai skyrėsi, nes kai kurie tyrimo dalyviai planavo savo persikėlimą prieš keletą metų iki jo ir galėjo priimti informuotą sprendimą.

Pasiruošimas persikėlimui buvo antrasis etapas – vyresnio amžiaus asmenys paroduodavo namą, rūšiuodavo daiktus, juos paskirstydavo šeimos nariams arba pasiimdavo į globos įstaigą su savimi. Daiktų rūšiavimas buvo daugiausiai laiko užimanti ir rečiausiai kitiems perleidžiama veikla. Vyresnio amžiaus asmenys, kurie negalėjo dalyvauti šiame procese, išgyveno nerimą, nes nežinojo, kur yra kai kurie jiems svarbūs daiktai.

Trečiasis etapas – fizinis persikėlimas – vyresnio amžiaus asmenų buvo laikomas lengviausiu iš visų etapų ir gan nereikšmingu persikėlimo į globos įstaigą elementu. Prisitaikymas prie išgyvenimų prieš persikėlimą ir po jo reikalavo žymiai daugiau vyresnio amžiaus asmens energijos ir laiko. Tai dar kartą pabrėžia, kad persikėlimas į globos įstaigą yra tęstinis, laikui imlus procesas, o ne vienkartinis įvykis.

Ketvirtasis – įsikūrimo (*angl.* settling in) etapas – truko nuo kelių dienų iki kelių mėnesių ir apėmė namų pojūčio kūrimą per aplinkos suasmeninimą – daiktai su reikšminga istorija tarnavo kaip asmeninio tapatumo patvirtinimas. Vyresnio amžiaus asmenys susipažino su fizine, socialine ir kultūrine globos įstaigos aplinka, su kitais globos įstaigos gyventojais, atrado bendrumus su jais ir kūrė naujus socialinius ryšius. Tai vedė link gyvenimo pokyčių priėmimo, apimančio naujos situacijos pripažinimą ir susitaikymą su ja. Su persikėlimu susiję gyvenimo stiliaus pokyčiai varijavo nuo keleto nežymių iki gausybės pokyčių, reikalaujančių žymaus asmeninio prisitaikymo. Užtikrinant sklandų persikėlimą į globos įstaigą, svarbu sudaryti sąlygas tęstinumui tarp dabartinio ir ankstesnio gyvenimo stilių.

Lee (2001) teigimu, nauji gyventojai prisitaiko prie pasikeitusio gyvenimo stiliaus pereidami keturias fazes: orientavimosi, normalizavimo, racionalizavimo ir stabilizavimo. Šiame adaptacijos procese bandoma atkurti įprastą gyvenimo būdą, turėtą iki persikėlimo į globos įstaigą. Tokiu būdu vyresnio amžiaus gyventojai gali išlaikyti tęstinumo bei familiarumo jausmą būdami naujoje fizinėje ir socialinėje aplinkoje.

Interviu su 35 Saunders ir Heliker (2008) tyrime dalyvavusiais vyresnio amžiaus asmenimis buvo atlikti du kartus pirmąjį mėnesį po persikėlimo ir po to kartą per mėnesį ateinančius 6 mėnesius. Autoriai akcentuoja vyresnio amžiaus asmens lūkesčių išsiaiškinimo prieš persikėlimą svarbą: svarbu pagal galimybes leisti asmeniui apsilankyti globos įstaigoje, pasikalbėti su kitais gyventojais. Pirmuosius tris mėnesius naujieji gyventojai išreiškė liūdesio, didėjančios priklausomybės nuo kitų tenkinant savo poreikius ir

gyvenimo tikslo netekimo jausmus. 4-6 mėnesiais po persikėlimo vyresnio amžiaus asmenys ima kurti paramos sistemas globos įstaigos bendruomenėje ir dalyvauti organizuojamose veiklose pagal savo interesus. Čia jiems svarbiausia turėti optimalų kontrolės lygį visose gyvenimo srityse. Jeigu personalas daugiau dėmesio skiria bendruomenės jausmo kūrimui, tai gali veikti kaip vienatvės, izoliacijos prevencija.

Johnson ir Bibbo (2014) tyrimo metu su 8 vyresnio amžiaus asmenimis dvyk buvo atlikti pusiau struktūruotus interviu: pirmasis interviu vyko pirmųjų dviejų savaitių laikotarpyje po persikėlimo, antrasis – praėjus 6-8 savaitėms nuo pirmojo interviu. Pirmųjų interviu metu vyresnio amžiaus asmenys daug kalbėjo apie situacijos priėmimą ir prisitaikymą – tiek asmeninį, tiek prie įstaigos. Asmeninis prisitaikymas (*angl.* self adjustment) buvo vidinis pokytis, nukreiptas į prisitaikymą prie gyvenimo globos įstaigoje, tuo tarpu prisitaikymas prie globos įstaigos (*angl.* facility adjustment) buvo prisitaikymo prie išorinių sąlygų globos įstaigoje procesas. Antrojo interviu metu vyresnio amžiaus asmenys adaptavosi prie naujos aplinkos, plėtojo įveikos strategijas, lygino gyvenimą globos įstaigoje su gyvenimu bendruomenėje, pradėjo kurti draugystes su kitais žmonėmis ir vertino saugumą naujoje gyvenamojoje vietoje. Buvo aišku, kad globos įstaiga jiems nėra idealūs namai, nors antro interviu metu tyrimo dalyviai išreiškė suvokimą, kad jiems reikiamo globos lygio jie nebegalėjo gauti gyvendami bendruomenėje.

Taigi persikėlimas yra sudėtingas procesas, dėl įvairiapusių gyvenimo būdo pokyčių sukeliantis asmens tapatumo krizę. Naujo gyvenimo pradžioje vyresnio amžiaus asmenys patiria daug pokyčių – nauja aplinka, nauji žmonės, naujos taisyklės, namų ilgesys, savarankiškumo raiškos ir privatumo pokyčiai ir kt. Kaip parodė aukščiau paminėti tyrimai, ši krizė gali būti įveikiama palaipsniui prisitaikant prie patiriamų pokyčių, tačiau tai yra laikui imlus procesas. Adaptacija globos įstaigoje tarsi susideda iš kelių etapų: tik persikėlus dažnai yra išgyvenamas pradinis pokyčių masto įsisąmoninimo nulemtas šokas. Vėlesniuose adaptacijos etapuose asmuo bando naujomis gyvenimo aplinkybėmis atkurti įprastą gyvenimo būdą – išsaugoti tapatumo tęstinumo pojūtį.

Adaptacijos procesas laikomas užsibaigusiu, kai asmuo naujosios gyvenimo realybės sąlygomis atkuria įprastam gyvenimo būdai artimas sąlygas. Padedant atkurti įprastą gyvenimo būdą, užmegzti naujas pažintis, atrasti naujų veiklų, įsitraukti į naujosios bendruomenės gyvenimą bei suprasti, kad gyvenimas naujoje vietoje gali būti prasmingas ir teikiantis džiaugsmą, naujesiems gyventojams gali būti sudaromos galimybės (at)kurti

tapatumą. Visgi svarbu pastebėti, kad tapatumo rekonstravimo galimybės, taigi ir sąlygos gerovės užtikrinimui, priklauso tiek nuo paties vyresnio amžiaus asmens charakterio ypatumų, tiek nuo įvairių aplinkos veiksnių sąveikos, todėl sėkmingas prisitaikymas prie pokyčių persikėlus į globos įstaigą visuomet yra kiekvienu atveju labai individualiai išgyvenama patirtis.

3. TYRIMO METODIKA

Siekiant įgyvendinti disertacijoje išsikeltą tikslą – grindžiamąja teorija paaiškinti vyresnio amžiaus asmenų tapatumo tęstinumo prielaidas persikeliant į globos įstaigą – taikytas K. Charmaz (2006; 2010) grindžiamosios teorijos variantas. Grindžiamosios teorijos metodologija dažniausiai naudojama mažiau tirtiems grupių socialiniams santykiams ir grupės elgesiui ar socialiniams procesams atskleisti (Noble ir Mitchell, 2016). Dėmesys žmogaus veiksmų prasmei atskleidžia simbolinio interakcionizmo įtaką grindžiamosios teorijos metodui. Grindžiamosios teorijos metodologija yra taikoma ir tapatumo fenomeno analizei bei konceptualizavimui, pavyzdžiui, Hendry, Kloep ir Mayer (2007) ir Blakeslee ir Martin (2009) taikė grindžiamąją teoriją siekdami atskleisti, kaip asmens tapatumas vystosi multikultūriniame kontekste.

Tyrimai, besivadovaujantys grindžiamąja teorija, prasideda atvirais klausimais, o tyrėjai remiasi prielaida, kad jų turimos žinios apie prasmes, motyvuojančias tyrimo dalyvių veiksmus, yra ribotos (Sbaraini ir kt., 2011; Tie, Birks ir Francis, 2019). Grindžiamoji teorija remiasi induktyviaja logika, t. y. tyrėjas pradeda ne nuo hipotezių ar teorijos, ne nuo bandymų ją patvirtinti ar paneigti, bet – priešingai – pradeda nuo duomenų rinkimo, tuo pat metu juos analizuoja ir galiausiai sukuria teoriją. Grindžiamąja teorija besiremiantis tyrimas dažniausiai prasideda klausimo kėlimu arba iškart pradedami rinkti tyrimo duomenys (Mills, Bonner ir Francis, 2006).

Grindžiamosios teorijos kaip tyrimo metodo pradininkais laikomi Glaser ir Strauss, 1965 m. tyrę skirtingus pacientų ir juos slaugančio personalo sąmoningumo mirties akivaizdoje lygmenis. Remiantis šio tyrimo duomenimis, 1967 m. buvo išleistas veikalas, kuriame detalai aprašoma, kaip teorija induktyviai gali būti kildinama iš tyrimo duomenų. Grindžiamosios teorijos metodologija kvestionavo tuo metu vyravusį požiūrį, kad kiekybinė metodologija yra vienintelis validus ir nešališkas būdas atrasti pasaulio tiesas (Bryant ir Charmaz, 2007). Ilgainiui Strauss ir Glaser požiūriai į grindžiamosios teorijos taikymą išsiskyrė ir autoriai ėmė vystyti skirtingas grindžiamosios teorijos metodologines prieigas. Glaser buvo svarbus tyrėjo kūrybiškumas aiškiai apibrėžtuose duomenų analizės etapuose ir induktyvinės logikos taikymas kildinant teoriją iš duomenų, o Strauss labiau domėjosi validumo kriterijais ir sisteminiu požiūriu kuriant grindžiamąją teoriją (Mills, Bonner ir Francis, 2006).

Šiandien grindžiamosios teorijos metodologijos tradicija yra labai įvairi. Nors nesutariama, kiek iš viso yra skirtingų metodologinių priėgų, analizuojant grindžiamosios teorijos vystymo istoriją galima skirti kelias daugumos autorių pripažįstamas kryptis ar „bangas“, turinčias savitą išraišką (Orlova, 2019; Sbaraini ir kt., 2011). Pirmajai versijai ar „bangai“ priskiriama klasikinė (tradicinė) grindžiamoji teorija, suformuota Glaser, antrajai – sisteminė grindžiamoji teorija, vystoma Strauss ir Corbin. Trečioji grindžiamosios teorijos versija yra konstruktyvistinė Charmaz prieiga. Greta šių pagrindinių grindžiamosios teorijos atmainų skiriama Clarke postmodernioji grindžiamoji teorija ir dimensinė analizė, kurią vysto Schatzman.

Konstruktyvistinė K. Charmaz vystytos grindžiamosios teorijos prieiga patariama remtis kai kuriama teorija mažai tirtose srityse (Lawrence ir Tar, 2013; Foley ir Timonen, 2015). Kaip buvo minėta aukščiau, vyresnio amžiaus asmenų tapatumo tęstinumo prielaidos persikeliant į globos įstaigą Lietuvoje yra netyrinėta tema. Užsienyje persikėlimo tematika studijų atlikta gausiau, tačiau persikėlimas nėra tiriamas per poveikio asmens tapatumui prizmę. Konstruktyvistinė grindžiamoji teorija gali padėti geriau atskleisti subjektyvius vyresnio amžiaus asmenų patiriamus tapatumo pokyčius ir šių pokyčių įveiką (at)kuriant tapatumą globos įstaigos kontekste. Be to, sukurta grindžiamoji teorija gali būti naudojama tolesniam šio reiškinio tyrimui ir susijusių problemų analizei.

3.1 K. Charmaz grindžiamosios teorijos versijos metodologinės ir epistemologinės prielaidos

Nors skirtingų grindžiamųjų teorijų versijų skirtumai iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti neesminiai, giliau pažvelgus matyti, kad pagrindinių grindžiamosios teorijos procesų suvokimas žymiai skiriasi, pavyzdžiui, skirtingai traktuojamas tyrėjo vaidmuo ir jo išitraukimo lygmuo, santykis su tyrimo dalyviais renkant ir analizuojant duomenis ir kt. (Orlova, 2019). Tokie aspektai kaip tyrėjo filosofinė pozicija, mokslinės literatūros naudojimas ir požiūris į grindžiamosios teorijos kūrimą leidžia atskleidžia fundamentalius grindžiamosios teorijos versijų metodologinius skirtumus (Tie, Birks ir Francis, 2019). K. Charmaz (2008) teigimu, yra dvi grindžiamosios teorijos versijos – objektyvistinė ir konstruktyvistinė. Objektyvistinė versija pripažįsta išorinio pasaulio realumą, stebėtojo

neutralumą laiko savaime suprantamu ir kildina konceptualias kategorijas iš tyrimo duomenų. Konstruktyvistinės grindžiamosios teorijos versijoje laikomasi požiūrio, kad nei duomenys, nei teorija nėra atrandamos, tačiau yra tyrėjo konstruojamos kaip jo sąveikos su tyrimo dalyviais rezultatas.

Konstruktyvistinė grindžiamoji teorija padeda sukurti teorinį žinojimą, interpretuoti studijuojamą socialinį reiškinių ir atsakyti į klausimą „kodėl?“, kai tuo tarpu kiti kokybiniai tyrimai kelia deskriptyvius klausimus „kas?“ ir „kaip?“ (Charmaz, 2006). Analizuojant duomenis svarbu išryškinti ne tik akivaizdžius psichosocialinius procesus, bet ir mažiau matomas struktūras, kuriose jie „įkūnyti“: atskleisti, kas slypi už įvardijamų procesų ir kodėl tyrimo dalyviai būtent taip pasakoja savo istorijas, o tyrėjai skatinami „panirti“ į tyrimo duomenis, įsigilinti į informantų¹ naratyvus, ieškoti ir kvestionuoti numanomas vertybių, įsitikinimų ir ideologijų reikšmes (Mills, Bonner ir Francis, 2006; Charmaz, 2010). K. Charmaz teigimu (2008), konstruktyvistinė grindžiamoji teorija akcentuoja tyrėjo atvirumą visoms teorinėms išvalgoms, negalutinių ir atsargių interpretacijų, iš kurių gimsta teorinės kategorijos, vystymą ir nuolatinį grįžimą į tyrimo lauką, siekiant, kad vystomos kategorijos būtų tikslinamos jas grindžiant interviu metu surinktais duomenimis. Šis duomenų rinkimo ir analizavimo cikliškumas yra esminė tyrėjo veiksmų charakteristika naudojant ne tik konstruktyvistinę grindžiamosios teorijos versiją, bet ir kitas metodo atmainas.

Tyrėjas turi nuolat lyginti ryškėjančius kodus tarpusavyje ir remdamasis analizuojamais duomenimis, skirstyti juos į kategorijas. Naujai iškylančios kategorijos gretinamos su jau esamomis tose pačiose ir kitose duomenų grupėse. Toks nuolatinis lyginimas įgalina generuoti teorines kategorijų savybes. Iš turimų duomenų formuojamos kategorijos, palaipsniui pereinant į vis aukštesnę abstrakcijos lygmenį ir galiausiai sukuriant vidutinio lygmens (*angl.* middle-range) teoriją (Charmaz ir Belgrave, 2015). Duomenų rinkimas, analizė ir teorijos kūrimas tokiu būdu matomi ne kaip atsieti etapai, tačiau kaip žingsniai, kuriuos nuolat kartojant iki tol, kol nebeatrandama naujos informacijos, tyrėjas gali išsamiai aprašyti ir paaiškinti tiriamą fenomeną (Mills, Bonner ir Francis, 2006).

Konstruktyvistinė grindžiamoji teorija kuriama tyrėjo ir tyrimo dalyvio sąveikoje, o žinių kūrimas suprantamas kaip intersubjektyvus prasmių

¹ Šiame darbe sąvokos „tyrimo dalyvis“ ir „informantas“ vartojamos kaip tapačios. Šis stilistinis sprendimas yra priimtas siekiant išvengti pasikartojimų.

konstravimo procesas, reikalaujantis tyrėjo savirefleksijos bei nuolatinės sąveikos tarp tyrėjo ir tyrimo dalyvio analizės. Abipusis tyrėjo ir tyrimo dalyvio įsitraukimas ir bendradarbiavimas kuriant socialinę sąveiką yra svarbus konstruktyvistinės grindžiamosios teorijos kūrimo proceso elementas. Konstruktyvistinė grindžiamosios teorijos versija reikalauja kurti tyrimo duomenis, patirtis ir reikšmes kartu su tyrimo dalyviais (*angl.* co-constructing data), nes svarbu ne tik tai, kaip tyrimo dalyviai kuria ir interpretuoja savo požiūrį į gyvenimą, bet ir tai, kaip pats tyrėjas kuria ir interpretuoja tyrimo dalyvių konstruktus ir jų interpretacijas (Charmaz ir Bryant, 2011).

K. Charmaz (2010) teigimu, grindžiamoji teorija turi būti interpretacinė, siekianti suprasti, o ne paaiškinti tiriamą fenomeną, todėl konstruktyvistinėje grindžiamosios teorijos prieigoje akcentuojama, kad kuriama teorija turi skatinti vaizduotę ir pateikti interpretatyvų tiriamo reiškinio portretą, o ne tikslų jo paveikslą. Pabrėžiama asmens individuali gyvenimo istorija, konstruojamų prasmų ir asmeninių patyrimų svarba. Remiantis interpretacine paradigma tyrime žmonių patyrimai yra priimami kaip realūs ir nekvestionuojamas jų tikrumas. Tyrėjo vaidmuo grindžiamas pagarba ir tyrimo dalyvių subjektyvių patirčių, kaip realios jų kuriamos tikrovės, priėmimu. Tyrėja turėjo pasitelkti savo empatiją ir gebėti įsijausti į tyrimo dalyvių patirtis, siekiant atskleisti, kaip tyrimo dalyvis supranta gyvenimą, kaip išgyvena, patiria ir konstruoja savo realybę (Charmaz, 2010).

Tyrėjai, konstruodami grindžiamąją teoriją turi išlikti analitiški, tačiau jų rašymo stilius turi būti išraiškingas ir vaizdingai perteikiantis tyrimo dalyvių patirtis, todėl rekomenduojama naudoti labiau literatūrinį stilių, o ne mokslinę kalbą. Konstruktyvistinėje grindžiamosios teorijos prieigoje prioritetas teikiamas detalėmis turtingam situacijos aprašymui ir tyrimo dalyvio naratyvui, nors konceptualizavimas (ašinės kategorijos radimas) ir teorinis situacijos analizavimas išlieka svarbūs.

Svarbu ne tik tai, kaip tyrimo dalyviai konstruoja savo požiūrį į gyvenimą, kaip jį interpretuoja, bet ir tai, kaip pats tyrėjas interpretuoja ir konstruoja tyrimo dalyvių konstruktus ir jų interpretacijas. Epistemologine prasme konstruktyvistinė grindžiamoji teorija nutolsta nuo klasikinės metodologijos pradininkų, ypač Glaser pozityvistinės pozicijos, kad tyrėjas turi išlikti objektyvus ir nešališkas stebėtojas. Tyrėjas dažnai yra atėjęs iš kitokio gyvenimo konteksto nei tyrimo dalyviai, todėl tyrimo metu jam svarbu išlikti autentiškas, o ne bandyti atsiriboti nuo savo požiūrio ar specifinės aplinkos. Tokie veiksniai kaip tyrėjo rasė, tautybė, socialinė klasė, lytis, istorija ir praeitis, asmeninės nuostatos apie supantį pasaulį ir socialinę

tikrovę gali skirtis nuo tyrimo dalyvių, ir tai neišvengiamai darys įtaką tyrimo eigai. Šio poveikio tyrimui nereikėtų vengti, tačiau siekiant kokybiškų duomenų surinkimo ir analizės, tyrėjui svarbu išlikti atviram ir ši poveikį reflektuoti (žr. skyr. 3.5 „*Tyrėjas tyrimo procese*“).

Anot K. Charmaz (2006), realybė suprantama kaip socialiai konstruojama, taigi tyrėjas negali užfiksuoti ar paaiškinti objektyvios realybės, nes egzistuoja skirtingos socialinės realybės perspektyvos. Dėl šios priežasties konstruktyvistinė grindžiamoji teorija neturėtų pretenduoti į vienos objektyvios realybės vaizdavimą. Kitaip nei remiantis klasikinės grindžiamosios teorijos nuostatomis, kai ieškoma „pagrindinio ir esminio“ elemento (kategorijos), konstruktyvistinės grindžiamosios teorijos versijoje laikomasi nuostatos, kad visi bandymai generalizuoti daugybę egzistuojančių socialinių realybių yra daliniai, sąlyginiai ir apriboti laiko bei vietos, kurioje jie vyksta. Visgi K. Charmaz nėra radikaliojo konstruktyvizmo atstovė, kadangi jos kuriamoje metodologijoje pripažįstamas socialinio konteksto, kuriame veikiama, egzistavimas. Tam tikra prasme konstruktyvistinė grindžiamoji teorija yra siekis reflektuoti tyrėjo kaip socialinės sąveikos kūrėjo vaidmenį ir svorį grindžiamosios teorijos kūrimo procese (Charmaz, 2008; Orlova, 2019). Taigi duomenų kūrimas sąveikoje su tyrimo dalyviu (*angl.* co-constructing data), subjektyvumo atviras pripažinimas, induktyvumas analizuojant duomenis, išitraukimas į tyrimo procesą yra tos duomenų rinkimo ir analizės gairės, kuriomis vadovaujasi konstruktyvistinę grindžiamąją teoriją kuriantis tyrėjas.

Skirtingų grindžiamosios teorijos versijų atstovai nesutaria, kuriame tyrimo etape reikėtų atlikti literatūros analizę. Pavyzdžiui, Glaser (2001) teigimu, būtina atsisakyti bet kokių išankstinių prielaidų, todėl svarbu neatlikinėti jokios literatūros apžvalgos prieš atliekant tyrimą – gauta informacija gali kreipti ir riboti tiek tyrėjo mąstymą, tiek ir surinktų duomenų analizę. Strauss ir Corbin (1998) teigimu, literatūros, susijusios su atliekamo tyrimo tematika, analizė yra naudinga, nes teorinių šaltinių panaudojimas yra vienas iš būdų kurti teoriją, nors ji neturėtų būti pagrindinė tyrimo dalis. K. Charmaz konstruktyvistinėje grindžiamosios teorijos versijoje literatūros apžvalga yra pirmasis tyrimo etapas, kai siekiama susipažinti su tiriamoje srityje atliktais tyrimais ir atrasti tai, kas dar netyrinėta. Po pirminės literatūros apžvalgos atliekamas tyrimas, kuriama teorija, o detalesnė ir išsamesnė literatūros analizė atliekama vėliau (Charmaz, 2006).

3.2 Tyrimo metodas ir duomenų analizės būdai

Konstruktivistinėje grindžiamosios teorijos versijoje (Charmaz, 2006) tyrėjas skatinamas naudoti kuo įvairesnius duomenų rinkimo metodus, rašyti atmintines, vesti užrašus, atskleidžiančius tyrimo konteksto svarbą. Taikant grindžiamąją teoriją gali būti derinamos įvairios duomenų rinkimo technikos – nestruktūruotas ar pusiau struktūruotas interviu, stebėjimas dalyvaujant, grupinės diskusijos (*angl.* focus group), dienoraščio rašymas, dokumentų, vaizdo įrašų, laiškų, knygų, laikraščių iškarpų analizė. Tyrėjas skatinamas naudoti viską, kas gali padėti rasti atsakymus į tyrimo klausimus (Bagdonaitė-Stelmokienė ir Žydžiūnaitė, 2016). Nepaisant skirtingų grindžiamosios teorijos atmainų, pagrindiniu duomenų rinkimo metodu laikomas interviu, o visi kiti – papildo ir leidžia sukurti teoriją, paaiškinančią tiriamą fenomeną (Charmaz, 2006; Bagdonaitė-Stelmokienė ir Žydžiūnaitė, 2016).

Siekiant geriau atskleisti vyresnio amžiaus asmenų perspektyvą persikeliant į globos įstaigą pasirinktas giluminis interviu. Remiantis Gaižauskaite ir Valavičiene (2016), tokio tipo interviu puikiai tinka atvejais, kai tyrimo tema yra sąlygiškai nauja ir menkai tyrinėta, nes įgalina suvokti subtilius su tema susijusius niansus, perprasti jos esmę, atrasti netikėtų, nežinomų aspektų. Be to, remiantis konstruktyvistinės grindžiamosios teorijos prielaidomis (Charmaz, 2010), socialinei realybei suvokti svarbus veikėjų suvokimas, motyvai, jų kuriamos prasmės ir interpretacijos, patirtis ir tarpusavio sąveika – visa tai gerai atskleidžiama giluminio interviu metu. Pagrindiniu interviu klausimu buvo pasirinktas gyvenimo istorijos klausimas.

Anot Giddens (2000), *Aš* yra raidos trajektorija nuo praeities iki numatomos ateities – pasakodamas savo gyvenimo istoriją asmuo rekonstruoja savo praeitį ir nesąmoningai numato tikėtiną gyvenimo trajektoriją. Asmens tapatumas kuriamas ir formuojamas per visą gyvenimą, todėl vyresnio amžiaus asmens gyvenimo istorija, detalizuojanti svarbiausius įvykius ir asmeninius patyrimus nuo gimimo ir dabartinio momento, yra tinkamiausias metodas atskleisti reikšmingus asmens tapatumą formavusius įvykius. Dalijimasis unikalia asmeniškai išgyventa patirtimi – kuriai įtakos turi platesnis socialinis, ekonominis, kultūrinis, politinis ir istorinis kontekstai – leidžia geriau pamatyti, kaip asmens viso gyvenimo eigoje reiškėsi jo tapatumas, su kokiais iššūkiais tapatumui asmuo susidūrė

persikėlęs į globos įstaigą ir kaip šių pokyčių kontekste jo tapatumas buvo perkurtas.

Gyvenimo istorijos pasakojimas buvo papildomas pusiau struktūruotais interviu pasakojimo pabaigoje (žr. 1 priedą). Remiantis grindžiamosios teorijos nuostatomis, tyrimo duomenys buvo analizuojami lygiagrečiai vedant kitus interviu tam, kad būtų galimybė naujais duomenimis papildyti analizės metu ryškėjančias kategorijas ir pasiekti konstruojamos teorijos kategorijų prisotinimą. Grindžiamosios teorijos kūrimas, remiantis K. Charmaz (2006; 2010) versija, susideda iš trijų kodavimo etapų: pirminio, fokusuoto ir teorinio. Viso tyrimo metu šalia šių kodavimo etapų tyrėjas rašo atmintines (memas).

3.2.1 Pirminis kodavimas

Pirminis kodavimas yra pirmasis tyrimo duomenų analizės etapas. Mažiausi informaciniai duomenų analizės vienetai naudojant grindžiamąją teoriją yra kodai, suformuluojami kodavimo proceso metu. Koduojant interviu K. Charmaz (2010) rekomenduoja tyrėjams išlikti atvirais, laikytis duomenų, kodus formuluoti taip, kad jie būtų trumpi, paprasti ir aiškūs, nuolat lyginti gautus duomenis su jau turimais duomenis ir judėti per išrašytus duomenis greitai. Teorinės įžvalgos ar platesni apibendrinimai šiame etape nėra svarbūs, nes pirminio kodavimo tikslas yra būti kuo arčiau informantų patyrimo ir supratimo.

K. Charmaz (2006) rekomenduoja koduojant ir rašant atmintines vartoti gerund – veiksmažodinių daiktavardžių, anglų kalboje turinčių –ing galūnę – formą. Autorės teigimu, šios formos vartojimas padeda tyrėjui išvengti statiško temos aprašymo, leidžia identifikuoti procesus ir išlikti prie tyrimo duomenų. Nors skatinimas koduojant vartoti gerund formą gali atrodyti paviršutiniškas, K. Charmaz (2006) nuomone, šios formos naudojimas yra esminis pirminio kodavimo procese, dažnai tinkantis tyrimo duomenims labiau nei tyrėjas galėjo tikėtis. Be to, gerund formos vartojimas skatina pradėti duomenų analizę iš tyrimo dalyvių perspektyvos (*angl. insider perspective*), o tai ir yra svarbiausia kuriant konstruktyvistinę grindžiamąją teoriją.

Pirminio kodavimo procese K. Charmaz (2006; 2010) skiria tris kodavimo būdus: žodis po žodžio, eilutė po eilutės ir įvykis po įvykio. Kodavimas žodis po žodžio gali būti naudingas, kai dirbama su dokumentais ar trumpalaikiais duomenimis, pavyzdžiui, tekstu internete. Jei duomenų

analizė koncentruojama į įvykius, tuomet rekomenduojama rinktis įvykis po įvykio kodavimo būdą. Daugumai grindžiamosios teorijos metodologija besivadovaujančių tyrėjų priimtinausias eilutė po eilutės kodavimo principas (naudojamas ir šios disertacijos tyrimo duomenų analizei), kai kodas yra priskiriamas kiekvienai išrašo teksto eilutei. Koduojant svarbu atsižvelgti ir į kontekstą, nes ne kiekviena interviu eilutė reikalauja kodo, o kartais, vienoje eilutėje gali būti keli prasminiai vienetai.

Nauji tyrimo duomenys ir kodavimas eilutė po eilutės principu skatina tyrėją išlikti atvirą duomenims ir matyti jų niuansus. Toks kodavimo principas padeda identifikuoti ne tik išoriškai tyrimo dalyvių išreiškiamas mintis ir pasakymus, bet ir jų vidinius išgyvenimus. Pradiniai kodai padeda skaidyti duomenis į kategorijas ir matyti procesus. Koduodamas kiekvieną duomenų eilutę tyrėjas gali suprasti, kokių duomenų ar kokiomis charakteristikomis pasižyminčių tyrimo dalyvių papildomai reikia. Tai suteikia galimybę nuo pat tyrimo pradžios tikslingai kreipti tyrimo eigą. Vis grįžtant prie pirmųjų interviu siekiant atrasti procesus, kurie paaiškina naujai įtrauktų tyrimo dalyvių patirtis leidžia labiau sufokusuoti tiek tolesnį duomenų rinkimą, tiek ir šių duomenų kodavimą (Charmaz, 2010).

3.2.2 Fokusuotas kodavimas

Fokusuotas kodavimas yra antrasis duomenų analizės etapas konstruktyvistinėje grindžiamosios teorijos versijoje, leidžiantis atskirti, klasifikuoti ir sintezuoti didelius duomenų kiekius. Šio kodavimo etapo tikslas yra paaiškinti gilesnius ir platesnius duomenų segmentus, tad atsirandantys kodai yra konceptualesni ir abstraktesni nei pirminio kodavimo etapo kodai (Charmaz, 2006; Orlova, 2019).

Fokusuoto kodavimo etape dirbama su kategorijomis, kurios iškyla sistemiškai grupuojant pirmojo analizės etapo metu išryškėjusius kodus (Guedes dos Santos ir kt., 2018). Tyrimo duomenų analizės metu kategorijos vystomos atliekant tam tikrus žingsnius: kategorija apibrėžiama ir apibūdinama; aprašomos jos charakteristikos; nurodomos sąlygos, kurioms esant kategorija pasireiškia ir kinta; nurodomos pokyčio pasekmės ir parodoma, kaip išskirta kategorija siejasi su kitomis kategorijomis (Charmaz, 2006).

Jei pirminio kodavimo etape kodavimo procesas labiau linijinis, tai fokusuoto kodavimo etape tyrėjas turi išrinkti naudingiausias ir daugiausiai analitinės prasmės turinčius pradinius kodus, nuolat juos lyginti tarpusavyje,

analizuoti ir konstruoti jų formuluotes. Toks cikliškas grįžimas prie tyrimo duomenų ir nuolatinis kodų lyginimas tarpusavyje gali paskatinti dar sykį analizuoti temas, kurios atrodė ne tokios svarbios pirmųjų interviu metu, tačiau vėliau analizuojant duomenis pasirodė esančios reikšmingos. Šis procesas tęsiasi tol, kol kuriama teorija įgauna formą ir pasiekiamas teorinis prisotinimas (Singh ir Estefan, 2018).

3.2.3 Teorinis kodavimas

Teorinis kodavimas yra trečiasis, sudėtingiausias ir konceptualiausias kodavimo lygmuo. K. Charmaz teigimu (2006), teorinio kodavimo metu analizuojami ir sukonkretinami galimi tarpusavio ryšiai tarp kategorijų, išvystytų fokusuoto kodavimo metu. Fokusuoto kodavimo metu atrinkti kodai konceptualizuojami taip, kad būtų atskleidžiami jų tarpusavio ryšiai ir plėtojama teorija. Konceptualizuotos kategorijos jau analizuojamos ne atskirai, o sujungiami į bendresnio pobūdžio sistemą, kurioje dar stipriau išryškinama pagrindinė kategorija. Teoriniai kodai yra integruojantys, jie ne tik suteikia formą išskirtiems fokusuotiems kodams, bet ir konceptualizuoja šių kodų sąsajas, perkelia kuriamą grindžiamąją teoriją į teorinį lygmenį ir tarsi atgal sudėlioja į visumą išskaidytus tyrimo duomenis.

Duomenų analizės metu galima pastebėti, kad kai kurias kategorijas galima sujungti į kategorijų šeimas, nurodančias nagrinėjimo fenomeno supratimui svarbius laiko ir erdvės aspektus. Kadangi tyrėjas priima sprendimą, kurias kategorijas verta vystyti ir plėsti, jo veiksmai daro didelę įtaką tyrimo eigai ir duomenų analizės procesui. K. Charmaz (2006; 2010) teigimu, tyrėjas ne suranda turimuose duomenyse egzistuojančią tvarką, bet sukuria būdą, kuriuo surinkti duomenys yra paaiškinami, organizuojami bei pristatomi. Empirinių duomenų rinkimo procesas baigiamas, kai pastebima, jog turimų duomenų pakanka vystomų kategorijų aprašymui ir analizei.

Šio duomenų analizės etapo metu buvo konceptualizuotas vyresnio amžiaus asmenų tapatumo tęstinumo modelis: išskirtos tapatumo tęstinumo prielaidos, persikėlimo nulemtų gyvenimo būdo pokyčių įveikos strategijos ir galimi tapatumo tęstinumo pastangų globos įstaigoje rezultatai.

3.2.4 Interviu išrašai ir atmintinių (memų) rašymas

Kiekvieno interviu duomenų analizė prasidėjo nuo interviu transkribavimo. K. Charmaz (2006; 2010) savo grindžiamosios teorijos versijoje nenurodo specifinių transkribavimo taisyklių, todėl transkribuojant tylos pauzės, intonacijos pasikeitimai, tyrimo dalyvių emocijos ar specifiniai išsireiškimai buvo žymimi atsižvelgiant į labiausiai paplitusias transkribavimo gaires (išsamiau – žr. 2 priede). Išrašuose buvo žymimi ir interviu dalyvių atliekami veiksmai (pavyzdžiui, rodomas nuotraukų albumas ar rankdarbiai). Transkribuojant pokalbius buvo stengiamasi rašyti normine lietuvių kalba su įprastiniais rašytinės kalbos ženklais – klausukais, taškais, kableliais ir pan.

Nors analizuojant interviu buvo naudojami detalūs ir išsamūs išrašai, pateikiant citatas disertacijos tekste pasikartojimai ar minties nutrūkimai nekeičiant pasakymo esmės buvo ištrinami, kad tyrimo dalyvio išreikšta mintis skaitytojui būtų labiau suprantama ir pauzių ar specifinių intarpų gausa (pavyzdžiui, „*žinot, kaip sakant*“) netrukdytų skaitytojui suprasti minties. Tyrimo dalyvių tarmės ypatumai (pavyzdžiui, „*ans man tarbelį panėšėjo*“), pasakymai užsienio kalba taip pat buvo fiksuojami interviu išraše ir pateikiami citatose siekiant atskleisti kalbos autentiškumą (pavyzdžiui, „*Žinot, kaip sakoma yra, „Lyubov‘ zla, polyubish‘ i kozla²“*).

Po kiekvieno interviu tyrėja užrašydavo savo pastebėjimus atmintinių (memų) forma. Skirtingose grindžiamosios teorijos versijose atmintinių rašymas ir jų panaudojimas vertinamas nevienareikšmiškai. Pavyzdžiui, Glaser (2001) laikosi nuomonės, kad atmintinės lėtina tyrėjo tempą, o Strauss ir Corbin (1998) teigia, kad jos padeda tyrėjui išlaikyti dėmesį analizuojant duomenis ir kurti pačią grindžiamąją teoriją. K. Charmaz (2006) grindžiamosios teorijos versijoje atmintinių rašymas laikomas svarbiu tarpiniu žingsniu tarp duomenų analizės ir tyrimo rezultatų aprašymo.

Atmintinės padeda pereiti nuo vieno tyrimo analizės etapo į kitą bei numatyti tyrimo medžiagos analizės kryptis, pagilinti surinktos tyrimo medžiagos analizę, formuluoti grindžiamąją teoriją. Be to, jos fiksuoja tyrėjo mąstymo procesą ir jo santykį su tyrimo medžiaga. Kadangi tyrimo medžiaga neretai pačiam tyrėjui sukelia įvairių jausmų, jam gali būti sunku atsitraukti nuo savo įspūdžių. Rašant atmintines galima išsiaiškinti savo

² ~ Meilė – blogis, įsimylėsi ir ožį [rus.]

santykį su tyrimo medžiaga arba permąstyti, kodėl vieni ar kiti dalykai tyrime tampa svarbūs asmeniškai. Analizuojant savo patirtį pavyksta atsitraukti nuo savųjų išgyvenimų ir pažvelgti į tyrimo medžiagą nauju žvilgsniu (Charmaz, 2006; Šumskaitė, 2019).

Iškart po interviu rašytose atmintinėse (žr. pav. 4) atsispindi stebėtos aplinkos elementai – gyvenamosios erdvės ypatumai, asmeninių daiktų išdėstymas, informanto galimybė judėti savo aplinkoje, išpūdžiai apie tyrimo eigą, fiksuojamos kitos tolesnei analizei ir tyrimo eigai svarbios detalės. Atmintinės, nefiksuojant jų formos ar apimties, buvo rašomos viso tyrimo eigoje – ir transkribuojant interviu, ir atliekant visus tris kodavimo etapus. Dalis atmintinių buvo rašomos kaip tyrimo dienoraštis, dalis iškart po interviu įrašytos į diktofoną kaip garsinės pastabos ar gairės tolesnei duomenų analizei ar būsimiems interviu. Tyrimo pradžioje rašytoms atmintinėms nebuvo taikomi kalbos ar stiliaus reikalavimai. Anot K. Charmaz (2006) tokių atmintinių esmė yra užrašyti spontaniškai, o ne mechaniškai, vartojant neoficialią, neformalią kalbą užrašyti tyrėjo išpūdžius ir mintis. Pirmosios atmintinės gali būti išsamios, vėliau, kai pasiekiamas aukščiausias teorinis duomenų analizės lygmuo, jos gali būti trumpesnės, abstraktesnės.

Birutė, interviu atlikimo data: 2017-06-09

Informantei 75 metai, globos įstaigoje gyvena 6 metus

Persikėlimo kontekstas. Birutė į globos įstaigą pateko dėl sveikatos problemų: namuose krito ir patyrė klubo traumą. Kadangi vienintelė jos dukra gyvena užsienyje, Birutė persikėlė į artimiausią globos įstaigą. Iš pradžių planavusi įstaigoje gyventi tik tiek, kol galės pati savarankiškai apsitarnauti, ilgainiui Birutė nutarė pasilikti įstaigoje visam laikui.

Pirmasis kontaktas. Birutė buvo vienas iš globos įstaigos socialinės darbuotojos pasiūlytų „gerųjų pavyzdžių“ – gyventojų, kurie aktyviai dalyvauja įstaigos veiklose, gyventojų savivaldos veikloje, turi gerus santykius ir su personalu, ir su dauguma kitų gyventojų. Dalyvauti tyrime Birutė sutiko noriai ir interviu situaciją vertino kaip įdomų, netgi kiek avantiūrišką ne kasdien pasitaikantį dalyką. Išgirdusi, kad prašysiu papasakoti savo gyvenimo istoriją, sunerimo, kad man nebus įdomu klausyti, nes jos gyvenimas „[buvo] *paprastas nuobodus paprasto žmogaus gyvenimas*“.

Interviu aplinka. Interviu vyko tyrimo dalyvės kambaryje, kuriame ji gyvena viena, todėl pokalbis buvo visiškai privatus. Po patirtos traumos Birutė yra visiškai pasveikusi ir aplinkoje juda savarankiškai, be aplinkinių pagalbos.

Gyvenamojoje erdvėje daug asmeninių daiktų (šeimos nuotraukų, rankdarbių, įvairių mažmožių iš kelionių, pačios dalyvės pieštų paveikslų). Pokalbio metu paaiškėja, kad šie daiktai yra tarsi „paradiniai“, tiesiog skirti papuošti kambariui, o asmeniškai vertingiausi daiktai (pavyzdžiui, asmeninių nuotraukų albumai su dukters vaikystės bei jau suaugusios dukters vaikų nuotraukomis) yra saugiai sudėti spintelėje prie lovos. Šis elementas priminė skirtingus tapatumo sluoksnius – tarsi yra tapatumo dalis „demonstruojama“ viešai ir jo dalis, kuri nėra atvira prieinama pašaliniesiems, o atskleidžiama tik siauresniam ypatingų asmenų ratui.

Eiga. Nors iš pradžių Birutė baiminosi, kad jos gyvenimo istorija bus neįdomi, nuraminta ji pasakojo sklandžiai ir vaizdingai. Visą gyvenimą informantė dirbo mokytoja ir tas atsispindėjo išraiškingoje, detalėmis turtingoje kalboje. Pastebėta, kad kitaip nei kiti tyrimo dalyviai (pavyzdžiui, buvę tremtiniai) Birutė neturi didelės gyvenimo istorijos pasakojimo patirties, galbūt daugiau yra pasakojusi (jei pasakojusi) tik atskiras jos atkarpas.

Gyvenimas globos įstaigoje ir pasakojama gyvenimo istorija. Birutė persikėlimo į globos įstaigą neplanavo ir jam nesiruošė. Apsigyvenimas įstaigoje buvo laikomas tik laikinu sprendimu ir sustiprėjusi ji planavo grįžti gyventi į savo namus. Nors įstaigoje „*per daug ilgai užsibūt*“ Birutė neketino, per tą laiką kol sveiko, ji įstaigoje susirado naujų draugų, ėmė piešti ir ilgainiui pradėjo abejoti dėl sprendimo grįžti namo būtinumo. Birutės pasakojime labai stipriai jaučiamas gyvenimo istorijos dalijimas į „čia“ (globos įstaigoje) ir „ten“ (savo namuose). Namuose ji jautėsi laiminga, tačiau gyvenimas nebuvo lengvas. Tyrimo dalyvė gyveno vienišybe, kur artimiausias kaimynas buvo už kelių kilometrų, todėl dažnai ji jautėsi vieniša. Namuose buvo vandentiekis, tačiau tualetas ir pirtis buvo du atskiri pastatai lauke toliau nuo namo ir eiti iki jų buvo sunku, net kai informantės sveikata buvo gera. Globos įstaigoje, tuo tarpu, vyravo visiška „*laisvė*“ nuo kasdienės ruošos darbų, „*pilna žmonių* [su kuriais galima draugauti]“ ir malonios veiklos. Nors persikėlimas į globos įstaigą sukėlė daug pokyčių ir pati mintis apie gyvenimą įstaigoje iš pradžių atrodė nepriimtina dėl visuomenėje vyraujančio neigiamo požiūrio – „*ką žmonės pagalvos*“, vertinant ilgalaikėje perspektyvoje šis sprendimas pasirodė esantis į gera. Per nuolatinį gyvenimo globos įstaigoje ir savo namuose lyginimą Birutė tarsi perkuria savo tapatumą: namuose ji buvo vieniša vyresnio amžiaus moteris, gyvenanti „*kažkur kaimo glūdumoje*“, o gyvenimas įstaigoje jai suteikė daug privalumų: saugumo jausmą, daugiau galimybių socialiniams kontaktams ir prasmingam užimtumui. Šie netikėti gyvenimo globos įstaigoje atrasti pranašumai tarsi suteikia teigiamų spalvų Birutės tapatumui ir užtikrina, kad pasilikdama gyventi įstaigoje ji pasirinko teisingai.

Pav. 4. Iš karto po interviu rašytos atmintinės (memos) pavyzdys

Augant įvairaus pobūdžio atmintinių (rašytų ranka, įrašytų į diktofoną, pieštų) skaičiui ilgainiui buvo sukurtas atskiras aplankas tiek „fiziškai“ egzistuojančioms atmintinėms, tiek ir rašomoms kompiuterio faile. Įvairus atmintinių pobūdis padėjo tiek reflektuoti tyrimo bei duomenų analizės metu kylančias idėjas, tiek pakreipti tolesnių interviu ir paties tyrimo kryptį.

3.3 Tyrimo dalyvių atranka ir tyrimo eiga

Tyrimo metu buvo applančytos visos Vilniaus mieste ir rajone³ esančios vyresnio amžiaus asmenų globos įstaigos ir atlikti interviu su jose gyvenančiais vyresnio amžiaus asmenimis. Tyrimo dalyviai buvo atrenkami tikslinės atrankos principu – į tyrimą siekta įtraukti kuo įvairesnę gyvenimo globos įstaigoje patirtį turinčius vyresnio amžiaus asmenis. Dėl šios priežasties duomenų rinkimas šiek tiek išsitiesė. Tyrimas vyko pakopomis, kaip ir rekomenduojama taikant grindžiamąją teoriją. Atlikus pirmuosius interviu, jie buvo ištranskribuoti, pradėti formuoti pirmieji kodai, persvarstytas kai kurių klausimų tikslingumas bei formuluotės. Nauji tyrimo dalyviai buvo įtraukiami į tyrimą atsižvelgiant į tai, kiek šio dalyvio patirtis ir pasakojimas padėtų atskleisti ar papildyti jau turimus duomenis, tol, kol buvo pastebėta, kad nebegaunama su formuojama teorija susijusios naujos reikšmingos informacijos, t. y., teorija pasiekė „prisotinimą“ (Charmaz, 2006).

Sudarant tyrimo imtį buvo siekiama maksimaliai užtikrinti tyrimo dalyvių socialinio statuso ir gyvenimo būdo, sveikatos būklės, socialinio tinklo ir persikėlimo į globos įstaigą aplinkybių įvairovę. Planuojant globos įstaigose gyvenančių vyresnio amžiaus asmenų atranką buvo pasirinkti keli kriterijai:

- socialinis statusas ir gyvenimo būdas kaip atrankos kriterijai įtraukti siekiant geriau atskleisti asmens socialinio konteksto sąlygas, kurios galėtų turėti įtakos subjektyviai persikėlimo į globos įstaigą patirčiai bei tapatumo tęstinumui gyvenimo eigoje. Buvo siekiama į tyrimą įtraukti vyresnio amžiaus asmenis, kurie tarpusavyje skirtųsi turėtu

³ Tyrimo pradžioje buvo planuota įtraukti Lietuvos didžiųjų miestų globos įstaigas vyresnio amžiaus asmenims (Vilniaus, Kauno, Klaipėdos, Šiaulių ir kt.), tačiau dėl užsitęsusio pradinio duomenų rinkimo etapo šios idėjos buvo atsisakyta. Atsižvelgiant į turimus laiko ir kt. išteklius buvo nuspręsta apsiriboti Vilniaus miesto ir rajono globos įstaigomis (patogioji atranka).

pajamų lygiu, išsilavinimu, gyvenimo sąlygomis (gyvenę mieste ir kaimo vietovėje, užaugę ūkininkų šeimose ir niekuomet vaikystėje nedirbę sunkaus fizinio darbo ir kt.);

- lytis: buvo siekiama pagal galimybes apklausti ir vyrus, ir moteris, gyvenančius toje pačioje globos įstaigoje. Nors vyresnio amžiaus asmenų grupėje yra daugiau moterų nei vyrų, siekiant atskleisti abiejų lyčių persikėlimo patirčių įvairovę bei galimai skirtingus tapatumo tęstinumo jausmo išsaugojimo būdus, buvo stengiamasi šiek tiek paveikti informantų pasiskirstymą pagal lytį, kad tyrime dalyvavusių vyrų ir moterų skaičius žymiai nesiskirtų;
- amžius: tyrime dalyvavo vyresni nei 65 metų amžiaus asmenys, viršutinė amžiaus riba nustatyta nebuvo. 65 metų riba nustatyta atsižvelgiant į paplitusį JTO senatvės riboženklių;
- sveikatos būklė: siekiant atskleisti įvairiapusę persikėlimo patirtį bei galimas tapatumo tęstinumo jausmo sąsajas su sveikata, buvo siekiama apklausti tiek fiziškai sveikesnius, tiek ir fizinę negalią turinčius vyresnio amžiaus asmenis. Kognityvinių sutrikimų (pavyzdžiui, Alzheimerio liga, senatvinės demencijos) turintys asmenys į tyrimą įtraukti nebuvo, nes tokiu atveju reikėtų ypatingų interviu vedimo metodų, be to, iškiltų gautų duomenų patikimumo problema;
- socialinis tinklas: buvo siekiama apklausti tiek palaikančius glaudžius ryšius su šeimos nariais vyresnio amžiaus asmenis, tiek tuos, kuriuos socialiniai darbuotojai apibūdino kaip „vienišus“. Kriterijus buvo įtrauktas atsižvelgiant į vienišų asmenų statistiką globos įstaigose ir siekiant geriau atskleisti persikėlimo patirčių ypatumus bei tapatumo tęstinumo pojūtį tarp įstaigos gyventojų, turinčių platų socialinį tinklą, ir turinčių ribotą socialinius kontaktų kiekį;
- gyvenimas globos įstaigoje: tyrime dalyvavo tik nuolat globos įstaigoje gyvenantys vyresnio amžiaus asmenys, t.y. asmenys, kurie gyvena bendruomenėje, ir dar tik svarsto galimybę persikelti į globos įstaigą, nebuvo įtraukti į tyrimą;
- gyvenimo globos įstaigoje trukmė: siekiama įtraukti ir sąlyginai neseniai globos įstaigoje gyvenančius asmenis (pavyzdžiui, iki dviejų metų), ir tuos, kurie įstaigoje gyvena ilgesnį laikotarpį (pavyzdžiui, ilgiau kaip 10 metų). Kriterijus buvo įtrauktas siekiant išsamiau atskleisti persikėlimo bei tapatumo tęstinumo patirčių

ypatumus tarp ilgiau įstaigoje gyvenančių vyresnio amžiaus asmenų ir turinčių sąlyginai trumpą gyvenimo įstaigoje patirtį;

- informanto noras ir sutikimas dalyvauti tyrime.

Iš viso buvo atlikti 27 interviu su vyresnio amžiaus asmenimis. Tyrimo dalyvių charakteristikos išsamiau pristatytos lentelėje žemiau (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. Tyrimo dalyvių charakteristikos

	Bendrieji informanto duomenys		Gyvenimo globos įstaigoje sąlygos			
	Informantas	Amžius	Trukmė	Priežastis	Persikėlimą planavo:	Įstaigoje gyvena vienas
1	Marija	89	4	Sveikatos problemos	Ne	Ne
2	Vytautas	82	7	Sveikatos problemos	Taip	Taip
3	Aldona	65	2	Neteko globėjo	Ne	Taip
4	Albina	75	6	Kita ⁴	Ne	Ne
5	Juozas	87	5	Kita	Taip	Taip
6	Genutė	94	1	Sveikatos problemos	Taip	Taip
7	Elvyra	90	15	Kita	Taip	Ne
8	Josifas	81	5	Sveikatos problemos	Ne	Taip
9	Eleonora	93	1	Sveikatos problemos	Ne	Taip
10	Birutė	75	6	Sveikatos problemos	Ne	Taip
11	Stanislovas	79	8	Paties pasirinkimas	Taip	Ne
12	Elena	66	2	Globėjo sveikatos problemos	Ne	Taip
13	Antanas	82	5	Sveikatos problemos	Ne	Taip
14	Julijona	77	3	Pačios pasirinkimas	Ne	Taip
15	Elžbieta	67	1	Sveikatos problemos	Taip	Taip
16	Aloyzas	72	4	Sveikatos problemos	Taip	Taip
17	Petras	90	9	Paties pasirinkimas	Taip	Taip
18	Anelė	83	11	Sveikatos problemos	Ne	Ne

⁴ Tarp „kitų“ priežasčių tyrimo dalyviai nurodė savo buto pardavimą ir siekį išsaugoti nepriklausomybę nuo vaikų gyvenant atskirai.

19	Olga	74	5	Sveikatos problemos	Ne	Taip
20	Vladislavas	91	12	Sveikatos problemos	Ne	Ne
21	Aleksandras	68	5,5	Sveikatos problemos	Ne	Ne
22	Janina	72	7	Sveikatos problemos	Ne	Taip
23	Filomena	80	13	Sveikatos problemos	Ne	Taip
24	Ona	75	3	Sveikatos problemos	Ne	Taip
25	Zofija	77	9	Sveikatos problemos	Ne	Taip
26	Aneta (nenaudoja mas)	71	5	Sveikatos problemos	Ne	Taip
27	Jadvyga (nenaudoja mas)	66	3	Sveikatos problemos	Ne	Taip

Dėl interviu atlikimo buvo tariamasi telefonu ir elektroniniu paštu su globos įstaigų socialiniais darbuotojais. Susitikusi su darbuotoju, tyrėja išsamiau pristatydavo, kokiomis charakteristikomis pasižyminčių informantų ieško ir būdavo supažindinama su potencialiais tyrimo dalyviais. Pokalbis buvo pradamas vyresnio amžiaus asmeniui davus sutikimą dėl dalyvavimo tyrime ir dėl pokalbio įrašymo. Kiekvienas interviu pasižymėjo šia struktūra:

- pokalbis prasidėdavo nuo susipažinimo su informantu ir tyrėjos prisistatymo. Siekiant sumažinti pirminę įtampą buvo kalbama apie neutralius dalykus (pavyzdžiui, kaip praėjo tyrimo dalyvio diena, kokios oro sąlygos lauke, ir pan.) arba kitomis temomis, kurias pasiūlydavo patys informantai;
- po pradinio susipažinimo tyrimas buvo pristatomas išsamiau, papasakojant kaip ir kur bus panaudoti tyrimo metu surinkti duomenys, pristatomos duomenų anonimiškumą ir informacijos konfidencialumą padėsiančios užtikrinti procedūros, akcentuojama informanto galimybė atsisakyti dalyvauti tyrime arba bet kada jam prasidėjus iš jo pasitraukti, pabrėžiama, kad pokalbio gilumas, išsamumas, trukmė ir aptariamų temų priklauso tik nuo paties dalyvio bei gaunamas žodinis dalyvio sutikimas įrašyti pokalbį;

- užduodamas pagrindinis interviu klausimas, skatinantis papasakoti gyvenimo istoriją: „*Papasakokit, prašau, savo gyvenimo istoriją nuo tada, kai buvote mažas vaikas, iki dabar*“;
- informantui baigus pasakoti savo gyvenimo istoriją būdavo užduodami papildomi klausimai, suteikiantys galimybę patikslinti pasakojimą (pavyzdžiui, apie santykius globos įstaigoje ir už jos ribų, užimtumo ypatumus, ateities planus ir kt.);
- po oficialios interviu pabaigos (jau išjungus diktofoną) pokalbis dar tęsdavosi nuo keliolikos minučių iki maždaug valandos. Pokalbio turinys pasibaigus interviu priklausydavo nuo informantų: kartais jie pratęsdavo savo gyvenimo pasakojimą, kartais rodydavo savo nuotraukų albumus, eilėraščius, rankdarbius.

Interviu buvo atliekami 2017 m. birželio – 2019 m. sausio mėnesiais. Iš viso atlikti 27 interviu (tyrime naudojami 25 interviu). Du interviu tyrime nenaudojami, nes tyrimo dalyviai nebaigė pasakojimo (vienu atveju pokalbį nutraukė informantę netikėtai aplankyti atvykęs šeimos narys, kitu atveju – į kambarį užėjęs kineziterapeutas). Trumpiausias interviu truko 53 min., ilgiausias – 2 val. 34 min. Bendra interviu trukmė (neskaičiuojant interviu, kurie nebuvo naudojami tyrime) sudaro apie 34 valandas. Visi interviu vyko tyrimo dalyvių asmeniniuose kambariuose nedalyvaujant kitiems asmenims. Tikėtina, kad ramioje ir pažįstamoje aplinkoje tyrimo dalyviai labiau atsipalaiduodavo ir buvo linkę atviriau kalbėtis, nes pasibaigus pokalbiui dažnas nustebdavo dėl ilgesnės, nei buvo tikėtasi iš pradžių, interviu trukmės.

Tyrimo pradžioje buvo atlikta 10 interviu su globos įstaigoje gyvenančių vyresnio amžiaus asmenų. Siekiant papildyti šių interviu duomenų analizės metu ryškėjančius kodus, patikslinti ir papildyti gautus duomenis, papildomai buvo atlikti dar 15 interviu. Visų interviu metu tyrėja atliko aktyvaus klausytojo vaidmenį, t. y. užduodami klausimai daugiausiai buvo skirti palaikyti, patikslinti ar nukreipti pokalbį leidžiant kalbėti informantui. Kiekvieno interviu metu buvo laikomasi nuostatos aptarti su tyrimo dalyviais šias temas:

- gyvenimas iki persikėlimo į globos įstaigą (gyvenimo istorija). Kalbėjimas šia tema sudarė galimybes geriau suprasti asmens gyvenimo „čia ir dabar“ kontekstą, atskleisti istorines aplinkybes, kurios turėjo įtaką asmens gyvenimui bei tapatumui, suprasti, iš kokio sociokultūrinio konteksto asmuo pateko į globos įstaigą;
- persikėlimo į globos įstaigą kontekstas: persikėlimo priežastis, vyresnio amžiaus asmens dalyvavimas priimant sprendimą

persikelti, kokį vaidmenį persikėlimas užima asmens pasakojime, ar jaučiama stigma dėl persikėlimo, ar galbūt manoma, kad priimtas racionalus sprendimas, geriausia išeitis visiems. Šių aplinkybių analizė leido atskleisti ir suprasti sprendimo persikelti sąlygas ir ypatumus, stebėti, kaip šios aplinkybės veikia vyresnio amžiaus asmens tapatumą bei tapatumo tęstinumo jausmą, persikėlimo bei prisitaikymo procesų sėkmingumo subjektyvų vertinimą;

- tolesnis gyvenimas globos įstaigoje persikėlus (kasdienybė). Buvo siekiama atskleisti iššūkius tapatumui, su kuriais susidūrė asmuo po persikėlimo ir kaip tie iššūkiai buvo įveikti, kaip susitvarkyta su užimtumu, veiklos galimybėmis, socialinio tinklo ar kitais reikšmingais gyvenimo pokyčiais. Siekta atskleisti, kaip asmuo vertina gyvenimą globos įstaigoje, ar laiko įstaigą savo namais;
- ateities planai. Ši tema leido atskleisti, ar informantai kelia sau kažkokius ateities tikslus, ar savo ateitį sieja su gyvenimu globos įstaigoje.

3.4 Tyrimo etika

Remiantis klasikine samprata, etika apima siekį daryti gera ir išvengti žalingo poveikio. Tyrimo kontekste etika dažnai siejama su etinių principų ir taisyklių laikymusi siekiant žinių. Kadangi kokybinis tyrimas leidžia tyrėjams išsamiai tirti subjektyvias patirtis ir aprašyti intymius asmens gyvenimo aspektus, kokybiniame tyrime etinės problemos įprastai būna subtilesnės nei kiekybiniame (Aluwihare-Samaranayake, 2012). Siekiant gilesnių duomenų ir asmeniškų patyrimus atskleidžiančio, su jautriomis emocijomis temomis susijusio pasakojimo, kokybiniai tyrimai yra susiję su didesniu tyrimo dalyvių pažeidžiamumu dėl galimo sukelti nerimo ir streso (Jasiukevičiūtė-Zelenko, 2019).

Dažniausios literatūroje minimos etinės problemos yra susijusios su tyrimo dalyvio informuoto sutikimu paėmimu, jo laisva valia apsispręsti dalyvauti tyrime ar jau pradėjus dalyvauti, iš jo pasitraukti, ribų, kiek giliai ir atvirai informantas atskleidžia savo patirtį nustatymu, pernelyg artimo santykio su informantu užmezgimu. Kokybiniai tyrimai yra susiję su dalyvių pažeidžiamumu, todėl iškyla dilema, kaip išsaugoti pusiausvyrą tarp noro surinkti kuo daugiau su tyrimu susijusios informacijos ir išlaikyti pagarbą informanto integralumui (Brinkmann ir Kvale, 2005; Hammersley ir

Atkinson, 2007; Aluwihare-Samaranayake, 2012). Be to, Marshall ir Mackenzie (2008) atkreipia dėmesį, kad tiriant globos įstaigose gyvenančius vyresnio amžiaus asmenis kyla specifinių iššūkių, kurie paprastai nėra siejami su kitomis tyrimo dalyvių grupėmis, pavyzdžiui, vyresnio amžiaus asmenys gali vengti kritikuoti paslaugas, nuo kurių yra priklausomi, bijodami pasekmių, kurias neigiami komentarai gali užtraukti.

Atsižvelgiant į šias literatūroje išskiriamas etines problemas bei rekomenduojamus jų išvengimo būdus, atliekant disertacijos tyrimą buvo laikomasi šių etikos principų:

- interviu įrašai atliekami sutikus tyrimo dalyviams, patikinama, kad informanto pasakyta informacija bus naudojama tik tyrimo tikslams;
- kelis kartus pabrėžta, kad dalyvavimas tyrime savanoriškas, tyrimo dalyvis gali bet kuriuo metu prasidejus tyrimui jį nutraukti be jokių neigiamų pasekmių;
- siekiama sukurti saugią aplinką tyrimo dalyviui: tiek, užtikrinant, kad interviu negirdėtų kiti asmenys (socialiniai darbuotojai, kambario draugai), tiek patikinant dalyvį, kad jis pats nusprendžia, apie ką nori kalbėti, o kokių temų vengti, t. y., yra pokalbio šeimininkas;
- įgyvendinant konfidencialumo principą, pateiktose citatose nenaudojami tikrieji tyrimo dalyvių ar jų minimų asmenų vardai ir pavardės, miesto ar įstaigų pavadinimai. Aprašant tyrimo dalyvius pateikiamos tik bendros sociodemografinės charakteristikos.

Kadangi vyresnio amžiaus asmenys, tikėtina, yra susidūrę su daugybe trauminių patirčių, pavyzdžiui, tremtimis, politiniu persekiojimu, artimųjų netektimis, buvo labai svarbu sukurti atmosferą, kurioje informantai jaustųsi saugūs (tiek emociškai, tiek psichologine prasme). Interviu metu buvo užduodami platūs, asmeninę istoriją skatinantys pasakoti atvirojo tipo klausimai, o tyrimo dalyvis užtikrinamas, kad už pokalbio turinį ir pasakojimo atvirumą yra atsakingas jis pats. Ši nuostata buvo įgyvendinama sudarant galimybę pačiam informantui nutraukti tylą, pasirinkti, kokias temas jis nori gilinti, o kokių vengti, t. y., nustatyti pasakojimo formą ir struktūrą.

3.5 Tyrėjas tyrimo procese

K. Charmaz (2006; 2010) teigimu, tyrimo procese tyrėjas negali būti objektyvus stebėtojas, nes jis aktyviai dalyvauja ir kuriant tyrimo situaciją, ir analizuojant tyrimo duomenis. Kadangi tyrimo situacijoje tampa sunku atskirti, kokie duomenys yra informanto žinojimas, o kas yra tyrėjo žinojimo ir tyrėjo bei informanto tarpusavio sąveikos rezultatas, tyrėjas įpareigojamas rašyti tyrimo dienoraštį ir atmintines (memas), kurios vėliau analizuojamos kaip tyrimo duomenų dalis. Toliau pateikiami keli svarbiausi pastebėjimai – tyrėjos refleksijų apibendrinimas tyrimo metu.

„*Gerieji pavyzdžiai*“. Kaip buvo minėta aukščiau, su potencialiais tyrimo dalyviais tyrėją supažindindavo globos įstaigos socialiniai darbuotojai. Socialiniai darbuotojai dėl savo veiklos pobūdžio geriausiai žino individualaus globos įstaigos gyventojų situaciją, todėl buvo tikimasi, kad jų turimos žinios padės užtikrinti maksimalią atrenkamų atvejų įvairovę. Potencialūs dalyviai darbuotojų dažnai buvo vadinami „*kalbančiais*“ vyresnio amžiaus asmenimis, „*geraisiais pavyzdžiais*“, „*įdomesniais atvejais*“. Šios frazės buvo naudojamos apibūdinant globos įstaigos gyventojus, kurie, socialinių darbuotojų nuomone, galėtų suteikti tyrimui naudingus duomenis: yra linkę bendrauti (ypač su nepažįstamais asmenimis, kokio jiems ir buvo tyrėja), galbūt netgi yra anksčiau dalyvavę tyrimuose, geba palaikyti pokalbį, neretai gali būti laikomi „sėkmės atvejais“, pavyzdžiui, yra aktyviau įsitraukę į globos įstaigos gyvenimą (dalyvauja gyventojų tarybos veikloje, ne tik aktyviai lankosi įstaigos veiklose, bet ir jas inicijuoja), neturi žymesnių sveikatos sutrikimų ir pan. Pasakymas „geras“ tyrimo dalyvis šiame kontekste tarsi buvo naudojamas dviprasmiškai: tyrimo dalyvis „geras“ gali būti tyrimo prasme, t.y., suteikti naudingos informacijos tyrimui, arba „geras“ – pristatantis globos įstaigą iš patrauklios pusės.

Interviu su „geraisiais pavyzdžiais“ metu buvo galima pastebėti, kad tai – vyresnio amžiaus asmenys, su kuriais socialinį darbuotoją sieja geri santykiai, kuris yra patenkintas gyvenimu globos įstaigoje ir teikiamų paslaugų atžvilgiu beveik neišsako jokios kritikos. Nors interviu su šiais asmenimis davė naudingos informacijos tyrimui – šie žmonės vis tik yra sėkmingos adaptacijos įstaigoje pavyzdžiai – vėlesniais tyrimo etapais siekiant atskleisti persikėlimo patirčių įvairiapusiškumą teko prašyti socialinių darbuotojų, kad supažindintų su ne tokiais „gerais“ atvejais.

Svarbu pažymėti, kad „netinkamas“ tyrimo dalyvis, nebuvo konfliktinis „probleminis“ globos įstaigos gyventojas. Tokie atvejai apėmė įstaigos gyventojus, kurie turėjo žymesnių sveikatos sutrikimų (pavyzdžiui, sunkiau kalbėjo), teikiamų paslaugų atžvilgiu buvo pasyvesni, nebuvo aktyvūs globos įstaigos bendruomenės nariai, buvo linkę atsiriboti nuo globos įstaigos gyvenime („*tokie savo pasaulyje labiau*“). Tikėtina, kad dėl tokio atsiribojimo, asmeninio kontakto su potencialiu informantu neturėjimo socialiniai darbuotojai negalėjo įvertinti, kiek asmuo bus nusiteikęs geranoriškai ir kiek bus linkęs sutikti dalyvauti tyrime, todėl tokius globos įstaigos gyventojus įvardydavo kaip „*neypatingai linkusius kalbėti*“ ir teigėdavo, kad „*prie jų reikia rasti priėjimą*“. Taigi socialiniai darbuotojai stengėsi pasiūlyti atlikti interviu su tais įstaigos gyventojais, su kuriais, jų nuomone, tyrėjai būtų lengviausia bendrauti.

Pastebėta, kad kitai nei „sėkmės atvejai“, kiti tyrimo dalyviai nebuvo pratę prie tyrimo situacijos – jei „gerasis pavyzdys“ vos užėjus tyrėjai suprasdavo, kad „*atėjo naujas studentas apie kažką pasikalbėti*“, „*neypatingai linkę kalbėti*“ įstaigos gyventojai dažnai būdavo suglumę, nustebinti, nežinodavo, ko tikėtis. Dėl to pokalbio pradžioje reikėdavo įdėti daugiau pastangų siekiant užmegzti kontaktą ir įvesti juos į tiriamą temą, išsamiau papasakoti apie tyrimą, jo tikslus ir kam bus naudojami interviu metu surinkti duomenys. Siekiant geriau atskleisti skirtingus tapatumo tęstinumo rezultatus buvo stengiamasi išlaikyti tam tikrą pusiausvyrą tarp „gerų“ ir „ne tokių gerų“ atvejų.

Balansavimas tarp „gerojo pavyzdžio“ ir „gero“ tyrimo dalyvio. Socialinio darbuotojo kaip globos įstaigos „vidinės virtuvės eksperto“ vaidmuo padėjo orientuotis nepažįstamoje globos įstaigos aplinkoje ir į tyrimą įtraukti asmenis, kurie suteikė daug vertingos informacijos tyrimui. Kita vertus, buvo pastebėta, kad socialiniai darbuotojai turi didelę galią nuspręsti, kokie informantai patenka į tyrimą, o kokie ne. Viena iš problemų, suvokta po pirmojo interviu su „sunkesniu“ atveju, buvo tai, kad socialinių darbuotojų noras padėti riboja atranką – pasitikėdama jų ekspertiniu žinojimu apie globos įstaigos nematomą vidinį gyvenimą, tyrėja suteikė jiems per daug galios atrankoje. Tolesniame tyrimo etape siekiant išvengti per didelės darbuotojų įtakos tyrimo atrankai dar pirmojo pokalbio metu buvo pasakoma, kad tyrimui reikalingi įvairūs atvejai, tiek „sėkmingi“, tiek „ne tokie sėkmingi“. Interviu su „ne tokiais sėkmingais“ atvejais leido atskleisti sudėtingesnes persikėlimo į globos įstaigą patirtis bei tapatumo tęstinumo sunkumus ir kliūtis, su kuriomis susiduria vyresnio amžiaus asmenys.

„*Prasiblaškymas*“. Visi tyrimo dalyviai vertino interviu kaip ypatingą, ne kasdien atsitinkantį dalyką. Galimybė dalyvauti tyrime buvo vertinama kaip unikali, netgi kiek egzotinė patirtis, išreiškiama pasakymais „*kažkas naujo*“, „*ne kasdien čia mumis jauni žmonės aplanko*“ ir pan. Nors tyrėjos vizitas ir užduodami klausimai buvo vertinami kaip nauja ir neįprasta patirtis, pasitaikė ir keletas atvejų, kai tyrimo dalyviai nebuvo „naujokai“ kalbant apie dalyvavimą tyrimuose ar duodant interviu, ypač kai buvo kalbama su tremties patirtį turinčiais informantais. Tokiems vyresnio amžiaus asmenims dalyvavimas tyrimuose nebuvo nauja patirtis, todėl paruošiamasis darbas įvedant juos į interviu situaciją buvo žymiai trumpesnis, nors dažnas gyvenimo istorijos pasakojimas, tikėtina, galėjo riboti pasakojimo spontaniškumą.

Amžiaus ir lyties poveikis tyrimo eigai. Svarbu pripažinti, kad tyrėja, kaip interviu sąveikoje dalyvaujantis asmuo, darė poveikį pokalbio eigai. Nors iš pradžių informantai (ypač tie, kuriuos socialiniai darbuotojai apibūdino kaip „*sunkiau kalbančius*“) interviu idėją vertino atsargiai, pradėjus pasakoti gyvenimo istoriją jų pozicija pasikeisdavo, informantai atsipalaiduodavo, juokaudavo, kviesdavo apsilankyti dar kartą. Kai kurių interviu metu (ypač su vyresnėmis moterims) buvo galima pastebėti, kad tyrimo dalyviams svarbus asmeninis santykis, jie užduodavo ir asmeninio pobūdžio klausimus, pavyzdžiui, pasakojant apie savo šeimą ir šeiminius santykius informantams buvo svarbus tyrėjos šeiminis statusas (vieniša). Vienišumas „*tokiam amžiu*“ dažnai būdavo suprantamas kaip neigiamas dalykas, todėl ypač informantėms moterims buvo svarbu tyrėją „*nuraminti*“ patikinant, kad ateityje vyras dar būtinai atsiras. Kai kurios moterys netgi dalijosi istorijomis, kaip pačios susipažino su savo vyrais arba savo ankstesne santykių patirtimi („*tik nežiūrėk gražumo, kai rinksies, aš gražaus kai žiūrėjo, tai mane apgavo, ir tave apgaus*“). Nenusisėkusių santykių atveju informantėms buvo ypač svarbu pasidalinti moteriška patirtimi ir patarimais.

„*Besikeičiantys laikai*“. Tyrimo dalyviai ir tyrėja atstovavo skirtingoms kartoms, kurios susidūrė su skirtingais socialiniais lūkesčiais ir buvo skatinamos puoselėti skirtingas vertybes bei gyvenimo tikslus. Abipusis supratimas, kad „*laikai pasikeitė*“ tyrimo dalyvius skatino tarsi pristabdyti savo gyvenimo istorijos pasakojimą ir skirti laiko paaiškinti jaunesnės kartos atstovei tam tikro išsakyto vertinimo kultūrinį ar socialinį kontekstą. Pavyzdžiui, visuomenės požiūris į gyvenimą kartu nesusituokus tapo laisvesnis, todėl tyrimo dalyviai išreikšdami nepasitenkinimą dėl vaikų ar anūku santykių dažnai pradėdavo aiškinti, kad „*anais laikais taip buvo nepriimta*“. Kai kurie tyrimo dalyviai bandydavo pasiteisinti, pasiguosti dėl

tam tikros savo turimos vertybinės pozicijos, kuriai tarsi nebėra vietos šiuolaikiniame pasaulyje, o kartais tiesiog sakydavo, kad bijo pasirodyti senamadiški. Tokiu atveju būdavo ypač svarbu užtikrinti tyrimo dalyvį, kad besikeičiančios visuomenės nuostatos neprivalo keisti jo asmeninių vertybių, o tyrėja atėjo išklausti jo poziciją, o ne vertinti.

Tokie patyrimai skatino duomenų analizės metu labiau reflektuoti laikmečių skirtumus ir visuomenės normų internalizavimo įtaką asmens tapatumui bei jo gyvenimo pasirinkimams. Kaip moteriai, užaugusiai laikais, kai moterys gali visiškai laisvai siekti karjeros, rinktis gyvenimo partnerį, nuspręsti, kiek ir kada vaikų nori (ir ar apskritai nori) turėti, kai kurie tyrimo dalyvių, ypač moterų, pasirinkimai iš pradžių atrodė kiek neįprasti. Pavyzdžiui, viena informantė detalai pasakojo, kiek daug vargo patyrė gyvendama su savo neištikimu nuo alkoholio priklausomu vyru. Moteriai pasakojant toliau, paaiškėjo, kad minimas vyras buvo antrasis sutuoktinis, nes pirmasis paliko ją vieną su mažu vaiku. Žinant, kad „anais laikais“ vyravo įsitikinimas, kad moteriai svarbu šalia turėti vyrą, ypač jei ji turi „svetimą“ vaiką, toks informantės pasirinkimas atrodė racionalus. Taigi „anų laikų“ visuomenės sanklodos ir vyravusių vertybių paaiškinimas padėjo geriau suprasti galimus tyrimo dalyvių elgesio, kuris iš pirmo žvilgsnio atrodė sunkiau paaiškinamas, motyvus.

„*Nuobodus nuobodaus žmogaus gyvenimas*“. Interviu situaciją, kuri daugumai globos įstaigos gyventojų buvo gan neįprasta, vieni informantai priėmė su nuostaba, kiti – su smalsumu ir susidomėjimu. Paaiškinus, kad bus prašoma papasakoti gyvenimo istoriją, visi informantai (išskyrus galbūt buvusius tremtinius, kurie dėl savo unikalios istorinės patirties, tikėtina, dalyvauja panašiuose tyrimuose dažniau) būdavo nustebinti dėl neįprasto klausimo ir dažnas išreiškė nerimą, kad jo gyvenimo istorija nėra kažkuo unikali ar išskirtinė: „*nu tai jau su manim nebus čia jum labai įdomu [juokiasi]*“. Buvo svarbu užtikrinti tyrimo dalyvius, kad tyrėją domina jų asmeninė patirtis, o neįdomių gyvenimų nebūna. Tolesniuose tyrimo duomenų rinkimo etapuose šiuo patikiniu prasidėdavo kiekvienas interviu siekiant paskatinti tyrimo dalyvį laisvai pasakoti savo gyvenimo istoriją nesibaiminant, kad tyrėjai ji gali pasirodyti nuobodi.

4. TYRIMO DUOMENŲ ANALIZĖ IR INTERPRETACIJA

Šiame skyriuje pristatomi ir aptariami tyrimo duomenų analizės rezultatai: pirmame poskyryje analizuojamos vyresnio amžiaus asmenų papasakotos gyvenimo istorijos (pirminio kodavimo etapas), po to aprašomos analizės metu išskirtų kategorijų šeimos (fokusuoto kodavimo etapas). Skyriaus pabaigoje pristatomas teorinis modelis, aprašantis vyresnio amžiaus asmenų tapatumo tęstinumo prielaidas persikeliant į globos įstaigą (teorinio kodavimo etapas).

4.1 Pirminio kodavimo etapas – vyresnio amžiaus asmenų gyvenimo istorijos

Tyrimo dalyvių gyvenimo istorijos atskleidžia socialinės globos įstaigose gyvenančių vyresnio amžiaus asmenų, kaip socialinių paslaugų gavėjų grupės, įvairovę: pasakojimuose atsispindi skirtingos tapimo globos įstaigos gyventojų sąlygos, skirtingi asmenų globos paslaugų ir socialiniai poreikiai, skirtingas gyvenimo globos įstaigose ir gyvenimo apskritai vertinimas. Kiekviena gyvenimo istorija analizuojama apžvelgiant joje vyraujančias temas ir naudojant tyrimo duomenų analizės (kodavimo) metu išryškėjusias kategorijas ir *in vivo* kodus. Šioms kategorijoms ir kodams iliustruoti pateikiamos autentiškos interviu ištraukos – kai kuriose ištraukose galima rasti specifinių pasakymų, tarmybių, žargonizmų.

Toliau šiame skyriuje bus aptariami tiek „tipiniai“ gyvenimo scenarijai, išryškėję detalai analizuojant ir tarpusavyje lyginant papasakotas gyvenimo istorijas tarpusavyje, tiek ir pasakojimai, kurie gali būti laikomi sąlyginai unikaliais dėl specifinės tyrimo dalyvio istorinės, kultūrinės ar asmeninės patirties. Analizuojant tyrimo duomenis, buvo pastebėta, kad dauguma gyvenimo istorijų pasižymėjo panašia struktūra: vaikystė, mokslai, darbas ir karjera, šeimos sukūrimas, persikėlimas į globos įstaigą ir gyvenimo joje refleksija, ateities vizija. Kai kuriose gyvenimo istorijose tam tikros temos (pavyzdžiui, santykiai su sutuoktiniu) būdavo praleidžiamos ar paminimos tik trumpai, kitose – tai temai buvo skiriama daug dėmesio tiek jai pasakojimo metu skiriamo laiko, tiek atskleidžiamų emocijų prasme.

4.1.1 Marija: iš „didelės ir laimingos šeimos“ – į globos įstaigą

Tyrimo dalyvei 89 metai, ji labai didžiuojasi savo amžiumi: viso interviu metu pakartoja jį net septynis kartus. Globos įstaigoje Marija gyvena jau ketvirtus metus. Pokalbis vyko kambaryje, kuriame ji gyvena su kaimyne. Pokalbio metu kaimynė buvo išėjusi pasivaikščioti. Nepaisant to, kad kambaryje gyvena su kitu asmeniu, informantės kambario pusėje labai daug asmeninių daiktų: nuotraukos su vaikais ir anūkais, padėkos raštai iš buvusios darbovietės už gerą darbą, yra dukros rankdarbių – nertos servetėlės ant stalo ir lovos užklotas. Marijos interviu labai nuoširdus, pasakodama jautresnius išgyvenimus ji apsiašarojo, o interviu pabaigoje pareiškė, kad kalbėjo „*viską kaip per išpažintį, nieko nenuslėpė*“. Po oficialios interviu dalies, jau išjungus diktofoną, pokalbis truko dar beveik 40 minučių, tyrimo dalyvė rodė nuotraukų albumus ir kitus turimus dukros rankdarbius, pavyzdžiui, jos nertą palaidinę, siūtas kelnes.

Vaikystė: „*sunkiai gyvenom, bet laimingai*“. Marija gimė ir užaugo „*labai gražiam kaimė, keturių vaikų šeimoje*“. Tėvai buvo neturtingi, todėl visi vaikai nuo pat mažumės turėjo dirbti, pati tyrimo dalyvė su vyresniu broliu nuo vaikystės ganė karves. Vaikams paaugus jie jau dirbo visus lauko darbus „*dėl to, kad reikia iš kažko gyvent*“. Nepaisant sunkaus darbo laukuose, moteris apibūdina savo vaikystę kaip laimingą – jos šeima buvo labai vieninga ir darni. Tyrimo dalyvė labai daug kalba apie santykius šeimoje: su broliais dūkdavo laukuose, vakarais pasislėpę po antklodėmis slapčia nuo tėvų skaitydavo knygas, mėgdavo žiūrėti, kaip motina gamina valgyti arba kaip tėvas su traktoriumi dirba laukus – šie vaikystės atsiminimai yra beveik penkios nepertraukiamo monologo minutės.

Galima pastebėti, kad Marijos gyvenime labai svarbios dainos: „*mes dainininkų šeima buvom, ir mamytė, ir tėvelis, ir aš, ir mano krikšto tėvelis, labai gražūs balsai, labai mėgėjai dainuot buvom*“. Ši dainavimo svarba išryškėja net kelis kartus per visą gyvenimo istoriją – moteris dainuodavo prie užstalės su šeima vaikystėje, dainuodavo dirbdama laukuose su savo broliais, vėliau dainuodavo su kolegomis dirbdama ceche, dabar mėgsta dainuoti su kaimynu globos įstaigoje. Meilė dainoms nuo pat vaikystės tikriausiai nulėmė tai, kad jos mėgstamiausia veikla globos įstaigoje yra taip pat susijusi su dainavimu – moteris labai įsitraukusi į choro užsiėmimus.

Darbas gamyloje: „*geriausi gyvenimo metai*“. Marija gerai mokėsi ir su pagyrimu baigė mokyklą, mokslai puikiai sekėsi ir institute. Jos teigimu, būtent nuoširdžios pastangos ir atsidavimas darbui nulėmė, kad ji susirado

labai gerą ekonomistės darbą gamyklos surinkimo ceche. Gamykloje ji pradirbo visą savo gyvenimą ir šį laikotarpį vadina geriausiais savo gyvenimo metais:

Patiko man labai dirbti ten, ir su viršininkais gerai sutariau ir su darbuotojais, aš ir nei papeikimo, nei nieko nei vieno nesu gavus. Ten didelė gamykla buvo, daug darbuotojų, daug žmonių, aš kai labai bendraujanti, visada tik pasikalbėt, pasijuokt, padainuot prie preso, tai visi mane visi labai mėgo.

Marija dirbo gamykloje iki pat pensijos, keletą metų dirbo ir jau būdama pensijoje. Mylimą darbą gamykloje ji paliko dėl prasidėjusių vagysčių kolektyve:

Gamindavo techniką pagrinde, magnetofonus, televizorius, tokius vat techninius dalykėlius <...> pradėjo gamint tokius brangius magnetofonus ir pradėjo sukčiaut žmonės, žinot, truputį subraižo arba įlenkia detalę, nurašo kaip brokuotą ir tada parduoda kažkur pasislėpę. Aš kai sužinojau, tai labai išsigandau, sužinos valdžia taigi baisu, nes viena ta detalė tai mano visas atlyginimas <...> pagalvojau, kad per sena aš jau tokiem dalykam ir išėjau užtai [iš darbo].

Įdomu tai, kad tyrimo dalyvė dirbo buhalterė ir nebuvo cecho darbuotoja, todėl net ir sugavus vagį, ant jos neturėtų kristi įtarimai. Galbūt išėjimo iš darbo priežastis buvo visai kita, tačiau Marija jos konkrečiai neįvardija ir daugiau prie šios temos nebesugrįžta.

Savo šeimos sukūrimas ir santuoka: „*pas mane vedybos buvo tokios keistos*“. Savo vyrą Marija sutiko atsitiktinai – jie nuomojo butus tame pačiame name ir vieną sykį susitikę koridoriuje tiesiog išsikalbėjo:

Mes kažkaip ir susidraugavom su juo, po kiek laiko mes išsiskyrėm, nes jisai į karo akademiją išvažiavo, mokėsi, o aš likau dirbt toj gamykloj, paskui jisai grįžo <...> ir vis tik mes neišsiskyrėm su juo, jis kai grįžo, mes apšvedėm su juo [juokiasi] ir pas mus gimė paskui dvi dukrelės.

Iš pirmo žvilgsnio informantės meilės istorijoje nėra nieko keisto ar neįprasto. Priežastis, dėl kurios Marijos teigimu, jos vedybos buvo keistos, išaiškėja vėliau – pasirodo, kad sutuoktinis buvo rusų karininkas. Dėl vyro tautybės tyrimo dalyvė kartais susilaukdavo priekaištų ir kaltinimų iš aplinkinių. Kritikos dėl vyro pasirinkimo Marija susilaukia net ir dabar, gyvendama globos įstaigoje:

Čia vienas bandė mane bandė įžeidinėti, kad už ruso ištekėjau, kad rusai Lietuvoj žudė ir ten viską, o lietuviai lietuvius irgi žudė, kodėl taip nekalbate, ne visi rusai žudė, buvo ir gerų žmonių <...> mano vyro šeima buvo labai

geri žmonės, ir mano vyras buvo labai puikus žmogus, negėrė, nerūkė, jį ir kalbas mokėjo, ir mumis su dukrelėmis labai mylėjo.

Įdomu tai, kad Marija gyvena globos įstaigoje, kuri specializuojasi dirbdama su tremtiniais, o vyras, kuris išsakė jai šią pastabą, yra buvęs tremtinys. Šis priekaištas atrodo tarsi grįstas istoriškai – tremtinių gyvenimo istorijose rusai siejami su sovietų politika, yra laikomi atsakingais už jų ištrėmimą ir patirtus vargus tremtyje. Pati informantė tremties nėra patyrusi, į globos įstaigą ji pateko bendra eilės tvarka.

Su vyru Marija turėjo dvi dukras (viena mirusi), šiuo metu turi tris anūkus ir du proanūkius. Šį faktą ji pasako net nesusimąščiusi, nesustojusi paskaičiuoti ir teigia, kad labai didžiuojasi savo šeima: „*niekada neturėjau skaudulio dėl savo šeimos, dukros buvo geros, gražios mergaitės, gerai mokėsi, nebuvo niekada gėda dėl jų*“. Vienintelė nuoskauda kalbant apie šeimą yra mylimos vyresnės dukters netektis, tarsi pradėjusi nelaimių ir netekčių virtinę šeimoje:

Netikėtai labai mirė man dukrelė. Gydė ją nuo radikulito, o pas ją buvo kaulų vėžys. Ir vat mirė / jai buvo 47 metai, kai mirė, tokia jauna buvo <...> paskui vyrą operavo, išėmė skrandį, jam buvo vėžys skrandžio, dar be skrandžio gyveno 9 mėnesius, irgi mirė <...> Paskui mane operavo, storosios žarnos vėžį išpjovė <...> labai sunkus laikotarpis buvo, taip vienas po kito, vienas po kito.

Kalbėdama apie santykius su šeimos nariais dabar, Marija pastebi, kad „*visi užsiėmė*“, tačiau nepaisant to, santykiai geri. Dukra ir anūkai gan dažnai ją aplanko, jei negali ateiti, bendrauja telefonu. Tyrimo dalyvė pastebi, kad nors po persikėlimo kontaktai su šeima ir tapo retesni, tai normalu, nes dukra dirba, o anūkai pradėjo lankyti mokyklą.

Trys vaikai pas ją [dukra], visi užsiėmė, visi mokyklose, viena tik mergaitė darželyje, reikia vežti. Geri santykiai mūsų, ir aplanko, ir viską, dabar tik rečiau, nes visi mokosi <...> aš ir nereikalauju, kad lankyti mane, visi užsiėmė žmonės, o ryšį mes turim, telefonu pasikalbam, neturiu dėl savo šeimos jokio skaudulio.

Persikėlimo į globos įstaigą kontekstas: „*patekimas į šitą namą man buvo smūgis, o dabar pripratau jau*“. Persikėlimas į globos įstaigą Marijai buvo netikėtas ir neplanuotas įvykis: „*niekada negalvojau, kad teks globos namuos gyventi*“. Tyrimo dalyvė patyrė du insultus. Antrasis buvo labai stiprus ir po jo sutriko jos orientacija erdvėje. Išėjusi iš namų pasivaikščioti Marija sunkiai rasdavo kelią atgal net jei maršrutas ir buvo žinomas, o vienąsyk taip beklaidžiojant ją buvo apiplėšę. Silpnėjanti Marijos sveikata ir

dukters negalėjimas pasirūpinti intensyvios priežiūros reikalaujančia motina nulėmė tai, kad tyrimo dalyvė buvo apgyvendinta slaugos ligoninėje:

Labai sunkiai susirgau ir vat ta liga atvedė mane čia, dukrą prikankinau <...> dukra dirba parom, dėl to bijojo mane palikt vieną, visą dieną dirba, po to grįžta namo ir visą parą palikt mane vieną namuose nebenori <...> Dukra mane vežiojo po ligonines, tvarkė, galvojau, kad su ja ir gyvensiu, bet tokia padėtis, kad atmintis ta manoji dingo ir jinai bijojo palikt mane vieną, aš išeisiu kur nors ir rask mane po to.

Begulint slaugos ligoninėje Mariją ištiko dar vienas insultas, po kurio ją, atsiradus vietai, perkėlė į globos įstaigą. Iš to, kaip informantė apibūdina savo pirmąją dieną globos įstaigoje, tampa aišku, kad iš pradžių ji net nesuprato, kad jau yra naujoje vietoje, nebe slaugos ligoninėje:

Pirma diena čia, tai aš net neatsimenu dorai / Čia mane bumbtelėjo kažkur, atnešė mane į lovą, bumbtelėjo, aš net nesupratau, kur aš čia, nu nieko, pagulėjau, pagulėjau, pradėjau biškį atsikukuot, žiūrėt, dairytis, ar aš čia naujoj palatoj, ar ką, nesupratau net.

Akivaizdu, kad persikėlimas į globos įstaigą buvo visiškai neplanuotas ir pačiai informantei netikėtas sprendimas. Iš tolesnio pasakojimo tampa akivaizdu, kad Marija iš pradžių tikėjosi, kad gyvenimas globos įstaigoje bus laikinas sprendimas ir kad pagerėjus sveikatai ji grįš gyventi pas dukterį. Negerėjant sveikatai ilgainiui informantė suprato, kad geriausia jai gyventi globos namuose, nes gyventi viena negali, o dukra neišgali suteikti jai reikalingos priežiūros. Į akis krenta tai, kad pasakodama Marija akcentuoja dukros perspektyvą savo persikėlimo istorijoje: „dukrai buvo sunku“, „dukra bijojo mane palikti vieną“, „dukrą prikankinau po to paskutinio insulto“. Galima daryti prielaidą, kad informantė nenorėjo jaustis našta ir apsunkinti dukros gyvenimo. Sprendimas persikelti į globos įstaigą iš pradžių nebuvo patraukli alternatyva, nes Marija teigė visuomet galvojusi, kad pasens su savo šeima. Nepaisant tuo metu netikėto persikėlimo, tyrimo dalyvė teigia nemananti, kad dukra yra jai kažką skolinga ir turi ja rūpintis:

Supratau paskui, kad mano situacijoj čia [globos įstaigoje] man turbūt geriausia vieta, pripratau jau <...> mano nuomone, vaikai nieko nėra mum skolingi, nieko neturi mum gražinti, taip ir sakiau dukrelei, kad tu gyvenk, vaikeli, savo gyvenimą, aš čia nepražūsiu, pati matai, kad viskas gerai. O jaunas žmogus, vis tiek jis turi savo gyvenimą, jam reikia savo šeima, vaikais rūpintis.

Adaptacija globos namuose: „*nauji žmonės, nieko nepažįstu, nežinau nieko*“. Gali būti, kad būtent dėl prastai iškomunikuoto persikėlimo fakto, Marija patyrė daug streso naujoje vietoje. Prisimindama savo pirmąsias

dienas, informantė labai šiltai atsiliepia apie savo pirmąją kambario draugę, kuri jos teigimu buvo „*angelas, ne moteris*“. Kambario draugė Marijai papasakojo apie globos įstaigą, apie veiklas, socialinius darbuotojus ir padėjo susipažinti su nauja vieta išvesdama pasivaikščioti po koridorius. Su šia moterimi Marija gyveno kartu beveik metus iki kambario draugės mirties ir buvo labai laiminga:

Kad būt ji gyvenus, tai čia man būtų gyvenimas laimė. Mes ir daineles kartu padainuodavom, jinai po insulto irgi buvo <...> Jinai po to susirgo, šita liga pikta, neatsimenu pavadinimo, išvežė greitoji ir tuoj pat antrą dieną mirė. Iki šiol širdį skauda, mes ir dainelių padainuodavom, buvo puikus žmogus jinai buvo ir tiesiog vat / ir mirė.

Šios kambario draugės mirtis buvo Marijai didelis smūgis, nes ji neteko artimo draugo. Kadangi kambarys, kuriame gyvena tyrimo dalyvė yra dvivietis, į jį netrukus atkėlė kitą moterį. Kitaip nei su pirmąja kambario drauge, su šia moterimi Marija teigia neturinti draugiško santykio: „*jin tokia savotiška, nelabai man patinka*“:

Draugužė nelabai įdomi, kad būtų jinai [įdomi] galėtum apie ką nors pasikalbėti su ja, bet ką, su ja nieko nepasikalbėsi. Apie nieką su ja nepasikalbėsi, nei apie politiką, nei apie gyvenimą, apie nieką. <...> Neįdomu gyvent su ja. Jin savotiška, ką nors žodį jai pasakau, tai tuoj apšaukia tave, o aš nemoku bartis, aš nemeluuju, teisybę sakau, aš dirbau ceche ekonomiste ir su visais darbuotojais, su visais viršininkais gerai sutardavau, aš jokių papeikimų nesu niekada gavusi, o šita apšaukia, kad komanduuju aš jai, vos tik ką pasakau, o aš nemoku bartis.

Kaip pagrindinę priežastį prastiems tarpusavio santykiams pateisinti Marija įvardija charakterio, asmenybės ir netgi gyvenimo būdo skirtumus. Naujoji kaimynė gyveno vaikų globos namuose, kur, anot tyrimo dalyvės, gyvenimas buvo lengvesnis, nei jos, gyvenant su tėvais kaime ir sunkiai dirbant laukuose:

Pas ją rūbų dvi spintos pilnos, klausykit, gyveno vaikai su tėvais, jie negalėjo tiek leist <...> O vaikų namuose vežiojo po Palangą, po Krymą, po visur, o aš, sakau, „Pradėjau važinėti, kai pradėjau dirbt, iki to nebuvo iš ko pas mane važiuot“. Jinai gerai gyveno ten, o tėvai neturėjo savo vaikam po mokesčių kuo apmokyti vaikus gražiai, kaime dirbo sunkius kaimo darbus, kad išgyventų, viskas jai buvo duota.

IR

Jinai jokio skausmo gyvenime nėra patyrus, nei operacijos, nei nieko <...> Ką nors pasakau, įsižeidžia, aš teisybę sakau, ką pataisau, iškart įsižeidžia. Pasiūliau kitą rankšluostį paimt, kad nesupainiot, nes panašūs

mūsų buvo, tai įsižeidė <...> jinai ir draugų neturėjus, matyt, man kartais jos gaila, bet kartais pikta. Savotiška, nu bet toks charakteris <...> Jinai nei knygų neskaičius, dirbo bibliotekoj, sakau, „Tai ar bent vieną knygą perskaitei?“. Jinai nei vienos knygos turbūt per visą tą laiką nėr perskaičius.

Skirtingos Marijos ir jos kambario draugės gyvenimo patirtys ir istorijos, tikėtina, turi įtakos kuriant tarpusavio santykius. Tyrimo dalyvės teiginys, kad kaimynės gyvenimas buvo lengvas ir jai viskas buvo paduota, tarsi ignoruoja faktą, kad jos kaimynė augo vaikų globos įstaigoje ir nematė savo tėvų. Kita vertus, nepaisant ginčų, kurie, panašu, yra gan dažni, moterų tarpusavio santykis nėra priešiškas – kambario kaimynė išveda Mariją pasivaikščioti ir „*nepavargdama vis pasakoja*“ apie tai, kaip nuo vienos ar kitos vietos rasti kelią atgal į kambarį. Pati Marija tuo tarpu po kiekvienos vakarienės likusią nesuvalgytą baltą duoną atiduoda kaimynei, kuri ją labai mėgsta. Taigi nepaisant kivirčų moterys rūpinasi viena kita.

Gyvenimas globos įstaigoje: „nelinksmas čia gyvenimas, valdiškas, nuobodus“. Kalbant apie gyvenimą globos įstaigoje Marijos pasakojime jaučiasi stipriai išreikštas nuobodulio jausmas. Diena labai struktūruota, veiklos kartojasi, gyvenimas tiesiog neįdomus. Tą pasakiusi, informantė tarsi pasitaiso ir priduria, kad galbūt toks gyvenimas neįdomus tik jai, pratusiai būti tarp žmonių ir daug bendrauti:

Nu čia nelabai toks linksmas gyvenimas. Čia. Man. Kažkaip nieko tokio neveikiu <...> man galbūt neįdomus, aš tokia buvau labai pripratus, aš labai bendraudavau, kai gamykloj dirbau aš labai su visais bendraudavau, aš nesu nei su kuo susibarus, nei su kuo susipykus, nu pas mane toks charakteris, aš iš vaikystės pripratus bendraut su visais. O čia nu taip / pusryčius suvalgei, lauki pietų, pietus suvalgei, lauki vakarienės. Nėra tokio kad kas įdomaus, kad kažkas su mumis užsiimtų. Nors sakau, su pagyvenusiais žmonėm, ką su jais galima padaryti, čia tikriausiai tik kažką pradedi ir kam spaudimas, kam galva svaigsta.

Kasdienybė globos įstaigoje, Marijos teigimu, yra nuobodė ir pilka, apie jos dieną „*net nėra ką pasakot*“. Šią chroniško nuobodžiavimo būseną tyrimo dalyvė vadina seno žmogaus dalia ir sieja su savo ilgaamžiškumu: „*niekas jau nebestebina, nieko čia tokio įdomaus mano amžiuje ir nebesulauksi*“:

Nu rytą, ką rytą, papusryčiauju, pasivaikštau, radiją klausau, žinias klausau, kad reiškiąs, ką nors tokio nepraleist. Paskui su seserim pasišneku, jinai [miesto pavadinimas] gyvena, ir brolis, ir sesuo [miesto pavadinimas] gyvena. O taip įdomaus, nu tikrai nieko tokio nėra įdomaus. Daugiau klausau radiją, televizoriaus mažai žiūriu, daugiausiai koncertus, pamėgau

Pūką <...> kažko trūksta man vat, bet tokiam amžiuj ir namie nieko neveikčiau.

Pačią globos įstaigą informantė apibūdina kaip reikalingą daugumai žmonių, bet nesukeliančią „ypatingų jausmų“. Globos įstaigos namais ji pavadinti negali, bet ir negali įvardyti, ko reikėtų, kad jaustųsi kaip namuose.

Reikalingi žmonėm, kuriem, nebėra kas jais pasirūpintų, kurie negali patys savim pasirūpint, čia paduoda maistą ir viską, čia tvarkinga, visada apiplauna, švari patalynė, malonios darbuotojos, žmonės tikrai stengiasi, nieko negaliu pasakyt <...> Vis tiek ne namai čia, gyvenimas valdiškas, ne toks įdomus, yra gerų žmonių čia, su kuriais gali pajuokaut, pasikalbėt, ne taip kad blogai, nepasakysi, kad blogai, ir aš jau pripratau / Niekaip nepadarysi, šeimyniškai nepadarysi, nežinau, kaip paaiškint.

Kalbėdama apie globos įstaigos darbuotojus Marija labai akcentuoja jų pastangas, ypač tuomet, kai kalba apie gyvenimo įstaigoje aspektus, kurie jai nepatinka. Pavyzdžiui, viena vertus, sako, kad globos įstaigoje nuobodu, kita vertus, tuoj pat prideda, kad galbūt nėra lėšų sukurti kažkokią įdomesnę veiklą. Viena vertus, sako, kartais būna neskanus maistas, kita vertus, tuoj pat priduria, kad tikriausiai labai sunku paruošti maistą, kuris būtų skanus tokiai gausybei žmonių. Taigi Marija vertina personalo pastangas ir neišsako šios kritikos nenorėdama nieko įžeisti.

Maisto gamybos tema ganėtinai svarbi šioje gyvenimo istorijoje. Vienas iš mėgstamiausių Marijos užsiėmimų vaikystėje buvo stebėjimas, kaip motina gamina maistą. Užaugusi ji pati daug laiko praleisdavo virtuvėje, turėjo sukaupti daug receptų ir nemažai knygų kulinarijos tematika. Tai, kad globos įstaigoje negali gaminti maisto buvo patiriama kaip dar vienas nusivylimas: „virtuvėn tavęs neleidžia, o namie aš daug gamindavau, man ir prie maisto buvo sunku priprast, neskani čia sriuba, ir maistas neskanus“. Šis pasikeitimas yra vienas didžiausių trūkumų globos įstaigoje Marijos nuomone, dėl to ji labai vertina, kai dukra arba žentas atveža namuose gaminto maisto.

Marijos teigimu, ji turi keletą mėgstamiausių darbuotojų ir visuomet užsuka į socialinių darbuotojų kabinetą paplepėti. „Paplepėjimas“ labai svarbus ir kuriant santykius su globos įstaigos gyventojais. Informantės teigimu, ji visada buvo pleputė ir visada rasdavo bendrą kalbą net ir su sudėtingiausiais žmonėmis, dėl to buvo labai mėgstama ir darbovietės kolektyvo, ir dabar globos įstaigos gyventojų. Jos mėgstamas užsiėmimas yra eiti „paplepėti prie arbatos, prie skanumynų su kitais“. Marijos teigimu, tokie pasikalbėjimai padėjo jai susirasti daug draugų globos įstaigoje. Galima pastebėti, kad šios tyrimo dalyvės pasakojime labai svarbus gerų

santykių turėjimo, nekonfliktavimo, sutarimo su aplinkiniais (ypač su valdžia – tiek darbe gamykloje, tiek dabar globos įstaigoje) aspektas.

Analizuojant šią gyvenimo istoriją buvo galima pastebėti, kad Marija gan dažnai savo konfliktų sprendimo bei santykių užmezgimo ir palaikymo būdus dabartinėje situacijoje lygina su elgesiu praeityje – ypač su tuo gyvenimo etapu, kai dirbo gamykloje. Ši tendencija pastebima situacijose, kai gamykloje demonstruoti asmenybės bruožai ir naudotos elgesio strategijos tarsi nebetinka dabarčiai, pavyzdžiui, informantė mini, kad nemoka bartis ir nėra konfliktiška, tačiau globos įstaigoje vis atsiduria situacijose, kai svarbu turėti gerus konfliktų valdymo įgūdžius; pasakoja, kaip sutardavo tiek su gamyklos darbuotojais, tiek su vadovais, tačiau globos įstaigoje turi sunkumų bendraudama su kambario drauge, ir pan. Toks elgesys atskleidžia Marijos patiriamus sunkumus adaptuojantis prie gyvenimo globos įstaigoje, naujoje aplinkoje bandoma vadovautis įprastais elgesio modeliais, o šie ne visada veikia.

Sveikata: „*labai daug žmonių pas mus [šeimoje] mirė nuo vėžio*“. Marija yra pakankamai savarankiška ir geros sveikatos (kitų pagalba išėjus pasivaikščioti jai reikalinga tik tam, kad nepasiklystų), tačiau nepaisant to, ji labai nerimauja dėl savo ir savo šeimos narių sveikatos. Nuo vėžinių susirgimų mirė jos vyras, dukra, pati informantė sirgo žarnyno vėžiu. Dukters vyras rūko, todėl moteris nerimauja dėl jo sveikatos. Saugodama sveikatą Marija stengiasi kuo daugiau judėti (su kambario kaimynės pagalba), žiūri per televiziją laidas sveikatos tematika, domisi tradicine medicina, vaistažolėmis.

Ateities planai. Kalbėdama apie ateitį Marija vis susimąsto apie tai, kad norėtų gyventi su dukra, bet supranta, kad namuose nebus galimybės ja rūpintis, „*bus streso ir man pačiai, ir dukrelei*“. Šios gyvenimo istorijos kontekste išsakomas noras grįžti pas dukterį labiau skamba ne kaip ateities planas, o labiau lyg svajonė, namų ilgesys:

Planuoju grįžt pas dukrą, bet jinai visai parai išeina, galvoju, kaip aš ten [namuose] jausčiaus, su galva kažkas man gali būt, kad ko nepadaryčiau <...> dukrai bus neramu išeit į darbą, nenoriu vargint, aš jai namuose maišysiu, kol aš ten, jinai darbe tikrai ramiai nebus. Daugiau nieko neplanuoju.

Informantui 82 metai, globos įstaigoje jis gyvena septynerius metus. Vytautas pateko į globos įstaigą dėl kojos lūžio, tačiau šiuo metu rimtesnių sveikatos sutrikimų neturi ir gali judėti ir vaikščioti be didesnių sunkumų, pasiremdamas lazdele. Globos įstaigoje gyvena kambaryje vienas. Įstaigoje kambariai išdėstyti blokiniu principu, todėl už sienos gyvena kitas vyras – geras Vytauto draugas. Informanto kambaryje iš pirmo žvilgsnio asmeninių daiktų nėra daug: kelios fotografijos su vaikais, šventųjų paveikslai, tačiau vėliau išaiškėja, kad lovatiesė bei visi turimi megztiniai ir kojinės numegzti jo žmonos, kuri yra mirusi. Pirmoji interviu dalis labiau priminė oficialią informanto gyvenimo ataskaitą: Vytautas labai tiksliai, nurodydamas konkrečias datas, paminėjo, kur gimė, kuriais metais baigė mokyklą, kada susituokė, pradėjo dirbti, kada gimė vaikai ir kitas svarbesnes datas. Antroji interviu dalis buvo nuoširdesnė, pasakojimas spontaniškesnis.

Nerūpestinga vaikystė kaime: „jauniausias buvau, lepūnėlis, patrakėlis“. Vytautas augo ūkininko ir siuvėjos šeimoje, buvo jauniausias iš šešių vaikų. Savo vaikystę įvardija kaip labai laimingą: „*vargo mes jokio nematėm*“. Motina turėjo du darbus: siuvėjos ir mėsos kombinato darbuotojos. Iš siuvyklos ji namo parnešdavo įvairių medžiagų ir siūlų, iš kurių siūdavo vaikams drabužius, o iš mėsos kombinato parūpindavo dešrų ir kumpio. Vyro tėvas, grįžęs po darbų laukuose, dažnai grodavo šeimai armonika arba visi šeimos nariai dainuodavo atsisėdę prie stalo. Vytauto tėvas laikė gyvulius, auginio bites ir turėjo nedidelį plotelį žemės, kurį dirbdavo su kitais vaikais, tačiau kadangi informantas buvo jauniausias, jam dirbti nereikėdavo: „*aš jauniausias buvau, tai nereikėdavo man su sese dirbt, jeigu kviesdavo tėvas daržan tai tik pažaist, palaistyt visokius sodinukus, gėles*“.

Tai vienintelis tyrimo dalyvis, kuris apibūdino vaikystę kaime kaip laimingą ir nesunkią. Tikėtina, kad dėl jauno amžiaus tėvai neleisdavo jam dirbti sunkių darbų ir dėl to informantas savo vaikystę apibūdina kaip nerūpestingą: „*pilvas visada sotus, su draugais bėgiodavau, dūkdavom, eibes visokias krėsdavom, kaip ir vaikai*“. Vytautas pripažįsta, kad tėvai jį labai lepino ir saugojo, tačiau jis buvo labai palykęs vaikas:

Pasiutęs buvau toksai vaikėzas. Ir iš slyvos kieme kritau, ir nuo svirno stogo kritau. Su seseria lipom per tvorą, kai iš šokių grįžinėjom vakare, tai ir nuo tos tvoros kritau [juokiasi], bet kieta makaulė mano, atlaikiau.

Apie santykius šeimoje tarp brolių ir seserų Vytautas daug nekalba, tačiau pasakojimo metu išaiškėja, kad visi informanto broliai ir seserys tebėra gyvi ir gyvena skirtinguose Lietuvos miestuose, išskyrus vyriausiąjį brolių, kuris prieš 20 metų persikėlė į JAV. Kontaktą informantas palaiko su visais šeimos nariais, tačiau dažniausiai santykis apsiriboja telefoniniu skambučiu kartą ar du per mėnesį bei apsiekitimais atvirukais per didžiąsias šventes arba gimimo dienas.

Darbas ir karjera užima labai didelę dalį Vytauto pasakojime. Viso pasakojimo metu galima pastebėti, kad šiam tyrimo dalyviui labai svarbūs objektyvūs, kitų asmenų matomi pasiekimai ir karjera. Didelę dalį Vytauto pasakojimo apie darbinį gyvenimą ir karjerą sudaro prisiminimai apie ryšius su svarbiais asmenimis, paaukštinimus, galima matyti, kad jam svarbu, kad jį matytų ir vertintų tiek vadovai, tiek kolektyvas. Net kelis kartus informantas pasako, kad jo atlyginimas buvo labai geras, ir kad jis galėjo nusipirkti automobilį, butą, naujesnius brangesnius daiktus. Kadangi daug keliaudavo, galėjo ir atsivežti retesnių daiktų, kurie tuo metu buvo deficitiniai Lietuvoje.

Vytautui ne tik svarbu statusas, jis nori, kad ir kiti matytų, kaip jam ir jo šeimai gerai sekasi. Tai, kad svarbi materialinė gerovė, galima matyti ir tyrimo dalyvio kambaryje – jis yra vienas iš prabangesnių, kuriuose teko būti – nauja lova, didelė spinta, plokščiaekranis televizorius. Be to, Vytautas naudojosi mobiliuoju telefonu liečiamu ekranu.

Nepaisant akcento ties materialine gerove ir statusu, Vytauto teigimu, gyvenimo laimė yra šeimoje, o laimingai šeimai svarbu, kad „*vyras visapusiškai aprūpintų*“. Tikras vyras, informanto nuomone, turi aprūpinti šeimą ir vaikus, o žmona, tuo tarpu, turi puoselėti namų šilumą. Nors toks požiūris į lyčių vaidmenis gali atrodyti tradicinis ir patriarhališkas, tačiau panašu, kad šio požiūrio laikėsi ir informanto žmona. Pasakojimo metu tampa aišku, kad jo situacinė nedarbo nei dienos per visą jų gyvenimą kartu, ji augino vaikus ir rūpinosi namais, o vyras tuo tarpu kūrė karjerą ir uždirbo pinigus. Faktą, kad žmonai nereikėjo dirbti, Vytautas pasako išdidžiai, vertindamas tai kaip savo nuopelną: „*pačiutė mano nei dienos nėra dirbus, jai ir nereikėjo, aš pinigų parnešdavau*“.

Santuoka ir šeimos sukūrimas. Savo žmoną Vytautas pirmąsyk pamatė daugiabučio kieme (jie gyveno tame pačiame daugiabučių komplekse, bet skirtinguose pastatuose) ir, anot jo, tai buvo meilė iš pirmo žvilgsnio. Kaip pats sako, buvo didelis moterų mylėtojas ir eidavo „*tai su viena, tai su kita pasivaikščiot*“, tačiau, kai pamatė žmoną, broliui tuoj pat prižadėjo, kad „*šita bus mano*“. Merginti žmoną teko ilgai: „*reikėjo pavargt dėl jos, kavalierių pas ją buvo ne desėtkom, o gal šimtais, bet manęs neišgąsdino jie*“.

Santuokoje informantas pragyveno „50 puikių metų, va taip dūšia į dūšią“, su žmona turėjo sūnų ir dukrą. Iš pasakojimo galima matyti, kad Vytautas labai mylėjo savo žmoną ir jos netektis jį smarkiai sukrėtė. Informanto kambaryje labai daug žmonos rankdarbių, ant stalo vestuvių nuotrauka. Vytautas sako, kad nėra tikintis, tačiau kambaryje matomi šventųjų paveikslai, kurie, tikėtina, galėjo priklausyti žmonai. Toks apsisupimas žmoną primenančiais daiktais, tikėtina, yra netekties įveikos mechanizmas.

Kalbant apie šeimą tampa aišku, kad informantą su sūnumi sieja glaudesni santykiai nei su dukra. Su sūnumi jis bendrauja kiekvieną šeštadienį telefonu, be to, sūnus bent kartą per mėnesį atvažiuoja aplankyti tėvo. Sūnus atvyksta aplankyti tėvo su savo vaikais ir galima pastebėti, kad ir kalbant apie anūkus vyro santykis geresnis su sūnaus vaikais nei su dukros. Sūnus turi du vaikus, kurie atvyksta senelio aplankyti ir be tėvo: „*telefoną turi, paskambina, parašo, per šventes, jeigu [sūnaus vardas] ir negali, tai visada aplanko, pareigą atlieka*“.

Šis informantas yra vienas iš nedaugelio tyrimo dalyvių, kurie savo iniciatyva pasakojo apie savo vaikus, nors daugiausia pasakojimas apėmė pagyras ir pasididžiavimą vaikų pasiekimais tiek mokykloje, tiek ir suaugus:

„*Dukrelė mano buvo visada pirmūnė, vien tik penketukai pas ją buvo iš visų dalykų, čia penketas tai kaip dabar gaut dešimt, ir mokyklą jinai sidabro medaliu baigė, jai fizika tik sunkiau sekėsi, kad ne fizika, tai gal ir auksą būt paėmus, ir institutą be problemų įstojo, labai gabi mergaitė buvo <...> Prancūzijoje dabar dirba atstovybėj, alga gera labai, jie ir namelius ten su vyru savo turi, ir mašiną*“

IR

„*Nu [sūnaus vardas] tai buvo toks pramušgalvis, aš kai sakau, visas į tėvą, į mane visas, kur bėgo, kur lipo kokian medin, iškrito, jau žiūrėk marškiniai purvini, kelnės suplėšytos, vargas su juo buvo, ir man, ir mano amžinatilsį pačiutei <...> mokykloj irgi kviesdavo, ir kviesdavo mus mokytojai, tai jis namų darbų nepadarė, tai žiūrėk susistumdė su kažkuo, toks vijurkas buvo, bet sakydavo pačiutė, kad išaugs, susitupės, tėvas taigi išaugo [juokiasi] <...> bet gerai irgi mokėsi, niekada per tėvų susirinkimus raudonuot neteko, visada tik geri pažymiai buvo*“.

Kalbėdamas apie sūnaus gyvenimą dabar Vytautas taip pat akcentuoja, kad sūnus dirba jūrininku ir labai gerai uždirba – vėlgi akcentuoja sūnaus pasiekimus. Kalbėdamas apie anūkus taip pat akcentuoja jų pasiekimus, pavyzdžiui, vyriausias anūkas įstojo į Kembridžo universitetą.

Kalbant apie Vytauto santykį su dukterimi, jaučiasi, kad santykis nevienprasmis, viena vertus, informantas labai didžiuojasi dukterimi, nes

„visada jinai šaunuolė labai buvo, ir mokykloje buvo pirmūnė, ir institute, ir smuiku grojo gražiai, niekada už ją gėda nebuvo“. Kita vertus, galima pastebėti, kad dukros išvykimas iš Lietuvos ir įsikūrimas užsienyje, panašu, turėjo neigiamą įtaką judviejų santykiams:

Gyvena dabar su kažkokiu pižonu be šliūbo, be nieko, vaiką turi, jie kai buvo atvažiuavę, aš bandžiau pašnekėt su juo, tai jis nieko net lietuviškai nesupranta, nei žodžio lietuviškai turbūt nemoka, čia baisu yra, kaip gali lietuvius lietuviškai nemokėt <...> aš čia kaltinu tik tėvus.

Dukrai priekaištai išsakomi ir dėl to, kad gyvena nesusituokusi bažnyčioje, ir dėl to, kad jos sūnus nekalba lietuviškai, ir dėl to, kad, tyrimo dalyvio vertinimu, ji visiškai pamiršo savo tėvynę ir savo šaknis – net jos sūnaus vardas yra prancūziškas. Pasakojimo metu tampa aišku, kad per beveik penkiolika emigracijos metų tyrimo dalyvio dukra buvo grįžusi į Lietuvą tik vieną kartą. Nepaisant visų dukrai skirtų priekaištų ir jos gyvenimo sprendimų nepalaikymo, Vytautas teigia, kad dukrą myli, ir kad juos sieja geri santykiai, nors panašu, kad jų bendravimas šiuo metu apsiriboja apsikėtimu atvirukais švenčių proga.

Persikėlimo į globos įstaigą kontekstas: „*net kažkaip negalvojau apie tai išvis*“. Informantas pateko į globos įstaigą po kojos traumos – paslydo ir išsinarino koją. Dėl traumos buvo keistas kelio sąnarys ir dėl to kurį laiką Vytautas praleido slaugos ligoninėje:

Ėjau nusiimti pensijos sausio mėnesį, tik buvo pašalę, ir nukritau, skilo kaulas kojos. Ėjau ir ant šaligatvio išgriuvau. Moteris kažkokia ėjo, pamatė mane gulintį, aš pats tai ir pasikelt negalėjau, pro šalį mašina važiuavo, jinai šoko priešais tą mašiną, sustabdė, mane tas vyras nuvežė į traumpunktą <...> nei sužinojau vardą, nei mašinos numerį įsidėmėjau, nežinau, kas tie žmonės, bet yra gerų žmonių pasauly <...> to kaulo matėsi skilimas rentgene, iš pradžių bandė gydyt taip, bet paskui pastebėjo, kad koja kreivėja einant, reiškia blogai gijo, daug tokių dalykų buvo, man po to kelio sąnarį keitė, užtai vaikštau tik su lazdele, nenoriu ant tos kojos remtis stipriai.

Kadangi dukra gyvena užsienyje, o sūnus nuolat keliauja, po patirto lūžio tėvu nebebuvo kam rūpintis, todėl sūnus pasiūlė persikelti į globos įstaigą. Vytautas teigė ir pats slaugos ligoninėje susimąstęs, kaip reikės grįžti gyventi į butą trečiame aukšte ir savarankiškai apsitarnauti, tačiau persikėlimo į globos įstaigą kaip alternatyvos nesvarstė. Persikėlimo informantas baiminosi dėl ilgos kelionės, tačiau su sūnaus pagalba „*susitvarkiau visus popieriukus ir apsigyvenau šičia*“.

Pomėgiai ir laisvalaikis. Informanto diena įprastai prasideda nuo rytinių naujienų skaitymo telefone, rytinės mankštos, susitikimų su gyventojais: tiek „darbo“ reikalais (Vytautas yra globos įstaigos gyventojų tarybos narys), tiek tiesiog pasikalbėjimais koridoriuje. Vakare tyrimo dalyvis mėgsta pasivaikščioti lauke, žiūrėti publicistines laidas. Jo pasakojime, kaip ir kitų tyrimo dalyvių pasakojimuose, galima pastebėti, kad diena turi tam tikrą rutiną, aiškų laiką, kada kokia veikla yra daroma, tačiau ši rutina, priešingai nei kituose pasakojimuose, nesukelia tyrimo dalyviui nuobodulio. Struktūruoti savo dieną jis yra pratęs dar nuo jaunystės laikų: *„taip visada pas mane buvo, atsisėdi ryte, susiplanuoji, ką dieną darysi, ir eini“*.

Globos įstaigoje, kaip ir dauguma kitų tyrimo dalyvių, Vytautas pasigenda intelektualių bei kultūrinių veiklų:

Trūksta kažkaip pas mus to, nėra kad labai ekskursijas kokias organizuotų, ar žmonių kokių įdomesnių pakviestų, aš kėliau, aišku, taryboj šitoj klausimą, bet aišku jie nei lėšų tiek turi, kad ką įdomesnio suorganizuot, nei pavyktų daug žmonių surinkt, čia daug tikrai ir gulinčių, ir vežimėliuose, ne visi galintys.

Informantas aktyviai dalyvauja globos įstaigos gyventojų tarybos veikloje ir iš pasakojimo tampa aišku, kad šiuo metu tai – jo mėgstamiausia veikla. Savo pareigomis Vytautas labai didžiuojasi ir į jas žiūri rimtai: dažnai lanko kitus gyventojus, domisi jų problemomis, poreikiais, kilus konfliktams tarp gyventojų stengiasi juos išspręsti. Pasakojimo metu krenta į akis tai, kad informantas yra vienas iš aktyviausių tyrime dalyvavusių vyresnio amžiaus asmenų, jis ne tik aktyviai dalyvauja globos įstaigos bendruomenės gyvenime, bet ir ganėtinai dažnai išvažiuoja į miestą *„pasižmonėt, kavos išgert, į spektaklį kokį nueit“*. Informanto teigimu, jis gyvena kaip ponas ir nors globos įstaigos teigia namais negalintis pavadinti, jam patinka čia gyventi: *„namai, nu taip kad namais tai čia per stipriai gal būtų, man namai buvo su vaikais, su pačiute mano, o čia nežinau net kaip pasakyt <...> bet čia vieta mano, man gerai čia yra“*.

Pojūtis, kad esi namie, Vytauto pasakojime siejamas su šeima, artimais ryšiais tarp šeimos narių, dėl to globos įstaigos aplinka neprimena namų. Tyrimo dalyvis taip pat negali įvardyti, kas galėtų šią aplinką padaryti jaukesnę, artimesnę namų aplinkai: *„man turėtų šeima mano čia būt, kad aš namais laikyčiau <...> o taip tai man čia kaip kokis pensionas, kaip sanatorija kokia“*. Panašu, kad tam, jog Vytautas globos įstaigą vadintų namais, neturi būti laikinumo pojūčio – sanatorijose asmenys praleidžia ribotą laiko dalį, tuo tarpu globos įstaigoje – neretai gyvena iki pat mirties.

Santykiai su personalu ir pagalbos priėmimas. Kalbėdamas apie gyvenimą globos įstaigoje, Vytautas akcentuoja socialinių darbuotojų ir slaugytojų indėlį į komfortišką gyvenimą:

Geros čia tos moteriškaitės, viską padeda, ko beprašytum, viską duoda. Čia ne bet kokiam toks darbas, vriednų tikrai yra senių, o jos turi viską iškęst, viską padėt.

Galima pastebėti, kad nors vertinant kitus aspektus, informantas mėgaujasi gyvenimu globos įstaigoje, jam nepatogu priimti pagalbą iš kitų žmonių, ypač jei ji susijusi su jo silpstančiu kūnu. Vytautas pasakojo, kaip tik persikėlęs į globos įstaigą buvo iškritęs iš lovos ir jį pakėlė slaugytoja:

I: Aš čia porą dienų gal tik su savo tuo keliu nauju buvau, kėliaus iš lovos, koją vieną pastačiau, kitą pastačiau, nežinau, kas ti man susišvietė, ale žiūriu, kad jau guliu. Bandau stotis, ir neklauso manys ta koja, bandau ant šono verstis, nesigauna, atsispirt negaliu. Užėjo slaugutė, sako, „Oi, aš jum padėsiu“, o aš juokiuos gulėdamas, „Ką tu, mergaite, mane pakelsi?“, o jinai tik už pečių, per pečius paėmė ir žiūriu, kad jau aš sėdžiu ant lovos <...> buvo nesmagu po to kažkaip.

T: Kodėl?

I: Tai kad būtumėt jūs ją mačius, tokia gležna moterytė, kaip gėlelė, kelia maišą tokį nuo grindų, tai čia gi ne juokas.

Iš tyrimo dalyvio pasakojimo panašu, kad nors jis pats mėgsta padėti ir spręsti kitų gyventojų problemas, jam nėra malonu pačiam būti pagalbos gavėju. Vytautas visiškai nekalba apie tai, kad netolimoje ateityje jam gali prireikti žymiai intensyvesnės pagalbos.

Ateities planų neturėjimas: „*viskas jau gyvenime padaryta*“. Kaip ir dauguma tyrimo dalyvių, Vytautas teigia, kad planų ateičiai neturi ir iš ateities nieko nesitiki:

I: ateitį? Kad nežinau, planų didelių kažkokių neturiu, ne tas amžius jau.

T: O mažų gal turit? [šypsena]

I: [juokiasi] kad nėra ko ir norėt daugiau, ką norėjau gyvenime, tą viską ir pasiekiau <...> Kai esi jaunas tai aišku, turi tų rūpesčių, turi išlaikyti šeimą, vaikus išmokslint, žmonėm į pasaulį paleist, namai, mašina prižiūrėt reikia, o senatvėj tai to nelieka <...> Vaikai užauginti, namas pastatytas, medis pasodintas, viskas, kas reikia, padaryta [juokiasi].

Nors iš savo ateities informantas nežino, ko tikėtis, tačiau Lietuvos valstybės ateitį yra linkęs vertinti gan pesimistiškai:

Mes maža valstybė ir po 100 metų jau žiūrėk visai sutirpsim. Tai va ir emigruoja visi. Anksčiau valdžia rūpindavosi žmonėm, tautos labui

dirbdavo, dabar tik kiekvienas sau ir prie to lovio, vis žmogaus pirštai į save lenkti, užtai ir važiuoja visi į visokias prancūzijas ir anglijas.

Galima pastebėti, kad kaip ir dauguma tyrimo dalyvių, informantas laiko senatvę gyvenimo tarpsniu, kai viskas jau yra pasiekta, visas „*turtas užgyventas*“, visi iššūkiai įveikti. Kita vertus, kitaip nei kiti tyrimo dalyviai, informantas nejaučia nuobodulio ir nelaiko senatvės pasyviu gyvenimo etapu. Pokalbio metu išaiškėjo, kad nors konkrečių ateities planų jis ir neturi, tačiau laisvą laiką išnaudoja globos įstaigos gyventojų bendruomenės reikalams spręsti, mokosi naudotis kompiuteriu, nepaisant patirtos traumos, bando sportuoti kambaryje: „*dabar skiriu jau laiko sau. Mokausi kompiuteriu va naudotis <...> nebuvo prie manęs tų visų internetų*“.

Be to, Vytautas, kitaip nei dauguma informantų, savo senatvę su visais jos teikiamais privalumais ir apribojimais, įskaitant ir fizinius apribojimus, yra linkęs vertinti pozityviai: „*man 82 metai, dar ne kiekvienas tiek ir dagyvena, aš nei gėriau, nei rūkiau visą amželį, užtai ir sveikas, kiti būna jau 50mečiai skundžiasi, lovoj guli*“. Informantas jauniausias iš šešių vaikų, vyriausiam jo broliui 89 metai: „*jau atrodo, kad baisiai ilgai gyvenu, bet pas mus šeimoj visi ilgai gyvena*“.

Mąstydamas apie savo amžių informantas kritikuoja ir tuos vyresnio amžiaus asmenis, kurie bando kovoti su senatvės pokyčiais, ir tuos, kurie pasiduoda senatvei ir pasyviai priima kūno bei socialinius pokyčius:

Kiek žmonių čia gulinčių ir besiskundžiančių, kad negali kažko, nemoka, sveikata neleidžia ir panašiai, ko nesupratau niekada, tai šitokio apsilaidimo, mokyti niekada nevelu <...> aš va, 82 metų, su kompiuteriu nemoku naudotis, bet atsisedau vieną kartą ir pramokau gi kiek, nelabai man ten aišku patinka, bet su sūnum pabendrauju, su anūkais, vis geriau, nei sėdėt va taip apkiautus ir skūstis.

Nors informantas laiko senatvę etapu, kai jau viskas pasiekta, galima pastebėti, kad jo pasakojime senatvė yra vertinama ir kaip laikas, kai galima veikti tai, kam visą gyvenimą nebuvo laiko.

4.1.3 Aldona: negalia ir izoliacijos patirtis – „taip išėjo“

Informantei 65 metai, globos įstaigoje ji gyvena jau dvejus metus. Jaunystėje Aldonai buvo diagnozuota išsėtinė sklerozė, į globos įstaigą ji persikėlė po motinos, kuri ją globojo namuose, mirties. Dėl progresuojančios ligos, tyrimo dalyvės galimybės savarankiškai apsitarnauti silpsta ir ji priklausoma nuo personalo pagalbos, globos įstaigoje juda naudodamasi

neįgaliojo vežimėliu. Pokalbis vyko Aldonos kambaryje, kuriame ji gyvena viena. Tai buvo vienas iš trumpiausių tyrimo interviu, informantės atsakymai, tikėtina dėl ligos, trumpi, gan ilgos tylos pauzės. Pasakojimo epizodų, pažymėtų ryškiau išreiškiamomis emocijomis beveik nėra – tyrimo dalyvė nekalba apie savo jausmus, jos gyvenimo istorija – tiesiog įvykusių faktų konstatavimas.

Ligos ir kūno ribotumų patyrimas. Aldona nuo jaunystės serga išsėtine skleroze. Ši ligos patirtis yra labai svarbi moters gyvenime – savo gyvenimo istoriją ji ir pradeda nuo tada, kai sužinojo, kad serga: „*mokiausi universitete, surado man trečiam kurse išsėtinę sklerozę / tokia forma, kai iš pradžių su paūmėjimais, o po to pagerėjimas*“.

Apie savo gyvenimą iki ligos, pavyzdžiui, koks buvo gyvenimas iki diagnozės, kokia buvo jos vaikystė, pomėgiai, santykiai su aplinkiniais, Aldona pati beveik nieko nepasakoja. Plačiau apie šiuos savo gyvenimo aspektus ji kalba tik paklausta tiesiogiai, bet ir tuomet atsakymai trumpi, be ryškesnių emocijų: „*nėr ten ką labai pasakot [apie vaikystę] / gerai mokiaus, įstojau į universitetą po to, ir ten sužinojau, kad sergu*“.

Ligos poveikis visiems tyrimo dalyvės gyvenimo aspektams – suvaržytos galimybės savarankiškai judėti ir užsiimti mėgstama veikla – jaučiamas viso pasakojimo metu. Iš visų informantų, Aldona bene daugiausiai kalbėjo apie savo kūno trapumo pojūtį, sveikatos būklę, kūno galimybių ribas:

Negaliu laisvai nueit kur noriu, visada reikia vežimėlio / kojų visiškai nebevaldau, kairė pusė visa kūno irgi neklauso, regėjimas silpsta, nebematau jau skaityt, liejasi raidės / televizorių matau neaiškiai <...> Vaikščiojau namie su vaikštyne, po to prasidėjo kitos ligos.

Aldona mini, kad iš pradžių tikėjosi pasveikti, nes jaunystėje ją gydęs daktaras tikino, kad greitai bus sukurti vaistai nuo jos ligos. Ilgainiui dėl progresuojančio ligos pobūdžio moteris nusiteikė, kad „*geriau nebus, bus tik blogiau dabar*“:

Vaistų čia nėra, jokių vaistų nėra. Aš kai susirgau <...> daktaras man sako, „Mokslas eina į priekį, surasim vaistą, nepergyvenk“, sakau, „Daktare, žinot, kokia liga, gydykit“, o vaistų kaip nėra, taip nėra <...> Ką padarysi / mokslas neina į priekį, mokslas miega ant laurų <...> Gydytojas, tas irgi jau seniai yra miręs / gal 15-10 metų atgal.

Liga buvo diagnozuota trečiame studijų kurse, tačiau dėl jos pobūdžio (buvo laikotarpių, kai ligos simptomai susilpnėdavo), tyrimo dalyvė vis tik užbaigė studijas ir po jų susirado darbą. Koks būtent tai buvo darbas ir ką ji studijavo, viso pokalbio metu moteris taip ir neatskleidžia. Tik paklausta pokalbio pabaigoje ji pasako, kad studijavo ekonomiką ir dirbo buhalterė.

Esant ligos paūmėjimo epizodams, iš pradžių Aldona imdavo laikino nedarbingumo lapelį, tačiau ilgainiui progresuojant ligai ir aštrėjant simptomams jai teko išeiti iš darbo.

Po biškį, po biškį pajutau, kad jau pasidarė man per sunku / Visuomeniniu transportu važinėti pasidarė per sunku ir susiklostė taip, kad išeit turėjau iš darbo <...> invalidumą man davė / iš pradžių antrą grupę, o po to ligai progresuojant pirmą grupę.

Gyvenimas su motina namuose: „mama nesiskųs gi“. Išėjusi iš darbo moteris persikėlė gyventi pas savo motiną, kuri ją slaugė iki staigios savo mirties. Aldonos santykis su motina buvo labai artimas. Pasakojant apie gyvenimo su motina etapą pirmą kartą pasakojimo metu atskleidžiamos emocijos – informantė šypsosi, juokauja:

Su mama labai gerai sekėsi, nuomonės sutapdavo / buvo gerai, kai buvo mama <...> mane mama slaugė, valgyt skaniai padarydavo, su vežimėliu nuveždavo į virtuvę, į lauką netgi / O mes trečiam aukšte gyvenom, tai į lauką išeit buvo daug darbo <...> bet vis tiek nuveždavo mamytė, kad ir sunku buvo [šypsosi].

Galima pastebėti, kad iš visų šeimos narių, informantė turėjo artimiausią santykį būtent su savo motina – tą rodo ir jos reiškiamos teigiamos emocijos kalbant apie gyvenimą su motina, ir pasakojimo apie šį gyvenimo etapą trukmė palyginus su kitais gyvenimo etapais (beveik trys minutės monologo su šypsena veide). Visus kitus šeimos narius Aldona pamini tik vieną kartą, kai kalbėdama apie motinos mirtį, pasako, kad nebeturi šeimos: „mama mirė, brolis dar mažas nuskendo, tėvas irgi miręs <...> mama kai mirė, šeimos nebeturėjau. Savo šeimos irgi nesukūriau“. Informacija apie kitų šeimos narių mirtis pateikiama trumpai ir lyg tarp kitko, šios netektys yra nustelbtos motinos mirties.

Kita vertus, galima pastebėti, kad gyvenimo su motina vertinimas, kaip ir visa kita šios tyrimo dalyvės pasakojime, yra nevienareikšmis. Viena vertus, ji kalba, kad džiaugėsi gyvendama su motina ir kad ši ja labai rūpinosi, kita vertus, vėliau prideda: „ligotas žmogus artimiesiems našta, bet mama nesiskųs gi“. Tad nepaisant artimo santykio su motina, tikėtina, kad Aldona jautėsi apsunkinanti savo motinos gyvenimą.

Motinos mirtis ir persikėlimas į globos įstaigą: „taip išėjo“. Begyvenant su motina Aldona turėjo kelis ligos paaštrėjimo epizodus. Vieno tokio epizodo metu informantei gulint ligoninėje po staigaus insulto mirė jos motina. Aldona su jaučiama nuoskauda pasakoja apie tai, kad dėl savo prastos būklės negalėjo dalyvauti motinos laidotuvėse: „aš čia su visais kateteriais, su viskuo <...> atsisveikint su mama negalėjau / buvo labai

skaudu / bet nu taip išėjo / insultas stiprus labai buvo ir nebeatsigavo jinai po jo“.

Po motinos netekties Aldonai dėl silpnėjančios sveikatos buvo nustatytas globos ir slaugos poreikis. Kadangi šeimos narių, kurie galėtų ja pasirūpinti namuose nebeliko, tyrimo dalyvė persikėlė gyventi į slaugos ligoninę, kuri neturėjo laukimo eilės ir galėjo priimti gyventi iš karto:

Vienintelė buvo [įstaigos pavadinimas], kur gali tuoj pat patekti / tik mokėk pinigų <...> netenkino kainos, labai didelės / o kainos neatitinka slaugos, per daug didelės žirklės / pagal kainą galėtų būti geresnė [paslauga], nesutapo tie dalykai <...> Taip susiklostė, kad vienintelis kelias buvo [dabartinės globos įstaigos pavadinimas], ir aš ten pervažiauvau.

Apie gyvenimą slaugos ligoninėje informantė nieko išsamiau nepapasakoja, tiesiog pamini, kad joje gyveno pusmetį ir ilgai, augant nepasitenkinimui gyvenimo sąlygomis, pradėjo ieškoti kitos globos įstaigos. Pasakojimo metu tampa aišku, kad po motinos mirties jos neoficialia globėja tapo „giminaitė“, kuri padėjo persikelti tiek pirmą, tiek antrą kartą. Viso pasakojimo metu Aldona šią moterį vadina tiesiog giminaitė, nenurodo, nei giminytės ryšio, nei šios moters vardo, nei kokie buvo jų tarpusavio santykiai. Tik paklausus tiesiai išaiškėja, kad minėtoji giminaitė yra jos pusseserė, kuri ne tik organizavo persikėlimus, bet ir iki šiol aplanko tyrimo dalyvę dabartinėje globos įstaigoje.

Persikėlimą į globos įstaigą Aldona apibūdina panašiai, kaip ir dauguma tyrimo dalyvių, akcentuodama biurokartinę proceso pusę: „socialinė [darbuotoja] padėjo man, susiruošė visus tuos popierius ir persikėliau čia“. Apie persikėlimą į globos įstaigą informantė taip pat kalba be Gilesnių išreiškiamų emocijų, akcentuoja tik reikalingų dokumentų rinkimą ir ruošimą. Visgi kiek vėliau, prisimindama savo pirmąją dieną naujoje globos įstaigoje, ji atskleidžia, kad buvo pasimetusi ir jautėsi nesaugiai:

I: nieko nepažįstu, tik vaikšto visokie daktarai ir seselės / labai daug žmonių koridoriuose, [įstaiga, kurioje gyveno anksčiau] tai buvo pagrinde gulintys / tave lovon padeda ir guli, o čia vis ateina, klausia, kaip kas / siūlo laukan išvežt, į renginius visokius <...> kažkaip neramu buvo iš pradžių.

T: kodėl neramu?

I: nu maža kas, nepažįstu aš nei tų žmonių, nei šitos vietos / jie mane nuveš kažkur, paliks, dar paskui kelio nerasiu atgal kambarin / Geriau aš pati, savo tempu viską.

Nors Aldona nėra linkusi kalbėti apie savo jausmus, galima pastebėti, kad persikėlimas į globos įstaigą jai buvo sudėtingas išgyvenimas, ją glumino nauji žmonės ir nauja aplinka, po persikėlimo ji jautėsi sutrikusi ir

pasimetusi. Tikėtina, kad lygiai taip pat informantė jautėsi ir persikėlusį į slaugos ligoninę po motinos mirties, nors pati savo jausmų atvirai neišreiškė.

Gyvenimas globos įstaigoje: „*gyvenu gerai užtai, kad viena*“. Gyvenimą globos įstaigoje tyrimo dalyvė apibūdina kaip „gerą“ ir teigia, kad yra patenkinta teikiamomis paslaugomis. Kaip pagrindinę priežastį, kodėl gyvenimą vertina teigiamai, įvardijo tai, kad dabar gali gyventi viena:

Esu savo valioj / televizorius mano, ir kiek noriu tiek žiūriu, ką noriu tą žiūriu. Kai ką pakeičiau šitam kambary / užuolaidas pakeičiau, viskas čia buvo kitaip, kai persikėliau / dabar viską pagal save padariau, lovą va prie lango pasistačiau, man patinka, kai daugiau saulės.

Teigiamą gyvenimo atskirame kambaryje patirtį, tikėtina, veikė neigiama gyvenimo su kitu žmogumi patirtis. Tik persikėlusį į globos įstaigą Aldona apie metus gyveno dviviečiame kambaryje su kita vyresnio amžiaus moterimi. Dėl jų skirtingų dienos režimo ypatumų ir pomėgių, tarp moterų nuolat kildavo nesutarimai:

Močiutė ta prie televizoriaus sėdi, trukdo, žiūri ten visokias muilo operas, ko aš negaliu pakęst / tai šviesos neduoda jungti, kai atsikeliu, tai bilda, barška naktį eidama į tualetą / daug tokių visokių buvo / Vienai vis viena geriau / Pasiūlė man vienai [gyventi] ir iškart sutikau.

Viena vertus, šis epizodas atskleidžia, kaip svarbu, kad kambaryje gyventų žmonės, turintys panašią kasdienę rutiną ir interesų sritis, kita vertus, išryškina galimybės nepriklausant nuo kitų asmenų priimti paprasčiausius kasdienesius sprendimus svarbą. Tikėtina, kad dėl galimybės kontroliuoti tokius paprastus dalykus, kaip kada atsikelti, kada įjungti šviesą, kokią televizijos programą žiūrėti, Aldona jautėsi žymiai laimingesnė gyvendama viena.

Kalbėdama apie gyvenimą po persikėlimo į globos įstaigą informantė akcentuoja tai, ko negalėjo daryti gyvendama savo namuose su motina: „*į blogąją nieko nesikeitė. Į gerąją – patogiau viskas*“. Labai vertinamas paslaugų prieinamumas ir gaunamos naudos – Aldonos teigimu, gyventi globos įstaigoje tiesiog patogiau, pavyzdžiui, gyvendama su motina trečiame aukšte ji turėdavo ribotas galimybes pabūti lauke. Kalbėdama apie gyvenimą dabartyje moteris vardija gyvenimo globos įstaigoje privalumus – visada, net ir naktį, yra pasiruošęs padėti personalas, be to, globos įstaigoje žymiai paprasčiau išeiti į lauką, yra galimybė naudotis įvairiomis papildomomis paslaugomis:

Susitaisiau dantis čia gyvendama <....> labai gerai, nes nuveža nuo durų iki durų, tai ko daugiau reikia / O gyvendama namuose gyvenau vieno kambario bute trečiam aukšte su vežimėliu / Namuose negalėjau lauke pabūt

/ didelis skirtumas va čia, nes čia išveža ir ten [lauke] gali pabūt, didelis pliusas / Į polikliniką gali eit kada nori, viską suderina socialinė, viską užrašo ir nuveža, registravausi namie pati, kai gyvenau, o iš trečio aukšto nuvažiuot į polikliniką jau yra problema / Čia yra minusas, kad namuose patekti į kitas įstaigas yra problema, o čia ne, čia lengviau.

Santykiai su personalu: „*toks yra jų darbas*“. Aldona, kaip ir kiti tyrime dalyvavę vyresnio amžiaus asmenys kalbėdama apie personalą negaili komplimentų darbuotojams. Globos įstaigos darbuotojų atsidavimas darbui, rūpestingumas ir gera širdis yra labai vertinami: „*čia tikrai geros moterys dirba, ko paklausi, paprašysi, viską gausi, tikrai padės kaip galės*“. Kita vertus, kalbėdama informantė atskleidžia, kad, jos nuomone, „*personalas dirba savo darbą*“. Kitaip nei kitų tyrimo dalyvių pasakojimuose, buvo pastebėta, kad Aldona neturi artimų draugų tarp globos įstaigos darbuotojų: „*persimeti vienu kitu žodžiu ir viskas, ypatingai šeštadienį sekmadienį, dirba dvi darbuotojos visam aukšte, ką jos su kiekvienu prikalbės, ko reikia tik, ir viskas*“. Galima pastebėti, kad informantė nelinkusi bendrauti nei su globos įstaigos darbuotojais, nei su kitais gyventojais. Įstaigos teikiamas paslaugas ji apibūdina kaip kokybiškas, tačiau pagalbą priima pasyviai ir gal netgi kiek atsainiai – tinkamai rūpintis ir teikti kokybiškas paslaugas yra personalo *darbas*.

Lygiai su tokiu pačiu pasyviu abejingumu Aldona vertina ir pačią globos įstaigą bei kambarį, kuriame gyvena. Jos gyvenamas kambarys yra viena iš mažiausiai suasmenintų erdvių, iš visų, kuriose teko būti tyrimo metu. Kambaryje nėra beveik jokių asmeninių daiktų: nei nuotraukų, nei rankdarbių, nei asmeninių mažmožių, tik ant palangės stovi keletas gėlių, kurias nupirko giminaitė ir vazonėliai su alijošiais. Pats kambarys primena ligoninės palatą, jame tik lova, spinta ir staliukas su vaistais prie lovos. Pati informantė nėra linkusi globos įstaigos vadinti namais:

I: tikri namai liko tik prisiminimuose <...> Kai žmogus yra sveikas, jisai tikrus namus vis tiek atranda / tvarkosi, valgyt darosi, o jau kada negali to daryt, tai namuose yra našta. Globos įstaiga / nu vis tiek ne namai.

T: o ko čia trūksta?

I: Nežinau net, ką ir pasakyt / Namai yra namai / Kai žmogus yra neįgalus, jam visur sunku bus.

Galima pastebėti, kad Aldonos namų samprata susijusi su gera sveikata, su laisve judėti ir su tam tikru kontrolės aspektu – galimybe spręsti, ką daryti, kuo užsiimti. Namai jai simbolizuoja sprendimų laisvę ir autonomiją, o liga ir silpna sveikata riboja *galėjimą* kurti namų pojūtį.

Vienatvės ir nereikalingumo jausmas: „invalidai niekam nereikalingi“. Nepaisant informantės teigimo, kad ji gyvena gerai ir yra patenkinta globos įstaigose teikiamomis paslaugomis, viso pasakojimo metu jaučiamas stipriai išreikštas vienatvės ir izoliacijos pojūtis, nereikalingumo jausmas:

Mano telefone pažįstamų draugų sąrašas sutrumpėjo / invalidai niekam nereikalingi, taip yra gyvenime / turėjau draugę nuo vaikystės, jinai nenori, kad aš jai skambinčiau / Jinai karjerą daro, o mano gyvenimas lovoj, niekam neįdomu, niekam nereikalinga <...> išvis šitam pensionate gyvena niekam nereikalingi žmonės, net vaikai atsisako.

Pasakojimo metu išaiškėja, kad Aldonai sunku užmegzti santykius su kitais globos įstaigos gyventojais: „*norėčiau draugiško ryšio, bet gyvena čia kiekvienas sau*“. Informantės santykiai su kitais globos įstaigos gyventojais epizodiniai ir paviršutiniški, kaip ji pati sako: „*pašnekam koridoriuj*“ ir „*pagrinde lauke su žmonėm bendrauju*“. Tarp tokių pašnekovų, moteris išskiria vieną gyventoją, su kuria bendrauja dažniausiai. Nors pasakojimo metu ir nepavadina jos drauge, tačiau panašu, kad ilgainiui toks santykis gali peraugti į draugystę: „*patinka jinai man, tokia savo vietoj, galim pakalbėt apie gyvenimą, apie viską*“. Paklausta, ar negalvoja apsigyventi kartu su šia moterimi, kad draugė būtų šalia, Aldona atsako, kad gyventi vienai vis tiek geriau.

Tikėtina, kad izoliacijos jausmas buvo pastebėtas ir globos įstaigos darbuotojų, nes informantė prisimena epizodą, kai ją buvo bandoma supažindinti su panašią negalią turinčia moterimi:

Bandė supažindinti su viena moterimi <...> Nepavyko nieko, nes kalbos sutrikimas pas ją / kalbėt sunku tai moteriai, nelabai nori / niekaip su ta močiute, guli užsimerkus ir viskas / jai 92 metai, tai viską pasako.

Šis pavyzdys atskleidžia, kad netgi ir su personalo pagalba kai kuriems vyresnio amžiaus asmenims sunku užmegzti prasmingus tarpasmeninius santykius. Galima pastebėti, kad kalbant apie santykius su kitais žmonėmis, Aldonos pasakojime yra gan daug prieštaravimų: pavyzdžiui, tyrimo dalyvė teigia, kad ją su motina siejo itin artimas santykis, tačiau vėliau pasako, kad nenorėjo jaustis našta; teigia, kad norėtų turėti artimų draugų, bet visas jos pasakojimas sukasi apie tai, kaip jai gerai gyventi vienai. Taigi moteris norėtų turėti draugų, tačiau bendraudama su žmonėmis, kurie potencialiai galėtų būti jos draugais, ji vis tiek išlaiko tam tikrą atstumą.

Kitas įdomus santykių su aplinkiniais aspektas yra Aldonos santykis su „giminaitė“, kuri padėjo persikelti į globos įstaigą. Iš to, kaip informantė kalba apie šią moterį, galima susidaryti įspūdį, kad jų tarpusavio santykis yra

labai instrumentinis – giminaitė padėjo jai susitvarkyti dokumentus, reikalingus persikelti į globos įstaigą ir atsivežti visus gyvenimui įstaigoje reikalingus daiktus. Vėliau vis tik išaiškėja, kad giminaitė iki šiol kartą per savaitę aplanko Aldoną globos įstaigoje – atveža maisto, naujesnių drabužių, jos dažnai bendrauja telefonu. Po persikėlimo giminaitė nupirko gėlių papuošti kambariui, ant balkono durų priklijavo tinklelį nuo uodų.

Taigi giminaitė rūpinasi Aldona ir palaiko su ja kontaktą, tačiau informantė nekalba apie šią moterį kaip apie savo draugę ar apskritai kaip apie žmogų, su kuriuo turėtų artimą ryšį. Viso pokalbio metu ši moteris yra vadinama tiesiog „giminaite“ taip tarsi sukuriant tam tikrą atstumą – kiti tyrimo dalyviai, kalbėdami apie savo giminaičius tiksliai nurodydavo giminystės ryšį, pavyzdžiu, teta, brolis ir pan. Šioje vietoje galima pastebėti paralelę tarp Aldonos santykio su giminaite ir santykio su globos įstaigos darbuotojais – nors atrodo, kad santykis su jais yra grįstas nuoširdžiu rūpesčiu, tyrimo dalyvė tai vertina, kaip jų darbo dalį, tad gali būti, kad ir giminaitės rūpestį ji laiko pareiga rūpintis artimu.

Laisvalaikis globos įstaigoje: „nelabai čia ką gali ir paveikti“. Galima pastebėti, kad fizinė negalia smarkiai apriboja Aldonos laisvalaikio ir užimtumo galimybes:

Aš čia nieko nedarau, nes ką aš darysiu / ką aš darysiu, kai mano šita ranka beveik nejudą / Su regėjimu nelabai gerai. Dėl ligos kiekviena akis turi savo regėjimo lauką, susidvejina ir labai vargina akis, sunku skaityt / belieka tik televizorius, bet ir tai vaizdas pradeda lietus po kurio laiko / į kitas patalpas nepatenku, reikia visur, kad nuvežtų, geriau tada pasirenku sporto salę <...> atsisėdu prie stalo, ir kineziterapeutas duoda priemones, ir mankštinu rankas / va toks ir gyvenimas.

Nepaisant informantės pesimistinės prognozės, kad dėl ligos jos gyvenimas eis tik į blogąją pusę, galima pastebėti, kad ji vis tik nepriima savo silpnėjančios sveikatos kaip neišvengiamo fakto – bando stiprinti sveikatą liaudies medicinos priemonėmis ir aktyviai dalyvauja kineziterapijos užsiėmimuose:

Vasarą arba laukas, arba sporto salė/ visada, jeigu šilta lauke, tai į lauką važiuoju / lauke būnu iki pietų iki 12 val., o jei vėsesnė diena ar lietus lyja, tai į sporto salę / ateina kineziterapeutas, pasodina į vežimėlį, nes pati negaliu ir važiuoju į sporto salę / rankas mankštinu, nes jau su kojom viskas, kojos paralyžiuotos.

Šalia kineziterapijos pratimų ir masažų Aldona aktyviai domisi ir liaudies medicinos priemonėmis. Kartą per vieną sveikatos laidą ji išgirdo apie alijošiaus naudą ir dabar kambaryje augina alijošius bei daro iš jų lapų arbatą

arba gydomuosius mišinius. Už savo sąlyginai gerą savijautą dabartiniame ligos etape moteris jaučiasi dėkinga tik šiam augalui:

Jeigu būčiau nevalgius, būčiau seniai mirus / buvo laikas, kai nei galvos nepalaikiau, nei valgyt galėjau, nei nieko, o dabar ir pavalgau, ir miegu. Bet jau daug, daug alijošiaus suvalgiau, labai geras vaistas, / ar tau skrandis, sloga, gerklė, tik alijošius.

Negalėjimas ką nors pakeisti: „*taip susiklostė, kad...*“. Duomenų analizės metu buvo pastebėta, kad situacijose, kurios turėjo didelę įtaką tyrimo dalyvės gyvenimui, ji dažnai sako, kad „*taip išėjo*“, „*taip gavosi*“: „*taip susiklostė, kad atsidūriau globos namuose*“, „*taip gavosi, kad ją [motiną] ištiko insultas*“. Susidaro įspūdis, kad Aldona nesijaučia kontroliuojanti savo gyvenimą, ir pasakoja apie save kaip apie pasyvų stebėtoją, neturintį įtakos pagrindinei siužeto linijai. Jaučiamas negalėjimas (ar nenoras) kažką keisti, tam tikra pasyvaus priėmimo nuostata: „*gal likimas toks duotas, čia jau nieko nebepakeisi*“.

Nepaisant pasyvumo ir nuostatos, kad gyvenime tarsi viskas atsitinka savaime, galime pastebėti, kad, pavyzdžiui, kalbant apie savo sveikatos būklę Aldona nėra linkusi priimti nuostatos, kad nieko nebegalima pakeisti. Nors informantės sveikata ir prastėja, ji nėra pasyvi – gydomi savais metodais, lanko kineziterapijos ir masažo užsiėmimus. Tai bene vienintelis atvejis pasakojime, kai matoma jos pačios iniciatyva.

Ateities planai: „*viskas priklausys nuo sveikatos*“. Kalbėdama apie ateitį informantė taip pat akcentuoja sveikatos įtaką: „*viskas priklausys nuo mano būsenos, sergu progresuojančia liga ir viskas nuo jos priklauso / pagrindinis rodiklis sveikata / jeigu nesirgčiau, tai manęs ir nebūtų čia, aš būčiau savam bute*“.

Konkrečių planų – kažkur keliauti ar kažką nuveikti Aldona neturi. Iš to, kas papasakota, galima susidaryti įspūdį, kad jos ateities tikslas yra kaip įmanoma ilgiau išlaikyti toleruotiną sveikatos būklę – nepasiduoti ligai.

4.1.4 Albina: gyvenimas „visą gyvenimą vien valdiškuos namuos“

Informantei 75 metai, globos įstaigoje ji gyvena šešerius metus. Ši gyvenimo istorija išskirtinė tuo, kad Albina ir savo vaikystę, ir senatvę praleido globos įstaigose. Tyrimo dalyvės sveikatos būklė gera, aplinkoje ji juda savarankiškai be pagalbos, tačiau skundžiasi silpstančiu regėjimu. Pokalbis vyko Albinos kambaryje, kuriame ji gyvena su kita vyresnio amžiaus moterimi. Interviu metu kita gyventoja buvo išėjusi pas draugę.

Laiminga vaikystė vaikų globos namuose. Albina savo gyvenimo istoriją pradeda nuo vaikystės – augo vaikų globos namuose. Jos teigimu, nepaisant tėvų nebuvimo šalia, tai buvo labai gera vaikystė, nes globos įstaigos administracija buvo labai geri žmonės, pakeitę nesamą šeimą. Su kai kuriais administracijos darbuotojais Albina draugišką santykį palaiko iki šiol:

Vaikystė buvo globos namuose <...> labai patenkinta buvau, nes daug veiklų buvo, daug koncertų, mes daug visur keliaudavo, prie Juodosios jūros ir panašiai, mus ten daug visur vežiodavo / ir į Palangą, ir koncertai būdavo, ir išvažiavimų daug, labai man patiko.

Biologinės šeimos paieškos. Pasakojimo metu Albina neatskleidžia, dėl kokios priežasties gyveno vaikų globos namuose, tad lieka neaišku, ar tėvai negalėjo ja rūpintis, ar ji galbūt ir nepažinojo savo tėvų. Tėvai ir šeima pirmą kartą moters pasakojime atsiranda studijų metais, pamačius, kokie artimi santykiai siejo informantės kambario drauges bendrabutyje ir jų tėvus.

Merginos iš bendrabučio per atostogas išvažiuodavo, o man nebuvo kur, jos tai viena, tai kita vis pas tėvus, o jų tėvai įdėdavo ir man valgyt <...> turėjau bendrabuty draugę, kurios tėvai kviesdavo ją pas save, jie žinojo, kad iš vaikų namų aš, aš daug sutaikydavau taip, nebuvo, kad pašiepeliotų ar ką, įdėdavo ir jai valgyt, ir man, ir pradėjau galvot, gal ir pas mane yra, o jokių duomenų, absoliučiai nieko nežinojau <...> globos namuose nieko apie tėvus nekalbėjo.

Atrodo, kad iki šio epizodo Albina nesiilgėjo tėvų ir galbūt niekada apie juos nesusimąstydavo. Mintis susirasti biologinę šeimą kilo studijų metais, tačiau ir tada ji buvo paskatinta kitų žmonių: „*merginos iš bendrabučio nuvežė*“. Šeimos paieškos epizodą informantė apibūdina labai išsamiai: ir kaip jai kilo mintis susirasti šeimą, ir kurėjo ieškoti, net pasako, kuri savaitės diena tai buvo, kai pagaliau ryžosi atvažiuoti turimu adresu ir susitikti su brolio šeima. Įdomu tai, kad šis epizodas pasakojamas be didesnių emocijų, nors informantė praėjus daugeliui metų iki šiol gali pasakyti, įvykio smulkmenas, taigi susitikimas su šeima turėjo turėti stiprų emociinį poveikį. Galima pastebėti, kad Albina labai ilgai pasakoja apie tai, kaip ieškojo, bet mažai kalba apie tai, kodėl ieškojo, kokius lūkesčius, klausimus turėjo šeimos nariams.

Aš sugalvojau nueit į miliciją, pasisveikinau, sakau „Galima?“ , man atsako milicininkas, jaunas toks vyrukas, „Galima, prašom, prašom“, aš sakau, taip ir pasakiau, aš esu iš vaikų namų, gyvenu su merginomis, kurios turi tėvus, tų merginų tėvai labai geri ir man kaip savi, ir pas mane gal irgi yra kas nors, bet nežinau kur kreiptis <...> Nu tikrai nežinojau, kaip

nedatiopa kokia, reikėjo į adresų biurą kreiptis, dabar, kaip prisimenu, tai juokas ima. Sakau, „Žinau tik vardą, pavardę ir metus“, o jis man sako „Žinom tik jūsų brolio adresą, [miesto pavadinimas] ten [gatvės pavadinimas] gatvė“, galvoju, „O“ <...> Prisiruošiau kaip tik per išėginę, ten buvo sekmadienis, einu prie namo, matau, išeina kaip tik brolis iš namo, sakau „Laba diena, o čia [pavardė, vardas] gyvena?“, sako, „Taip čia, prašom užeikit“ <...> Jisai sako „Sesutė“, aš galvoju „Kokia sesutė?“, kad jisai toks senas atrodo, o jisai penkiolika metų vyresnis, pasirodo, o aš galvoju „Kokia sesutė, kažkas jau čia sumaišyta“.

Iš pasakojimo galima suprasti, kad brolis į susitikimą reagavo džiaugsmingai ir priėmė seserį į šeimą, motina, tuo tarpu, nerodė didesnių emocijų: *„brolis mamai sako, „Va [vardas] yra, atsirado“, jinai pečiais patampė, patampė <...> nei man kažkaip džiaugsmo buvo / nei džiaugsmo, nei aš džiaugiaus, nei...“.* Įdomu tai, kad nors šeimos paieškos epizodas papasakojamas labai išsamiai su daugybe detalių, viskas, kas vyko po to, paminima trumpai ir lyg kitko, informantė nekalba apie tai, ką darė po to, kai surado savo šeimos narius, ir ar bandė palaikyti su jais santykį. Albina tiesiog trumpai pasako, kad *„nesusiklostė santykiai“* ir situaciją pateisina tuo, kad neturėjo artimo ryšio su broliu ir motina nuo vaikystės, be to, dar prisidėjo amžiaus ir gyvenimo patirties skirtumai: *„brolis sako, Sibire buvo devyniem metam išsiųstas, o man nei tas Sibiras žinomas, nei nieko“.* Šeima patyrė daug sunkumų, nuo kurių informantė buvo apsaugota vaikų globos namuose.

Iš Albinos pasakojimo nepanašu, kad ji labai sielotūsi dėl nesusiklosčiusio santykio su šeimos nariais, kuri racionalizuoja tuo, kad neaugus kartu, nesusiformavo natūrali trauka prie šeimos: *„labai ilgai nebuvau dar, iš mažens, matyt, kai nebūni kartu ir nėra traukos <...> nebuvo traukos važinėti į ten, iš mokyklos ir technikumų laikų daugiau bendravimo pas mane buvo“.*

Informantė išsamiau nekalba, tačiau iš tolesnio pasakojimo išaiškėja, kad ji dar kelis kartus buvo nuvažiavusi aplankyti brolio šeimos, tačiau artimo ryšio užmegzti nepavyko. Daugiau apie brolio šeimą ar savo motiną Albina nebekalba, tik paklausta, ar palaiko santykius dabar, pasako, kad ne. Šiuo metu su savo biologine šeima ji nebeturi jokio ryšio, ir panašu, kad gal net nežino, ar brolis ir kiti jos šeimos nariai dar tebėra gyvi.

Santuoka „su vyruku, kurio pavardę nešioju“ ir skyrybos. Baigusi technikumą, Albina įsidarbino (su vaikų globos namų administracijos pagalba) bibliotekoje budėtoja. Bedirbdama ji sutiko ir savo būsimą vyrą:

Aš ten [bibliotekoje] bedirbdama susipažinau su vienu vyruku, kurio ir pavardę nešioju, [pasako vyro pavardę] pavardė mano, o buvo [pasako mergautinę pavardę], susituokėm mes, bet su juo nelabai suėjo gyventi, matyt ir mano charakteris toks, prikaišiojo man, išeina, kad turiu šokinėt prie jo, jisai man sako, jisai belarusas buvo, „Yeshche raduysya chto ya s toboy, invalidkoi, raspisalsia⁵“, pastumdelioja dar <...> Vyras eidavo pas savo brolius ir gerdavo, išgėręs grįždavo, stumdeliodavo, priekaištaudavo <...> girtuoklis, bedarbis, dar stumdelioja ir dar prikiša, kad su invalidka ir dar iš vaikų namų, ir dar prikiša „Raduysya⁶“.

Idomu tai, kad per visą pasakojimą Albina nei karto nepasako savo vyro vardo – visada jį vadina „vyruku“: „susipažinau su vyruku, kurio pavardę nešioja ir dabar“, „ten vis vyrukas toks aplink sukiojosi“, „gražus buvo toks vyrukas“. Iš informantės pasakojimo išryškėja kelios galimos skyrybų priežastys: skirtingi charakteriai, vyro smurtas ir piktnaudžiavimas alkoholiu. Nepatiksino, kodėl vyras prikišdavo, kad ji neįgali, nes Albina neturi jokios akivaizdžios negalios. Santuoka buvo trumpa ir nenusisėkusi: „aš ilgai su juo nesiterlioju“:

Kaimynų paprašiau, kad pakeistų spyną man, kaimynai sako, „Mes ir jautėm, kad nelabai gerai turbūt“, jis ir išgerdavo, po savo gimines eidavo, gerdavo, pakaušęs ateidavo, o kambario durys bendros, tai viskas gi girdisi <...> išnešiau daiktus savo vyruko sukišus į savo tašę, jis ten krapštės, krapštės <...> „Gavaril raduysya, chto raspisalsia s invalidkoi, teper eta invalidka ne khochet s toboy radavatsa⁷“, pasakiau, „A teper‘ ya budu radovat‘sya, odna radovat‘sya⁸“. Pasakiau šitą, „Ishchi zdoroven‘kuyu chto by ana radovalas⁹‘. Ir kaimynas dar pridėjo, sako, „Zamok pamenin, klyuch pamenin i ne prikhodi bol’she, a yesli budesh‘ prikhodit, to ya uzhe budu¹⁰“. Su manim gal ir nesiskaitęs būtų, gerai, kad kaimynai buvo labai faini, aš spynose kai nesigaudau, tai kaimynai spyną keitė.

Po to, kai vyras išėjo, Albina daugiau jo nebematė ir nieko daugiau apie jį nebežino: „dabar jau gal ir miręs“, oficialiai santuoka liko nenutraukta.

⁵ Dar džiaukis, kad su tavim, invalide, susituokiau [rus.]

⁶ Džiaukis [rus.]

⁷ Sakei, džiaukis, kad su tavim, invalide, susituokiau, dabar šita invalide nenori su tavim džiaugtis [rus.]

⁸ O dabar aš džiaugsiuosi, viena džiaugsiuosi [rus.]

⁹ Ieškokis sau sveikos [žmonos], kad jinai džiaugtųsi [rus.]

¹⁰ Spyna pakeista, raktas pakeistas, ir daugiau neateik čia, o jeigu ateisi, tai jau aš [čia būsiu] [rus.]

Vaikų su sutuoktiniu ji neturėjo, ryšių su biologine šeima nebepalaikė, o po skyrybų antrą kartą savo šeimos kurti nebandė. Visgi Albinos pasakymas „*vaikų neturėjau nei su niekuo*“ leidžia numanyti, kad galbūt kažkuriuo metu vėliau gyvenime ji turėjo draugą ar draugus, tačiau nei su vienu iš jų nesukūrė šeimos ir neturėjo vaikų.

Persikėlimo į globos įstaigą kontekstas. Galima pastebėti, kad vaikų globos namų administracijos vaidmuo Albinos gyvenime buvo labai reikšmingas. Administracija jai padėjo susirasti darbą baigus technikumą, apsigyventi su sutuoktiniu bendrabutyje, po to persikelti į globos įstaigą. Kaip pati tyrimo dalyvė įvardija „*globos namai viską padarė iki galo*“:

Jie [globos namų administracija] mane visą laiką visur įtaisinėjo, nepaliko, viską davė. Ir darbą davė <...> ir įtaisė į kultūros švietimo technikumą, bendrabutį davė, neišmetė į gatvę, nepaliko manęs gatvėj, ir bendrabutis, ir darbas, ir čia [globos įstaigoje] su jų pagalba, aš pati nebūčiau nieko padariusi viena.

Kaip persikėlimo priežastį Albina nurodo tai, „*bendrabuty jau pagal amžių aš negalėjau gyvent, tai čia atsikėliau*“. Informantė nenurodo, dėl kokių priežasčių ji nebegalėjo pasilikti bendrabutyje, tačiau panašu, kad persikėlimas į globos įstaigą išsprendė galimą neturėjimo kur gyventi problemą.

Gyvenimas globos įstaigoje „įspūdžio nedaro“. Globos įstaigų vyresnio amžiaus asmenims tikslas, informantės nuomone, yra padėti asmenims, kurie senatvėje nereikalingi šeimai, arba tokiems, kaip ji, kurie neturi, kur daugiau eiti. Gyvenimą globos įstaigoje Albina vertina gerai, tačiau nieko ypatingai gero pasakyti negali ir lygina su blogiausiu scenarijumi – gyvenimu gatvėje:

Nu taip jau, nei per daug žemai, nei per daug aukštai čia vertinu. Apie vidurį [juokiasi] <...> Nu tai gerai, kad čia būnu, o ką žinai, kaip gatvėj būtų. <...> man patinka, gerai, kiek girdėjau, tai visokių pensionatų yr, nėr ko čia prisikabint.

Pagrindinis kritikos aspektas globos įstaigoje, Albinos nuomone, yra kultūrinių veiklų ir išvykų stoka. Tyrimo dalyvė visada buvo „*tokia labiau prie meno žmogus*“, todėl jai labai patiko vaikų globos namuose organizuojamų išvykų įvairovė ir gausa. Dabartinėje globos įstaigoje koncertai arba ekskursijos yra labai retas reiškinys, todėl Albina didžiąją laiko dalį tiesiog nuobodžiauja:

Būna kartais koncertukai, kokius du kartus per mėnesį, būna, aš taip sakyčiau, dukart, kartais vieną <...> bet jau kaip nuobodybė dabar, visą laiką visur važiuodavau su vaikų namais, tai koncertai, tai ten tą, tai tą, visur užsiėmimai, o čia jau kaip senatvė skaitosi, apkiužęs skaitosi. Du kartai per

mėnesį per mažai <...> koncertas geriau nei radijas ar televizija, pažiūri į atvažiuosius žmones, pašoki, padainuoji kartu, smagu.

Viena vertus, Albinos teigimu, du koncertai ar dvi išvykos per mėnesį yra mažai, kita vertus, ji pripažįsta, kad globos įstaigoje labai daug neįgalių, nevaikštančių žmonių, tad nėra tikslo nuolat organizuoti ekskursijas, kuriose daugybė žmonių vis tiek negalės dalyvauti.

Viso pasakojimo metu jaučiamas Albinos nuobodulio jausmas ir pasyvumas. Požiūris į gaunamas paslaugas (tiek globos, tiek ir užimtumo) yra vartotojiškas, net kiek atsainus. Pati informantė nieko nesiima inicijuoti ar keisti, tiesiog pasyviai priima tiek paslaugas, tiek ir gyvenimo situaciją. Pasyvaus gavimo motyvas atsikartoja per visą Albinos gyvenimo istoriją: vaikų globos namų administracija jai pasiūlė darbą, suteikė bendrabutį, vėliau padėjo persikelti į globos įstaigą vyresnio amžiaus asmenims. Netgi biologinės šeimos paieškos buvo inicijuotos jos draugių bendrabutyje. Atrodo, kad vienintelis sprendimas, kurį Albina priėmė pati, buvo skyrybos su vyru.

Santykiai su kambario kaimynais: „*buvo jų visokių, o šita tai jau komandyrka*“. Kaip buvo minėta aukščiau, tyrimo dalyvė gyvena kambaryje, kurį dalijasi su kita vyresnio amžiaus moterimi. Per šešerius gyvenimo globos įstaigoje metus Albina turėjo keletą kambario draugų ir kiekvienas iš jų buvo labai savitas.

Su [dabartinė kambario kaimynė] gyvenu jau gal du su puse metų greit bus. Su [pirmoji kambario kaimynė] ilgiausia buvau, tris su puse gal metų, vargšė jinai, kad būt nemirus, tai ojej <...> labai buvo faina moterytė, kad būt nemirus, toliau būt gyvenus, tai būtų pasaka čia man, o ne gyvenimėlis, bet 93 metai buvo jai, tai kur jau ten.

Pirmoji kambario kaimynė buvo vyresnė už tyrimo dalyvę beveik 15 metų, tačiau jas siejo meilė muzikai. Kadangi globos įstaigoje mažai koncertų, jos vakarais įsijungdavo radiją ir dainuodavo dainas. Vienintelis šios kambario kaimynės trūkumas buvo tai, kad ji knarkdavo: „*va čia gal vienintelė blogybė buvo, aš negaliu, kai man knarkia pašonėj*“. Nepaisant naktimis kaimynės keliamo triukšmo, jų santykiai buvo labai draugiški.

Po pirmosios labai mylėtos kambario kaimynės mirties, į kambarį atsikėlė kita moteris, tačiau apie ją Albina beveik nekalba, pamini šią moterį lyg tarp kitko ir toliau kalba apie savo dabartinę, trečiąją, kambario kaimynę. Iš pasakojimo nėra aišku, kas nutiko antrajai kaimynei, ar ji buvo perkelta į kitą kambarį ir santykis nutrūko, ar galbūt mirė, informantė apie ją daugiau nieko nepasako:

Tada atsikėlė [antroji kambario kaimynė], tokia su nesveika gerklyte buvo, kalbėt negalėjo, šnabždėt tik, jinai neknarkė, man tai svarbiausia, kad neknarktu, aš jeigu naktį nepamiegosiu, tai nebus nieko iš manęs / paskui paskyrė mane gyvent su [dabartinės kambario kaimynės vardas], jinai nėra, kad didelė draugė ir nėra didelio bendravimo.

Kaip pagrindinę priežastį, dėl ko nesutaria su dabartine kambario kaimyne, Albina įvardija tai, kad ši yra „*didelė komandyrka*“. Tyrimo dalyvės teigimu, pati užaugusi globos įstaigoje, todėl moka sutarti su skirtingais žmonėmis, tačiau „*šita jau komandyrka, o man nepakomandavosi*“. Visgi lieka neaišku, ką būtent bando nurodinėti kambario draugė, kuo pasireiškia jos „*komandavojimas*“. Albinos santykis su dabartine kambario kaimyne yra labai nevienareikšmis. Viena vertus, tyrimo dalyvė sako, kad naujoji kaimynė nepatinka jai kaip žmogus – skirtinga gyvenimo patirtis, įpročiai, asmenybės bruožai, kita vertus, pasakoja, kad dažnai išveda ją kartu pasivaikščioti, nes kaimynė po insulto sunkiai orientuojasi aplinkoje. Taigi nors kambario kaimynės Albina nemėgsta, akivaizdu, kad ja rūpinasi ir saugo.

Santykiai su globos įstaigos personalu: „malonios moterys“. Kalbėdama apie globos įstaigos personalą ir santykius su darbuotojais, kaip ir visi tyrimo dalyviai, Albina akcentuoja darbuotojų profesionalumą ir paslaugumą, giria teikiamų paslaugų kokybę.

Aptarnavimas čia geras, malonios moterys, ir aš įžiūriu jų pastangas <...> vaikų namuose augusi, su vaikais sunku, o čia senukai dabar, ir visokių yra, apsikakina, apsisiusioja, tikrai priežiūra gera ir neprisikabinsi tikrai <...> Apskalbia, nereikia rūpintis pačiais, namų ruoša lengviau, priskabint nėra ko, aptarnavimas puikus, draugiškos moteriškaitės ir slaugutės, ir seselės. Ir apsikalbėt malonios, į tokią vietą atėjusios, čia ne bet kam, turi būt kad ir protelis būtų, ir širdelė. Kitas ir grubiai atsikirs ir visko gali būt, jos turi atlaikyt.

Galima pastebėti, kad nors informantė ir vertina personalo darbą teigiamai, ji labiau linkusi pasyviai priimti tiek paslaugas, tiek personalo bendravimą, pati kontakto neinicijuoja. Dauguma jos santykių globos įstaigoje paviršutiniški, artimų draugų neturi nei tarp personalo, nei tarp kitų globos įstaigos gyventojų, tačiau yra patenkinta turimais ryšiais ir Gilesnio, nuoširdesnio ryšio nesiekia. Save Albina vadina „*katinu, kuris vaikšto vienas*“ ir žmogumi, kuris „*su bet kuo nedraugauja*“. Gyvenimas vaikų globos namuose, informantės teigimu, išmokė sugyventi su labai skirtingų charakterių žmonėmis, tačiau gyvendama dabartinėje globos įstaigoje vis

tiek sutinka žmonių, su kuriais nepavyksta „bendros kalbos surišt“. Santykiuose ji mėgsta išlaikyti atstumą:

Daug kas pastebėjo, kad aš nelabai mėgstu, kai prie manęs prilimpa, Dvyniai [Albinos Zodiako ženklas] jie tokie ir yra, kad nemėgsta su bet kuo, mėgstu viena, patinka po vieną vaikščiot. Dažniausiai arba viena, arba su tuo, kas man patinka. Pati pasirenku <...> o kiti būna, kad ir bendrauji, ir charakteris neatitinka, nepatinku aš, ir man nepatinka, dauguma ir mato, kad aš viena, tik su kai kuriais bendrauju, kurie nekritikuoja kitų, patys savo vietoj yra, mėgstu tokius žmones.

Namų samprata: „neatsimenu, kad savo kažkokius namus turėjau“. Paklausus apie tai, kaip jaučiasi globos įstaigoje, ar pavadintų globos įstaigą savo namais, tampa aišku, kad Albina neturi aiškios susiformavusios namų sampratos, jai namai asocijuojasi su vaikyste, tačiau tėvų namų ji neatsimena. Kaip pati sako, „savo“ namų ji niekada neturėjo, visada gyveno tik valstybinėse įstaigose:

Net neatsimenu, kad savo kažkokius namus turėjau, brolis man tai pasakojo, o kad aš nieko neatsimenu, kai jaunesnė buvau, tai nepripratau labai prie šeimos, nei nieko <...> vis valdiškuose namuose iki pat senatvės, vien valdiškuose namuose.

Globos įstaiga, Albina labiau asocijuojasi su ligonine: „kad nebūtų pilna tų ligonių tai laikyčiau [namais], o kad yra ligonių – tai ligoninė čia man. Kiek gulinčių, kai praeini, tai ojej“. Galima pastebėti, kad kitų žmonių, ypač ligotų, buvimas tyrimo dalyvę trikdo, tačiau ji yra augusi vaikų globos namuose, kur taip pat buvo daug žmonių, vėliau ir studijų ir savarankiško gyvenimo metais ji gyveno bendrabutyje, tad lyg turėtų būti pripratusi prie dalijimosi erdve su kitais žmonėmis. Pirmas išpūdis persikėlus į globos įstaigą, informantės teigimu, buvo suvokimas, „kad niekad viena negaliu būti“. Paklausta, ko trūksta, kad jaustųsi kaip namie, Albina pasako: „žmonių daug, kas dar. Čia daugiausiai ligoniai“. Šis pastebėjimas dėl vienatvės įdomus tuo, kad nei viena vietų, kuriose jai teko gyventi per visą gyvenimą nesiūlė didelės asmeninės erdvės ar privatumo. Namų pojūtis, tikėtina, Albina siejasi su tik jai skirta erdve, kurios nereikėtų dalintis su kitais žmonėmis.

Ateities planai: „planas būtų, kad viena gyvenčiau kambary“. Paklausta apie ateitį, tyrimo dalyvė atsako, kad nieko nebeplanuoja, nebeturi jokių vizijų ar siekinių ateičiai. Vėliau vis tik atskleidžia, kad svajoja gyventi kambaryje viena: „kada noriu guluos, keliuos, noriu ilsiuosi“. Galima pastebėti, kad gyvenimas vienai Albina asocijuojasi su kasdienybės kontrole, kai ji gali daryti ką nori ir nereikia derintis prie kito žmogaus

dienotvarkės ir įpročių. Kadangi namų samprata informantės pasakojime siejasi su asmeninės erdvės turėjimu, tikėtina, kad gyvenimas vienai sustiprintų jausmą, kad ji yra namuose.

4.1.5 Juozas: kaimo žmogus su „menininko gysle“

Tyrimo dalyviui yra 87 metai, globos įstaigoje jis gyvena penkerius metus. Į globos įstaigą persikėlė dėl to, kad pardavė savo butą. Nepaisant vyresnio amžiaus, Juozas žymesnių sveikatos sutrikimų neturi, gali visiškai savarankiškai judėti be pagalbos. Pokalbis vyko tyrimo dalyvio kambaryje, kuriame jis gyvena vienas. Kambarys yra bloke, kurį sudaro du kambariai, už sienos gyvena kitas vyras. Juozo kambaryje asmeninių daiktų iš pirmo žvilgsnio nėra daug: kelios asmeninės nuotraukos ir paveikslas, tačiau pokalbio metu išaiškėjo, kad kambaryje esantis stalas, kėdės ir spintelė yra tyrimo dalyvio rankų darbas (vyras dirbo staliumi).

Sunki, bet laiminga vaikystė kaime: „*patys sau šeimininkai buvom*“. Juozas gimė ir užaugo kaime, jo tėvai buvo ūkininkai, turėję 8 ha žemės. Tyrimo dalyvis buvo jauniausias vaikas keturių vaikų šeimoje, nuo pat mažumės dirbo žemę ir užsiėmė įvairiais ūkio darbais, ganydavo gyvulius. Informanto teigimu, vaikystė buvo sunki, nes reikėjo sunkiai fiziškai dirbti, anksti keltis, padėti tėvams tvarkytis dideliame ūkyje, tačiau jis labai mylėjo savo šeimą ir vertino ekonominę nepriklausomybę, kurią suteikė nuosavo ūkio turėjimas:

Dirbom žemę, sunkus darbas buvo, tada tų traktorių, mašinų, kombainų tiek nebuvo, tai su arkliuku pasikinkę, su žagre laukus tvarkydavom, žemes kasdavom, sėdavom <...> gyvulėlius auginom, patys sau šeimininkai buvom, reiškia, pienas, sviestas, varškė, viskas mūsų, viskas savo, patys sau taip ir gyvenom.

Besimokant mokykloje kilo Antrasis pasaulinis karas, po kurio prasidėjo Rusijos okupacija. Karo metai buvo vienas sunkiausių etapų informanto gyvenime: teko pabadauti, vyresnį brolių tarybų valdžia paėmė į kariuomenę ir išsiuntė kariauti su vokiečiais. Fronte brolis buvo sunkiai sužeistas, bet „*laimę turėjo, sugrįžo*“. Kitas dalykas, turėjęs įtakos sunkesnei gyvenimo situacijai, buvo kolūkių steigimas.

Prie naujos valdžios, organizavosi kolūkiai, kolchozai, reiškia atiduodi visą savo esamą ūkį ir pastatus į kolchozą <...> ten mum nieko nemokėjo, kai tapom nariais kolchozo, reikėjo ne mažiau 8 valandas dirbti, o gaudavom po kokių 300-400 gramų avižų <...> gyvenimas pasunkėjo.

Juozo teigimu gyvenimas sudėtingesnis tapo dėl to, kad už sunkų darbą nebebuvo atlygio: jis buvo pripratęs nuo mažumės sunkiai dirbti ir turėti savo maisto produktų, tačiau kolūkyje už sunkų darbą atlygis buvo „*labai simbolinis*“. Norint gyventi sau kaip anksčiau nebepakako sunkaus darbo.

Darbas ir karjera. Juozas pasakojo nuo pat mažumės mėgęs „*krapštytis prie technikos*“, todėl po mokyklos baigimo pradėjo lankyti traktorininkų kursus. Darbas vėlgi buvo fiziškai sunkus, prie „*birbiančių traktorių su tepalais ir saliarka apsimužojus*“, tačiau atlyginimas buvo geras ir informantas jautėsi vertinamas kaip darbuotojas:

Po tų mokslų jau kaip ne eilinis darbininkas skaitosi, uždirbt buvo galima neblogai. Jeigu žmonės nesėdavo, mes varydavom su traktoriais, o kolūkis pinigais mokėjo, grūdais <...> paskui dar buvo kursai kiti, jau brigadininkas buvau, po to po kelių metų mechanikas, atsakingas už 10 traktorių. Sunku buvo prie tiek triukšmo, bet geras labai atlyginimas.

Galima pastebėti, kad Juozas nuo mažumės pratęs sunkiai fiziškai dirbti, tačiau čia išryškėja, kad jis ne tik sunkiai dirba, bet ir mokosi, kelia kvalifikaciją. Informantas juokauja, kad bedirbdamas prie traktorių ir besiklausydamas jų birbimo, suprato, kad jam patinka muzika ir bandė įstoti į muzikos mokyklą, tačiau nepavyko:

Noras didelis, o talentas silpnas, pagadino klausą traktorių ūžesys. Pedagogas pasakė, kad geras specialistas būčiau, bet muzika ne, muzika ne mano <...> pradėjau mokyti staliu ir tapau geru staliu.

Muzika ir kūryba yra Juozo aistra: tiek būdamas jaunesnis, tiek vyresniame amžiuje jis užsiėmė muzika, rašydavo eiles, drožinėdavo įvairius medžio dirbinius. Tai, kad nebuvo priimtas į muzikos mokyklą, tyrimo dalyvis priėmė ramiai ir nebandė kažko keisti, derėtis su pedagogais ar muzikos mokyklos priėmimo komisija, „*pakišų nešt*“. Galima pastebėti, kad informantas labai gerai jaučia skirtumą tarp to, ką žmogus *nori* daryti, ir tarp to, ką jis *gali* daryti, ir ramiai šį skirtumą priima.

Santuoka ir šeimos sukūrimas. Apie šeimą Juozas nėra linkęs daug atvirauti, tik trumpai pamini, kad „*vedė, šeimą sukūrė, atsirado dukrelė, sūnus*“. Išsamiau apie tai, kaip susipažino su žmona, kokie buvo jų tarpusavio santykiai, ar kaip praėjo dukros ir sūnaus vaikystė nekalbama. Galima pastebėti, kad nenoriai kalba apie žmoną: po pokalbio lieka neaišku, kur ji yra, ar gyvena su kažkuriuo vaiku, ar yra galbūt išsiskyrusi su informantu. Informanto teigimu, jo santykis su šeima yra geras ir ryšiai palaikomi su abiem vaikais. Nors Juozas apie santykius su vaikais daug neatvirauja, galima spėti, kad santykis yra ganėtinai artimas, nes tiek dukra,

tiek sūnus, kurie šiuo metu sukūrę šeimas gyvena užsienyje, dažnai atvažiuoja į Lietuvą aplankyti tėvo.

Iš pasakojimo galima spėti, kad artimesnis santykis Juozą sieja su sūnumi: sūnus kartą per savaitę skambina pasikalbėti su tėvu, paštu atsiunčia atvirukus arba vaiko nuotraukas. Santykių palaikymas per atstumą informanto teigimu, didelių iššūkių nesukelia: „*telefoną visi turi, ne bėda, paskambina, pasišnekam*“. Nepaisant to, kad dėl geografinio atstumo šeimos narių vizitai yra ganėtinai reti, Juozas juokauja, kad santykiai tarp jo ir vaikų yra „*netgi pagerėję, nes ne kasdien mataisi*“.

Šio tyrimo dalyvio pasakojime itin gerai atsiskleidžia bendravimo ir santykių išlaikymo esant dideliame geografiniam atstumui tarp šeimos narių ypatumai. Neretai vaikams išvykus į užsienį jų vyresnio amžiaus tėvai lieka Lietuvoje ir negali palaikyti ryšio su vaikais. Kadangi naudojimasis išmaniosiomis technologijomis nėra paplitęs tarp vyresnio amžiaus vartotojų, galimybės palaikyti artimus santykius per atstumą sumažėja. Pats Juozas pastebi, kad bendravimas telefonu neatstoja „gyvo“ kontakto, kuris dėl geografinio atstumo retėja, o palaikyti ryšį naudojant kitus kanalus tampa sudėtinga:

Visur žinių reikia, dabar tik čia internetai visoki atsirado, anksčiau šito nebuvo, buvo paprasčiausias laidinis telefonas, ir tai ne visur jų buvo, kaip ir elektros, man dar teko prie žibalinių lempų mokintis.

Persikėlimo į globos įstaigą kontekstas. kaip buvo minėta aukščiau, informantas persikėlė į globos įstaigą ne dėl silpstančios sveikatos, bet dėl to, kad teko parduoti savo butą. Juozas senatvėje planavo gyventi su sūnumi: „*sūnus sakė, priims senatvėj, žiūrės, bet pasikeitė planai*“. Kadangi informantas neturi žymesnių sveikatos sutrikimų, mintis persikelti į globos įstaigą jam nebuvo kilusi, tačiau jo sūnui nusprendus emigruoti į užsienį, skubiai reikėjo pinigų: „*su uždarbiais čia kai nieko gero, išvažiavo į [šalies pavadinimas]*“. Dėl šios priežasties informantas priėmė sprendimą parduoti butą, pinigus atiduoti sūnui ir persikelti į globos namus: „*senatvė kokios tai priežiūros reikia <...> kur gi dėsies, nėr tokios organizacijos, kad jaunystę gražina*“. Apie namų pardavimą Juozas kalba be neigiamų emocijų, tad panašu, kad tai buvo paskaičiuotas sprendimas, kuris sūnui „*papildė tas lėšas, kurių labai reikėjo*“.

Apie globos įstaigą, kurioje gyvena, informantas sužinojo perskaitęs straipsnį laikraštyje:

Rašė spaudoj, kad priima <...> reikia kontingentas užpildyt, tai padaviau popierius, patikrino viską seniūnija ir bendra eilės tvarka patekau čia <...> negalvojau niekada, kad čia gyvensiu.

Persikėlimas į globos įstaigą Juozui buvo stresinis įvykis, nes jis niekuomet negalvojo apie tai, kad senatvėje gyvens įstaigoje, o ne su savo šeima. Visgi vėliau teigia, kad nuoskaudų dėl šeimos neturi ir sprendimo parduoti butą nesigaili.

Persikelti į globos įstaigą, sutvarkyti visus dokumentus ir atsivežti reikalingus daiktus informantui padėjo sūnus. Apie patį kraustymąsi į globos įstaigą informantas kalba be didesnių emocijų, tačiau krenta į akis tai, kaip detalai jis nupasakoja persikėlimo procesą: kaip pakavo daiktus, kokius drabužius rinkosi, kaip važiavo su sūnumi į globos įstaigą.

Su kraustymuisi tai ten oi, ten daug visko buvo. Aš visą gyvenimą tik savo [miesto pavadinimas] buvau, tai man tokis kelias buvo <...> Rūbus ten reikia susidėt, ale gi maišų tiek nėra, kiek rūbų, nežinau, kokius paimt, ar ten bus šilta, ar šalta, ar imt batus, ar ne, indai savo pasiimt noriu, o supakuot, reikia laikraščių, kad pertiest, maža kas, kai šitokis kelias laukia.

Tampa akivaizdu, kad informantas buvo įdėmiai apgalvojęs ir planavęs savo persikėlimo procesą, galbūt netgi turėjo pasiruošęs įvairius kelionės scenarijus. Objektiviai vertinant, atstumas nuo miesto, kuriame Juozas gyveno, iki miesto, kuriame yra globos įstaiga, nėra labai didelis (viso ~70 km), tad čia išryškėja subjektyvaus „kelio“ jausmo įtaka persikėlimo procesui. Tikėtina, kad persikėlimas į globos įstaigą, kuris buvo pirmas tokio tipo gyvenamosios vietos pakeitimas informanto gyvenime, nepaisant intensyvaus planavimo ir sūnaus pagalbos, buvo daug streso sukėlusis patirtis.

Įsikūrimas globos įstaigoje. Iš pirmo žvilgsnio Juozo kambarys neatrodo labai suasmenintas – jame tik kelios šeimos nuotraukos ir du nedideli paveikslai „*dėl mados*“. Kai persikėlė, kambaryje buvo viskas, ko reikia gyvenimui: „*viską jau radau gatavą, čia buvo lova valdiška, televizorius, šaldytuvas, viskas, ko reikia*“. Kambaryje esančios spintelės, stalas ir dvi taburetės yra informanto rankų darbo ir yra jam asmeniškai labai brangūs daiktai: jis detalai pasakoja apie kiekvieną iš šių daiktų, su kokiais sunkumais susidūrė juos gamindamas, kokiais raštais sugalvojo juos drožinėti ir pan. Vienas iš persikėlimo iššūkių buvo tai, „*savo sukurtus daiktus sunku buvo palikti, prisirišimas prie daiktų, buvo sunkoka*“.

Kasdienybė globos namuose: „diena priklauso nuo sveikatos“. Juozo teigimu, sveikata jis nesiskundžia, tačiau pasakojimo metu net kelis kartus pakartoja, kad jau yra senas, o senatvėje viską lemia sveikata:

Diena priklauso nuo sveikatos, nuo to, kaip jaučiuosi. Papyrusčiauju, pavaikštau po kiemą, oras jeigu geras po mišką, susipažįstam, bendraujam, saviveikla yra, dainuojantys dainuoja <...> Aš skaitausi literatas, parašau, paskaitau, ekskursijos organizuojamos po miestą, važinėjam į žymesnes

vietas <...> aš turiu ir televizorių, jeigu lyja arba keliai neleidžia, užsidarau, sėdžiu, žiūriu / kaip nori gyveni, niekas nevaro, nebaudžia.

Informantas teigia, kad yra patenkintas globos įstaigoje organizuojamomis paslaugomis. Kaip ir dauguma tyrimo dalyvių labiausiai vyras giria maitinimą („skaniai čia valgydina, visada rinktis gali, ką valgysi“) ir įstaigos personalą („geri tikrai žmonės dirba, čia ne bet kam toksai darbas“). Kaip ir dauguma kitų tyrimo dalyvių kalbėdamas apie užimtumą, Juozas atskleidžia, kad pasigenda su žemės ūkiu, sodininkyste susijusių veiklų ir užimtumo, susijusio su turėta profesija galimybų:

Gerai būtų koks sodas, daržas, bet tarp medžių čia miškuose niekas neauga <...> pagal buvusį gyvenimą veiklų trūksta. Aš stalius, rėmelius galiu daryt, bet dirbtuvių nėra <...> man pinigų nereikia, svarbu kurti.

Galima pastebėti, kad Juozas brangina tiek su žemės ūkiu susijusias veiklas, tiek su turima staliaus profesija – jam svarbu ne materialinis atlygis už padarytus darbus, bet kūrybos džiaugsmas. Juozo akcentuojamas tęstinumas tarp iki persikėlimo į globos įstaigą turėto gyvenimo būdo ir gyvenimo globos įstaigoje dažnai pabrėžiamas ir literatūroje: tiek kaip persikėlimo iššūkius padedantis įveikti veiksnys, tiek ir kaip padedantis globos įstaigoje puoselėti namų pojūtį faktorius. Iki persikėlimo į globos įstaigą turėtų įgūdžių puoselėjimas ir palaikymas naujoje globos įstaigos aplinkoje, tikėtina, padėtų vyresnio amžiaus asmenims palengvinti jų persikėlimo ir prisitaikymo procesą. Informanto teigimu, prasmingos veiklos turėjimas yra susijęs ir su sveikata: „užimtumas sveikatos šaltinis yra, daktaras Unikauskas irgi kai kalba apie mediciną, sveikatos palaikymą, irgi sako, kad būtinas užimtumas, bendravimas mūsų amžiu“.

Užimtumo ir aktyvumo svarbą Juozo pasakojime atskleidžia ir tai, kad paklaustas, **ką norėtų pakeisti globos įstaigoje**, kad joje būtų geriau gyventi, informantas pradeda vardyti veiklas, kurių jam trūksta.

I: Pasidarytų 100 žmonių, 100 norų. Visiem negali būt gerai. 7 milijardai su puse žmonių, visokių charakterių, ne visi vienodi [šypsosi]

T: O ko norit jūs? [šypsosi]

I: Vasarą norėtuši tų išvykų daugiau, į braškynus, gėlynus, net jeigu primokėt reiktų, filmą kokį pažiūrėt, o čia mus nuveža ten, kur pigiausia, lėšų stokoja, būt labai įdomu į kokią Biržų pilį, paveikslų galeriją, biškį mažoka tų išvykų tokių, kurie stipresni apsimoka vežti, patys vaikšto, o kur su vežimėliais kaip žmogui jaustis <...> Mėgėjų kokį ratelį galėtų organizuot, kiekvienas su savo saviveikla galėtų ateit.

Čia vėlgi atsiskleidžia informanto skyrimas tarp to, ko jis norėtų ir tarp to, ką globos įstaiga galėtų suorganizuoti. Viena vertus, informantas norėtų

daugiau užimtumo, susijusio su išvykomis ir ekskursijomis, kita vertus, supranta, kad tą suorganizuoti su fiziškai silpnesniais gyventojais būtų sudėtinga. Paklaustas, kas turėtų inicijuoti tokius pokyčius, atsako, kad visi globos įstaigoje „*užsiėmę savo reikalais, o [pats] jau per senas, direktorius turi savo rūpesčių, seselė – kad ligonių mažiau būtų, virėja – kad maistą paruošt, socialiniai irgi su savo reikalais, tai taip ir gaunasi.*

Pasakojant apie gyvenimą globos įstaigoje Juozo pasakojime atsiskleidžia tam tikras režimo subjektyvus pojūtis. Gyvendamas savo bute informantas buvo „*laisvo oro direktorius*“, darydavo, ką norėdavo ir kada norėdavo, kartais spontaniškai sugalvodavo kažkokią pramogą, pavyzdžiui, išeiti pasivaikščioti po miestą arba nueiti į spektaklį. Globos įstaigoje veikla organizuojama tam tikru periodiškumu kiekvieną savaitės dieną, tad tokia dienos struktūra sukuria režimo, pasikartojančio ciklo jausmą. Informanto teigimu, toks dienos organizavimas globos įstaigoje, viena vertus, sukelia nuobodulio jausmą, kita vertus, pojūtį, kad laikas bėga labai greitai:

Kai pripranti, laikas eina labai greitai, čia pirmadienis, čia šeštadienis, mėnesiai, taip ir bėga laikas. Ar čia visiem taip, ar čia tik mum, seniem? <...> jeigu pripratęs prie veiklos tai randi veiklos ir kalendorius diena iš dienos skaičiuoja tavo dienas <...> pripranti ir standartiškai, žinai, kada prausies, kada kelsies.

Senatvės patyrimas: „laipsniškai viskas mažėja“. Juozas yra vienas iš vyresnių tyrimo dalyvių, todėl nemažą dalį jo papasakotos gyvenimo istorijos užima refleksija, ką reiškia žmogui sulaukti senatvės. Galima pastebėti, kad senatvę – tiek kalbant apskritai, tiek konkrečiai mąstant apie savo senatvę – informantas vertina nevienareikšmiškai. Viena vertus, jis sako, kad „*senatvė vienodai slegia visus, visi nenori būt senais žmonėm*“. Senatvė asocijuojasi su nuoboduliu ir yra patiriama, kaip etapas, kai gyvenimo tempas sulėtėja, nebėra iššūkių, nebėra sunkumų. Žmogus jau nugyveno produktyviausius savo gyvenimo metus ir dabar tiesiog tinginauja, nes nebėra kitų prasmingų užduočių: „*jaunas tu turi išgyventi, uždirbti pinigų, o čia viską prarandi. Viskas valdiška, aprūpintas, pavalgai ir tau niekas nerūpi, daro tinginius čia iš mūsų, nieko naujo nesukuri*“.

Kita vertus, informantas atskleidžia, kad sulaukęs senatvės gali skirti daugiau laiko sau, ypač eilėraščių rašymui – veiklai, kurią pamėgo persikėlęs į globos įstaigą. Jaunystėje reikėdavo „*šeimą aprūpinti, vaikus išmokslinti, maisto, pinigų, kad būtų, išlaikyti reikia visa tai*“, tuo tarpu senatvėje visi šie iššūkiai yra jau įveikti ir lieka daugiau laiko savo poreikiams. Juozo pasakojimas atskleidžia, kaip svarbu senatvėje įprasminti savo laiką: viena vertus, didesnis laisvo laiko kiekis gali slėgti, kita vertus, gali būti

išnaudojamas pomėgiams puoselėti, asmeniškai prasmingai veiklai. Ilgas gyvenimas, informanto teigimu, taip pat leidžia savo akimis matyti daugelį istorinių įvykių, tokių, kaip karai, okupacijos, politiniai perversmai: „*likimas taip apdovanojo, čia man jau, atrodo, trečia santvarka, kurioj gyvenu, ne kiekvienam tiek gyvent duoda*“.

Nepaisant to, kad Juozas save dažnai vadina silpnu žmogumi, kuriam reikalinga priežiūra, lygindamas save su kitais aštuoniasdešimtmečiais, savo sveikatą jis vertina žymiau palankiau: „*gera sveikata mano palyginus dar, užtai kad nerūčiau ir negėriau buzos ir degtinės gyvenime*“. Kaip ir daugelio kitų tyrimo dalyvių pasakojimuose, šio informanto gyvenimo istorijoje nemažas dėmesys skiriamas sveikatos ir gyvybingumo palaikymui sulaukus senatvės. Išsaugoti gerą savijautą tyrimo dalyvis stengiasi įvairiais būdais: pavyzdžiui, žiūri kiekvieną laidos „Kvieskite daktarą“ seriją ir stengiasi vadovautis laidoje girdimais patarimais (daugiau vaikščioti gryname ore, sveikai maitintis, gerai pasiilsėti), skaito knygas apie sveikatą, esant smulkiems negalavimams vaistų ieško tarp liaudies medicinos priemonių ir pan.

Kalbant apie **ateities planus**, Juozas iš pradžių sako, kad nieko nebeplanuoja ir iš ateities norėtų: „*tik sveikatos <...> arba, kad bent blogiau nebūtų [juokiasi]*. Interviu pabaigoje užsimena, kad kol sveikata dar leidžia, norėtų pakeliauti:

Norėčiau nuvažiuot prie jūros nors kelias dienas, bet čia susidaro sunkumai, kelionė – jau išlaidos, nusisamdyt, kur būt, kokių 10 dienų be pora šimtų euriukų negalvok. Su giminėm gali nuvažiuot, jei vienas su sveikata rizikuoji, dabar būna tik smegenyse cinkt! ir krenta žmogus.

Paskutinis tyrimo dalyvio pamąstymas apie savo ateitį ir planus labiau susijęs su pokyčiais gyvenime: gyvenime viskas jau pasiekta ir jis norėtų „*jaunystės nebent / sukurčiau cechą savo, gaminčiau baldus*“. Iš pasakojimo yra aišku, kad medienos darbai visą gyvenimą buvo ir yra informanto aistra, jis labai detalai pasakoja apie savo dirbinius, o jaunystėje, jei eidamas pamatydavo įdomesnę namo papuošimą, netgi sustodavo jį nufotografuoti arba nupiešti ant popieriaus. Šiame kontekste noras turėti savo baldų cechą labiau skamba kaip svajonė, troškimas, galbūt neįgyvendintas jaunystėje.

4.1.6 Genutė: „kuo Anglijos karalienei geriau negu man“?

Informantė yra vyriausia iš visų tyrimo dalyvių – jai 94 metai, globos namuose gyvena beveik metus. Prieš persikeldama gyventi į globos įstaigą,

ji kurį laiką buvo lankoma Maltos ordino savanorių, tačiau silpnėjant sveikatai nusprendė persikelti į globos įstaigą. Judėjimo galimybės ribotos – atsistoti ir vaikščioti gali tik su vaikštyne, todėl didžiąją laiko dalį Genutė praleidžia savo vienviečiame kambaryje, lovoje. Atsakymai labai vaizdingi ir išsamūs – interviu metu net spontaniškai gimė eilės. Šis interviu tyrimo kontekste buvo ilgiausias. Interviu vyko tyrimo dalyvės kambaryje, kuriame ji gyvena viena. Kambaryje labai daug asmeninių daiktų, nuotraukų, padėkos raštų, knygų. Po interviu pokalbis dar tęsėsi maždaug 30 minučių, Genutė rodė savo eilėraščių knygas ir padėkos raštus.

Nerūpestinga vaikystė, buvimas lepūnėle. Tyrimo dalyvės teigimu, ji turėjo labai gražią vaikystę, artimi santykiai ją siejo tiek su motina, tiek su tėvu, nors daugiau pasakojo būtent apie tėvą. Atskirai apie motiną informantė beveik nieko nekalba, ją mini lyg tarp kitko tuomet, kai kalba apie tėvą, tad galima daryti prielaidą, kad artimesnis santykis vis tik buvo su tėvu.

Tėvelis mano buvo batsiuovys, tada tai buvo pačiotnaja profesija, dėl to kad iš Čekoslovakijos batelių neatveždavo, o jis labai gražiai padarydavo. Labai mylėjo mane, mes daug laiko praleisdavom kartu, aš dažnai žiūrėdavau, kaip jis tuos batukus darydavo, taip ir matau dabar, tokios didelės, pagrubusios, vyriškos rankos. Primityviom priemonėm labai gražius batukus padarydavo. Turėjo gerą širdį jis, jis ir mamytė mano.

Mokykloje – stropi mokinė. Genutė mokėsi mergaičių gimnazijoje, kurią iki šiol atsimena su meile ir ją laiko pavyzdžiu šiuolaikinėms mokykloms. Nuo pat vaikystės mėgo skaityti ir mokyti, laiką leisdavo prie knygų ir labai uoliai ruošdavo pamokas. Toks atsidavimas mokslams, tyrimo dalyvės nuomone, nulėmė, kad gimnazijoje nebuvo nei mokytojo, nei pamokos, kuri jai nepatiktų ar nesisektų. Mokyklą baigė su pagyrimu, kuri turi iki šiol, jis saugomas dėžutėje su kitomis smulkmenomis iš mokyklos laikų informantės kambaryje:

Gimnazija tvarkinga švari, su tam tikru polėkiu, su mokinių teisėm ir pareigom, ne kaip dabar, tokia graži drausmė, niekas nelupo, bet graži drausmė, mokytojų daug buvo baigusiu, kurie mokėsi užsienyje, kolektyvas labai geras <...> labai myliu mergaičių gimnaziją, nebuvo tokio mokytojo, kuris man nepatiktų ar tokios pamokos, kad nesisektų.

Studijų laikai ir tremtis. Baigusi mokyklą Genutė stojo į universitetą. Jos tėvas namuose turėjo didelę asmeninę biblioteką ir kartu su dukra dažnai skaitydavo knygas, tad meilė knygai buvo įskiepyta nuo mažų dienų. Šią priežastį Genutė nurodo kaip pagrindinį motyvą, lėmusį jos norą studijuoti literatūrą. Studijuojant antrus metus ją pašalino iš universiteto ir suėmė.

Svajonė buvo lietuvių kalba ir literatūra <...> mane pašalino iš universiteto, po to kaip ir priėmė, po to suėmė, penkis metus buvau griežto režimo kalėjime, už tėvynės išdavystę, pats griežčiausias straipsnis, reikalavo pasirašyt kai ką, kai ką pasakyt apie kai ką, jeigu nenorit, esat mūsų priešas, pridėjo prie bylos ir nuteisė.

Krenta į akis, kad kitaip negu kiti tremtį patyrę tyrimo dalyviai, ši informantė per daug nesileidžia į gyvenimo tremtyje detales, tik trumpai pasako, kiek metų praleido kalėjime. Išsamiau ji kalba ne apie kalėjime patirtus sunkumus, bet apie tai, ką teigiamo tremties patirtis jai davė kaip asmenybei. Įkalinimas šios informantės pasakojime yra vertinamas kaip patirtis, padėjusi geriau suprasti save ir savo vertybes.

Iš kalėjimo parsivežiau vidinės laisvės supratimą – gražią dovaną. Automatų ir vielinių tvorų ir šunų apsupty, kai kartais, atrodo, stovi ant beprotybės ribos, o ten buvo kas ir išėjo iš proto, politinės kalinės nuo to visko, kas ten buvo <...> Aš pakeliu akis, pakeldavau kiekvieną dieną, bet pamačiau dangų virš visų jūrų, vandenynų, žmonių, ir supratau, kad nei tikėjimo, nei meilės, nei vertybių vidinių niekas negali atimti, jeigu aš jų neatiduodu <...> Sunku suprast, kad kalėjime gali suprast laisvę, bet mano gyvenimas pasidarė kitoniškas, nebepykau aš ir ant prižiūrėtojų, kur padarei žingsnį į šalį ir į tave gali šaut, aš žmones tuos ėmiau suprast, kokie jie nabažai, dirbdami tokį darbą.

Toks savo įkalinimo patirties įprasminimas gali būti matomas ir kaip tam tikra adaptacijos strategija. Nors Genutė ir yra įkalinta, tačiau jos dvasios, vidinių vertybių kalėjimas paliesti ir apriboti negali. Ši nuostata tyrimo dalyvę lydi ir toliau gyvenime – nepaisant silpstančio kūno nulemtų veiklos ir judėjimo apribojimų, ji įprasmina savo gyvenimą ir laiką per veiklas, kurioms atlikti nėra svarbi kūno būklė, pavyzdžiui, skaito knygas, rašo eilėraščius. Genutės aktyvumas yra išreiškiamas ne per kūną, bet per kūrybą, vykstančią mintyse.

Paleidimas iš tremties ir mokytojos darbas. Apie paleidimą iš tremties, kaip ir apie kasdienybę tremtyje informantė taip pat daugiau detalių neatskleidžia, tiesiog pasako, kad mirus Stalinui ją greitai paleido iš kalėjimo. Grįžusi iš tremties Genutė iškart grįžo tęsti nutrauktą studijų.

Po lagerio išėjau, išleido mus pirmuoju išleidimu, kai mirė Stalinas, visoj sistemoj pasijuto viskas kitaip, kai jis mirė. Penki tie mano metai skaitėsi detksij srok, penki metai nieko nereiškia, paleido <...> baigiau universitetą, man leido baigti, įskaitas, skolas leido išlaikyti.

Viso pasakojimo metu galima pastebėti, kad tyrimo dalyvei svarbus lietuviybės ir tautiškumo puoselėjimas, ji yra patriotė, kuri didžiuojasi savo

tauta. Nepaisant tremties patirties, grįžusi iš kalėjimo Genutė ir toliau puoselėjo tautiškumą ir lietuviškas vertybes. Baigus studijas dėl savo vertybinės pozicijos informantei buvo sudėtinga susirasti darbą. Įsidarbinti pavyko tik su gero žmogaus pagalba: „*geras žmogus pasiūlė man gerą darbą vaikų namuose [miesto pavadinimas], kitaip turbūt nieko nebūtų išėję man*“.

Šiuose globos namuose Genutė dirbo visą savo gyvenimą iki pensijos. Pasakojimo metu galima pastebėti, kad ji labai vertino savo kaip mokytojos darbą. Nepaisant rusifikacijos politikos, globos įstaigos administracija puoselėjo tokias pačias tautiškumo ir patriotiškumo vertybes, kaip ir Genutė: „*vadovybė mus dengė, tai galėjai nesislėpdamas ir Lietuvos istorijos, muzikos, ir lietuvių kalbos vaikus mokyt*“. Pasakojant apie darbą mokykloje ypač juntamas informantės nuoširdus tautiškumo puoselėjimas, nebijojimas atvirai išpažinti savo vertybes nepaisant galimų neigiamų pasekmių. Nepaisant to, kad ji buvo įkalinta už tai, kad atvirai atmetė sovietinės santvarkos deklaruojamas vertybes, į globos namus atvykus valdžios atstovams verbuoti komjaunuolių, ji griežtai ir atvirai pasisakydavo prieš: „*iš molio aš jų [komjaunuolių] nenulipdysiu, gyvų nenoriu, perėjus lagerį, žinant kad kai kurie jų giminaičiai tuose bunkeriuose, man neleido sąžinė*“.

Kūrybinis polėkis: „visko aš turėjau toj savo galvelėj“. Dirbdama vaikų namuose Genutė ne tik mokė vaikus, bet ir turėjo produktyvią mokslininkės bei rašytojos karjerą: rašė mokslinius straipsnius vaikų ugdymo, etikos, krikščioniškosios pedagogikos temomis. Būtent straipsnių rašymas, tyrimo dalyvės nuomone, atvėrė jai kelią į mokslo pasaulį – publikavus kelis straipsnius ją pakvietė dirbti mokslinių tyrimų institute, kur ji jau dėstė mokytojams: „*nebuvo paruoštų mokytojų, krikščioniškosios pedagogikos jie visai nemokėjo, tai dėščiau mokytojam, dirbau su jais*“. Kažkuriuo metu jau apsigynusi kandidato laipsnį, Genutė „*pradėjo rašyt vieną kitą eilėrašį*“. Iš pradžių tai buvo tiesiog būdas atsipalaiduoti, tačiau ilgainiui atsirado žmonių, kuriems patiko jos eilėraščiai ir per 14 metų iki išėjimo į pensiją informantė išleido šešias eilėraščių knygas. Eilėraščius ji rašo iki šiol, „*dėlioja eilutes galvoj*“ ir paskui užrašo ant popieriaus.

Nesanti šeima. Galima pastebėti, kad Genutė beveik nekalba apie savo šeimą. Sutuoکتinis jos gyvenimo istorijoje paminimas vienintelį kartą – kai ji pasako, kad jau seniai yra našlė. Nieko nepasako nei apie tai, kokie buvo santykiai su vyru, nei kaip jie susipažino. Apie vaikus viso gyvenimo istorijoje taip pat nieko nėra kalbama, klausant pasakojimo galima susidaryti įspūdį, kad vaikų su savo vyru ji ir neturėjo. Tik pradėjus kalbėti apie persikėlimą į globos įstaigą informantė pasako, kad persikelti jai padėjo sūnus ir tai yra pirmas ir vienintelis kartas, kai moteris pati pasako, kad turi

vaiką. Daugiau apie jį nieko nepasako, nei apie jo vaikystę, nei kaip sekėsi mokykloje, nei kur sūnus yra dabar.

Daugiau apie savo šeimą ir santykius joje tyrimo dalyvė plačiau papasakoja tik paklausta, bet ir tuomet atsakymas labai lakoniškas: „*šeima kaip šeima, ką ten daugiau kalbėt, vyras buvo buhalteris, o sūnus dabar pensijoj jau, su žmona [miesto pavadinimas] gyvena*“. Kalbėdama apie savo šeimą informantė sako, kad jos šeima buvo „*kaip ir visos*“ ir kad „*ten buvo daug nuobodžių dalykų*“ ir pati daugiau kalba apie savo pasiekimus gyvenime ir mokytojos bei mokslininkės karjerą.

Lieka neaišku, kodėl Genutė nekalba apie šeimą, gal šeimoje buvo prasti santykiai, o gal ji šeimos nelaiko pasiekimu, apie kurį verta daugiau papasakoti. Tai, kad į globos įstaigą ji persikėlė su sūnaus pagalba, rodo, kad vis tik turi pakankamai artimą santykį su sūnumi. Viskas, ką interviu metu pavyko sužinoti apie moters šeimą, yra tai, kad ji turi sūnų ir du anūkus, su kuriais beveik nepalaiko ryšio. Su vyru, už kurio ištekėjo, gyveno visą gyvenimą iki jo mirties. Šeimos narių egzistavimo nesimato ir kambaryje: ant sienų tik padėkos raštai ir nuotraukos iš kelionių, šeimos ar asmeninių nuotraukų nėra.

Persikėlimo į globos įstaigą kontekstas: „*mano situacijoj čia geriausia vieta*“. Išėjusi į pensiją, Genutė gyveno nuosavame bute su vyru. Kažkuriuo metu vyras mirė ir po jo mirties informantė gyveno viena 12 metų. Apie šį gyvenimo periodą ji taip pat daug nekalba, tik pamini, kad dėl sveikatos problemų ją kelis kartus per savaitę aplankydavo Maltos ordino savanorės: padėdavo susitvarkyti namuose, nupirkdavo maisto, sumokėdavo mokesčius. Priimti sprendimą persikelti į globos įstaigą paskatino patirtos traumos:

Tris kartus labai skaudžiai kritau, tas trečias kritimas buvo ypač sunkus ir po to jau bijojau pati vaikščiot, ypač naktį, bijojau, kad jeigu kur nukrisiu naktį eidama, tai ir gulėsiu iki ryto, kol mano Malta neateis. Pas mane dvi mergaitės ateidavo iš Maltos padėt, iki šiol su jom mes draugaujam, bet ribota pagalba, nepriversi naktį keltis ir eit pažiūrėt, kaip ten man sekasi [juokiasi].

Po trečiojo kritimo moteris pajuto, kad pačiai savimi pasirūpinti tapo žymiai sunkiau dėl ribotų judėjimo galimybių – lūžis labai sunkiai gijo, tad pagalbos į namus paslaugų nebepakako. Kaip sako pati tyrimo dalyvė „*nebebuvo jau kur dėtis*“, todėl ji persikėlė į globos namus. Patį persikėlimo procesą apibūdina lakoniškai: „*reikėjo į eilutę stot, biškį palaukt, visus tuos popieriukus, dokumentukus susirinkt ir jau aš čia atvažiauvau gyvent*“. Nepaisant kiek skuboto persikėlimo, šis sprendimas buvo priimtas pačios tyrimo dalyvės iniciatyva, jos teigimu, „*mano padėty tai pati geriausia*

vieta“. Pats įsikūrimas globos įstaigoje neužėmė daug laiko, nes visi patogiam gyvenimui būtini daiktai jau buvo kambaryje:

Aš čia atvažiauvus jau viską radau ant gatavo, spinta jau čia buvo, lovelė buvo, viskas buvo, vaikštytė mano irgi valdiška, geriau laiko, lengvutė važiuoklė, geriau nei mano griozdas, su kuriuo namie vargau, su ja išvažiuoju į svieta.

Iš savo daiktų tyrimo dalyvė paėmė tik tai, kas buvo reikalinga: „savo aš atsivežiau televizorių, atsivežiau radiją, drabužėlius, knygių keletą, mažas toks kambaryukas, didelio turto čia ir nesutalpinsi“.

Gyvenimas globos įstaigoje: „*kol Dievulis laikys, tol čia bus mano namai*“. Genutė globos įstaigoje gyvena vienviečiame kambaryje. Po sutuoktinio mirties ji gyvena viena jau 12 metų, tad gyvenimas atskirame kambaryje jai labai patinka:

Vienai ir ramiau <...> darau ką nori ir kada nori, nereikia taikytis prie kitų žmonių, vis tiek bet kada televizoriaus neįsijungsi, radijos bet kokios stoties nepaklausysi, kai kitas yra <...> Nei nurodymų, nei komandų, į mano mažą gyvenimą niekas nieko, kaip noriu, taip darau.

Apmąstydamą, kaip keitėsi gyvenimas po persikėlimo, Genutė sako, kad jos gyvenimas palengvėjo: nebereikia rūpintis dėl namų tvarkymo, mokesčių sumokėjimo, maisto ruošimo. Išėjimas į lauką arba maudymasis duše taip pat nėra tokie sudėtingi kasdienybės aspektai kaip buvo gyvenant nuosavame bute, nes visuomet yra pasiruošęs padėti personalas:

Viskas pasikeitė į tą karališkąją pusę <...> nereikia rūpintis jokiais buitiniiais dalykais, ryte numaudo, vakare gaunu išplautus rūbus, kuriuos ryte nurengė, viską išvirs, nupirks, nereikia niekuo rūpintis. Atkrito tie rūpesčiai, visiškai <...> kur tu geriau rasi?

Informantė taip pat yra vienintelė iš tyrimo dalyvių, kuri be didesnio susimąstymo pasako, kad globos įstaigą laiko savo namais ir sąlygas įstaigoje vadina „karališkomis“:

Kur tu rasi geriau, kur gali pagalvot, pamiegot kada nori, pakalbėt, gali pabūt, ką nori daryt, kur visa sistema yra kad pagelbėt žmogui <...> Pasakykit man, kuo karalienei geriau, negu kad mes dabar su jumis čia?

Kasdienybė globos įstaigoje. Dėl silpnos sveikatos Genutė gali judėti tik su vaikštyne, savarankiškai geba tik atsistoti ir nueiti kelis žingsnius. Po paskutinio kritimo stengiasi daugiau judėti su vaikštyne arba padedama personalo, nes bijo traumų.

Nepaisant apribojimų, kuriuos sukuria silpnas kūnas, tyrimo dalyvė, nors iš pirmo žvilgsnio taip gali ir neatrodyti, išlieka aktyvi ir gyvena labai turtingą vidinį gyvenimą: dienas leidžia mintyse rašydama eilėraščius.

Jeigu eitumėt pro šalį ir pažiūrėtumėt, aha, guli ta ciocia, praeitų kitą kartą jeigu ilgiau būtumėt, gal koridoriuj kur praeina, su važiuokle <...> guli bet iš tikrųjų neguli, viską redaguoja galvoj, gulėdama prigulusi visąlaik dirba. Nepabraukysi, viską reikia braukyt mintyse, rašau eilėraštkus, telefonu paskaito. Globėjos vienos iš jų gimtadieniui parašė gimimo diena. Va tokia ir diena.

Sveikata ir dvasios stiprybė. Genutės pasakojime stipriai išreikštas kūno pojūtis – po paskutinio kritimo tyrimo dalyvė labai saugo savo kūną. Pasakojimas apie tai, kaip ji visuomet įvertina erdvę, kurioje juda, ar nėra kokių kliūčių, ar nėra kur užkliūti, ar praradusi pusiausvyrą turės už ko nusitverti – beveik trijų minučių monologas. Labai stipriai išreikštos kūno galimybių ribos, ką jos kūnas gali ar negali padaryti, tačiau ji vis tiek tose ribose bando judėti, nepasiduoti senatvei ir ligai. Nors kūnas silpnas, dėkoja Dievui už aštrų protą savo amžiuje: „čia turbūt Dievuliui reikia dėkot, geriau toks va kūnelis, negu tuščia galvelė“. Daugiausiai laiko Genutė praleidžia lovoje mintyse redaguodama savo eilutes, tačiau nebijo paprašyti personalo pagalbos, kai nori pasivaikščioti. Jaučiasi vidinė stiprybė ir nepasidavimas silpstančiai sveikatai:

[Po paskutinio kritimo] aš galėjau tik uodegą pakelt ir pasakė man gydytoja „Visos medicininės galimybės yra išsemtos“ Taškas. Nueina. O aš galvoju „Palauk, palauk“. Pradėjau bandyt atsistot ir atsistot pati. Dabar pati atsistotju laisvai. Jeigu eit noriu, turiu įsikabint. Bet tai yra labai daug palyginti su laiku kai galėjau tik uodegą pakelt.

Santykiai globos įstaigoje. Informantė labai teigiamai atsiliepia apie globos įstaigos personalą. Labai vertinamas darbuotojų atsidavimas darbui, nuoširdumas.

Sąlygos visų pirma, žmogiški santykiai, aš buvau ne vienoj ligoninėj, daug ko mačius gyvenime, santykiai tarp žmonių yra pats didžiausias turtas Žemėj. Kai nesavanaudiškai padeda, nieko nesitikėdami atgal – nei moralinio, nei medžiaginio atlygio, ypač silpniesiems, negalintiems. Šitoj vietoj atradau vietą, kur šita teorija vykdoma praktiškai.

Genutės teigimu, personalo darbas yra nelengvas, o ir gyventojų yra su skirtingais charakteriais globos įstaigoje, tačiau „niekada [nematė] piktos, surūgusios, suirzusios [darbuotojos]“:

Gyvenimu čia esu labai patenkinta, dėkinga, labai daug priklauso, ar susiraukęs atneša maistą, keli patiekalai, visada paklausia, ar aš to norėčiau, ar geriau tas būtų, kaip būtų <...> Sergu lėtine leukemija, dėl to stipriai naktim prakaituoju <...> manęs klausia slaugutė, „Kaip miegojai?,

sako „Drėgnai“ ir juokiuos, tai man nuėjo, atnešė sausą užklotą, labai paprastai, kaip ir turi būti, tarytum Anglijos karalienei.

Globos įstaigoje organizuojamas paslaugas ir gyvenimą įstaigoje apskritai Genutė vertina teigiamai. Šalia paslaugų teikimo informantės pasakojime labai svarbūs aspektai yra globos įstaigos personalo pagarba senatvei, negaliai, nuoširdi pagalba. Teigiamą ir palaikantį darbuotojų požiūrį ji tarsi supriešina su medicininiu senatvės vertinimu:

Skaudėjo kojas, tai tas gydytojas net nepažiūrėjo, sako „Tau ne 17“, nu, galvoju, nemeluoja gi, nuovokus žmogus atsirado, pasijuokiau. Sakau, „Dar man, daktare, ranka“, o jis man vėl: „Aš gi tau sakiau, kad tau ne 17“, apsisuko ir išėjo, tai va, yra ir toks požiūris / yra ir toks požiūris <...> čia tokių nėra, gali būt ir 117 ar kaip nors kitaip, čia žiūri kaip į tave reikalinga žiūrėt.

Ši situacija paskatino informantę susimąstyti apie vyresnio amžiaus asmenų naudingumą ir pagarbą jiems „skanus maistams mums, renginiai mums, sušukuoja prausia mus, bet ką mes? <...> kaip ir jaučiasi, kad iš mūsų nieko nebereikalauja, ar iš pagarbos negaliai ir senatvei ar kaip kitaip“. Genutė viena vertus, jaučiasi gerbiama ir vertina pagalbą, kita vertus, jaučiasi negalinti ir neturinti, ką galėtų duoti atgal: „aš tik nusišypsot, pasijuokt galiu“.

Nors santykiai su globos įstaigos personalu geri, tačiau bendraujant su kitais gyventojais informantė išlaiko atstumą. Jos gyvenime daugiausiai vyrauja mandagūs pokalbiai, artimų draugų neturi. Su kitais gyventojais bendrauja, kai išeina iš kambario: „lauke pasikalbam, koridoriuj susitikę“. Genutės teigimu, jai pakanka tokių mandagių pokalbių, draugų ji nenori ir neieško.

Ilgaamžiškumas ir mirties nebijojimas. Kaip ir kiti ilgaamžiai tyrimo dalyviai, savo amžių Genutė supranta per palyginimą su kitais žmonėmis – draugais ir pažįstamais. Artimų žmonių netektys padeda ir suprasti savo ilgą amžių („jau tiek metų nugyventa“), ir tuo pačiu skatina susimąstyti apie savo ilgo gyvenimo priežastį – kodėl miršta jaunesni ir sveikesni asmenys, kas nulemia ilgą gyvenimą, ar genetika, ar tam tikri gyvenimo pasirinkimai, ar tai atpildas už teisingai gyventą gyvenimą, ar bausmė už praeities nuodėmes.

94 metai man jau <...> Per tris metus mirė šešios labai geros mano prietelkos, taigi man 94 jau, o mirė ir 88 ir jaunesnės mirė, ir stipresnė mirė, bet jau šešios mirė <...> gal už nuodėmes savo turiu atsisteisti, gal paglostyt kažką turiu, gal ne visi turi, kas juos paglosto [juokiasi] <...> yra tokia [vardas], taip pat mokytoja buvo, ir jaunesnė, ir sveikatos geresnės, o jau

trys mėnesiai kaip mirusi. Kalbėjom čia kada telefonu, jinai sako: „Aš tai baigiuos, bet tu, vaikel, laikykis“, nu tai tas vaikelis ir laikosi [juokiasi].

Mirtis Genutės gyvenime suprantama kaip natūralus ir neišvengiamas procesas, kurio bijoti ne tik nereikia, bet ir nėra prasmės, nes anksčiau ar vėliau miršta visi. Informantės nuomone, jos amžiuje mirtis savaime nebėra bauginanti: „*aš tiek visko mačius per visą savo amželį, ir šilto, ir šalto, tikrai pakankamai, jau nēr ko bijo*“. Labiau baiminamasi ilgo kankinimosi ir skausmo išeinant:

Sako, kad, neduokdie, staigios mirties, bet gi pagalvojus, ar ne geriau staigi mirtis, nei kankintis, kai smegenys jau mirę, su visais vamzdeliais, su visom trūbelėm, apraišiota, apkaišiota, laukt paskutiniosios?

Ateities planai. „Ypatingų“ ateities planų Genutė neturi, apie ateitį net nesusimąsto: „*mano amžių gyvenį šita diena*“. Ilgiau pasikalbėjus išaiškėja, kad savo ateitį ji vis tik sieja su savo kūrybine veikla – nori „*kol Dievulis dar laiko*“ parašyti ir išleisti dar vieną eilėraščių knygą. Taigi jos ateities planai yra labiau susiję su noru užbaigti darbus.

4.1.7 Elvyra: „aš pati norėjau čia persikelti, čia žmonės arčiau dūšios“

Tyrimo dalyvei yra 90 metų, globos įstaigoje ji gyvena ilgiausiai iš visų tyrime dalyvavusių vyresnio amžiaus asmenų – jau 15 metų. Nepaisant vyresnio amžiaus, Elvyra yra pakankamai geros sveikatos, gali savarankiškai judėti globos įstaigoje be kitų asmenų pagalbos ir gyvena aktyvų socialinį gyvenimą už globos įstaigos ribų – dažnai su kambario drauge išvažiuoja pramogauti į miestą. Pokalbis vyko tyrimo dalyvės kambaryje, kuriame ji gyvena su savo geriausia drauge (draugė interviu metu buvo išėjusi į polikliniką). kambarys yra viena iš labiausiai suasmenintų erdvių, kuriose tyrimo metu teko pabuvoti – jame labai daug asmeninių nuotraukų, rankdarbių, paveikslėlių, gėlių. Informantės atsakymai buvo išsamūs, pasakojimas, ypatingai tremties epizodai, itin vaizdingi. Pasibaigus oficialiai interviu daliai, pokalbis dar tęsėsi maždaug 30-40 minučių, Elvyra rodė savo nuotraukų albumus ir rankdarbius.

Vaikystė „labai tarp kultūros ir dainų“. Tyrimo dalyvė užaugo mažame miestelyje, „*kur visi vieni kitus pažįsta*“. Nemini tėvų profesijos, bet sako, kad jie buvo šviesūs, intelektualūs žmonės, kuriuos ji labai mylėjo. Vaikystė, anot informantės, buvo labai graži: su tėvais ji švęsdavo visas tautines ir religines šventes ir buvo labai lepinama brolių ir tėvų:

Tėvukai mano buvo labai šviesūs žmonės, kaip sakoma, iš vidaus šviesūs. Visas šventes valstybines mes švęsdavom: ir Velykas, ir Kūčias, ir Kalėdas, labai gražiai prie stalo susėdę dainas dainuodavom, tėvukas, mamytė mano ir broliukai, mes trise buvom, aš ir du broliai mano vyresnėliai.

Elvyros šeimoje buvo labai stipriai išreikštas tikėjimas Dievu, tėvai taip pat buvo tikintys žmonės: „*mūs visa šeima palaikė lietuvišką tautinę dvasią, kuri kartu rišdavosi ir su religine dvasia. Be religijos ir ta tautinė buvo silpna*“. Tikėjimas Dievu ir patriotiškumas, atsiradęs dar vaikystėje, lydėjo moterį ir tolesniuose gyvenimo etapuose. Esant sunkesniems laikams Elvyra meldavosi, prašydavo Dievo parodyti kelią, suteikti jėgų: „*yra iš jaunų dienų tikėjimas ir palaikymas <...> Aš nebuvau niekada tokiose sąlygose, kurios būtų man nepakeliamos, net tremty kai buvau, Sibire*“.

Studijos Vilniuje ir tremtis. Apie mokymąsi vaikystėje ar jau užaugus Elvyra daug nepasakoja, tik pamini, kad mokėsi gerai: „*visada aš turėjau tą galvytę ant pečių, be problemų įstojau į pedagoginį, istoriją mokiausi*“. Kultūriškumo puoselėjimas ir sąsajos su kultūra vaikystėje lydėjo ją ir toliau gyvenime – vos atvažiavus studijuoti į Vilnių, ji įsijungė į jaunimo organizacijos Ateitininkai veiklą. Elvyra studijavo ir aktyviai dalyvavo jaunimo organizacijos veikloje trejus metus, po to ją areštavo. Informantės įsitikinimu, areštuota ji buvo būtent dėl sąsajų su Ateitininkų organizacija:

Tris metus taip va mokiausi, iki trečio kurso, po to areštavo mane. Aš buvau iš tų, kurie nenorėjo priklausyti nei tarybinei partijai, nei komjaunuoliais būti, manęs būt neareštavę, jeigu būčiau buvusi komjaunuolė, o čia kai Ateitininkai, tai ir areštavo mane.

Gyvenimas tremtyje. Tremties epizodas pasakojamas labai išraiškingai – tai nepertraukiamas beveik 15 minučių monologas. Susidaro įspūdis, kad Elvyra yra daug kartų kalbėjusi apie šį savo gyvenimo etapą ir žino, kurios istorijos detalės prikausto klausytojo dėmesį ir kaip sukurti intrigą, kur daryti pauzes, kokius įvykius pabrėžti, o ką nutylėti.

Sibire siaubas buvo / siaubas, labai šalta, žodžiais neapsakysi, kaip šalta. Žiemą ten būdavo 45-50 laipsnių [šalčio], vasaros buvo neišpasakytai karštos, ten būdavo ir po 50 [laipsnių] karščio, Lietuvoj pas mus prie mano atminties nėra tokių orų niekada buvę <...> barakai tie buvo kiaurai perpučiami, maisto davinys labai mažas, pavyzdžiui, šeimai duodavo po miltų maišelį, cukraus, o šeimoj penki vaikai <...> daug kas buvo mirė nuo šalčio, nuo bado.

Tremties patirtis dar labiau sustiprino Elvyros tikėjimą Dievu ir lietuvių tauta: „*lietuvius neaprapuls, išgyvenom ir Sibire, ir visur išgyvensim*“.

Tremtyje patirtos kančios ir vargai taip pat yra ir pasididžiavimo, vidinės stiprybės įrodymo šaltinis.

Paleidimas iš tremties. Priešingai negu kalbant apie gyvenimą tremtyje, pasakojimas apie gyvenimą tremčiai pasibaigus yra pakankamai lakoniškas, trumpas, Elvyra tiesiog konstatuoja faktą, kad sovietų valdžiai peržiūrėjus bylą, ją buvo nutarta paleisti, nes nebuvo rasta sąsajų su partizanais:

6 metus taip buvau [tremtyje], paskui buvo amnestija visuotinė ir mane paleido <...> po mirties Stalino pradėjo paleidinėti mus. Peržiūrėjo bylą mano, kurie buvo su partizanais susiję, paliko, o mus, tokius visuomenininkus, paleido visus / Su pirmais paleidimais ir paleido.

Apie gyvenimą sugrįžus po tremties į Lietuvą Elvyra taip pat daug nepasakoja, tik apgailėstauja, kad grįžus studijuoti, jai nebuvo leista užbaigti istorijos studijų:

Aš jau kai grįžau, man neleido įstoti į tą patį / neleido / Aš ir pati netgi nenorėjau, žinojau, kad nedirbsiu pagal specialybę // Įstojau į maisto pramonės technikumą ir įsidarbinau po to / duonos kepykloj į kombinatą įsidarbinau.

Nepaisant to, kad apie šią situaciją daugiau nepasakojama, panašu, kad istorijos studijos Elvyrai buvo svarbios ir labai vertinamos, galbūt netgi siejosi su taip branginamo tautiškumo puoselėjimu, jai buvo svarbu žinoti ir kalbėti apie savo tautos istoriją ir kultūrą. Kadangi nebuvo leista toliau studijuoti istorijos, informantė įstojo mokytis visiškai nesusijusios profesijos ir, nors ir pamini šį faktą lyg ir tarp kitko, šioje pasakojimo dalyje vyraujančios gausios tylos pauzės leidžia suponuoti kontroliuojamas paslėptas emocijas. Šio spėjimo pagrįstumą leidžia sutvirtinti vėliau pasakojime paminėta detalė, kad persikėlusį į globos įstaigą tyrimo dalyvė dar kurį laiką dirbo budėtoja istorijos institute – galiausiai jos darbas vis tik buvo susijęs su istorija.

Savo šeimos sukūrimas: „*graži šeima, vyras – toks pats kaip aš*“. Apie savo šeimos narius ir santykius su jais pati Elvyra beveik nekalba, plačiau papasakoja tik paklausta.

Šeimą sukūriau su tokiu pačiu kaip aš, su buvusiu kaliniu <...> mes susirašinėjom iš pradžių, paskui kai paleido [iš tremties] susitikom, paskui apsivedėm. Gražiai mes gyvenom, du vaikai pas mus, dukrą ir sūnų turėjom, taip ir gyvenom.

Krenta į akis tai, kad nors, tyrimo dalyvės teigimu, santykis su šeimos nariais ir sutuoktiniu buvo geras, o pati šeima labai graži ir darni, analizuojant pasakojimą santykis atrodo gan nevienprasmis. Elvyra sako, kad vyrą labai mylėjo ir jie turėjo labai daug bendro (pavyzdžiui, abu yra

buvę tremtiniai) ir gerai sutarė, tačiau apie jį viso pasakojimo metu moteris kalba tik du kartus – vieną sykį, kai pasako, kad ištekėjo, kitą sykį, kai pasako, kad vyras mirė ir ji liko našlė. Santykis su vaikais taip pat apibūdinamas kaip „geras“, nors informantės noras persikelti į globos įstaigą šeimoje sukėlė konfliktus.

Nepaisant vaikų pasipriešinimo persikėlimui į globos įstaigą, santykis su jais, Elvyros teigimu, yra geras, vaikai ir anūkai ją dažnai aplanko, atveža maisto, paskambina telefonu pabendrauti. Apie vaikus, kaip ir apie sutuoktinį, Elvyra taip pat daugiau nebeapasakoja: nei apie jų vaikystę, nei kaip jiems sekėsi mokykloje, tik konstatuoja, kad jie „geri vaikai“ ir kad „nuoskaudų kažkokių nėra dėl šeimos“. Nors santykiei šeimoje apibūdinami kaip draugiški, bet gilesnių, išraiškingesnių emocijų pasakojimo metu tyrimo dalyvė neatskleidžia, tik pasako (vėlgi – konstatuoja faktą), kad sūnus dirba gerai apmokamą darbą ir kad ji turi du anūkus. Galima daryti prielaidą, kad Elvyra nenori daug atvirauti apie santykius šeimoje ir nuolatinis kartojimas kad „santykis geras“ yra užuomina klausytojui keisti pokalbio temą. Interviu metu pastebėta, kad nors šios tyrimo dalyvės kambarys yra viena labiausiai suasmenintų tyrimo metu matytų erdvių, jame nėra jos vaikų nuotraukų.

Persikėlimo į globos įstaigą kontekstas: „aš pati čia norėjau“. Kitaip nei daugumos kitų tyrimo dalyvių atveju, Elvyros persikėlimas į globos įstaigą nebuvo staigus ir netikėtas įvykis. Informantei mintis persikelti kilo lankant draugę (taip pat buvusią politinę kalinę), kuri gyveno globos įstaigoje. Galima pastebėti, kad kalbėdama apie persikėlimo patirtį tyrimo dalyvė kalba taip, lyg būtų persikėlusį ne į globos įstaigą, o gyventi kartu su geriausia drauge:

Gyveno čia viena mano draugė, vienoj byloj buvom mes su ja <...> aš lankiau ją ir paskui pradėjau galvot, nu jeigu jinai gali čia gyvent, tai ir aš galiu gyvent, o kodėl ne? <...> Aš čia kaip persikėlinėjau, tai jinai man ir lovą šitą į saulėtą pusę atidavė, nes žinojo, kaip aš saulę mėgstu, ir gėlyčių ant palangės pastatė, užtiesaliuką man ant lovos pasiuvo.

Kalbėdama apie gyvenimą po persikėlimo į globos įstaigą moteris neįvardija jokių neigiamų patirčių: „man tai absoliuč nieko nebuvo sunkaus čia, nes aš viską žinojau, buvo sunkumų, nes vaikai nenorėjo, kad aš čia ateičiau“. Kaip jau buvo minėta aukščiau, šios tyrimo dalyvės sprendimas persikelti į globos namus iš šeimos narių pusės buvo sutiktas su pasipriešinimu. Gali būti, kad jaučiamas uždarumas kalbant apie santykius su vaikais yra susijęs su šio pasipriešinimo pasekmėmis. Pati tyrimo dalyvė traktavo vaikų priešinimąsi kaip bandymą ją uždaryti namuose, apriboti jos savarankiškumą. Galbūt priešinimasis buvo intensyvesnis nei tyrimo dalyvė

atskleidžia ir už šio pasakymo glūdi gilesnis konfliktas, nes kaip pagrindinį motyvą persikelti į globos įstaigą ši dalyvė įvardija siekį išsaugoti savo savarankiškumą:

Vaikai nenorėjo, kad aš čia ateičiau, sako, „Nu kaip čia dabar taip, kokie dar globos namai, ką žmonės pasakys“, butas buvo mano po vyro mirties, mano vardu, [rajo pavadinimas] gyvenom, po to ten liko dukra su vaikais, o aš nebenorėjau su jais ten kartu būti <...> Jie [vaikai] norėjot uždaryt [mane] namuose, kad niekur neičiau <...> norėjau atskirai, atskirai reiškia, kad aš savarankiška, kur noriu važiuoju, kada noriu ir darau, ką noriu.

Kadangi tyrimo dalyvė dažnai lankydavo globos įstaigoje gyvenančią draugę, įstaigos aplinka jai buvo pažįstama ir persikėlimas nesukėlė streso: „man nebuvo čia kažkokių problemų, aš viską žinojau, kai pas [draugės vardas] ateidavau, žinojau, kokios čia sąlygos“. Patį persikėlimo procesą tyrimo dalyvė apibūdina trumpai ir lakoniškai: „susirinkau aš pažymas, visus popierius, prašymą užpildžiau ir atsikėliau čia“. Pats persikėlimas didelių emocijų nesukėlė, tačiau tyrimo dalyvė jo labai laukė ir džiaugėsi, kad gyvens kartu su drauge.

Kalbėdama apie sprendimą persikelti globos namus, tyrimo dalyvė pabrėžia, kad žinojo ir apie kitas globos įstaigas, bet norėjo persikelti būtent į tą, kurioje dabar gyvena, nes būtent šios įstaigos darbo specifika susijusi su tremtiniais. Pasirinkimo sąmoningumas yra dar vienas aspektas, kuris išskiria šią gyvenimo istoriją iš kitų:

Žinojau, kad čia namai tokie yra, kurie yra nukentėjusiems, yra visos sąlygos, kai pereidinėjau [komisiją] socialinė [darbuotoja] sakė, kad ten geri namai, reiškia žinojo, kad jie geri, jau jie skambėjo kaip geri, kitokie, kitokie globos namai <...> galėjau susirast kitur, bet ne tie žmonės, o čia tokie patys kaip aš, buvę kalėjime, jie man prie dūšios buvo.

Galima pastebėti, kad tremties patirtis ir tremtinės statusas yra ypač svarbios informantės gyvenimo istorijos dalys: ji pasirinko globos įstaigą tremtiniams, jos vyras, geriausia draugė ir netgi mėgstamiausia globos įstaigos socialinė darbuotoja taip pat buvę tremtiniai. Kalbėdama apie globos įstaigą informantė su akivaizdžiu apgailestavimu pastebi, kad tremtinių skaičius mažėja ir kad globos įstaiga dėl to priima gyventi ir žmones, kurie nėra patyrę tremties:

Anksčiau čia buvo kalinių buvusių labai daug, nes jie [globos įstaiga] priėmė tik tokius [tremtinius], 1997 metais net darbuotojus rinko iš tokių pačių, kad nebūtų buvę komjaunuoliai ir panašiai, kad būtų tokie patys <...> čia mes dabar esam gal kokios šešios galbūt iš tų pirmųjų, pirmųjų, kurie buvo politikiniai ir tremtiniai tie tikri. Dabar čia viskas pasikeitę, priima

pagal eilę, maždaug, tie, kur tėvai buvę, vaikai buvę [tremty], dar šaknys kur yra, jei tokių nėra, tai tada jau kam eilė atėjus.

Tyrimo dalyvės pasakojime kartais galima pastebėti tam tikrą supriešinimą tarp „tremtinių“ ir „kitų žmonių“. Informantė laiko tremtinius ypatingais žmonėmis, su kuriais ją sieja bendra patirtis ir kurie ją gali suprasti geriau nei tremties nepatyrę žmonės: „*čia žodžiais nenupasakosi, tą reikia savo kailiu išgyvent*“.

Gyvenimas po persikėlimo: „*čia jau kitoks gyvenimas visai*“. Analizuojant šią gyvenimo istoriją buvo galima pastebėti, kad tyrimo dalyvė džiaugiasi priimtu sprendimu ir yra patenkinta tuo, kad gyvena globos įstaigoje su savo geriausia drauge, su kuria ją sieja ir bendra tremties patirtis. Visgi kalbant apie gyvenimo globos įstaigoje ypatumus, moteris pastebi, kad gyvenimas globos įstaigoje turi savitumų ir skiriasi nuo jos anksčiau turėto gyvenimo būdo: „*režimas čia toks, ne tai, kad režimas, bet nu čia kitaip viskas*“.

Kaip ir kiti tyrimo dalyviai, moteris pastebi, kad daugelį kasdienio gyvenimo veiklų, kurias ji darydavo namuose, globos įstaigoje perima personalas – namų tvarkymas, maisto ruošimas, skalbimas ir kt. Galima pastebėti, kad yra veiklų, kurios tyrimo dalyvei nepatiko ir ji džiaugiasi, kad nebereikia jomis užsiimti, tačiau yra ir veiklų, kurios buvo mielos širdžiai ir svarbios, tačiau dabar nebėra galimybės jomis užsiimti:

Namuose aš savarankiškai ruošdavau maistą, maitindavau savarankiškai, o čia viskas padaryta, tave apskalbia, aptvarko, pamaitina, kaip kokiam viešbuty mes čia gyvenam <...> pavyzdžiui, kokias dulkes valyt, grindis, indus plaut, skalbt, va šito tai visai nepasiilgstu [juokiasi], bet va maistą gamint, valgyt daryt, vis tiek pagal save viską pasidarai, pasikepi taip, kaip tik tu nori, kaip tik tavo fantazija leidžia <...> Aš pati sau namuose labai skaniai pasidarydavau valgyt, kibinų prikepdavau, cepelinų užspirgindavau.

Maisto ruošimas greičiausiai buvo vienas iš būdų išreikšti savo kūrybingumą, todėl Elvyrai apmaudu, kad nebegali pati ruošti maisto. Gyvenimo istorijoje beveik tris minutes nepertraukiamo monologo užima tyrimo dalyvės pasakojimas apie tai, kad jai ne visada patinka globos įstaigos virėjų paruoštas maistas ir kaip ji galėtų patobulinti jų ruošiamus patiekalus. Nepaisant išsakomos kritikos Elvyra teigia suprantanti, kad maisto ruošimas nėra susijusi tik su žmonių skirtingais skoniais: „*sunku čia tokiai masei pagamint, kad visiems skanu būtų, ne visiems turbūt ir tiktų dabar kokių grybukų su spirgais, čia kam kraujospūdis, kam cholesterolis aukštas, kam su virškinimu bėdos*“.

Mėgstamiausia veikla globos įstaigoje, kuria Elvyra labiausiai didžiuojasi – choras. Šią choro veiklą tyrimo dalyvė labai vertina, pasakojimas apie choro praktikas, išvykas kartu su choro draugais į kitus globos namus, dalyvavimą įvairiuose renginiuose – nepertraukiamas beveik penkių minučių monologas: „*tik čia atsikėlus jau žinojau, kad čia turim tokią grupę, vadinam dainos mylėtojų klubą <...> tai aš iš karto į tą klubą ir dainuot*“.

Ši veikla brangi informantei ne tik dėl to, kad dainavo dar nuo vaikystės, bet ir dėl, to, kad dažniausiai parenkamos tremtį vaizduojančios dainos. Dainavimas dainų apie tremtį, religinių dainų Elvyrai buvo artimas nuo pat vaikystės ir siejosi su patriotiškumu, lietuviybės puoselėjimu. Kalbant apie šią veiklą jaučiasi nostalgija „*mūsų laikam*“ – jaunystės meto dainoms, filmams, muzikai.

Apskritai gyvenimą globos įstaigoje Elvyra linkusi vertinti teigiamai: „*stogą virš galvos turi, pamaitintas, aprengtas, gali padainuot, pašokt, ko daugiau reikia*“. Informantės socialinis tinklas globos įstaigoje apsiriboja siauresniu bendrus interesus (choro būrelis) ir bendrą gyvenimo patirtį (tremtis) turinčių globos įstaigos gyventojų ratu. Globos įstaigą Elvyra laiko savo namais, tačiau nedaugžodžiauja, nepakomentuoja plačiau: „*skaitau, kad čia namai mano yra <...> Patinka čia, gerai gyvenam*“.

Senatvės patyrimas: sveikata ir aktyvumo mažėjimas. Elvyra akcentuoja savo amžių ir pastebi, kad gyvenimo tempas sulėtėja senstant. Sulaukusi 90 metų ji pradeda jausti kūno pokyčius – greičiau pavargsta, nebegali taip aktyviai šokti, silpsta regėjimas. Tai nesudaro žymesnių sunkumų užsiimant jos mėgstamomis veiklomis – dainuojant chore arba planuojant kelionę į miesto centrą su drauge, tačiau skatina susimąstyti apie laiką, kai ji nebegalės to daryti.

Anksčiau aš labai vaikščiodavau į teatrą, į spektaklius visokius, į koncertus <..> Dabar jau nebe taip viskas, nebe taip, veiklos tos sumažėjo, o sveikata irgi labai daug ką reiškia, labai nelaukiu to laiko, kai jau negalėsiu nieko daryt.

Ateities planų neturėjimas. Konkrečių planų ateičiai Elvyra neįvardijo, tik pamini, kad kitą savaitę važiuos su choru koncertuoti į kitą miestą, todėl labai laukia kelionės, o ateitį vertina atsargiai, „*nes jau 90 metų, nežinau, kiek dar gyvensiu [juokiasi]*“. Galima pastebėti, kad daugumos tyrimo dalyvių ateities planai yra ne keliems metams į priekį kaip įprastai, bet labiau išreikštas gyvenimas šia minute, kaip ir šios tyrimo dalyvės atveju – mėgavimasis dabartimi per daug negalvojant apie ateitį ir galbūt būsimą sveikatos suprastėjimą ir veiklos apribojimą.

Apibendrinant analizuojamas gyvenimo istorijas, galima išskirti šiuos pastebėjimus:

- į globos įstaigas persikelia vyresnio amžiaus asmenys iš *skirtingų socialinių sąlygų*: tokie veiksniai kaip išsilavinimas, materialinė padėtis, šeiminis statusas, sveikatos būklė, sąlygos gyvenant namuose, naudojimas socialinėmis paslaugomis turi įtakos vyresnio amžiaus asmens sprendimui persikelti gyventi į globos įstaigą;
- skiriasi ir vyresnio amžiaus asmenų *persikėlimo į globos įstaigą aplinkybės*: tarp šio tyrimo dalyvių labiausiai paplitusi persikėlimo į globos įstaigą priežastis yra sveikatos sutrikimai, tokiu atveju persikėlimas į globos įstaigą kaip išeitis yra pasiūlomas šeimos narių, gydytojų ar socialinių darbuotojų; paties vyresnio amžiaus asmens apsisprendimas (tiek vyresnio amžiaus asmens iniciatyva priimtas sprendimas, tam tikrais atvejais netgi esant pasipriešinimui ir šeimos narių pusės, tiek nulemtas noro nebūti našta šeimai); ir kitos priežastys, dažniausiai atsirandančios tuomet, kai asmuo dar galėtų gyventi savarankiškai bendruomenėje, tačiau esant tam tikrom sąlygoms nutariama, kad gyventi globos įstaigoje yra „patogiau“.
- persikėlimas į globos įstaigą gali būti tiek planuotas, tiek ir staigus, netikėtas įvykis, tačiau abiem atvejais tai – sudėtingas sprendimas, kurio priėmimą lemia įvairūs aplinkos ir asmeniniai veiksniai. Tyrimas leido atskleisti skirtingą *vyresnio amžiaus asmenų išitraukimo priimant sprendimą persikelti į globos įstaigą laipsnį*. Dažniausiai, ypač sveikatos sutrikimų atveju, nepriklausomai nuo to, ar persikėlimą inicijavo pats vyresnio amžiaus asmuo ar jo šeimos nariai, sprendimas yra diskutuojamas šeimos rate, retesniais atvejais sprendimas priimamas, kai vyresnio amžiaus asmuo dėl tam tikrų priežasčių negali dalyvauti sprendimo priėmimo procese ir net nesupranta, kad jau persikėlė į įstaigą. Kita vertus, galima pastebėti, kad net tais atvejais, kai sprendimas persikelti į globos įstaigą yra inicijuojamas vyresnio amžiaus asmens, jo vaidmuo derinant fizinės persikėlimo detales, ieškant tinkamiausios globos įstaigos yra ganėtinai ribotas, atsakomybę derinant šiuos aspektus paprastai prisiima vyresnio amžiaus asmens šeimos nariai.
- skiriasi ne tik tyrimo dalyvių tapimo globos įstaigos gyventoju aplinkybės, bet ir jų *gyvenimo globos įstaigoje vertinimas*. Šis vertinimas varijuoja nuo globos įstaigos kaip „gyvenimo pabaigos“

paslaugos traktavimas, kai įstaiga matoma kaip vieta, kurioje vyresnio amžiaus asmuo laukia mirties, iki vietos, kurioje „karališkomis sąlygomis“ galima veikti, ką tik nori. Globos įstaigos vertinimas gali keistis: pastebėta, kad tam tikrais atvejais vyresnio amžiaus asmenys turi neigiamus įsitikinimus apie globos įstaigą, bet ilgainiui atranda pozityvių dalykų ir jų vertinimas pasikeičia.

- skyrėsi tyrimo dalyvių **globos įstaigoje teikiamų paslaugų vertinimas**. Dalis informantų yra pasyvūs, netgi atsainūs ir priima teikiamas paslaugas kaip savaime suprantamą gyvenimo globos įstaigoje dalį. Kiti globos įstaigos gyventojai aktyviai įsitraukia į globos įstaigos gyvenimą, užima reikšmingą vaidmenį įstaigos bendruomenės gyvenime: tiek formaliai (pavyzdžiui, dalyvavimas gyventojų taryboje), tiek neformaliai (pavyzdžiui, aktyvi pagalba socialiniams darbuotojams sprendžiant konfliktus ar padedant kitiems įstaigos gyventojams). Skiriasi ne tik santykis su teikiama paslauga, bet ir su globos įstaigos personalu: santykis su darbuotojais varijuoja kontinuumu nuo atsainaus pagalbos priėmimo iki draugysčių, besitęsiančių net darbuotojui nustojus dirbti globos įstaigoje.
- skiriasi tyrime dalyvavusių vyresnio amžiaus asmenų **senatvės patyrimas**. Beveik visi tyrimo dalyviai teigia, kad senatvė yra „*ne juokas*“, tiek dėl sveikatos sutrikimų, tiek dėl lėtėjančio gyvenimo tempo. Neretai senatvė patiriama kaip laikas, kai viskas gyvenime yra pasiekta, todėl belieka tik laukti mirties. Galima pastebėti, kad neigiamas senatvės vertinimas susijęs tiek su neigiamomis aplinkinių reakcijomis į vyresnio amžiaus asmenį, tiek su pačių vyresnio amžiaus asmenų internalizuotais neigiamais senatvės stereotipais. Visgi esama ir pavyzdžių, kai senatvė yra laikoma produktyviu gyvenimo etapu, kuris gali būti išnaudojamas prasmingai veiklai ir asmeniniam tobulėjimui.

Pirmojo tyrimo duomenų analizės etapo (pirminio kodavimo) metu iškilusios kategorijos toliau buvo konceptualizuojamos ir gilinamos antrajame (fokusuoto kodavimo) duomenų analizės etape. Šiame etape buvo siekta išskirti sąlygas, turinčias įtakos persikėlimo ir tolesnės adaptacijos procesams bei tapatumo tęstinumo jausmo puoselėjimui globos įstaigoje.

4.2 Fokusuoto kodavimo etapas – kategorijos ir kategorijų šeimos

Pirmajame duomenų analizės etape analizuojant informantų gyvenimo pasakojimus duomenys buvo koduojami *eilutė po eilutės* principu. Antrajame duomenų analizės etape šie kodai buvo grupuojami į kategorijas, kurios buvo apjungiamos į kategorijų šeimas. Kiekviena tyrimo duomenų analizės metu išskirta kategorijų šeima aprašoma ir analizuojama šiais aspektais: a) kategorijų šeimai priskirtos kategorijos apibrėžiamos ir aprašomos jų charakteristikos; b) aprašomos sąlygos, kurioms esant kategorijų šeima pasireiškia ir kinta; c) aptariamoms šio pokyčio pasekmės ir d) kategorijų šeimos ryšys su kitomis tyrimo kategorijomis (Charmaz, 2006). Kategorijų šeimos grafiškai atvaizduotos schemoje žemiau (žr. pav. 5):

Savimonė ir statusas

- Tėvų šeima ir vaikystė
- Darbas ir išsilavinimas
 - Kilmė ir tautybė
 - Tremties patirtis
- Neigiami senatvės ir senėjimo stereotipai
- Santykis su neįgaliais įstaigos gyventojais
 - Nostalgija „seniems geriems“ laikams
 - Meistriškumas

Socialiniai santykiai ir prierašumas

- Santykiai su vaikais
- Santykiai su sutuoktiniu
- Santykiai su anūkais
- Santykiai su kitais gyventojais
- Santykiai su kambario draugais
 - Vienpusis ryšys

Užimtumas ir laisvalaikis

- Veikla iki persikėlimo
- Užsiėmimai globos įstaigoje
- Veiklos tęstinumas ir nostalgija
- Prisaikymas prie fizinių apribojimų
- Užimtumo trūkumas ir iniciatyvos

Gyvybingumas

- Ateities planų ir tikslų turėjimas
- Išlikimas aktyviu senatvėje
- Galėjimas savimi pasirūpinti
- Teigiamas senatvės vertinimas
- Optimizmas, laimė ir tam tikri charakterio bruožai

Vertybės ir įsitikinimai

- Tikėjimas ir religija
- Gyvenimiškos laimės receptai
- Moraliniai principai ir įsitikinimai
 - Santykis su mirtimi

Kūno pojūtis ir sveikata

- Senstančio kūno pojūtis
- Senstančio kūno išvaizda
- Rūpinimasis sveikata

Persikėlimas į globos įstaigą

- Persikėlimo priežastys • Asmens vaidmuo priimančiam sprendimui
 - Pasiruošimas persikėlimui ir fizinis kraustymasis • Kasdienės rutinos pokyčiai
 - Privatumas • Gyvenimo įstaigoje privalumai • Namų pojūtis

Pav. 5. Tyrimo duomenų kategorijų šeimos

A) Kategorijų šeimos apibrėžimas ir charakteristikos. Šios kategorijų šeimos turinys apima tyrimo dalyvių savo portreto atskleidimą: su kuo jie tapatinasi, kokias priskiria sau charakteristikas, kaip jis save pristato pasauliui. Ši kategorijų šeima apima tiek informanto savęs vertinimą jaunystėje, iki persikeliant į globos įstaigą, tiek ir gyvenant globos įstaigoje, sulaukus senatvės, pakitus savarankiškumo ir kitoms galimybėms.

Tėvų šeima ir vaikystė. Galima pastebėti, kad daugumoje tyrimo dalyvių pasakojimų jų vaikystė apibūdinama kaip gražus, netgi nerūpestingas laikotarpis. Vaikystė tokiuose pasakojimuose prisimenama su šypsena, tam tikra nostalgija, net jei tai ir buvo sunkus laikotarpis, pavyzdžiui, reikėjo tėvams padėti dirbti laukus arba karo metu vaikystė nebuvo pakankamai materialiai aprūpinta. Kai kurie informantai turėjo sunkiai dirbti jau nuo vaikystės, kiti tėvų buvo lepinami ir saugojami, jų vaikystė buvo žaidimų ir išdykavimo laikas. Beveik visi tyrimo dalyviai yra kilę iš kaimo, mieste praėjo tik trijų tyrimo dalyvių vaikystė ir galima pastebėti, kad šie tyrimo dalyviai, kitaip nei augę kaime, visuomet vertino vaikystę kaip lengvą, nerūpestingą gyvenimo etapą. Tik keliuose interviu gyvenimo istorija pradėdama nuo savarankiško gyvenimo (pradėjus dirbti) arba nuo dabartinio gyvenimo etapo (gyvenimo globos įstaigoje).

Pasakojant apie šeimą ypač akcentuojamas tėvo vaidmuo šeimoje ir jo turimas darbas: „*tėvelis mano buvo batsiuovys, tada tai buvo pačiotnaja profesija*“ (Genutė, 94 m.), „*tėvukas mano ūkininkas buvo, nuo ryto iki vakaro laukuos*“ (Vytautas, 82 m.). Tėvo darbas dažnai būdavo pasididžiavimo šaltinis informantų pasakojimuose: „*mes galėjom sau gyvent, pilnai viskuo buvom aprūpinti*“ (Antanas, 82 m.), „*daug keliaudavo, tai atveždavo dalykų, kurie skaitės tada deficitas, pavyzdžiui, toks rankšluostukas buvo su katinais, retenybė skaitės, o mes turėjom*“ (Zofija, 77 m.). Motinos gyvenimo istorijose dažniausiai minimos nurodant į jų kulinarinius įgūdžius („*labai skaniai mamytė valgyt gamindavo, atrodo bet ką dabar puodan įdės ir nebeliks nieko*“; Julijona, 77 m.), balsą („*balsas mamos labai gražus buvo*“; Olga, 74 m.), rūpestingumą („*labai geros širdies mamytė buvo, labai rūpinosi mumis visais*“; Anelė, 83 m.).

Galima daryti prielaidą, kad toks santykis su tėvais yra susijęs su to meto visuomenės tradiciniais lyčių vaidmenimis – vyrai dirbdavo ir buvo tie, kurie šeimoje priima sprendimus, o moterys rūpinasi šeima ir namais. Kai kurių informantų pasakojimuose tampa aišku, kad ir jų pačių sukurtoje šeimoje

buvo praktikuojamas tas pats modelis: „*pačiuotė mano nei dienos nėra dirbus*“ (Vytautas, 82 m.), „*vyrui reikia dirbt, šeimą, vaikus išlaikyt*“ (Aloyzas, 72 m.) Ši tradicinio šeimos modelio tendencija ryškesnė vyrų informantų pasakojimuose, beveik visos informantės moterys buvo įgijusios aukštąjį išsilavinimą ir turėjo darbus.

Broliai ir seserys tyrimo dalyvių istorijose minimi retai, nors šeimos narių skaičius pasakojimo pradžioje įvardijamas beveik visuomet: „*gimiau penkių vaikų šeimoje*“ (Janina, 72 m.). Galima pastebėti, kad net jei santykis su broliais ir seserimis vaikystės laikotarpiu buvo itin artimas, sulaukus senatvės jie beveik nėra minimi pasakojime, nebent probėgšmais užsimenama, kad „*mirė brolis*“ (Anelė, 83 m) arba „*sesuo kartais paskambina*“ (Zofija, 77 m.).

Darbas ir išsilavinimas. Kai kuriuose pasakojimuose (ypač moterų) išsilavinimo ir vėliau darbo vaidmuo ypač svarbus ir tarnauja kaip pasididžiavimo šaltinis: „*aš pirmoji iš savo šeimos į technikumą atėjau mokytis*“ (Elžbieta, 67 m.). Darbas tarnavo ne tik kaip priemonė turėti pinigų ir išlaikyti šeimą, bet ir teikė malonumą:

Nuostabūs buvo vaikai, tokie paprasti geri kaimo vaikai, labai gražiai mes su jais dirbom, nu tiesiog mano tai darbas buvo, darbas man <...> ir kolektyvas tiesiog nuostabus buvo, mes ir mokykloj per šventes puošdavomės, ir išvažiavimus kokius nors kultūrinius visa klase organizuodavom, ir arbatos galėdavai išgert per pertrauką, paplepėt prie puodelio moteriškai (Olga, 74 m.).

Vyrų pasakojimuose tuo tarpu darbo vaidmuo labiau instrumentinis – tai būdas aprūpinti šeimą „*sunkus darbas, bet reikia vaikus, namus aprūpint*“ (Petras, 90 m.). Darbu didžiuojamasi, jei užimamos pareigos aukštos ar atlyginimas geras: „*tu jau skaitaisi su tuo popieriu ne eilinis darbininkas, tai jau buvo galima ir užsidirbt padoriai*“ (Juozas, 87 m.). Šis skirtumas, tikėtina, gali būti vėlgi paaiškintas tradicinio šeimos modelio ypatumais – vyrai laikė save šeimos aprūpintojais ir išlaikytojais, todėl darbo vaidmuo jų pasakojimuose yra labiau instrumentinis, priemonė tikslui pasiekti (šeimai aprūpinti). Moterys tuo tarpu neretai būdavo pirmosios iš savo šeimos susiradusios darbą arba įgijusios aukštąjį išsilavinimą. Tikėtina, kad dėl to darbinė veikla jų pasakojimuose buvo vertinama ne tik kaip didelis pasiekimas, bet ir savirealizacijos, bendravimo poreikio patenkinimo priemonė, pavyzdžiui, visuomet būdavo labai pabrėžiami geri santykiai su kolektyvu.

Kilmė ir tautybė. Kai kurių tyrimo dalyvių pasakojimuose buvo akcentuojama ne tik šeimos ar darbo vaidmuo gyvenime, bet ir kilmė.

Tyrimo dalyvių pasakojimuose su kilme dažniausiai siejami ir tam tikri charakterio bruožai, tad toks tapatinimasis, nors ir nėra dažnas, tarnauja kaip priemonė pabrėžti savo unikalumą, išskirtinumą: „*aš prie dvaro augau, tėvai dvarininkais buvo, jau ne paprasti kaimo žmonės*“ (Eleonora, 93 m.), „*aš lietuvė, tikra lietuvė, kai sako, mano ir tėtis, ir mama buvo lietuvaičiai*“ (Elvyra, 90 m.).

Įdomu tai, kad kilmė kai kurių informantų pasakojimuose vaidino svarbų vaidmenį ne tik savo pačių išskirtinumui pabrėžti, bet ir kaip priemonė santykiams su aplinkiniais kurti. Vienos informantės pasakojimas atskleidžia, kaip persikėlusį į globos įstaigą ji susirado draugę būtent kilmės pagrindu: „*ašėjau koridorium čia kada ir girdžiu, gi žemaičiuoja kažkas <...> prieinu, pasikalbam, paaiškėjo, kad nuo to paties valsčiaus mes esam tai ir susidraugavom*“ (Filomena, 80m.). Tautybė, kilmė, panaši istorinė patirtis yra ypač svarbūs elementai tremtį patyrusių tyrimo dalyvių pasakojimuose.

Galima pastebėti, kad kilmės ar tautybės įtaka bendravimui ir santykiams nėra vienareikšmiškai teigiama. Kartais tyrimo dalyvių pasakojimuose galima justti tam tikras švelnesnes ar ryškesnes ksenofobijos ar stereotipinio kitos tautybės vertinimo gaideles, pavyzdžiui, viena informantė svarstė, kad jos bloko kaimynė „*gal bus žydėlka, labai tokia spėri visur prasisukt*“ (Ona, 75 m.). Kita tyrimo dalyvė (Albina, 75 m.) teigia nustebusi, kai sužinojo, kad jos kambario draugė, su kuria ją siejo labai geri santykiai, buvo lenkė:

I: Nežinojau net, kad jinai lenkė, tik kai išgirdau, kad radiją lenkiškai klauso sužinojau, klausiu, „O tu moki lenkiškai?“, o jinai sako, „Kad aš gi esu lenkė!“, negalvojau niekada kad būsiu su lenke geriausia draugė.

T: Kodėl?

I: Nu lenkai, nu jie tokie, matot [gestikuluoja rankomis] blatni žmonės, vis prie savęs, jie ne tokie kaip mes, lietuvaičiai <...> aš nepagalvojau net, jinai tokia geraširdė, maloni tokia moteris, net kalba be akcento.

Svarbu paminėti, kad tokios nuostatos nebuvo išsakomos neigiama prasme, siekiant įžeisti ar pažeminti kitus asmenis. Tik vienu atveju viena informantė paminėjo sulaukusi neigiamų kito gyventojų komentarų dėl to, kad buvo ištekėjusi už ruso. Nors ji ir įsižeidė, panašu, kad konfliktas baigėsi abiem pusėm atsitraukus: „*ką tu tam durniui įrodysi, aš prieš jį nesiteisinsiu*“ (Marija, 89 m.).

Tremties patirtis. Tremtį patyrusių tyrimo dalyvių pasakojimuose šis išgyvenimas yra viena svarbiausių ir ryškiausių patirčių bei statusų. Apie tremtį tyrimo dalyviai kalba labai noriai iš vaizdžiai, galima spėti, kad jie šia tema kalba dažnai, todėl žino, kada daryti pauzes, kokius įvykius ar patirtis

tremtyje išryškinti, kas reikalinga efektingam pasakojimui sukurti ir kaip prikaustyti klausytojo dėmesį.

Staigus ir netikėtas laisvės suvaržymas, patekimas į sunkias gyvenimo sąlygas ypač sunkiai išgyvenamas atvejais, kai tyrimo dalyviai negali įvardyti ištremimo priežasties „*aš dar maža buvau, ką aš tai Rusijai padariau, kuo neįtikau, kad mane, dar vaiką, nubaudė ir išvežė*“ (Anelė, 83 m.). Tokia patirtis vertinama kaip netektis, netgi tam tikra gėda. Informantai, kurie įvardijo tremties priežastį, pavyzdžiui, kad nesutiko išreikšti tam tikros vertybinės ar pilietinės pozicijos ar sukūrė sovietų valdžią pašiepiančią eilėraščių, vertina tremtinio statusą kaip moraliai pakylėtą, netgi didžiuojasi šia patirtimi ir sunkumais, kuriuos teko iškęsti. Tokie tyrimo dalyviai gyvenimo istorijose kalba apie ir po tremties drąsiai reiškiamas vertybines pozicijas, nebijojimą išsakyti savo nuomonę.

Pats gyvenimas tremtyje buvo vertinamas kaip laikinas gyvenimo etapas, laukiant grįžimo namo, į Lietuvą. Tik sulaukę pirmos progos sugrįžti informantai ja iškart pasinaudodavo: „*su pirmaisiais paleidimais, kai tik jie prasidėjo, ir paleido mus*“ (Elvyra, 93 m.), „*tik paleido, ir tėvelis tuojau pat išvažiavo*“ (Anelė, 83 m.). Išsvajotas grįžimas į Lietuvą informantams buvo dar vienas iššūkis: „*viskas išdraskyta, paimta, namų nebėra*“. Grįžę informantai nežinodavo, kur yra jų artimieji, jų namuose dažniausiai gyvendavo kiti žmonės, dvi informantės dėl tremties buvo nutraukusios studijas ir vienai nebuvo leista jų užbaigti. Įsikūrimas Lietuvoje po tremties buvo dar vienas iššūkis: norint iš naujo pradėti gyvenimą susiduriama su sunkumais įsidarbinti, susirasti gyvenamąją vietą:

Parvažiavom į Lietuvą, o čia ašarų pakalnė, niekas nenori priregistruot, išleido, ir kur norit važiuokit, tik ne į Lietuvą, o kaip nevažiuosi į Lietuvą <...> Duok ir duok tuos kyšius. Daug pinigų tėvelis išdalino, o kas iš to? (Anelė, 83 m.).

Po tremties grįžus taip pat buvo susiduriama su įtarinėjimais, persekiojimu: „*sekė dar ir po grįžimo mus, stebėjo, bet valdžia mus dengė, tai pasekė ir nustojo po to sekt, paliko ramybėj*“ (Elvyra, 90 m.). Situaciją apsunkino ir tai, kad tremtyje įgytos žinios, profesija Lietuvoje nebuvo vertinami. Viena tyrimo dalyvė pasakoja apie patirtus sunkumus mokykloje:

Rusiškai baigiau tris klases, o kai grįžom vėl leido mane į trečią klasę <...> nuo raidžių pradėjom, žinot, kaip yra lietuvių kalboj „i“, „ie“ tie garsai, o aš rašau kaip rusiškai, dvi „e“. Iki šiol atsimenu, kaip man diktantą mokytoja perbraukė raudonu pieštuku, vienetą parašė <...> bet baigiau kažkaip tą trečią klasę, persilaužiau (Anelė, 83 m.).

Įsikuriant Lietuvoje po tremties visose šią patirtį turėjusių tyrimo dalyvių istorijose galima pastebėti „gero žmogaus“ leitmotyvą: „*niekas registruot mūsų nenorėjo <...> Tada sekretorius kažkoks mirė, o kitas sako, duokit tuos pasus, aš priregistruosiu, be jokių kyšių. Atsirado geras žmogus*“ (Anelė, 83 m.). Kita tyrimo dalyvė minėjo, kad susirado darbą, nes „*geras žmogus jai pasiūlė*“ (Genutė, 94 m.).

Tremties patirties reikšmę asmens tapatumui parodo ir tai, kad keli tyrimo dalyviai minėjo sąmoningai persikėlę gyventi į įstaigą, kuri specializuojasi organizuodama tremtį patyrusių asmenų socialinę globą. Tremties patirtis, panašu, sukuria bendrumo jausmą tarp šią patirtį turinčių asmenų: „*čia tokie patys [žmonės] kaip aš, buvę kalėjime, jie man prie dūšios buvo*“ (Elvyra, 90 m.). Pasakojimuose galima pastebėti, kad kontaktai, užmegzti tremtyje, dažnai tęsiami ir grįžus į Lietuvą, pavyzdžiui, viena informantė minėjo susirašinėjusi su kartu kalėjusia moterimi iki pat jos mirties. Tremtinių skaičiaus mažėjimo tendencija (mirtys) yra pastebimos su liūdesiu. Viena tremtį patyrusi tyrimo dalyvė minėjo prenumeruojanti „Tremtinio“ laikraštį, kuriame skelbiama ir apie tremtinių bei politinių kalinių mirtis: „*aš ten randu daug pažįstamų pavardžių <...> kiek jau mūsų daug išmirė*“ (Anelė, 83 m.).

Kentėjimas ir patirti sunkumai tremtyje tyrimo dalyvių vertinami kaip suteikiantys ypatingą statusą, iškeliantys žmogų virš kitų. Tremtinio statusu didžiuojamasi ir jis vertinamas labai aukštai. Galima pastebėti, kad tremties patirtis išugdo moralinį tvirtumą, padeda žmogui suprasti, kas jam svarbu gyvenime. Viena informantė minėjo, kad ir grįžusi iš tremties atsisakė dirbti išvien su sovietų valdžia, priešindavosi komjaunuolių verbavimui, nebijodavo išsakyti kritiškos pozicijos valdžios atžvilgiu.

Sprendimų priėmimas, asmeninės atsakomybės ir moralinio tvirtumo jausmas tremtinių pasakojimuose išlieka svarbiomis savybėmis ir sulaukus senatvės. Šios savybės ryškios ir priimant sprendimą persikelti į globos įstaigą: visi tremtį patyrę šio tyrimo dalyviai į globos įstaigą minėjo persikėlę savo noru. Sprendimas persikelti buvo apsvarstomas ir aptariamasis su artimaisiais, tačiau lemiamą žodį visuomet tardavo informantas. Motyvas persikelti dažniausiai būdavo susijęs su nenoru būti našta artimiesiems, realistiškas savo galimybių vertinimas, ypač negalią turinčių informantų pasakojimuose. Viena tyrimo dalyvė minėjo persikėlusį į globos įstaigą nes jos artimieji buvo per daug globojantys: „*jie [vaikai] norėjot uždaryt [mane] namuose, kad niekur neičiau <...> „norėjau atskirai, atskirai reiškia, kad aš savarankiška, kur noriu važiuoju, kada noriu ir darau, ką noriu*“ (Elvyra, 90 m.). Šiuo atveju persikėlimas į globos įstaigą tarnavo kaip savarankiškų

sprendimų priėmimo išsaugojimo galimybė. Be to, pastebima, kad tremtį patyrę tyrimo dalyviai palankiau vertina globos įstaigą ir gyvenimą joje, yra labiau linkę akcentuoti privalumus, kuriuos toks gyvenimas suteikia: „*viskas paruošta, padaryta, sutvarkyta, niekuo rūpintis nereikia*“ (Josifas, 81 m.).

Neigiami senatvės ir senėjimo stereotipai. Kai kurių tyrimo dalyvių pasakojimuose juntamas subjektyviai suvokiamas neigiamas visuomenės nusistatymas prieš senus žmones. Keli tyrimo dalyviai teigė, kad seni žmonės tarsi neturi vietos visuomenėje ir yra nurašyti: „*tik sėdėt semkes graužt ant suoloelio*“ (Olga, 74 m.). Keli tyrimo dalyviai minėjo buvę nepagarbaus elgesio su vyresnio amžiaus asmenimis liudininkai arba su tokiu elgesiu susidūrę patys:

Poliklinikoj laukiau eilės ir matau, kad lįst bando kažkoks jaunas, sakau, „Palaukit, ponas, eilė yra“, o jis atsako „Man į darbą reikia, o tu kur skubi, ant serialo bijai nespėt?“ tai toks tas ir požiūris, jau jeigu senas, tai niekam nereikia, ir naudos iš tavęs jokios, ir tik vietą užimi eilėj (Stanislovas, 79 m.).

Viena informantė (Elena, 66 m.) sakė, kad apie vyresnio amžiaus asmenis galvojama tik prieš rinkimus, kitu atveju jie nereikalingi nei visuomenei, nei valdžiai:

Ir valdžiai mes nereikalingi, tik prieš rinkimus prisimena, o taip tik dejuoja, kad va reikia pensijas mokėt, tokia našta visuomenei tas pensijas išmokėt. Kokias dar pensijas, kad jie tas kelias kapeikas numeta, tai dar nenubiednės <...> tik laukia, kol numirsim.

Šioje vietoje išryškėja ir neigiamų visuomenės stereotipų vyresnio amžiaus asmenų atžvilgiu internalizavimo įtaka. Šie neigiami įvaizdžiai turi įtaką ir tyrimo dalyvių senėjimo patirtims – senatvę jie dažnai suvokia kaip priešpriešą jaunystei. Kalbėdami apie savo praeitį ir jaunystę jie dažnai matydavo save kaip šeimos narį, kaip darbuotoją, aktyvų visuomenės pilietį, o dabartyje matomos tik netektys (sveikatos, draugų) ir ateities nebuvimas. Senatvė asocijuojasi su netektimis nužymėtu gyvenimo etapu: „*tu kai senas, tu nei sveikatos turi, nei draugų turi, nei nieko turi*“ (Ona, 75 m.). Stipriausia šio neigiamo požiūrio išraiška yra senatvės, kaip laiko, likusio iki mirties vertinimas, kai manoma, kad viskas jau padaryta, visi tikslai pasiekti ir beliko tik sulaukti mirties.

Visi tyrimo dalyviai pastebi, kad senatvėje tarsi „*viskas susitraukė*“ (Juozas, 87m.) – mažėja galimybės užsiimti norima veikla, patiriamos draugų netektys, silpnėja sveikata, vaidmenys, susijęs su šeima, tačiau ne visi jaučiasi vieniši, nereikalingi, negalintys. Ši kategorija leidžia išryškinti

savo galimybių apribojimo priėmimo ir naujų saviraiškos būdų suradimo svarbą.

Santykis su neįgaliais globos įstaigos gyventojais. Analizuojant tyrimo duomenis buvo galima pastebėti, kad beveik visi tyrimo dalyviai yra linkę lyginti save su kitais globos įstaigos gyventojais. Tokią elgesio strategiją išaukštinant save per lyginimą su kitais galima vertinti kaip tapatumo (re)konstravimo būdą: dažniausiai informantai analizuodavo, kieno geresnė sveikatos būklė, didesni gyvenimo pasiekimai, ką dažniau aplanko vaikais ar anūkai ir pan. Kartais pats šeimos buvimo faktas būdavo vertinamas kaip privalumas – „*aš šeimą turiu, o ta vargšė viena gyvena, nieko neturi, kaip pirštas viena*“ (Zofija, 77 m.). Kai kuriais atvejais informantai sąmoningai vengia draugystės kūrimo su fizinę ar protinę negalią turinčiais globos įstaigos gyventojais:

Man ir graudu, ir baisu tuo pačiu, kai matai, sėdi moteris vežimėly, šneka su sienom, nei vaikus pažįsta, nei pati gal žino, kur yra, ją slaugutės ir maitina, ir pampersus keičia, jinai jau pati nieko daryt negali, nei valgyt, nei apsitarnaut, nieko <...> nu jai jau 90 metų, tai ir pasimaišęs protelis (Janina, 72 m.).

Panašu, kad ligotų ir neįgalių kitų gyventojų matymas skatina informantus susimąstyti apie jų pačių sveikatos būklę: kai kada šios mintys stiprina jų pasitikėjimą savimi – kad jiems dar nėra taip blogai, tačiau kartais kelia nerimą – net jei šiuo metu informantas jaučiasi sąlyginai gerai, ateityje jo sveikata gali blogėti. Tokia izoliacija ir atsiribojimas nuo silpnesnių globos įstaigos gyventojų, tikėtina, tarnauja kaip būdas apsaugoti ir sustiprinti savo pačių tapatumą. Kartais bandymas save pakylėti turi ir neigiamų senatvės atžvilgiu nuostatų, pavyzdžiui, kelios tyrimo dalyvės teigė, kad daugiausiai bendrauja su įstaigos personalu, tačiau bendravimo su kitais gyventojais įstaigoje vengia, nes „*čia tik senės suvaikėjusios guli*“ (Elena, 66 m.), arba „*kokie jau čia draugai, kad aš nieko bendro su šitais ligoniais neturiu*“ (Elžbieta, 67 m.).

Nostalgija „seniems geriems laikams“. Nostalgija ir mąstymas apie senus gerus laikus buvo pastebimas daugelio tyrimo dalyvių pasakojimuose. Ši nostalgija pasireiškėdavo įvairiose gyvenimo srityse: tiek kalbant apie užimtumą („*nekuria jau nei tokių dainų kaip anksčiau, nei tokių knygų rašo*“ (Filomena, 80 m.), tiek apie požiūrį į vyresnio amžiaus asmenis („*anksčiau užleisdavo visur seną, gerbdavo, dabar tai tik tu dink iš čia*“ (Stanislovas, 79 m.), tiek apie žmonių tarpusavio santykius ir vertybes („*gyvena nesusuituokį dabar, sakau, „Tai ko zaksan nekvietai tos savo mergaitės?“*, o jis man, „*Tai*

dar spėsime, dar pagyvent sau norim“, o ką gi, dabar, kiek matau, visi taip daro“ (Vladislavas, 91 m.).

Gražios praeities (jaunystės) ir pesimistiškos dabarties bei ateities (senatvės) supriešinimas informantų prisiminimuose pasireiškia jaunystės idealizavimu romantizuojant sovietinę santvarką: „*prie ruso buvo geriau, tada ir darbus visi turėjo, ir dirbo visi, ir užsidirbo, ir butus visiems dalino, o kas dabar? <...> Tik pensiją vis mažina*“ (Zofija, 77 m.) Takoskyra dabar *tada* ir dabar yra ypač žemesnės socialinės klasės tyrimo dalyvių pasakojimuose: „*tada rūpinosi paprastu žmogumi, dabar tai viskas tik ponam, kad tik ponam geriau būtų, o iš tavęs ir paskutinį kąsni atims ir marškinius*“; „*tada buvo ir tvarkos daugiau, ir drausmės, ir pagarba buvo žmogui, o dabar? Nieko, nieko neliko*“ (Stanislovas, 79 m.). Toks senų gerų laikų ir nepatrauklios dabarties supriešinimas nulemia tiek senatvės nuvertinimą („*niekam čia mūsų [vyresnio amžiaus asmenų] nereikia*“ (Stanislovas, 79 m.), tiek pesimistinę ateities vertinimą: „*maža ta Lietuvėlė mūsų, neliks nei pėdsako, nei nieko. Nesirūpina valdininkai nei jaunom šeimom, nei senais žmonėm, tai ir bėga visi iš čia*“ (Elena, 66 m.). Toks senatvės ir savo ateities nuvertinimas susijęs su žema tyrimo dalyvių saviverte: senatvė matoma kaip pasyvus laikotarpis, kai geriausi metai yra praityje, o ateityje nieko gero nebus.

Meistriškumas apima tam tikrą sritį, kurioje tyrimo dalyviai laiko save nepralenkiamais. Dažniausiai ši sritis būna susijusi su tam tikru pomėgiu (pavyzdžiui, mezgimas ar skaitymas) arba įgūdžiu (pavyzdžiui, sodininkystė, medžio darbai). Viena tyrimo dalyvė (Birutė, 75 m.) minėjo per visą gyvenimą sukaupusi nemažai receptų ir patarimų, kaip palaikyti ar stiprinti sveikatą. Patarimai ir pagalba sveikatos sutrikimui turintiems globos įstaigos gyventojams buvo svarbus jos pasakojimo aspektas. Gebėjimas padėti, suteikto patarimo teigiamas įvertinimas ir efektyvumas tarnavo kaip savo asmeninio vertingumo sustiprinimo būdas:

Man skųsdavosi visą laik [bloko kaimynės vardas], kad oi, spaudimas mano šokinėja, jetus kaip šokinėja, nei vaistai kokie padeda, nei ką, tik sėdžiu ir jaučiu, kaip širdis lapatuoja. Sakau, „O voneles su actu ar bandei daryt?“, „Ne, nebandžiau“, „Nu, sakau, tai rašykis tada“ <...> nu ir susitvarkė tos jos problemos, vaikšto laiminga, sako, „Oi ačiū tau, ką aš be tavęs būčiau darius“ [juokiasi]. Aš daug kam esu taip padėjęs, mano visi patarimai, viskas, viskas pas mane iš gamtos yra, patikrinta, išbandyta ir padeda tikrai ne ką blogiau nei visos tos chemijos.

Kitos tyrimo dalyvės pasakojime (Olga, 74 m.) labai svarbus mezgimo įgūdis. Ji dažnai keičiasi mezgimo raštais su kitomis mezgančiomis

moterimis, nuolat stengiasi sugalvoti įdomesnius, įmantresnius mezgimo raštus:

Aš mezgiau visą gyvenimą, ir čia atsikėlus visus apmezgiau. Artėja socialinės darbuotojos gimtadienis, labai miela moteris, aš va jai mezgu šaliką, pas ją dabar toks mažutis, visai nešiltas. Pas mane giminėj visi mezgė, siuvo, mes auksarankiai tikri, čia nesigiriant (juokiasi).

Šios moters pasakojime išryškėja ne tik mezgimo pomėgio svarba, tačiau ir noras šį įgūdį puoselėti, išmokyti jo kitus žmones: „*man ir sako, „Vis aš niekaip nesuprantu, kaip tu tą nuleidimą taip gražiai padarai“*“, sakau, „*Sėsk, parodysiu*“ <...> *taip va pasėdėjom, arbatos pagėrėm, pasimokėm (juokiasi)*“. Meistriškumo jausmas suteikia galimybę pasipuikuoti savo gebėjimais, teigiamai veikia asmens reikalingumo jausmą ir savivertę.

Negalėjimas panaudoti turimų įgūdžių arba jais pasidalinti tuo tarpu lemia nerimo, liūdesio jausmus. Juozas (87 m.), visą gyvenimą dirbęs staliumi, pasakojo, kad turi sukaupęs nemažai baldų dekoravimo pavyzdžių, kuriuos norėtų perduoti savo vyriausiam anūkui, tačiau „*jam matomai nelabai įdomu, jis kai čia ateina, sėdi pastoviai nosį įkišęs į tą savo telefoną*“. Šis pavyzdys atskleidžia tyrimo dalyvio frustraciją tiek dėl negebėjimo sukurti kontakto su anūku, tiek dėl galimybės praktikuoti turimus gebėjimus stokos: anūkas turi kitų pomėgių, o globos įstaigoje medžio darbų užsiėmimai nevykdomi.

B) Sąlygos, kurioms esant kategorijų šeima pasireiškia ir kinta. Tyrimo dalyvių savęs vertinimas, savimonė susijęs su daugeliu veiksnių. Vieni aspektai ar gyvenimo patirtys gali tarnauti kaip pasididžiavimo šaltinis, pavyzdžiui, tremties patirtis, tam tikrų įgūdžių turėjimas, įgytas išsilavinimas ar užimamos pareigos, kitos patirtys gali skatinti neigiamą savęs vertinimą, pavyzdžiui, neigiamas visuomenės požiūris į senatvę ir vyresnio amžiaus asmenis. Savęs teigiamas ar neigiamas vertinimas kinta gyvenimo eigoje tiek dėl asmeninių patirčių, tiek dėl platesnio socialinio ir ekonominio konteksto (pavyzdžiui, istorinių politinės santvarkos pokyčių, šiuo metu vyriausybės vykdomos socialinės politikos).

C) Pokyčio pasekmės. Savęs vertinimo pokyčiai susiję su prasme, kuri suteikiama patirčiai. Pavyzdžiui, tremtinio statusas ir tremties patirtis vertinami kaip ypatingas gyvenimo įvykis ir stiprina asmens svarbumo, ypatingumo jausmą. Buvimas vyresnio amžiaus asmeniu, tuo tarpu, yra nevienprasmėškai vertinamas pokytis – priklausomai nuo suteikiamos prasmės gali būti akcentuojami arba šio pokyčio privalumai, arba trūkumai. Informantų, kurie vertina savo patirtį ar statuso pokytį neigiamai, pasitenkinimo gyvenimu ir optimizmo dėl ateities lygis buvo žemesnis.

D) Kategorijų šeimos ryšys su kitomis kategorijomis. Ši kategorijų šeima glaudžiai siejasi su visomis tyrimo kategorijomis, ji apima tai, ką tyrimo dalyviai linkę papasakoti, atkleisti apie save, kaip pristato save pasauliui. Persikėlimas į globos įstaigą ir su senėjimu susiję pokyčiai veikia tyrimo dalyvių savęs suvokimą ir kai kuriais atvejais reikalauja jų apibrėžti iš naujo, nes šios patirtys sukelia unikalius iššūkius savimonei ir turėtam statusui.

4.2.2 Socialiniai santykiai ir prieraišumas

A) Kategorijų šeimos apibrėžimas ir charakteristikos. Tyrimo dalyvių gyvenimo istorijų analizė atskleidžia, kad socialiniai santykiai yra viena svarbiausių kategorijų šeimų, kuriai daug dėmesio skiriama kiekvieno pasakojimo metu. Socialinių santykių kategorijų šeima sudėtinė ir įvairi: bendravimo partneriu gali būti tiek gyvas asmuo, pavyzdžiui, šeimos narys arba globos įstaigos socialinis darbuotojas, tiek gyvūnas, pavyzdžiui, globos įstaigos kieme lesinami balandžiai, tiek jau miręs šeimos narys. Socialiniai santykiai apima jau turimų ryšių pokyčius ir palaikymą arba naujų ryšių kūrimą.

Esami ryšiai dažniausiai apima santykius su šeimos nariais ir giminaičiais, rečiau – su draugais, turėtais gyvenant bendruomenėje. Ryšys su šeima gali būti realus – palaikant kontaktą telefonu ar šeimos narių vizitų į globos įstaigą metu arba įsivaizduojamas, kai šeimos narys jau yra miręs. Tokiu atveju puoselėjamas santykis yra vienpusis, vykstantis per įsivaizduojamus pokalbius su šiuo asmeniu, maldas už jį globos įstaigos koplytėlėje ir pan. Nauji socialiniai ryšiai apima kontaktus, atsirandančius po persikėlimo į globos įstaigą – tai santykiai su kitais globos įstaigoje gyvenančiais vyresnio amžiaus asmenimis ir globos įstaigos personalu.

Santykiai su vaikais. Analizuojant gyvenimo istorijas buvo galima pastebėti, kad su biologine šeima (sūnumis ir dukromis) vyresnio amžiaus asmenų bendravimas po persikėlimo į globos įstaigą tampa retesnis. Pastebėtina, kad retėjantis santykis nėra išskirtinai persikėlimo į globos įstaigą pasekmė: nemažai tyrimo dalyvių minėjo, kad vaikams suaugus, susiradus darbus ir sukūrus šeimas, santykis tapo retesnis. Po persikėlimo į globos įstaigą retėjantis santykis tapo dar retesnis dėl geografinio atstumo, nes dažnu atveju globos įstaiga, kurioje gyvena globojamas vyresnio amžiaus asmuo, yra kitame mieste.

Atvejais, kai informantą šeimos nariai lankydavo kelis kartus per savaitę šio tyrimo kontekste buvo reti ir dėl to išskirtiniai, ir šį išskirtinumą suprasdavo ir patys informantai: „*mane bent po kokius 3-4 kartus savaitėj lanko, tai visi stebisi, kad taip dažnai, čia gi būna, atveža, palieka ir neprishišauksi*“ (Marija, 89 m.). Kitais atvejais kontaktas su globos įstaigoje gyvenančiu vyresnio amžiaus asmeniu labiau priminė pareigos atlikimą, apsiribojantį instrumentine pagalba – vaikai atveža maisto, drabužių, nuperka vaistų. Beveik visi tyrimo dalyviai minėjo, kad vaikai stengiasi juos aplankyti bent jau per didžiąsias šventes, gimimo dieną, jei neišeina, bent jau paskambinti telefonu.

Informantų pasakojimuose po persikėlimo į globos įstaigą retėjantis santykis su šeimos nariais dažnai racionalizuojamas jų užimtumu arba dideliu geografiniu atstumu tarp vaikų gyvenamos vietos ir globos įstaigos, kurioje gyvena vyresnio amžiaus asmuo:

Jisai [sūnus] turi savo šeimą dabar, namai prižiūrēt reikia, pas juos paskola namui paimta, mašinai, viską, tikrai ir to laiko nėra tiek <...> jisai architektas, daug labai užsakymų daro, kad daugiau uždirbt, niekam šiais laikais nēr lengva (Zofija, 77 m.).

Geografinio atstumo tarp vyresnio amžiaus asmens ir jo šeimos narių poveikis santykio dažnumui ir intensyvumui ypač ryškus tais atvejais, kai šeimos nariai gyvena užsienyje: „*ką ten pribendrausi labai, kai jie ten už jūrų, marių*“ (Elžbieta, 67 m.). Galima pastebėti, kad dauguma vyresnio amžiaus asmenų ryšio su biologinės šeimos nariais silpnėjimą ir retėjimą priima kaip savaime suprantamą dalyką senatvėje (tiek dėl geografinio atstumo, tiek dėl šeimos narių užimtumo) ir nesiima jokių priemonių patys inicijuoti kontakto.

Jiem [sūnums] yra darbai, yra jau šeimos jų pačių, kiti visai dalykai galvoj ir čia normalu yra, reikia šeimą aprūpint, vaikus išmokslint, mes gi viską tą patį kaip jie perėję esam, o trys vaikai išlaikyt iš vienos algos čia ne juokas <...> kada gali, tada atvažiuoja, aš tikrai nereikalauju ir neprikaišioju (Filomena, 80 m.).

Nors socialinio tinklo siaurėjimas ir kontaktų intensyvumo ir dažnumo retėjimas priimamas kaip natūrali senatvės dalis, visgi yra atvejų, kai vyresnio amžiaus asmenys retėjant kontaktui patys ima inicijuoti santykį. Dažniausiai šiame tyrime dalyvavusių informantų naudojama komunikacijos su šeimos nariais forma buvo bendravimas telefonu, kurį tyrimo dalyviai labai vertino: „*ačiū Dievui, kad jie [telefonai] yra <...> neįsivaizduoju, kaip žmonės anksčiau be jų gyveno*“ (Filomena, 80 m.). Turint omenyje geografinį atstumą tarp globos įstaigoje gyvenančio vyresnio amžiaus

asmens ir jo šeimos narių, telefonai tapdavo pagrindine, o kai kuriais atvejais ir vienintele priemone išlaikyti ryšį su šeimos nariais. Tais atvejais, kai šeimos nariai gyvena užsienyje – skambučiai telefonu buvo retesni dėl kainos, tačiau populiarius bendravimo būdas buvo atvirukų siuntimas ir laiškų rašymas. Eleonoros (93 m.) teigimu, popierinis laiškas yra pranašesnė bendravimo forma nei elektroninis laiškas ar pokalbis telefonu: „*visai kitas jausmas yra, kai tu gauni tau adresuotą laišką, matai rašyseną, jauti popierių*“.

Tyrimo dalyvių pasakojimuose labai svarbūs anūakai ir proanūakai, tiek jau suaugę, tiek ir tie, kurių dar nėra: „*mano anūkėlė vyriausioji laukiasi, labai laukiu, kada gims, sakė, ant dienų jau turi būt*“ (Birutė, 75 m.). Analizuojant tyrimo duomenis galima pastebėti, kad nors artimas santykis su anūkais yra trokštamas ir vertinamas, kontakto dažnumas ir intensyvumas susiję su santykiu su tėvų (tyrimo dalyvių vaikų) karta: „*aš nematau jų [anūku] dažnai <...> jeigu tėvas ateina [aplankyti], tai ir vaikus su savim atsiveda*“ (Olga, 74 m.). Kitaip nei vaikų atveju, retas kontaktas su anūkais nebuvo vertinamas kaip nuoskauda, tačiau racionalizuojamas buvo taip pat – dideliu geografiniu atstumu arba užimtumu. Jeigu anūakai buvo mokyklinio amžiaus – kad jiems reikia eiti į darželį ar į mokyklą, kad jie turi daug popamokinės veiklos, jei anūakai jau būdavo suaugę – kad studijuoja, turi darbą, reikia rūpintis savo šeima:

Kai jinai [14 metų amžiaus anūkė] auga, jinai vis labiau užimta darosi, pas ją daug labai veiklos ir su draugais, ir po mokyklos, mes dabar beveik jau ir nesimatome<...> kai jie paaugliai viskas keičiasi, ten jau aišku prasideda ir meilės, ir egzaminai, ir universitetas tuoj bus, kiti visai rūpesčiai.

IR

Aš jam [informantės 21 metų amžiaus anūkas] dažnai skambinu, mes kalbamės, bet jis ir savo gyvenimą turi, darbas, šeima, viskas, dabar dar ir su mašina problemos <...> jis turi savo gyvenimą irgi (Filomena, 80 m.).

Kartais santykis su anūku gali būti silpnas tiek dėl skirtingų pomėgių, tiek dėl anūko pastangų stygiaus. Nors retas kontaktas ir pojūtis, kad „*kalbos bendros nerandi*“ (Juozas, 87 m.) su anūkais sukelia liūdesio ir nepasitenkinimo jausmus, tyrimo dalyviai ir šiuo atveju nėra linkę stengtis palaikyti santykius. Tokiu atveju retas kontaktas su anūkais nėra racionalizuojamas kaip jų užimtumo pasekmė, jis priimamas kaip skirtumo tarp kartų natūrali išdava.

Aš ją [anūkę] matau gal du kartus per metu ir man kažkaip nėra jausmo, kad jinai su manim nori laiką leisti, nepanašu, kad jai įdomus išvis mano

gyvenimas, mes kai susitinkam, tik aš klausiu kaip jos gyvenimas, kaip draugai, kaip sekasi, labai toks į vienus vartus tas pokalbis (Olga, 74 m.).

Šie pavyzdžiai, viena vertus, rodo tyrimo dalyvių nepasitenkinimą ir frustraciją galimybių palaikyti artimą ryšį su šeimos nariais neturėjimu, kita vertus, rodo pasyvų susitaikymą su silpstančiais santykiais. Silpstantis santykis tiek su vaikais, tiek su anūkais priimamas kaip savaime suprantamas dalykas, o patys informantai dažniausiai nebando inicijuoti kontakto, nes bijo pasirodyti per daug reiklūs dėmesiui arba nenori trukdyti: „*pas juos [vaikus] savos problemos, ką aš ten maišysiuos*“ (Elena, 66 m.).

Kaip unikali bendravimo su anūkais kliūtis yra senelio negalėjimas palaikyti ryšio su anūkais, nes jie nekalba lietuviškai: tyrimo dalyvio duktė yra ištekėjusi už prancūzo ir gyvena Prancūzijoje ir dukros vaikai kalba tik prancūziškai: „*jie nei žodžio lietuviškai turbūt nemoka, čia baisu yra, kaip gali lietuvis lietuviškai nemokėt*“ (Vytautas, 82 m.). Šis tyrimo rezultatas atspindi ir migracijos poveikį šeimai – šeimos nariai gyvena atskirai, neretai juos skiria ne tik geografinis atstumas, bet ir kalbos barjeras, kultūros skirtumai.

Kalbant *apie santykius su sutuoktiniu*, galima pastebėti, kad beveik visi tyrimo dalyviai buvo arba išsiskyrę, arba jų sutuoktiniai buvo mirę. Įdomu tai, kad moterų pasakojimuose apie sutuoktinį bei santykius su juo vyras, net jei buvo teigiama, kad santykiai su juo buvo geri, dažniausiai minimas tik probėgšmais. Suprasti, kad informantė buvo ištekėjusi, galima tik iš trumpų pasisakymų kaip „*vyrą susiradau, ištekėjau*“ (Birutė, 75 m.) arba apie sutuoktinį apskritai nėra kalbama, pirmą sykį gyvenimo istorijoje jis paminimas tik moteriai tapus našle: „*vyras mano jau senai miręs*“ (Genutė, 94 m.). Kai kuriuose informančių pasakojimuose apie santykius su sutuoktiniais buvo kalbama šiek tiek išsamiau, bet buvo galima pastebėti, kad tas dažniau buvo daroma, kai santykiai buvo prasti: vyrai smurtaudavo arba piktnaudžiaudavo alkoholiu, tad pasakojimo išsamumą galima sieti su noru išsikalbėti, pasiguosti, arba galbūt paaiškinti situaciją, nes minimu laikotarpiu skyrybos būdavo gan retas reiškinys.

Vyrų informantų pasakojimuose apie sutuoktines kalbama šiek tiek išsamiau, nors pateikiama informacija dažniausiai apsiriboja pasakymu, kur susipažino su žmona, kada susituokė ir toliau kalbama apie bendrą ūkį. Išsamiau apie žmoną kalba tik vienas tyrimo dalyvis (detaliai papasakoja ir kaip susipažino, ir kaip mergino būsimą žmoną, kur vyko vestuvės). Analizuojant santykius su sutuoktiniais buvo galima pastebėti, kad neretai sutuoktinis miręs (arba su juo išsiskirta) ganėtinai seniai, pavyzdžiui, viena tyrimo dalyvė paminėjo, kad jos vyras miręs jau 15 metų ir daugiau apie jį

beveik nieko nepasakė. Tuo tarpu vyras, kuris pasakojimas apie žmoną buvo išsamus, jos neteko prieš dvejus metus, tad netektis patirta prieš sąlyginai trumpą laikotarpį. Remiantis šiais pastebėjimais galima daryti prielaidą, kad tyrimo dalyviai, kurie neteko sutuoktinių prieš ilgesnį laiko tarpą, nėra linkę išsamiau apie juos pasakoti, nes šis santykio pokytis galbūt nebėra toks reikšmingas šiandieninei situacijai.

Santykiai su globos įstaigos personalu. Po persikėlimo į globos įstaigą vyresnio amžiaus asmenys ne tik patiria jau turimų socialinių ryšių pokyčius, tačiau turi galimybių ir kurti naujus kontaktus. Kaip viena iš naujų santykių kūrimo krypčių informantų pasakojimuose dažnai buvo įvardijami globos įstaigos darbuotojai. Visi tyrimo dalyviai įstaigos darbuotojus, nepriklausomai nuo turimo santykio ir požiūrio į juos, vertino kaip „*neišpasakyto gerumo*“ (Olga, 74 m.) žmones, kurie visada yra pasiruošę padėti, išklaudyti, pasikalbėti. Kiekvieno pasakojimo metu buvo justai, kad darbuotojų (ypatingai socialinių darbuotojų, slaugių) darbas buvo vertinamas kaip sunkus, „*ne kiekvienam tinkantis*“ (Elena, 66 m.), reikalaujantis „*ne tik galvos, bet ir širdelės*“ (Genutė, 94 m.), o personalo pastangos padėti gyventojams labai vertinamos.

Analizuojant gyvenimo istorijas buvo galima pastebėti, kad kiekvienas tyrimo dalyvis turi savitus santykius su globos įstaigos darbuotojais. Didžioji dalis informantų vadino darbuotojus savo geriausiais draugais, su kuriais galima pakalbėti ne tik apie darbą, bet ir apie gyvenimą. Tokiais atvejais globos įstaigos darbuotojai buvo matomi ne tik kaip globos paslaugų teikėjai ir organizatoriai, bet ir kaip patikėtiniai, emocinės paramos šaltinis. Anelė (83 m.) pasakojo, kaip jos draugystė su socialine darbuotoja tęsėsi ir po darbuotojos išėjimo į pensiją:

[Darbuotojos vardas] toks geras žmogus, angelas, sakyčiau, ne žmogus, jinai man ir įsikurt čia padėjo ir žmonėm, kurie mano geriausi draugais dabar supažindino <...> dabar jau pensijoj jinai, bet aplanko mane kas mėnesį, mes ir telefonu pasikalbam su ja.

Kita dalis tyrimo dalyvių globos įstaigos personalą buvo linkę vertinti atsargiai – kaip žmones, kurių darbas yra teikti paslaugas, todėl pernelyg artima draugystė gali būti nepriimtina. Šie informantai laikė darbuotojus savo draugais, tačiau bendravimas su jais pasižymėjo tam tikru socialinės distancijos pojūčiu. Pagrindine darbuotojų pareiga šie informantai laikė įvairius buitines darbus (skalbimas, patalpų tvarkymas, maisto ruošimas), todėl bandymus bendrauti su darbuotojais asmeninio pobūdžio klausimais, ypač, kai jie būdavo užsiėmę, vyresnio amžiaus asmenys suprasdavo kaip trukdymą darbuotojams atlikti tiesiogines savo pareigas:

Nu labai iš tikrųjų šaunios moterys, gera su jom pasikalbėt, ir apie sveikatą, ir apie gyvenimą <...> jos darbo daug nudirbt turi, nēr čia laiko su visais pasikalbėt, nesinori trukdyt kitą kartą (Elžbieta, 67 m.)

Šiuo atveju informantų santykiai su globos įstaigos darbuotojais buvo draugiški, tačiau pats darbuotojas buvo suprantamas kaip profesionalas, teikiantis paslaugas, todėl santykyje su juo buvo išlaikomas tam tikras nuotolis: *jie neturės kada dirbt, jeigu šnekėsis visą dieną su mumis (Birutė, 75 m.)*. Draugiškas santykis su darbuotojais ir jo svarba buvo minimi visuose pasakojimuose, tik vienos tyrimo dalyvės teigimu „*personalas dirba savo darbą, persimeti vienu kitu žodžiu ir viskas*“ (Aldona, 65 m.). Ši informantė vertino globos įstaigos darbuotojus, viena vertus, kaip gerus ir paslaugius žmones, kita vertus, teigė, kad jų toks darbas, jei jie nebūtų geri ir paslaugūs, jie nedirbtų globos įstaigoje.

Galima pastebėti, kad santykio su globos įstaigos darbuotojais intensyvumas ir atvirumas susijęs su komforto jausmu globos įstaigoje – kuo laisviau ir kuo labiau patenkintas gyvenimu jaučiasi vyresnio amžiaus asmuo, tuo geresni ir artimesni jo santykiai su personalu, ir atvirkščiai. Pasyvesni, uždaresni tyrimo dalyviai arba vengė kontaktų su personalu arba santykyje išlaikė tam tikrą atstumą, manydami, kad nedera pernelyg artimai bendrauti su darbuotojais.

Kiti globos įstaigos gyventojai. Neretai pirmas dalykas, kurį pastebi vyresnio amžiaus asmenys po to, kai persikelia į globos įstaigą, yra nuolatinis kitų žmonių buvimas: „*aš supratau, kad niekada viena negalėsiu pabūt*“ (Albina, 75m.). Nuolatinis kitų žmonių buvimas toje pačioje patalpoje yra buvo vertinamas nevienareikšmiškai. Buvo pastebėta, kad kai kuriuos tyrimo dalyvius, ypač tais atvejais, kai iki persikėlimo į globos įstaigą jie gyveno visiškai vieni arba turėjo sveikatos problemų, dėl kurių buvo reikalinga intensyvesnė priežiūra, pats faktas, kad jis nebėra vienas, veikė raminamai: „*visada kažkas yra šalia, ar krisi, ar ką, vis kažkas padės, pamatys <...> ne tai kaip kaime, ten kaimynka mano artimiausia už trijų kilometrų, jau net jeigu ir šauksies, negirdės*“ (Birutė, 75 m.).

Kitus tyrimo dalyvius, priešingai, nuolatinis bruzdėjimas globos įstaigoje neramino ir vargino, kėlė jausmą, kad yra per daug žmonių ir trūksta erdvės: „*viskas užsėsta pastoviai, nėra kur vienam pabūt, prie tualetų eilė, prie maisto eilė*“ (Aloyzas, 72 m.). Tokiais atvejais informantai vengdavo būti viešo susibūrimo vietose ir atsiskirdavo užsidarydami kambariuose, iš kurių išeidavo tik pasivaikščioti ar sudalyvauti laisvalaikio užimtumo veiklose. Tokia saviizoliacija gali reikšti bandymą išsaugoti privatumą. Vis tik šio tyrimo kontekste informantų, kuriems privatumas ir asmeninės erdvės

turėjimas kėlė nepatogumų, buvo mažuma – tuo skundėsi tik trys informantai. Julijonos (77 m.) teigimu, tai, kad kartais reikia palaukti, kol atsilaisvins dušas, ar kol ateis eilė pasiimti maistą yra natūralus gyvenimo su kitais žmonėmis aspektas: *aš gausioj šeimoj esu augus, man čia išvis jokia ne bėda <...> tai jeigu namuose tu nori į tualetą ir ten kažkas yra jau, tai ir palauki, ko čia tragediją daryt?*

Nepaisant sunkumų, su kuriais susidūrė kai kurie tyrimo dalyviai, keletas informantų minėjo, kad savo geriausius draugus surado globos įstaigoje.

Mes pasišnekam su ja ir apie gyvenimą, ir apie vaikus, mane iš pusės žodžio supranta jinai, atrodo <...> aš jai eilėraščių, jinai man pirštines, ir anūkui mano tapkytes numezgė, nu tiesiog nuostabi moteris, nežinau, kaip čia taip gavosi, bet džiaugiuos labai, kad ją turiu (Birutė, 75 m.).

Pastebėta, kad kai kurie vyresnio amžiaus asmenys džiaugiasi paviršutiniškais kontaktais „pasikalbėjimais koridoriuje“ (Aldona, 65 m.), jie nenori įsipareigojančių santykių ir neliūdi, jei neturi draugų nei tarp personalo, nei tarp kitų gyventojų. Toks savanoriškas atsiskyrimas kalbant apie socialinius santykius buvo asmeniui būdingas bruožas dar prieš persikeliant į globos įstaigą:

Aš kažkaip visada labiau viena, su savim, man yra keli žmonės, su kuriais pasikalbu lauke ir man užtenka, aš čia nei kažkokių draugysčių didelių ieškau, nei vyro ieškau, taip man geriau <...>aš išeinu laukan, balandžius palesinu, ten dar kita moteris ateina, tokia [vardas], tai mes palesinam balandžius kartu, apie gyvenimą, viską pasišnekam, tai man daugiau nieko ir nereikia (Albina, 75 m.)

Kalbant apie santykius su kitais gyventojais, galima pastebėti, kad tyrimo dalyviai turi ypatingus santykius su **kambario draugu**. Šio tyrimo kontekste septyni tyrimo dalyviai gyveno kambarielyje ne vieni. Analizuojant duomenis buvo galima pastebėti, kad kambario draugas dažnai vertinamas kaip naudingos informacijos turintis asmuo, galintis suteikti daugiau informacijos apie gyvenimo globos įstaigoje ypatumus: supažindinti su fizine aplinka, dienos režimu, personalu, užimtumo ir taisyklėmis. Kambario draugo buvimas suteikia tam tikrą saugumo jausmą: *yra žmogus, kuris žino, kas čia ir prie ko, kur ką reikės, nuves, parodys* (Elžbieta, 67 m.).

Gyvenimas su kambario draugu turi nemažai privalumų: jis suteikia saugumo jausmą dėl žinių, kurias turi apie globos įstaigą, supažindina su fizine globos įstaigos aplinka, formaliomis ir neformaliomis taisyklėmis. Neretai šalia personalo būtent kambario draugas yra pirmasis socialinis kontaktas persikėlus į globos įstaigą. Kita vertus, kaip nurodo informantai, kambario draugas yra visiškai svetimas žmogus, su kuriuo reikės dalintis

nedidele erdve, todėl svarbu kaip įmanoma greičiau atrasti „bendrą kalbą“ siekiant išvengti konfliktų ateityje.

Aišku sunku buvo iš pradžių, kas mes viena kitai, svetimos visiškai moterys, tai mes kalbėjomės, ką kuri kada daro, kaip ką, kad netrukdyt viena kitai <...> pas ją, pavyzdžiui, ateina sūnus šeštadieniais, tai mes taip susitarę esam, kad kai jis ateina, aš einu kažkur pasivaikščiout ar pas [bloko kaimynės vardas] arbatos kažkur pagert, kad nemaišyčiau jiems <...> čia kaip ir visur gyvenime, kalbėt reikia, tartis, kad visiems gerai būtų (Janina, 72 m.)

Šios tyrimo dalyvės teigimu, gyvenant su kambario draugu labai svarbus atvirumas, gebėjimas rasti kompromisą, kuris tenkintų abi puses: *kai tu gyveni su kitu žmogum, tu natūraliai nebegali radijos visu garsu pasileist ar televizorių žiūrėt, nes tu trukdysi, o reikia, kad gerai abiem būtų*. Kitaip nei kuriant santykius su kitais globos įstaigos gyventojais, santykis su kambario draugu ta tikra prasme yra duotybė, jo nereikia specialiai inicijuoti, dėl to ką tik į globos įstaigą persikėlęs vyresnio amžiaus asmuo neretai bando susidraugauti pirmiausiai su kambario draugu. Penkiems iš septynių informantų, kurie gyveno kambaryje ne vieni, kambario draugas tapo geriausiu draugu – *mes viską kartu darom* (Janina 72 m.). Viena tyrimo dalyvė minėjo esantis nepatenkinta santykiu su moterimi, su kuria gyvena ir sakė, kad jų nesieja jokie ypatingi ryšiai: *draugužė nelabai įdomi, kad būtų jinai galėtum apie ką nors pasikalbėti su ja, bet ką, su ja nieko nepasikalbėsi. Apie nieką su ja nepasikalbėsi, nei apie politiką, nei apie gyvenimą, apie nieką* (Marija, 89 m.).

Visgi nepaisant bendrų interesų stokos, informantės teigimu, nors kaimynė ir nėra įdomi pašnekovė, ji „širdį turi gerą“: *jinai mane pasivaikščiout išveda, nes aš po savo insulto nesiorientuoju visai, nesam mes kad draugės, bet rūpinamės viena kita*.

Globos įstaigos darbuotojai vertinami ne tik dėl to, kad suteikia kasdienę pagalbą, supažindina su taisyklėmis ir tvarka, tačiau kai kuriais atvejais ir padeda susirasti draugų informantams, kurie jaučiasi vieniši arba turi ribotas galimybes patys susirasti draugų. Šio tyrimo kontekste buvo paminėti du tokie atvejai. Pirmuoju atveju, socialinė darbuotoja informantė, kuri jautėsi vieniša, supažindino su kitame bloke gyvenančia moterimi, nes jos abi mėgo megzti:

Aš tokia laiminga buvau, kai mane su [kitos gyventojos vardas] supažindino <...> mes kartu mezgam dabar, dalinamės schemom, dovanojamės mezginiiais, aš va kojines numezgiau jos sūnui, jinai man

kepurę žieminę <...> jinai kitam pastate gyveno, tai mes ir susipažinę nebūtume, kad ne socialinė (Zofija, 77 m.).

Kitas, mažiau sėkmingas personalo pagalbos pavyzdys buvo dviejų moterų, turinčių panašią negalią (išsėtinę sklerozę) supažindinimas. Šiuo atveju moterys netapo draugėmis dėl skirtingos ligos raiškos – viena moteris (tyrimo dalyvė) buvo dar sąlyginai geros sveikatos, o kita dėl ligos sunkiai kalbėjo. Informantė buvo dėkinga globos įstaigos darbuotojams už pastangas, tačiau situacija ją labai nuvylė:

Aš kalbėt noriu su ja, o jinai sėdi nejudėdama, užmerktom akim ir ignoruoja mane. Mes du kartus gal buvom susitikę ir daugiau nebandėm, jai kalbėt sunku buvo dėl ligos, tai nelabai nenorėjo, matyt, sėdi užsimerkus ir viskas <...> nu bet jai 92 metai buvo, tai viską ir pasako (Aldona, 65 m.).

Šie du pavyzdžiai rodo, kad netgi su globos įstaigos darbuotojų pagalba kai kuriems tyrimo dalyviams gali būti sudėtinga užmegzti prasmingus tarpusavio ryšius.

Kaip svarbus santykių aspektas duomenų analizės metu išryškėjo **vienpusis santykis** – tai tyrimo dalyvių santykiai su mirusiais šeimos nariais arba su gyvūnais. Kai kurių tyrimo dalyvių gyvenimo istorijose buvo galima matyti, kad jiems svarbu puoselėti ryšį su jau mirusiu vyru, žmona, draugais. Ypač tais atvejais, kai netektis yra nesena – pavyzdžiui, vienas tyrimo dalyvis prieš dvejus metus neteko žmonos, kita informantė prieš pusmetį neteko artimos draugės – tyrimo dalyviams svarbu melstis, galvoti apie mirusįjį, turėti išsivaizduojamus pokalbius apie tai, ką vienu ar kitu atveju asmuo pasakytų. Keletas tyrimo dalyvių savo kambariuose turėjo sukūrę tarsi mini altorėlius, su mirusio žmogaus nuotrauka ir žvake. Malda tiek kambaryje, tiek Mišių metų koplytėlėse, mintys apie mirusiuosius buvo svarbi šių vyresnio amžiaus asmenų kasdienybės dalis, tikėtina, tarnaujanti kaip sielvarto įveikos, gedėjimo mechanizmas.

Kitas vienpusio santykio pavyzdys galėtų būti santykis su gyvūnais. Santykis tiek su naminiais gyvūnėliais, turėtais gyvenant savo namuose, tiek su beglobiais gyvūnais jau gyvenant globos įstaigoje (benamės katės, šunys, laukiniai balandžiai) žadino reikalingumo, jaukumo jausmą. Kai kurie tyrimo dalyviai išreiškė liūdesį dėl to, kad globos namuose neleidžiama turėti augintinių: *žymiai geriau būtų, jeigu liūdna, apsikabini katinėlį, ir visi vargai nueina (Filomena, 80 m.).* Rūpinimasis beglobiais gyvūnais dažnai buvo ir laisvalaikio praleidimo būdas, ir priemonė kurti santykius su kitais gyventojais, pavyzdžiui, viena informantė minėjo susidraugavusi su moterimi, su kuria kieme lesindavo balandžius.

B) Sąlygos, kurioms esant kategorijų šeima pasireiškia ir kinta.

Socialiniai santykiai yra svarbi kiekvienos gyvenimo istorijos dalis. Platus socialinis tinklas ar dažni socialiniai kontaktai, ypač su šeimos nariais, dažnai tarnauja kaip būdas sustiprinti savo vertę, asmeninio reikalingumo ir svarbos pojūtį, tačiau pasitaiko atvejų, kai artimas asmeninis ryšys nėra siekiamybė ir vyresnio amžiaus asmuo pasitenkina ganėtinai paviršutiniškais ryšiais su aplinkiniais, „pasikalbėjimais koridoriuje“.

C) Pokyčio pasekmės. Remiantis tyrimo duomenimis, galima pastebėti kelias socialinių santykių pokyčių kryptis. Santykio praradimas (nutrūkę ryšiai) yra vienas iš skaudžiausių patyrimų, lemiantis nereikalingumo, izoliacijos išgyvenimus. Tyrimo dalyviai turi priprasti prie naujo bendravimo būdo įstaigoje – namuose jis yra kasdienis, nuolatinis, buitinis, o globos įstaigoje bendravimas yra labiau apribotas laike ir vyksta lankymo valandomis. Bendravimas pasidaro labiau proginis, šeimos nariai aplanko vyresnio amžiaus asmenis per šventes, per gimimo dieną. Ryšio silpnėjimas gali būti aiškinamas geografiniu atstumu, šeimos narių užimtumu. Radikaliausias santykio pokytis yra mirtis, tačiau nepaisant jos, tyrimo dalyviams svarbu išlaikyti santykį su mirusiuoju (per maldas, įsivaizduojamus pokalbius).

Kai kuriais atvejais mažėjant santykio intensyvumui, buvo dedamos pastangos jį išlaikyti – tiek iš vyresnio amžiaus asmens pusės, tiek ir iš jo šeimos narių pusės. Populiariausia ryšio palaikymo priemonė buvo bendravimas telefonu – pokalbiai, kurių metu parodomas dėmesys, išreiškiamas rūpestis. Nesiimant jokių veiksmų silpnėjantis ryšys gali nutrūkti. Galima pastebėti, kad persikėlimas į globos įstaigą susijęs su žymiais vyresnio amžiaus asmens socialinių ryšių pokyčiais: santykis su šeima dėl geografinio atstumo arba dėl šeimos narių užimtumo tampa retesnis, o puoselėti ryšį informantai dažnai neturi galimybių arba nenori pasirodyti pernelyg reiklūs dėmesiui. Ryšių retėjimas daugumos informantų pasakojimuose laikomas savaime suprantamu dalyku.

Nutrūkus ar silpnėjant ilgalaikiams ryšiams su šeima dažnai stengiamasi kurti naujus ryšius su kitais gyventojais arba globos įstaigos personalu siekiant kompensuoti retėjančių ryšių: „*čia tokie pat seneliai kaip ir aš pati [juokiasi], visų bėdos vienodos, vis pasišneki, pasiguodi*“ (Anelė, 83 m.). Nors vieni tyrimo dalyviai sukuria prasmingus socialinius ryšius su kitais globos įstaigos gyventojais arba personalu, kitiems tą daryti sunku net ir su personalo pagalba. Informantai, kurie teigė neturintys draugiško ryšio nei su globos įstaigos personalu, nei su kitais gyventojais, nei su šeimos nariais, jautėsi vieniši ir nereikalingi.

D) Kategorijos ryšys su kitomis kategorijomis. Ši socialinių santykių ir prieraišumo kategorijų šeima yra labai svarbi kiekvienoje gyvenimo istorijoje. Santykis su vaikais ir anūkais ypač svarbus informanto savo vertingumo jausmu užtikrinti – dažnas santykis su šeima yra būdas iškelti save virš kitų globos įstaigos gyventojų. Vyresnio amžiaus asmenys, kurie neturi kontakto su šeima (jo nelanko arba galbūt jis nėra sukūręs savo šeimos) arba šeima jų nelanko tyrimo dalyvių vertinami su gailėsčiu, užuojauta: „*viena kaip pirštas jinai, niekam nereikalinga*“ (Zofija, 77 m.). Gyvybingo ryšio išlaikymas yra ir pasididžiavimo šaltinis, ir tuo pačiu yra suprantamas kaip tam tikra socialinio aktyvumo išlaikymo forma, todėl svarbios bendros veiklos su draugais.

4.2.3 Užimtumas ir laisvalaikis

A) Kategorijų šeimos apibrėžimas ir charakteristikų aprašymas. Ši kategorijų šeima apima vyresnio amžiaus asmenų socialinio aktyvumo ir užimtumo galimybes ir pokyčius gyvenimo eigoje. Užimtumas šio tyrimo kontekste suprantamas tiek kaip darbinis užimtumas (karjera, pasiekimai), tiek kaip formalus globos įstaigos ar neformalios pačių informantų organizuojamos laisvalaikio užimtumo veiklos. Užimtumas, „*turėjimas, ką veikt*“ (Filomena, 80 m.) bendrąja prasme tyrimo dalyvių pasakojimuose labai svarbus, tiek jų psichologinei gerovei – „*kad nesusentum, nebūtum apkiautęs*“ (Birutė, 75 m.), tiek fizinei sveikatai – „*kad nesusentumei anksčiau laiko*“ (Zofija, 77 m.).

Veikla iki persikėlimo į globos įstaigą – namai, šeima, karjera. Galima pastebėti, kad užimtumas iki persikėlimo į globos įstaigą, informantų pasakojimuose dažniausiai siejosi su darbine veikla ir karjera, rūpinimusi šeima, ūkiu. Ypač moterų pasakojimuose šis laikotarpis apibūdinamas kaip nuolatinis rūpestis kitais ir buitimi, kai nelieka laiko sau:

Kaip bitė sukauš, ir namai sutvarkyt reikia, ir vaikai aprengt, pamaitint, kad pamokos paruoštos būtų patikrint, ir ūkis visas apeit, karvės pamelžta, kad būtų, vištos palesinta, oi, daug visko ten buvo, labai buvo daug darbo (Eleonora, 93 m.).

Vyrų pasakojimuose ryškesnis sunkaus darbo, karjeros darymas kaip pagrindinė užimtumo forma: *daug savo laiku dirbau, oi daug, būdavo ir du darbus pasiimi, kad vaikam, šeimai užtektų, mes ir namą savo tuo metu statėmės, tai aš pamainų daugiau imdavau* (Aloyzas, 72 m.). Darbas, mokslai universitete ar technikume dažnai tarnavo ne tik kaip veiklos

turėjimas, tačiau ir kaip statuso įrodymas, priemonė pasipuikuoti: *aš turėjau išsimokslinimą, tai čia jau nebe paprastas kažkoks darbininkas skaičiaus, jau čia ir alga didesnė, ir sąlygos geresnės, ne lauke kažkur, bet jau viduj, kur šilta [juokiasi]* (Antanas, 82 m.).

Pirmieji reikšmingi pokyčiai užimtumo ir aktyvumo srityje buvo pastebimi išėjus į pensiją arba patyrus sveikatos apribojimus: *aš labai slidinėt mėgau nuo vaikystės, bet paskui aišku visi tie sąnariai, senatvė ir savo padarė* (Stanislovas, 79 m.). Dauguma tyrimo dalyvių teigė pastebėję, kad išėjus iš darbo, gyvenimo tempas tarsi sulėtėja, susiaurėja socialinis tinklas, nebereikia rūpintis vaikais, dažnai jie yra išsikraustę iš tėvų namų, todėl užimtumas daugiausiai vyksta aplink namus, šeimos rate.

Aš anksčiau labai mėgdavau mieste, kavos kur ką, į spektaklį kokį, į kiną, o kai išėjau iš darbo kažkaip jau ir nebe sveikata, ir laiko to nėra atrodo, kad pusę dienos iki miesto važiuot, pati nevairuoju, reikėdavo prašyt, kad nuvežtų kas, kažkaip ir nustojau po to (Anelė, 83 m.).

Veikla buvo vertinama kaip kažkas svarbaus, ne tik tam, kad būtų kuo užimti dieną, bet ir būdas įprasminti laiką: *aktyvumas, veikla, visa tai yra labai svarbu, kad tu veiktum kažką, o ne gulėtum lovoj, mirties lauktum <...> ir per televiziją gydytojas Unikauskas sako, kad užimtumas svarbiausia gerai savijautai. Užimtumas, ne kokie ten vaistai ar dar kas* (Zofija, 77 m.).

Užsiėmimai globos įstaigoje. Po persikėlimo į globos įstaigą buvo patiriami dar ryškesni įprastų užimtumo ir aktyvumo galimybių ir įpročių pokyčiai, susiję tiek su veiklos organizavimo globos įstaigose ypatumais, tiek su prastėjančia vyresnio amžiaus asmens sveikata. Persikėlus į globos įstaigą, kadangi jau nebėra šeimos, kuria būtų galima rūpintis, nėra darbo (formalių užimtumo formų), išryškėja prasmingo laisvalaikio, pomėgių svarba. Interviu metu buvo galima pastebėti, kad kai kurie tyrimo dalyviai aktyviai įsitraukia į globos įstaigoje organizuojamas veiklas arba skiria laiką sau – mezga, lanko kitus gyventojus, kuria eilėraščius. Tyrimo dalyviai mini, kad globos įstaigoje yra „*daug visko daroma, kiekvienas ras pagal save*“:

Čia ir šoka, ir dainuoja, ir piešia, ir karmo, ir šoka, tikrai kiekvienam skoniui rasi, yra tikrai iš ko rinktis. Čia pirmadieniais choras, antradieniais šokiai, dar kažkas. Tikrai kiekvienas randa pagal savo skonį. Nori ateini, nenori neini, niekas varu nevaro. Aš trečiadieniais va vietoj tos viktorinos einu pas save kambarin po pusryčių, eilėraščius rašau (Juozas, 87 m.).

Galima pastebėti, kad kai kurie tyrimo dalyviai minėjo labiau mėgstantys veiklas kartu su kitais gyventojais, kiti – individualias veiklas, kur nereikėtų bendrauti su kitais gyventojais.

Visko čia tikrai pilna, tik kad aš ne viską mėgstu (juokiasi). Aš visada buvau tokia labiau atskirai, labiau su savim, ne su kitais, aš ir čia taip pačiai. Ką ten visoki šokiai ir dainos, aš geriau nueisiu va pas kaimynką pasikalbėsiu, serialą kokį pažiūrėsiu, nueisiu pasivaikščiosiu ramiai (Olga, 74 m.).

Laisvalaikio užimtumo veiklos, kaip ir kiti gyvenimo globos įstaigoje dienos aspektai buvo planuojamas iš anksto ir pasižymėjo tam tikra struktūra – kiekvieną savaitės dieną vyko vis kita veikla. Vieniems tyrimo dalyviams tokia struktūra buvo priimtina, nes jie galėdavo iš anksto nuspręsti, kuriose veiklose dalyvaus, o kurias praleis: *antradieniais vat visokie darbeliai būna, aš ten neinu, jau ten mano laikas, ką noriu, tą darau, man visi tie karpymai, raižymai nei sekėsi, nei aš mėgstu, reiškia nėr ten ko eina (juokiasi) (Birutė, 75 m.).* Kitiems informantams toks dienos organizavimas buvo nepriimtinas: *valgai pagal grafiką ir linksminiesi pagal grafiką, visada žinai, ką darysi, jokie įdomumo nėr, tas pats per tą patį (Stanislovas, 79 m.).*

Labiausiai tyrime dalyvavusiems vyresnio amžiaus asmenims trūko išvykų ir kultūrinių renginių. Viena vertus, jie pastebi, kad šių veiklų norėtų daugiau, kita vertus, supranta ir personalo perspektyvą, kad sunku suorganizuoti visus gyventojus įtraukiančias veiklas.

Labai būtų faina daugiau tų tokių išvažiavimų, išvykimų, pasižmonėt kai sako reikia, bet aš tai galėčiau va ir važiuot, ir keliaut, bet tikrai yra ir kur gulintys, nepaeinantys, jų tai irgi negalima čia palikt, reikia kažką kito tada organizuot. Jie tada aišku organizuoja taip, kad visi galėtų kažkiek sudalyvaut (Juozas, 87 m.).

Nepaisant unikalų asmenybės, sveikatos, pomėgių skirtumų, tyrimo duomenų analizės metu buvo galima pastebėti, kad tam tikros veiklos yra mėgstamos universaliai. Beveik visi informantai nurodė, kad mėgsta su muzika susijusias veiklas (pavyzdžiui, chorą), stalo žaidimus, kurių metu *„gali pasėdėt, pabendraut“ (Olga, 74 m.).* Ypatingai mėgstamos ir laukiamos yra veiklos, organizuojamos kartu su vaikų darželiais ar dienos centrais: *nuostabu, kai susitinki su vaikais, jie taip gražiai dainuoja, šoka, tiesiog širdis atgyja (Anelė, 83 m.).* Galima pastebėti, kad veiklos, informantų įvardijamos kaip mėgstamiausios, atspindi tam tikru tęstinumą – jos arba buvo mėgstamos jaunystėje, arba primena jaunystę.

Kaip ypatinga užimtumo forma kai kuriuose interviu buvo išskiriamas dalyvavimas globos įstaigos savivaldos veikloje. Trys tyrimo dalyviai minėjo, kad yra globos įstaigos gyventojų tarybos nariai. Dalyvavimas tarybos veikloje buvo labai vertinamas tiek dėl atsakomybės, tiek dėl asociacijų su tam tikra galia ir aukštesniu statusu globos įstaigoje. Viena

tyrimo dalyvė savo pirmininkavimą gyventojų tarybai siejo su darbine veikla: *man jausmas, kad aš lygtai vėl turėčiau darbą* (Janina, 72 m.).

Veiklos tęstinumas ir nostalgija „seniems geriems laikams“. Analizuojant tyrimo duomenis, buvo galima pastebėti, tam tikrus veiksnius, galinčius turėti įtaką vyresnio amžiaus asmenų dalyvavimo užimtumo veiklose galimybėms ir motyvacijai. Šie veiksniai gali būti vidiniai, susiję su informanto asmenybės ypatumais, pomėgiais.

Aš taip skaitau, kad tu gali tikrai rasti, kas tau patinka, jeigu tu nori. Čia tikrai yra aktyvių žmonių, kurie tikrai aktyvūs, nepasiduoda tiem metams, bet yra ir niurzgančių dėl visko, nepatenkintų viskuo pastoviai, kaip su tuo vat mūsų dainavimu per Kalėdas, tikrai buvo labai gera, labai patiko visiems, bet buvo ir pora tokių, kur tik duris atidarė ir jau susiraukę, persikreipę, ko jūs čia iš manęs norit, palikit mane ramybėj. Nu tai ką čia dar bepridursi? Nu jeigu tau gyvenimas blogas, tau visur bus blogai su tokiu požiūriu. Niekada nebūna taip, kad visi blogi aplink, aš tik vienas geras, nu jeigu visi blogi, o tik tu geras, tai reiškia, kad su tavim kažkas blogai yra (Ona, 75 m.).

Analizuojant tyrimo duomenis buvo pastebėta, kad tyrimo dalyviams labai malonios jų jaunystės laikus primenančios veiklos, pavyzdžiui, jaunystės dainų klausymasis, jų jaunystės metais populiarių filmų žiūrėjimas, knygų, eilėraščių skaitymas. Vyresnio amžiaus asmenys yra sentimentalūs, ir praeities prisiminimai yra labai svarbūs jų dabarčiai: *dabar nebekuria tokių filmų, tokių spektaklių nebestato, netgi dainų tokių nebėra kaip mano laikais buvo. Tikrai gražiai ir tikrai apie prasmę* (Filomena, 80 m.).

Mėgstamiausios veiklos ar laisvalaikio leidimo formos po persikėlimo į globos įstaigą taip pat susijusios ir su iki persikėlimo mėgtomis veiklomis. Informantė Filomena (80 m.) teigė visą gyvenimą labai mėgusi intelektualias veiklas – knygų skaitymą, bendravimą su savo meto šviesuoliais, aktyviai lankiusi teatrus, spektaklius ir teigė pasigendanti daugiau tokių veiklų įstaigoje. Kita tyrimo dalyvė Elvyra (90 m.) teigė visą gyvenimą mėgusi dainuoti, todėl, kai sužinojo, kad globos įstaigoje veikia choras, iškart nuėjo susipažinti su jo nariais. Tęstinumo siekis gali būti susijęs ir su saugumo jausmu: naujoje aplinkoje vyresnio amžiaus asmenys nesijaučia saugiai, todėl ją tyrinėti pradeda nuo pažįstamų dalykų, šiuo atveju – nuo pažįstamos veiklos.

Prisitaikymas prie fizinių apribojimų. Tyrimo metu išryškėjo objektyvūs, išoriniai, ne su asmenybės ypatumais susiję užimtumo galimybes lemiantys veiksniai, pavyzdžiui, kai dalyvauti joje vyresnio amžiaus asmuo negali dėl sveikatos sutrikimų. Įvairios sveikatos problemos senatvėje (pavyzdžiui, silpnėjanti rega, fizinė ar kognityvinė negalia)

apriboja galimybes dalyvauti tam tikrose laisvalaikio veiklose. Kai kurios globos įstaigose organizuojamos veiklos reikalauja sąlyginai geros sveikatos ir ištvermės, pavyzdžiui, vykstant į ilgesnę ekskursiją reikalinga žmonių grupė, kuri galėtų ištverti kelionę, galėtų savarankiškai vaikščioti didesnius atstumus. Taigi nors išvykos šio tyrimo rėmuose yra labai populiarūs ir mėgstama veikla, jos vis tik nėra tinkamos visiems globos įstaigos gyventojams, tą supranta ir patys tyrimo dalyviai.

Aš tai galiu va ir vaikščiot, ir judēt laisvai, ir šokt galiu, o tam, kuris guli, nepaeina, kaip jam jaustis. Aišku tada kitoks užimtumas vyksta, labiau organizuoja tokius, kur pas mus kažkas atvažiuoja, pašoka, padainuoja, pakalba, labiau tokios sėdimo veiklos <...> ar ten papiešt, paklijuot kažką (Julijona, 77 m.)

Informantai atkreipia dėmesį į ribotas užimtumo galimybes, kurias turi fizinę negalią turintys globos įstaigos gyventojai ir užjaučia juos, džiaugiasi, kad jiems dar nėra taip blogai: *čia baisu, kai tu guli va taip ir į lubas žiūri, nei atsisėst kažką paskaityt jie gali, nei išeit pasivaikščiot, visas gyvenimas lovoj (Zofija, 77 m.)*. Negalią turinčių tyrimo dalyvių pasakojimuose tuo tarpu labai svarbi buvo prisitaikymo, adaptavimosi prie susidariusios situacijos tema: nors dalyvauti veiklose su kitais globos įstaigos gyventojais šie informantai ir negalėjo, jiems buvo svarbu rasti kitus būdus užsiimti mėgstama veikla.

Aš taip mėgau skaityt ir dabar nebegaliu, man glaukoma, ta pikta liga akių, abiejose akyse, aš nematau šrifto, man raidės liejasi, ir televizorių kai žiūriu vaizdas liejasi, tik su raidēm dar blogiau, jos kai suvis mažos tai tik juodas tokias eilutes matau <...> aš paprašau, man kaimynė paskaito, jinai žurnale dirbus yra, tai jos ir balsas toks gražus, ateina, paskaito (Eleonora, 93 m.)

Kita tyrimo dalyvė minėjo, kad po patirto insulto sunkiai orientuojasi erdvėje, todėl prašo kambario kaimynės, kad pasivaikščiotu su ja, nes *„vaikščiot yra gerai, sąnariai turi judēt, tik man jos reikia, kad nepasiklyščiau“ (Marija, 89 m.)*. Kartais su kitų pagalba, kartais kūrybingai pasitelkdami išmaniąsias technologijas (audio knygas) tyrimo dalyviai rasdavo būdus, kaip apėiti sveikatos apribojimus ir toliau užsiimti mėgstama veikla.

Užimtumo trūkumas ir iniciatyvos. Nepaisant veiklų gausybės, kai kurie tyrimo dalyviai skundėsi nuoboduliu ir užimtumo stoka: *nėra kad kažką tokio sugalvotų, kad užsiimtų čia su mumis labai, užsiėmimai nuobodūs, tas pats per tą patį (Aldona, 65 m.)*. Savo nuobodulio jausmą šie tyrimo dalyviai pateisina tuo, kad globos įstaigoje organizuojamos veiklos *„gal tik man*

neįdomios, aš tiesiog toks žmogus esu, kitiems gerai viskas“ (Anelė, 83 m.). Anot šios informantės, sunku sukurti veiklą, kuri įtrauktų visus gyventojus, visiems tiktų ir patiktų: „*kiek žmonių, tiek norų, visiems geras nebūsi“*. Nepaisant nepasitenkinimo ir skundų, kad užimtumo veiklos nuobodžios, tyrimo dalyviai vis tik negalėjo įvardinti, kokio užimtumo norėtų patys, apsiimti suorganizuoti veiklą patys taip pat nesiemė: „*nesu aš iš tų vadovų visų, nei moku, nei aš ten lįsiu“ (Aloyzas, 72 m.).*

Kai kurie tyrimo dalyviai pasakojo mėgstantys kartais patys susigalvoti veiklos, nors jų atveju tai buvo ne atsakas į užimtumo trūkumą globos įstaigoje, bet greičiau kaip paskutinės minutės avantiūra, būdas praskaidrinti dieną:

Čia per Kalėdas ėjom su dainom per aukštus ir sveikinom visus su švente, labai smagu buvo, tikrai visi ir džiaugėsi, ir dainavo kartu, ir socialinės mūsų džiaugėsi, sako, kaip gerai sugalvojot, šaunuolės <...> mes dažnai prisigalvojam tokių visokių, ar padainuot, ar eilėraščių kokį pasakyt, pasveikinimą, vis ir mum geriau, ir žmonės laimingi (Janina, 72 m.).

Ši tyrimo dalyvė pasakojo, kad tokias veiklas sugalvoja gan dažnai, o socialiniai darbuotojai „*visada viską supranta ir labai palaiko, padeda su tom mano idėjom“*. Iš pačių gyventojų kylančios iniciatyvos gali būti tiek orientuotos į bendrą veiklą su kitais gyventojais – kažką veikti kartu su bendruomene, tiek orientuotos į save ar savo artimiausių draugų ratą. Kita tyrimo dalyvė minėjo, kad turi labai draugišką santykį su kitame bloke gyvenančia moterimi ir kartais jos susiorganizuoja kelionę miestą pagerti kavos ar pasivaikščioti po parkus. Analizuojant tyrimo duomenis buvo pastebėta, kad dažniau papildomų veiklų inicijavimu užsiima aukštesnio socialinio ekonominio statuso ir geresnės sveikatos informantai.

B) Sąlygos, kurioms esant kategorijų šeima pasireiškia ir kinta. Užimtumo galimybės ir įprastas laisvalaikio leidimo būdas kinta gyvenimo eigoje – susidūrus su liga, pasitraukus iš darbinės veiklos, keičiantis pomėgiams ir interesams – tad pokyčiai šioje srityje nėra išskirtinai susiję su persikėlimu į globos įstaigą. Visgi pasikeitusios užimtumo galimybės tyrimo dalyvių pasakojimuose buvo vertinamos kaip vienas didžiausių iššūkių, su kuriais buvo susidurta apsigyvenus globos įstaigoje. Ypač šis pokytis reikšmingas ir ryškus pasakojimuose gyventojų, kurie prieš persikeldami į globos įstaigą turėjo užimtumo prasme labai aktyvų ir intensyvų gyvenimą – persikėlus atrodė, kad laisvalaikio struktūra ir formos riboja individualius norus ir galimybes.

C) Pokyčio pasekmės. Kai kurie tyrimo dalyviai patyrė sunkumus siekdami atrasti prasmingą užsiėmimą, kiti, tuo tarpu, buvo patenkinti globos

įstaigoje organizuojamomis laisvalaikio užimtumo paslaugomis arba patys inicijuodavo įvairias užimtumo formas, pavyzdžiui, organizuodavo spektaklį ar dainų vakarus. Užimtumo ir laisvalaikio leidimo įpročių pokyčiai, susiję su persikėlimu į globos įstaigą, tyrimo dalyvių buvo vertinami nevienareikšmiškai – pavyzdžiui, informantai, kurie teigė atradę galimybę išbandyti veiklą, kuria anksčiau negalėjo užsiimti, atrasti naujas asmeniškai prasmingo užimtumo formas, buvo patenkinti užimtumo organizavimu. Kita vertus, nebeturint galimybės užsiimti mėgstama veikla (tiek dėl įstaigos ribotų galimybių, tiek dėl asmens sveikatos apribojimų) buvo patiriamas beprasmybės, nuobodulio, rutinos jausmas. Taigi galimi du scenarijai: tyrimo dalyviai atranda džiaugsmą teikiančią užsiėmimą (jį gali organizuoti arba globos įstaiga, arba pats tyrimo dalyvis) arba susiduria su sunkumais ieškant asmeniškai prasmingos veiklos. Visų tyrimo dalyvių pasakojimuose mėgstamos ir džiaugsmą teikiančios veiklos suradimas buvo suprantamas kaip labai svarbus sėkmingo gyvenimo globos įstaigoje ir geros sveikatos vyresniame amžiuje aspektas.

D) Kategorijos ryšys su kitomis kategorijomis. Tyrimo dalyvių pasakojimai atskleidė, kad užimtumo ir socialinio aktyvumo kategorija itin glaudžiai siejasi su sveikata – labai dažnai silpnesnė sveikatos būklė apriboja trokštamų formų užimtumo galimybes. Dalyvavimas grupiniuose globos įstaigos organizuojamuose užsiėmimuose susijęs ir su galimybe užmegzti socialinius ryšius – užimtumo veiklos neretai tarnauja kaip pagrindas susipažinti ir leisti laiką kartu su kitais panašius interesus turinčiais vyresnio amžiaus asmenimis. Užimtumas ir laisvalaikis glaudžiai siejasi ir su savimonės ir statuso kategorija, nes galimybė persikėlus į globos įstaigą puoselėti asmeniškai svarbius pomėgius su bendraminčiais, prisiminti jaunystės laikus, pasakoti bendras istorijas daugelio tyrimo dalyvių pasakojimuose buvo vertinama kaip labai svarbi tapatumo sustiprinimo, bendrumo jausmo kūrimo sąlyga.

4.2.4 Vertybės ir įsitikinimai

A) Kategorijų šeimos apibrėžimas ir charakteristikų aprašymas. Nors ši kategorijų šeima kiekybiškai galėtų būti priskiriama prie smulkesnių šeimų, ji yra labai reikšminga ir turi įtakos visam tyrimo dalyvių gyvenimui. Vertybės nurodo, kokie dalykai asmeniui gyvenime svarbiausi, jos reguliuoja jo elgesį, nulemia, kaip priimami gyvenimo iššūkiai.

Tikėjimas ir religija turi skirtingą emocinę ir dvasinę reikšmę tyrimo dalyviams. Daugumos tyrimo dalyvių gyvenimuose religinės praktikos buvo labai svarbi kasdienybės dalis – savo kambariuose jie turi mini altorėlius su šventųjų paveikslėliais, kryželiais, bažnytinėmis žvakėmis, rytą pradeda su malda, vakare dėkoja už dieną, meldžiasi už vaikus ir anūkus. Beveik visi tyrimo dalyviai savo gyvenimo istorijose minėjo religiją ir maldos svarbą, ypač esant sunkesniems gyvenimo laikotarpiams – tremties, karo metu, patyrus artimųjų netektį, ligas. Religinės praktikos suintensyvėja ištikus nelaimėms. Maldomis prašoma stiprybės, Dievo pagalbos, palaikymo, sveikatos. Kai kurie tyrimo dalyviai meldžiasi ne tik už save, bet ir už šeimos narius.

Kasdien beveik meldžiuos, prašau stiprybės, sveikatos <...> man akys silpsta, labai bijau apakt, dar be kojų, rankų gyvent galima, o kai nematai, tai nežinau net ką daryčiau. Labai visada prašau sveikatos, mūsų amžiuį tik sveikatos reikia, daugiau nieko.

IR

Už sūnų meldžiuos, už marčią, kad anūkai sveiki būtų. Anūkas mano stojo kaip tik į aukštąjį, tai meldžiaus labai, kad viskas būtų sėkmingai, kad priimtų, kad mokyti gerai, ten gi sunku aukštajam, daug mokyti reikia <...> Visada padėkoju už dieną, už maistą, už stogą virš galvos, žmones aplink (Eleonora, 93 m.).

Kai kurie informantai (tokių tyrimo dalyvių buvo mažuma) linkę religiją praktikuoti rečiau – pavyzdžiui, apsiriboja nuėjimu į mišias globos įstaigose esančiose koplytėlėse, pasimeldimu „*prie progos*“ (Petras, 90 m.). Vienas tyrimo dalyvis sako, kad yra „*ir tikintis, ir netikintis*“ (Vytautas, 82 m.), religinės praktikos jam būdavo svarbios, nes jo žmona buvo uoli katalikė, jis nuolat lydėdavo ją į mišias, tačiau jam pačiam religinės praktikos nebuvo svarbios asmeniškai:

Pati mano buvo tikinti labai, aš tai toks gal prisilaikantis labiau, pasakyčiau. Toks ir tikintis, ir netikintis (juokiasi) Jinai visada ir namie meldėsi, ir į mišias eidavo, ir žvakutę uždegdavo, aš tai visada iš paskos tik eidavau, kažkaip nelipo man <...> negaliu pasakyti, kad pats labai religingas, gal kiek ir tikiu, bet į bažnyčią tik su žmona ir nueidavau, čia [globos įstaigoje] kai mišios būna irgi nueinu paklaustyti, bet nėra, kad trauka didelė būtų, einu, nes ten visi eina.

Šio tyrimo dalyvių tarpe instrumentinis santykis su religija buvo retas. Daugumai tyrimo dalyvių maldos, dalyvavimas mišiose, kitos religinės praktikos buvo asmeniškai svarbi kasdienybės globos įstaigoje dalis. Elvyra

(90 m.) savo gyvenimą istoriją pradėjo pasakojimu, kokią svarbą religija turėjo jos gyvenime nuo pat vaikystės:

Tikėjimas tas toks jis sakyčiau pas mane nuo pat mažumės. Visada, kaip sunku bebūtu, aš meldavaus, prašydavau stiprybės, palaikymo, kad vestu mane teisingu keliu <...> Net ir tremty kai buvau, net ir vyras mano kai mirė, man atrodo, kad niekada nebuvo man taip, kad atrodo nebegaliu daugiau, pasimeldi ir nueina vargai.

Visose tyrimo metu aplankytose globos įstaigose buvo įkurtos koplytelės, organizuojamos mišios ir kunigo apsilankymai. Aktyviau religiją praktikuojantiems tyrimo dalyviams kunigo vizitas visuomet būna ypatingos svarbos įvykis:

Laukiu visada kunigo mūšų, jis pastoviai čia ateina, aplanko, galima išpažintį atlikt <...> Labai geras kunigėlis mūšų, ateina, pasikalbam, pasiguodžiam, jisai ir visus negalinčius, nepaeinančius aplanko, kartu pasimeldžia (Filomena, 80 m.).

Beveik visi tyrimo dalyviai, netgi tie, kurie teigė nepraktikuojantys, priskyrė save Romos katalikams. Įdomu tai, kad kuriais atvejais tyrimo dalyvių minimos religinės praktikos, nepaisant tapatinimosi su krikščioniškosiomis religijomis, turėjo ir pagonybės elementų:

Mane traukia taip vat kažkaip <...> kai sunku, aš einu kažkur į gamtą, į lauką, pievoj sėdžiu, gėles renku, medį apsikabinu, ir palengvėja, nuima kažkaip tą sunkumą. Pas mus, lietuvius, turbūt iš seno taip yra, mes visada su gamta ir prie gamtos buvom (Anelė, 83 m.).

Genutė (94 m.) teigia, kad ji katalikų vaikas, bet „visokių minčių lindo jai į galvą“. Ji domėjosi ir krikščionybe, ir islamu, ir budizmo veikalais ir pastebi, kad visų tikėjimų didžiosios tiesos vienodos:

Aš katalikų vaikas, krikštyta, bet į galvą ateidavo įvairių dalykų, filosofija, ir Tibeto, ir japonų, ir religijų žinau. Pasaulio religijos, jeigu jos nėra iš blogųjų, visos kalba apie tą patį, apie gerą darymą žmogui, induistų, budistų labai gražūs dalykai. Racingeris buvo prieš šitą popiežių, jo pareigos buvo tikėjimo grynumo palaikymas, kai jo paklausė kiek kelių į Dievą, atsakė tiek kiek žmonių. Kiek žmonių yra, ne tiek, kiek religijų. Kiekvienas einam į savo Dievą savo keleliu. Ir aš juo einu, stengiuos nezirst, nepykt, nebūt surūgus, kaip moku taip tą žmogiškumą.

Gyvenimiškos laimės receptai. Ši kategorija atskleidžia tyrimo dalyvių mintis apie tai, kad gyvenime suteikia laimės, o ko reikėtų vengti. Diskusija apie laimę nebuvo tyrimo klausimas, greičiau jis iškilo spontaniškai tyrimo metu, ypač interviu su tyrimo dalyvėmis moterimis metu. Vyrų tyrimo dalyvių pasakojimuose kaip laimės garantas tuo tarpu dažniausiai

atsispindėjo gebėjimas aprūpinti šeimą, karjera, asmeninė sėkmė ir pasiekimai darbe. Tyrimo dalyvėms moterims laimė gyvenime dažnai siejosi su šeimos narių laime – laimingi vaikai, kurie turi mylinčius tėvus, gerą išsilavinimą, gerai apmokamus darbus. Informantės būdavo laimingos galėdamos didžiuotis vaikų ir ypač anūkų pasiekimais, kurie dažnu atveju tarnaudavo ir kaip jų pasididžiavimo savimi šaltinis:

Man anūkėlis su smuiku groja, buvo atėjęs pagrot per gimtadienį, tai oi, kaip jis gražiai groja, net moterys atėjo iš kaimyninių blokų pasižiūrėt, kas čia taip gražiai groja, o aš sakau, čia anūkas mano <...> jis kai baigė grot, jam net plojo visi, tikrai labai gabus berniukas (Olga, 74 m.).

Asmeninės laimės pojūtis, savęs įprasminimas per šeimos laimę moterų pasakojimuose buvo toks stiprus, kad keliuose pasakojimuose šeimos neturėjimas buvo vertinamas kaip didžiausia nelaimė:

Mano va kaimynėlė už sienos, tai vargšėlė gi jinai, vyrą anksti palaidojus, antru kartu netekėjo, nors jauna dar buvo, vyras mirė, vaikų nebuvo, dabar gyvena čia kaip pirštas viena, jinai nieko iš šeimos neturi (Zofija, 77 m.).

Šioms tyrimo dalyvėms tai pat buvo įdomu sužinoti ir tyrėjos šeiminių statusą, svarbu patikinti, kad vyras dar būtinai atsiras ir pasidalinti vyro paieškos būdais, kurie varijuodavo nuo įprastų (vyras sutinkamas šokiuose arba supažindina bendri draugai) iki magiškų, kai daromi ritualai, burtai meilei pritraukti.

Aš tai savo šokiuose vyrelį susiradau, būdavo kaime šokiai pas mus, tai sukneles apsirengdavom, plaukus pasileisdavom ir eidavom su draugėm, ir visada būdavo koks nors bernaitis, su kuriuo visą vakarą šokdavom, taip ir sutikau savo.

IR

I: Aš tai išsibūriau savo vyrą (juokiasi) išsibūriau, kaip mes juokiamės, o žinot kaip? Mes jaunos tada mergaitės dar buvom, į mokyklą ejom, ir sugalvojom burtus padaryt, kad sužinotume, kokie vyrai mūs bus <...> ten reikėjo naktį su žvake vonioj vašką lašint, kokia raidė išeina iš vaško, tokia raide vyro vardas prasidės (juokiasi). Jaunos, durnos buvom, kai sako.

T: tai ar pataikėt, ar teisingai išbūrė? (juokiasi)

I: pataikė, žinot, viską teisingai pataikė. K raidė man gavosi, o vyras Kazys buvo, tai mes su juo juokėmės, kad aš jį prisišaukiau sau su žvake (juokiasi) (Elena, 66 m.).

Šalia laimingos šeimos, vyro ir vaikų kai kuriuose pasakojimuose išryškėjo pasirūpinimo savimi ir savo poreikiais svarba asmeninei laimei, kartais netgi su tam tikru egoizmu:

Tu gali visą gyvenimą vargt, save aukot, bet reikia ir savim pasirūpint. Kai [bloko kaimynės vardas], jinai gi visą gyvenimą vargo, dirbo sunkiai, vyras pijokas jos buvo, dirba tik iki algos, po to viską prageria, o jinai gi vargšė vis dirba, vis viską į šeimą, vis jam, vis į vaikus, ir kas gavosi, sveikata pagadinta, vyras pijokas miręs, o čia ir vaikai nebelanko, tu, mama, mum sveikatą savo, jaunystę atidavei, o mes tau nieko senatvėj <...> taip negalima, jeigu tu savęs nepamylėsi, nepasaugosi, tai ir tavęs niekas nepamylės, reikia pirmoj vietoj savim visada pasirūpint. Aš tai greit jį būčiau sutvarkius, tarbelė sukrauta tik ir eik į visas keturias puses (Ona, 75 m.).

Kai kuriuose gyvenimo pasakojimuose kaip laimės pagrindas buvo įvardijamas mėgstamos veiklos, draugų turėjimas, optimizmas. Buvimas su kitais žmonėmis kaip laimės garantas buvo minimas ir vyrų, ir moterų pasakojimuose: *kada tik lieki vienas, tada ir prasideda visos bėdos*. Buvo pabrėžiama ir sveikatos svarba: *svarbu tik sveikatos turėt, visa kita tu gali sukurt* (Josifas, 81 m.).

Moraliniai principai ir įsitikinimai. Tremtį patyrusių tyrimo dalyvių istorijose jaučiasi moralinio tvirtumo, aiškių vertybių turėjimo ir jų neišdavimo reikšmė: *tu žinai, koks tu ir kas svarbu tau, ir viskas, iš tavęs to niekas neatims* (Anelė, 83 m.). Tremties patirtis vertinama kaip suteikusi naują prasmę gyvenimui: *iš kalėjimo parsivežiau vidinės laisvės supratimą – gražią dovaną* (Genutė, 94 m.).

Dažnai artikuliuojamos vertybinės nuostatos buvo nekerštavimas ir krikščioniškoji „kito skruosto atsukimo“ pozicija. Viena tyrimo dalyvė pasakojo, kaip svarbu yra „*nenuodyti gyvenimo kitam, nes pačiam blogiau bus*“ (Ona, 75 m.). Jaunystėje ji gyvena šalia kaimynės, kuri nuolat meluodavo aplinkiniams apie ją ir jos vaikų išdaigas: *oi, dvišakas buvo liežuvis kaip gyvatės, kur eina, visur nuodais spjaudosi, mano vaikai ten į medį įlipo, ten kažką pavogė, ten dar kažką padarė, kur jų išvis net nebuvo, va, namie sėdėjo visą laiką*.

Informantė nebandė moteriai keršyti, tiesiog tyliai kentėjo. Po kelių metų kaimynės sūnus būdamas neblaivus sukėlė avariją, pabėgo iš įvykio vietos ir buvo už tai suimtas. Tyrimo dalyvė tai vadino teisingumu „*iš aukščiau*“: *ir prašom, pačios sūnui dabar bėdų bus, už tai ir sakau, nereikia meluot, nereikia apgaudinėt, nes ką pasėsi, tą ir pjausi, tik sau blogiau taip padarysi*.

Tyrimo dalyviams (ypač moterims) buvo svarbus ir „teisingas“, padorus gyvenimas, pavyzdžiui, kai moteris sąžiningai laukia iš armijos grįžtančio vyro, arba netekusi sutuoktinio nieieško kito. Kai kuriuose pasakojimuose ši

nuostata pasireiškė savo veiksmų ir sprendimų sugretinimu su aplinkinių žmonių sprendimais ar galimomis reakcijomis: „*ką žmonės pasakys <...> nors dabar, kiek suprantu, tas madoj yra*“ (Petras, 90 m.) (kalbant apie anūką, kuris gyvena su besilaukiančia drauge nesusituokęs). Įdomu tai, kad kai kurie tyrimo dalyviai turimus principus ar etinius įsitikinimus siejo su savo etnografinė kilmė („*aš kaip ir žemaitėi dera, savo pasieksiu*“; (Filomena, 80m.) ar netgi zodiako ženklų („*svarstyklės mes visos tokios, ramios, taikios, už akių neapšnekam, į akis viską sakom*“; Elena, 66 m.).

Tyrimo dalyvių moraliniai įsitikinimai atspindi ir jų poziciją kalbant apie savo gyvenimo kontrolę. Kai kurie informantai buvo įsitikinę, kad likimas „*žmogui duotas*“ (Filomena, 80m.) – gamtos ar Dievo – tačiau kaip bebūtų, pats žmogus jo kontroliuoti ar pakeisti neturi galimybės, jis gali bent melstis, kad būtų geriau. Analizuojant šių tyrimo dalyvių pasakojimus buvo galima just, kad jie linkę atsakomybę už savo gyvenimą ir sprendimus perleisti aplinkiniams, jų istorijose vyravo tokie pasakymai, kaip „*taip išėjo, kad aš čia [globos įstaigoje] atsidūriau*“ (Aldona, 65 m.), „*ką aš ten lįsiu, nieko nežinau, geriau tegul jauni žiūri*“ (Aleksandras, 68 m.), „*kaip jau Dievulis nusprendė, taip ir bus*“ (Filomena, 80m.) ir pan. Savo gyvenimo istorijoje šie informantai buvo pasyvūs veikėjai, kuriems nutinka įvykiai, kurių negalima kontroliuoti ar paveikti, jie nekvestionuoja sprendimų, nebando pakeisti gyvenimo sąlygų.

Kita grupė informantų buvo linkę net ir iš netikėtų situacijų (pavyzdžiui, netikėtos traumos arba neplanuoto persikėlimo į globos įstaigą) „*paimti viską*“, nes „*kaip bevertum, kad sunku, visada atsiras kam dar sunkiau*“ (Ona, 75 m.). Aloyzo (72 m.) nuomone, neverta liūdėti dėl to, kas atsitiko blogo, reikia visuomet galvoti tik apie tai, ką toje situacijoje galima pakeisti:

Kad tu ten nervuosies, plėšysies, verksi, tai nieko nebus. Turi daryt, ką tu gali padaryt tuo momentu, jeigu gausis, nu tai ir puiku, jeigu nesigaus, nu tai irgi nervuotis nereikia, visos ligos jos tik nuo nervų, dėl ko dabar taip jaunimas serga, 30-40mečiai, jau jiems insultai visokie, infarktai tokiam amžiui, ogi dėl nervų viskas <...> atrodo, oi, sunku, nebegaliu viskas, o po to praeina viskas ir galvoji, o pasirodo galiu, išėjo viskas, viskas gerai, tai gal ir nebuvo tas sunkumas toks jau blogas, taip ir būna gyvenime, atrodo, tu eini, duobė ant kelio, nu ką, tu ją apeini, ar peršoki ar kaip jau ten kam išeina, ir atrodo paskui, kad gal ir nebuvo jinai tokia didelė? Eini toliau, dar didesnė duobė, nu ką, dar kartą apeini. Va taip ir eina gyvenimas, o kam lengva?

Šio informanto nuomone, žmogus nėra visagalis, todėl niekada negalės kontroliuoti absoliučiai visko. Dėl šios priežasties, kiekvieną kartą ištikus

sunkiai gyvenimo situacijai svarbu įvertinti, koku laipsniu ir kokius būtent aspektus galima paveikti.

Santykis su mirtimi. Tyrimo dalyviai teigia dažnai susimąstantys apie mirtį: *kaip ten, anam pasauly. Atrodo, nieko blogo labai nepadariau gyvenime, nuodėmės visos kasdieniškos, mirtinų nėra (juokiasi)* (Elena, 66 m.). Daugeliu atvejų mintys apie mirtį tarsi ateina savaime ir dažniausiai yra susijusios su tam tikra traumine patirtimi, pavyzdžiui, sunkia liga, neįgalumu, artimo asmens mirtimi. Šios netektys skatina tyrimo dalyvius susimąstyti ir apie savo mirtį bei pradėti jai ruoštis. Informantai teigė mirties nebijantys, „*nes visi kada nors mirsim*“ (Aloyzas, 72 m.). Svarbiausia tinkamai pasiruošti šiam momentui: turėti pinigų laidotuvėms, išsirinkti karstą, drabužius, sutvarkyti visus paveldėjimo dokumentus – arba juridškai kreipiantis į notarą ar teisininkus, arba neformalioje aplinkoje pasakant vaikams, kaip paskirstomas palikimas.

Ko te bijot tos mirties, visi mes mirsim, anksčiau ar vėliau, ar tu senas, ar tu jaunas, storas, plonas, visur, visų galas tas pats, visi anam sviete susitiksim <...> aš ir dukrom jau padalinus visus turtus, vyriausiai žiedą palikau savo auksinį, viduriniai grandinėle auksinę, o jauniausiai savo auskarus auksinius, jai visada jie patiko labai, kai maža būdavo, pastoviai kabindavo juos <...> o visa kita tai te jau daiktai visokie likę, pasiims, kas reikalinga, kas ne, sakau išmeskit, sudegykit ir negalvokit (Zofija, 77 m.).

Galima pastebėti, kad paveldėjimo dokumentų tvarkymas, įkapių pasiruošimas, laidotuvių planavimas yra svarbus pasiruošimo mirčiai aspektas. Ona (75 m.) mielai pasakojo, kaip rinkosi karstą ir drabužius laidotuvėms, minėjo, kad jau yra kalbėjusis su vaikais ir dėl vietos, kurioje bus palaidota ir dėl pačios laidotuvių eigos:

Pasakiau ir sūnui, ir dukrai, kur laidot, mane kad ant mano tėvų laidotų, kad nesugalvotų niekur kitur <...> sakiau dukrai, kad nesugalvotų tik tų visokių giedorkų samdytis, raudotojų tų, man kiek laidotuvių esu buvus, nu baisu tie giedorėliai, nei balso, nei ritmo kitą kartą, sakau, mane tyliai, ramiai palaidojat ir viskas, be jokių dainų, palydų.

Kartais toks detalus pasiruošimas laidotuvėms informantų artimųjų dažnai sutinkamas su tam tikru pasipriešinimu, baimėmis, vengimu kalbėti apie mirtį ir mirimą. Vyresnio amžiaus asmenys tokį pasipriešinimą dažniausiai vertina atladžiai arba švelniai kritikuoja, racionalizuodami jį jaunesniu amžiumi ir mirties baime, kuri senatvėje jau nebūdinga:

Jie jauni dar, tai aišku gal baisoka, bet mum seniems taigi visiems vienas kelias, mirsim ir mirsim, ko čia bijot dabar <...> man anūkė sako, kad tu, baba, vis numirt ruošies, apie laidotuves, karstus kalbi, o žinok pasakymas

liaudy yra, kad jeigu ruošies mirčiai, tai mirtis ir paims tave (juokiasi) o aš ir juokiuos, sakau, jau mano metuos, vaikelį, jau laikas paimt (Anelė, 83 m.).

Analizuojant tyrimo dalyvių pasisakymus mirties ir mirimo tematika, krenta į akis tai, kad išskiriami tarsi du mirties tipai – lėtas merdėjimas ir staigi mirtis. Lėtas išėjimas tyrimo dalyviams dažniausiai asocijuojasi su skausmu, kurio informantai vengia ir teigia nenorintys prieš mirtį ilgai kęsti kančių:

Aš atsimenu gi dar, mano pačios baba senais senais laikais, jinai turėjo penkis vaikus gyvus, tai ojej, kaip jinai ilgai kamavosi. Sako, kad kai miršta žmogus, reikia visus vaikus jo surinkt ir prie vieno stalo pasodint, tada greičiau Dievulis paima <...> mano teta viena su vyru, atsimenu, ilgai negalėjo atvažiuot, gal užtai taip ilgai baba galavosi (Anelė, 83 m.).

Mintis apie ilgą mirimo procesą kelia stresą vyresnio amžiaus asmenims ne tik dėl potencialiai patiriamo skausmo, bet ir dėl vargo, kurį toks išėjimas sukeltų giminaičiams: *sėdėk ten, laikyk už rankos, taigi sunku ir tam žmogui ir vaikam jojo (Ona, 75 m.)* Staigios, greitos mirties, priešingai, nesibaiminama, netgi trokštama:

Sako, kad, neduokdie, staigios mirties, bet gi pagalvojus, ar ne geriau staigi mirtis, nei kankintis, kai smegenys jau mirę, su visais vamzdeliais, su visom trūbelėm, apraišiota, apkaišiota, laukt paskutiniosios? (Julijona, 77 m.).

Mintys apie mirtį informantų pasakojimuose glaudžiai siejosi ir su idealia gyvenimo trukme, kiek žmogus turėtų gyventi. Šis momentas buvo ypač pastebimas vyresnių tyrimo dalyvių pasakojimuose – informantų, kuriems buvo daugiau kaip 80 metų. Kai kurie tyrimo dalyviai didžiavosi savo ilgaamžiškumu, dėkodami geriems genams, nes „šeimoj visi ilgaamžiai buvo“ (Marija, 89 m.), laikydami jį atpildu už teisingai nugyventą gyvenimą arba galbūt bausme už kažkokius netinkamus poelgius:

Čia jau Dievulio taip apdovanota, negalvojau niekada tikrai, kad tiek gyvensiu, atrodo jau 70 buvo daug, 80 daug, dabar jau 89 metai, aš ir vyrą savo pergyvenau, ir drauges pergyvent baigiu <...> mes juokaujam šeimoj, mano viena kaimynka, kai dar kaime gyvenau, gyveno iki 100 metų, jai 102ėjo, kai pasimirė ana, tai iš manęs sūnus juokiasi, sako, kaž, tu, mama, ar perspjausi, ar ne, pasivyk ir dar pralenk tu ją (juokiasi) <...> ar už gerus čia darbus man, ar už blogus, kaž.

Mąstymas apie savo ilgo gyvenimo tikslą ir priežastis buvo ypač būdingas asmenims, kurie pastaruoju metu buvo patyrę artimųjų ar draugų netektis. Šių tyrimo dalyvių pasakojimuose buvo daug laiko skiriama svarstymams, kodėl miršta jaunesni ir sveikesni žmonės:

Per tris metus mirė šešios labai geros mano prietelkos, taigi man 94 jau, o mirė ir 88 metų, ir jaunesnės mirė, ir stipresnė mirė, bet jau šešios mirė <...> gal už nuodėmes savo turiu atsisteisti, gal paglostyt kažką turiu, gal ne visi turi, kas juos paglosto [juokiasi] (Genutė, 94 m.).

Kai kuriems tyrimo dalyviams ilgas gyvenimas neatrodė siektinas ir patrauklus dalykas dėl su amžiumi gilėjančių sveikatos sutrikimų, jausmo, kad esi našta artimiesiems.

I: man 93, dar keli meteliai, ir bus 100. Neturi žmonės tiek gyventi.

T: o kodėl?

I: o kam? Tu jau senas, ligotas, neįgalus, jau tokio amžiaus žmonės ir ne viso protelio būna. Kam ten kamuotis, ir tam žmogui, ir šeimai <...> kai guli visi apsisėilėję, apsikakoję, nei tam žmogui malonu taip būt, nei jo giminei laukt jau tos paskutiniosios (Eleonora, 93 m.).

Pastebėta, kad „optimaliausia“ gyvenimo trukmė buvo įvardijama 80-90 metų: *tu jau tokiam amžiui ir vaikus turi užauginęs, į žmones paleidęs, ir anūkus pamatęs, ko daugiau žmogui reikia* (Antanas, 82 m.). Optimaliausia gyvenimo trukmė informantų pasakojimuose siejasi su tam tikrais tikslais gyvenime, su sąlyginai geros sveikatos (fizinės ir protinės) išlaikymu. Tyrimo dalyviams, kuriems atrodė, kad jie gyvenime jau viską pasiekė ir tikslų nebeturi, atrodė, kad jau laikas mirti, tuo tarpu tie, kurie įvardijo turį ateities tikslų ar svajonių, manė, kad dar galima „gyventi ir gyventi“:

Man vaikai vis sako, dar tu negalvok apie mirtį, nekalbėk, kur jau tau čia, dar tik 77 metai, o aš sakau, ir kas, ką man dar daryt, vaikai užauginti, į žmones išleisti <...> vyras mano miręs, draugės mano mirę, dukrelė mano irgi iškeliavus, ką man čia daryt? (Elžbieta, 67 m.).

IR

Mano anūkėlė dabar jauniausia laukiasi, berniukas turėtų ateit gruodį, galvoju, jetau, kaip gera būtų pamatyt proanūką. Būtų mano pirmas proanūkis <...> negalvojau niekada, kad dagyvensiu iki tiek metų, jau galvoju, pamatysiu, ant rankų palaikysiu ir jau bus galima ruoštis [mirčiai] (Anelė, 83 m.).

Galima pastebėti, kad egzistuoja tam tikros sąsajos tarp mirties laukimo, ateities planų turėjimo ir asmeninio reikalingumo pojūčio: vyresnio amžiaus asmenys, kurie įvardijo norintys dar spėti kažką gyvenime padaryti, kurie įvardijo besijaučiantys reikalingi savo vaikams ar anūkam, net ir sulaukę ar viršiję savo pačių įvardytą idealų amžių, ties juo neapsistojo ir norėjo gyventi toliau. Tuo tarpu informantai, kurie neturėjo ateities planų, kurie jautėsi palikti artimųjų, pasižymėjo silpnesne sveikata, interviu metu daug kartų minėjo, kad tiesiog gyvena dieną iš dienos mirties laukimu.

B) Sąlygos, kurioms esant kategorijų šeima pasireiškia ir kinta. Tyrimo duomenų analizė atskleidė, kad ši kategorijų šeima kinta sąlyginai nežymiai. Patys tyrimo dalyviai taip pat pastebi, kad senatvėje vertybės, įsitikinimai, moralinės nuostatos keičiasi mažai: „*kas tau buvo jaunatvėj svarbu, tas ir dabar išlieka, mes mažai keičiamės nuo vaikystės*“ (Elvyra, 90 m.). Labiau keičiasi asmenybės bruožai, bet ne vertybinė laikysena. Vienintelis išryškėjęs skirtumas yra pasikeitęs santykis su mirtimi – informantų teigimu, brandesnis mirties, kaip natūralios gyvenimo pabaigos, vertinimas ateina su amžiumi, mirties baimė būdinga tik jauniems arba kažko gyvenime nespėjusiems padaryti žmonėms.

C) Pokyčio pasekmės. Žymus vertybinių pozicijų ir asmeninių įsitikinimų pasikeitimas įprastai siejamas su išgyvenama tapatumo krize, nesaugumo, pažeidžiamumo jausmais. Šio tyrimo kontekste informantai neatskleidė patyrę žymius asmeninių įsitikinimų pokyčius, o vienintelis išsakytas pokytis – susitaikymas su mirtimi ir jos, kaip produktyvaus gyvenimo pabaigos, vertinimas – buvo traktuojamas kaip natūralus dalykas ir siejamas su asmenine branda, supratimu, kad gyvenimo pabaiga artėja, todėl reikia jai tinkamai pasiruošti.

D) Kategorijų šeimos ryšys su kitomis kategorijomis. Galima pastebėti, kad ši kategorijų šeima siejasi su visomis tyrimo kategorijomis. Nors vertybinė pozicija ir moralinės nuostatos kai kuriais atvejais neįvardijamos, jos glaudžiai susijusios su tuo, kaip informantai vertina save kaip vyresnio amžiaus asmenį, savo galimybes, vertingumą, sveikatą, ateitį.

4.2.5 Gyvybingumas

A) Kategorijų šeimos apibrėžimas ir charakteristikų aprašymas. Ši kategorijų šeima apima gyvybingumą, aktyvumo išlaikymą vyresniame amžiuje, receptus kaip sulaukus senatvės „*nepasenti siela*“ (Olga, 74 m.). Tyrimo dalyvių nuomone, senatvėje svarbiausia nepasiduoti metams, „*kabintis į gyvenimą*“ (Janina, 72 m.) ir neišpildyti susiraukusio ir viskuo nepatenkinto senelio stereotipo.

Ateities planų ir tikslų turėjimas. Galima pastebėti, kad kai kuriems tyrimo dalyviams klausimas apie ateitį pasirodė keistas, neįprastas: tarsi sulaukus jų amžiaus jau nėra jokių ateities siekinių. Ateitis šių informantų pasakojimuose vertinama atsargiai ir laikoma nenuspėjama, nesuplanuojama, galvojant apie ją dažnai daromos užuominos į savo amžių: „*jau 90 metų, nežinau, kiek dar gyvensiu [juokiasi]*“ (Elvyra, 90 m.). Nemažai informantų

teigė, kad apie ateitį galvoti yra „*jaunų reikalas, kas ten mum seniems <...> kokie jau te planai mano amžiuoj, čia visų galas vienodas, nēr čia ko ir planuoja*“ (Zofija, 77 m.). Šiems informantams atrodė, kad apie ateitį galvoja tik jauni žmonės, nes jiems reikia susirasti darbą, išlaikyti namus, rūpintis vaikais. Senatvėje šie dalykai tarsi tampa nebeaktualūs – darbo nebėra, vaikai jau užaugę ir turi savo rūpesčius, taigi viskas gyvenime jau pasiekta ir padaryta. Kaip teigia vienas tyrimo dalyvis: „*negalvoju apie ateitį <...> gyventi reikia šia minute, nes mano amžiuoj nebežinai jau, kiek dar liko*“ (Petras, 90 m.).

Nepaisant bendros nuostatos, kad apie ateitį galvoja tik jauni žmonės, kai kurie tyrimo dalyviai įvardijo turį tam tikrų tikslų ar troškimų. Dalies šių informantų ateities tikslai siejosi su tam tikru užbaigtumo jausmu – tai buvo noras kažką spėti padaryti prieš mirtį. Pavyzdžiui, viena tyrimo dalyvė minėjo norinti „*kol Dievulis dar laiko*“ (Genutė, 94 m.) parašyti ir išleisti paskutinę savo eilėraščių knygą, kitai informantei buvo svarbu sulaukti pirmojo proanūkio gimimo, „*po to jau nebaisu bus ir mirt*“ (Anelė, 83 m.). Net keli informantai minėjo susimąstę apie mirtį, todėl jiems buvo svarbu spėti susitvarkyti visus „*šituos žemiškus reikalus*“ (Zofija, 77 m.) – suplanuoti laidotuves, padalinti palikimą vaikams.

Dalies tyrimo dalyvių ateities planai labiau priminė svajones, troškimus, galbūt neįgyvendintus vaikystėje: pavyzdžiui, noras apsilankyti prie jūros arba turėti savo baldų gamybos cechą. Viena tyrimo dalyvė minėjo ateityje norinti sugrįžti gyventi pas dukrą, tačiau „*su mano sveikata čia gal labiau svajonė, jau nebe planas*“ (Marija, 89 m.). Moteris minėjo vis pamąstanti apie sugrįžimą gyventi į savo šeimą, tačiau jos šeima negali suteikti nuolatinės priežiūros, kuri informantei reikalinga dėl ligos, todėl ji pripažįsta, kad nepaisant jos svajonės, globos įstaiga vis tik geriausia (saugiausia) vieta gyventi.

Keletas tyrimo dalyvių juokaudami užsiminė, kad norėtų jaunystės, sveikatos. Analizuojant informantų gyvenimo istorijas buvo galima pastebėti, kad jie dažnai gyvenimą planuoja atsižvelgdami į savo sveikatos būklę ir fizinę savijautą: kad nori kažką nuveikti, „*kol dar sveikata leidžia*“. Ši tendencija buvo labai ryški progresuojančia liga sergančios Aldonos (65 m.) pasakojime:

Pas mane viskas nuo sveikatos, nuo savijautos priklausys. Su mano liga žinau 100 procentų, kad geriau jau tikrai nebus <...> dar kol kas galiu atsistot pati, eit, po pusės metų ar metų jau nežinau, kaip bus.

Galima pastebėti, kad tyrimo dalyvių, kurie įvardijo turį ateities planus, planai buvo ne keliems ar net keliasdešimčiai metų į priekį kaip įprastai, bet

labiau išreikštas gyvenimas šia minute, noras užbaigti tam tikrus darbus, mėgavimasis dabartimi per daug negalvojant apie ateitį. Galvojimas apie ateitį ir planų turėjimas vertinami kaip vyresnio amžiaus asmeniui nebūdingi dalykai. Ateitis senatvėje dažnai vertinama, kaip laikas, likęs iki mirties, tai nebėra ilgas ir nenuspėjamas, nerimą keliantis laikotarpis, kaip, pavyzdžiui, jaunystėje.

Aktyvumo išlaikymas senatvėje. Daugumo tyrimo dalyvių nuomone, sulaukus senatvės yra labai svarbu „*nepasenti siela*“. „Jaunos sielos“ reiškinys buvo aiškinamas asmens noru ir gebėjimu išsaugoti aktyvumą: dalyvaujant mėgstamoje veikloje, puoselėjant pomėgius, bendraujant su kitais gyventojais, dalyvaujant globos įstaigos gyvenime. Buvimas jaunu sieloje iš esmės reiškė gyvenimą sau, savo malonumui:

Žmogui svarbu yra veikt kažką, o ne sėdėt apkiautus lovoj ir laukt paskutinosios. Kol dar tu gali, kol dar judi, aš taip skaitau, kad turi kažką daryt <...> oi sopa, dejuoju, negaliu, o ką tu gali? Kažką gi gali, tai eik ir daryk (Ona, 75 m.).

Mėgstamos veiklos ar bet kokio malonumą teikiančio užsiėmimo turėjimas buvo vertinamas kaip svarbus asmeninės gerovės, pasitenkinimo veiksnys: *tu nesėdi kambary, tu darai kažką, o tas yra labai svarbu mūsų amžiu, čia ir gydytojai, ir filosofai sako, kad svarbiausia nepasiduot tiem metam, kabintis į gyvenimą, dar kol tu gali, kažką daryt (Janina, 72 m.).* Pastebima, kad kai kurių tyrimo dalyvių pasakojimuose buvo labai kritikuojami pasyvūs, tik savo kambariuose būnantys, mirties laukiantys ir gyvenimu besiskundžiantys globos įstaigos gyventojai.

Ką ji ten dejuoja, dar už mane sveikesnė <...> aš gal irgi jau pusiau žliba ir kurčia, bet aš einu, darau kažką, saviveiklininkam mūsų padedu, gimtadienius ruoš padedu, vis ir man smagu ir aplinkiniam, o sėdėt ten burbėt iki paskutinosios <...> ir man gerai, ir visiem gerai (Ona, 75 m.).

Tyrimo dalyviai ypač reikšminga aktyvumo forma laikė pagalbą globos įstaigos personalui ar kitiems gyventojams: *svarbu padėt silpnesniems, negalintiems, ir tau gerai ant dūšios, ir jam diena gražesnė pasidaro (Janina, 72 m.).* Tokia pagalba, panašu, buvo susijusi ir su tyrimo dalyvių asmeninio reikalingumo jausmu, jiems buvo svarbu jausti, kad yra reikalingi kitiems, gali praskaidrinti kažkieno dieną. Gyvenimo epizodai, kai informantų sukauptos žinios ar įgūdžiai gali būti naudingi ir pritaikomi siekiant pagelbėti kitiems, buvo pasakojami su ypatingu pasididžiavimu:

Jinai guli toj savo lovoj vargšėlė ir dienos šviesos nebemato, ją slaugutės nebent nuveža į lauką pabūt, tai aš pradėjau pati ją laukan išvežinėti <...> čia nenusakomas jausmas, kai tu padarai vat kažką gero ir matai, kaip tas

žmogus šypsosi, toks mažas dalykas atrodo, bet gyvenimas ir susideda iš mažų dalykų (Janina, 72 m.).

Galėjimas savimi pasirūpinti. Dauguma tyrimo dalyvių išreiškė baimę sulaukti dienos, kai nebegalės savimi rūpintis patys ir bus visiškai priklausomi nuo personalo. Savarankiškumas informantų pasakojimuose buvo siejamas su gebėjimu veikti pačiam, tiek fiziniu gebėjimu, tiek ir intelektualiniu. „Negalėjimas“ buvo vengiama senatvės pasekmė, dažnai susijusi su pasyvumu ir mirties laukimu, kuris užbaigtų šį „negalėjimą“. Analizuojant tyrimo dalyvių pasakojimus buvo galima pastebėti, kad skiriami du „negalėjimo“ tipai: fizinis, kai tam tikrų dalykų daryti neleidžia sveikata ar bloga savijauta ir kognityvinis, susijęs su senatvinių intelekto sutrikimų nulemtais apribojimais.

Fizinės negalios nulemtų apribojimų buvo baiminamasi, ir informantai su galesčiu kalbėjo apie globos įstaigos gyventojus, kuriems kasdieniame gyvenime reikėjo nuolatinės personalo priežiūros:

Nėr baisiau man kai einu ir matau, kaip ką nors slaugutės maitina iš šaukšto, kaip vaiką mažą. Bet ir yra kaip vaikas mažas, nei pasikelt gali, nei valgyt gali, viskas, viską daro kiti už tave, čia baisu yra <...> jinai ten gyveno už sienos pas mane, irgi kamavos va taip kamavos, paskui numirė. Negalima sakyt taip, bet atsimučiejo žmogus (Aloyzas, 72 m.).

Savarankiškumo, nepriklausomybės netekimas tyrimo dalyviams atrodė blogesni dalykas už mirtį, galbūt dėl to, kai kurie informantai teigė, kad žmogus neturi gyventi iki 90 ar iki 100 metų: dėl negalios, priklausomybės nuo kitų ilgas gyvenimas atrodė nevertingas. Mirtis tokiose situacijose buvo vertinama kaip išsigelbėjimas nuo kūno apribojimų, išsilaisvinimas nuo priklausomybės, nebebuvimas našta. Priklausomybė nuo personalo atliekant paprasčiausias užduotis: maudantis, rengiantis, prausiantis, buvo netrokšamas dalykas. Netgi žymesnę negalią turintys informantai minėjo, kad jaučiasi lyg sukeltų nepatogumų, kai reikia paprašyti personalo pagalbos, ir norėjo kaip įmanoma ilgesniam laikotarpiui atidėti visišką priklausomybę: *dar kol galiu, kol dar galva veikia, kol dar sveikata leidžia, pati noriu* (Elena, 66 m.).

Nors savarankiškumo netekimas ir priklausomybė nuo kitų buvo viena dažniausiai išreikšiamų baimių, buvo galima pastebėti, kad fizinės negalios nulemti veiklos apribojimai nebuvo tokie gąsdinantys, kaip kognityviniai sutrikimai (Alzheimerio liga, senatvinės demencijos). Tarp šio tyrimo dalyvių nebuvo turinčių intelekto sutrikimų, tačiau informantų teigimu, jiems yra tekę matyti kognityvinių sutrikimų turinčius globos įstaigos gyventojus.

Jeigu tu guli koją susilaužęs, tai aš skaitau, kad nieko blogo dar čia nėra, nu pagis ir pagis, bet kai guli kiti, nesuvokia, kur randasi, rėkauja naktim, išeina, pasiklysta, nu čia baisu. Neduokdie šitaip, tu savo vaikų nepažįsti, savęs nepažįsti, čia nēr nieko baisiau (Ona, 75 m.).

Pozityvus senatvės vertinimas. Tyrimo dalyvių pasakojimuose dažnai būdavo pabrėžiama teigiamos nuostatos senatvės ir savo gyvenimo atžvilgiu svarba. Senatvės (tiek savo, konkreti, tiek ir apskritai kaip universalus gyveno etapo) vertinimas buvo kompleksinis, jam įtaką turėjo asmens prisiminimai, sveikatos būklė, gyvenimiška patirtis, visuomenės požiūris į vyresnio amžiaus asmenis. Nemaža dalis tyrimo dalyvių senatvę laikė gyvenimo pabaigos laukimo etapu, tarsi paskutinė stotelė, kai viskas jau padaryta, tikslai pasiekti ir liko tik laukti mirties. Kai kuriais atvejais buvo jausti neigiami internalizuoti visuomenės stereotipai: kad senas žmogus nebereikalingas, nebesukuria naudos, yra našta šeimai ir artimiesiems.

Senatvės kaip pozityvaus savęs realizavimo laikotarpio vertinimas pasitaikė tik keliuose pasakojimuose. Galima pastebėti, kad tokia nuostata būdinga sudėtingą gyvenimą iki persikėlimo į globos įstaigą turėjusiems, tačiau teigiamai kitus savo gyvenimo aspektus (sveikatą, ryšius su aplinkiniais) vertinantiesiems tyrimo dalyviams.

Man vyras mirė, dukrelė mano mirė, taip sutapo kažkaip viena po kitos tos mirtys <...> ir giminaičiai mano mirė ir liga taip išpuolė, aš gyvenime daug vargo mačiau, tikrai daug vargo, tai man čia [globos įstaigoje] pasaka, ne gyvenimas, viskas padaryta, sutvarkyta, tu niekuo nesirūpini, visas laikas, viskas tik tau (Elžbieta, 67 m.).

Tokie tyrimo dalyviai globos įstaigoje yra ganėtinai aktyvūs: mokosi naujų veiklų, skiria laiko sau, padeda organizuoti šventes globos įstaigoje, dažnai patys suorganizuoja kokį nors užsiėmimą. Viena tyrimo dalyvė teigė, kad pagaliau rado laiko sau ir gali be sąžinės graužaties skaityti knygas: *anksčiau vaikai buvo, 7 vaikai čia ne juokas, visus apipraust, aptvarkyt, namai sutvarkyt, ūkis apeit, dabar galiu ramiausiai atsisėst, nors visą dieną skaityt (Filomena, 80 m.).*

Optimizmas, laimė ir tam tikri charakterio bruožai taip pat buvo reikšmingi vitališkumo aspektai. Pozityvumas, linksnumas buvo įvardijami kaip svarbiausi charakterio bruožai, padedantys nepasiduoti senatvei, visur įžvelgti tik gera: *praeina visi tie vargai, nusišypsai, pasijuoki, pasimeldi ir praeina <...> nereik nervuotis dėl tų mažų dalykų (Elvyra, 90 m.).* Šios tyrimo dalyvės teigimu, „geri žmonės ir ilgai gyvena, ir laimingesni patys būna“.

Onos (75 m.) pasakojimas, atskleidžia, kad kartais ilgiau gyvena būtent blogi, pikti žmonės:

Vriednas buvo senis, oi vriednas, tris savo pačias pergyveno, būdavo matau kad keliu eina, tai į kitą pusę pereinu, dar kito tokio paieškot reikia, ar svetimas, ar savas, visiems nuo jo kliūdavo <...> sako, jeigu nuodus taip leidi ir pačiam tų nuodų kliūna, o jis ir gyveno gal šimtą metų.

Kitas svarbus charakterio bruožas, anot vieno tyrimo dalyvio yra realizmas: svarbu realistiškai vertinti savo galimybes: *tu gali sakyti, kad tu viską gali ir viską moki, bet taip nėra, kiekvienas savo ribas turi <...> jeigu žinai, ką gali ir ko ne, tai ir nėra jokio streso. Arba priešingai, sėdi žmogus vežimėly, skundžiasi, oi skauda, nieko negaliu, o jis dar pats ir vaikščiot savom kojom gali, tai ko tu ten sėdi ir skundies?* (Antanas, 82 m.)

B) Sąlygos, kurioms esant kategorijų šeima pasireiškia ir kinta. Šios kategorijų šeimos turinys beveik nekinta sulaukus senatvės ar persikėlus į globos įstaigą. Gyvybingumas susijęs su nepasidavimu senatvei, negaliai ir siekiu įprasmingi savo gyvenimo nepaisant kai kuriais atvejais ribojančių aplinkybių. Jeigu visą savo gyvenimą tyrimo dalyvis buvo linkęs mąstyti pozityviai, padėti aplinkiniams, išnaudoti situaciją savo naudai, jis toks ir išlieka, o jei šios savybės jam nebuvo būdingos jaunystėje, jos neatsiranda ir sulaukus senatvės.

C) Pokyčio pasekmės. Visgi esant kai kurioms aplinkybėms, asmenybės bruožai ir įpročiai gali nežymiai kisti, pavyzdžiui, jei vyresnio amžiaus asmeniui gyvenant bendruomenėje visas dėmesys būdavo sutelkiamas į šeimą, persikėlus į globos įstaigą, kai šeima jau nebereikia rūpintis, galima daugiau dėmesio skirti sau ir savo poreikiams. Ši tendencija buvo pastebima vyresnio amžiaus moterų pasakojimuose – jos galimybę skirti laiko sau vadino galimybe pabūti savanaudėmis, nes galėjo rūpintis tik savimi ir savo norais. Šis pokytis pasakojimuose buvo vertinamas nevienprasmiškai: viena vertus, moterys džiaugėsi, kad gali skirti sau laiko ir daryti tai, ko anksčiau negalėjo, kita vertus, joms tai buvo neįprasta ir kai kuriais atvejais netgi kėlė kaltės jausmą. Pavyzdžiui, viena informantė minėjo, kad labai mėgsta skaityti ir įprato pirkti naujausias knygas, tačiau pastaruoju metu negali jų įsigyti, nes jos sūnus patiria finansinių sunkumų ir ji turimus pinigus taupo jam laikydamą tai savo, motinos, pareiga: „*aš jam geriau tuos pinigėlius skirsiu, jam labiau reikia, o tos knygos tai palauks <...> mama vis turi pasirūpinti*“ (Julijona, 77 m.).

D) Kategorijų šeimos ryšys su kitomis kategorijomis. Ši kategorijų šeima apima energingumą, norą gyventi ir džiaugtis gyvenimu nepaisant sveikatos ar kitų apribojimų. Gyvybingumas susijęs su vyresnio amžiaus

asmenų savimone ir savęs vertinimu – šiuo bruožu pasižymintys asmenys laiko senatvę prasmingu laikotarpiu, o ne pasyviu mirties laukimu. Egzistuoja ir gyvybingumo sąsaja su užimtumu bei socialiniais santykiais – asmenys, įvardijantys save gyvybingais, labiau linkę įsitraukti į juos supančios bendruomenės gyvenimą, padėti kitiems, kurti ir palaikyti santykius naujoje aplinkoje bei ją paversti savo naujaisiais namais.

4.2.6 Kūno pojūtis ir sveikata senatvėje

A) Kategorijų šeimos apibrėžimas ir charakteristikų aprašymas. Ši kategorijų šeima apima vyresnio amžiaus asmenų savo kūno suvokimą, patyrimą, pastangas išlaikyti senstančio ir silpstančio kūno funkcionalumą. Analizuojant gyvenimo istorijas buvo galima pastebėti, kad jaunystėje dauguma tyrimo dalyvių nebuvo linkę galvoti apie savo kūną, jo poreikius, ribotumus, sveikas ir stiprus kūnas buvo savaime suprantama duotybė. Intensyviau apie kūną ir sveikatos būklę imama svarstyti susidūrus su sveikatos ar kūno funkcinių pajėgumų silpnėjimu ar netektimis. Galima pastebėti, kad ši kategorijų šeima kiekybiškai (išskirtų kategorijų prasme) yra pati mažiausia šio tyrimo kontekste, tačiau ji labai svarbi ir susijusi su tyrimo dalyvių savęs, kaip senstančio, neįgalaus asmens suvokimu, kai reikia iš naujo apibrėžti savo kūno galimybes ir ribotumus bei išmokti su jais gyventi.

Senstančio kūno jausmas – ligos, negalia, trapumas. Tyrimo dalyvių pasakojimuose ypač daug laiko skiriama kūno funkcionalumui, kuriam didelę įtaką turi įvairios senėjimo nulemtos ligos ir negalia. Informantų pasakojimuose ypač dažnai galima pastebėti medicininiam senėjimo diskursui būdingą nykimo, silpimo, kūno susidėvėjimo motyvą:

Tai [kūno silpimas] natūralu, sakyčiau. Tiek metų nugyventa, tai natūraliai susidėvi viskas, ir sąnariai nusidėvi, ir akys pradeda silpt, klausą, stuburas <...> čia kaip mašina, sakyčiau, tik kad mašinai tu gali ten kažkokias žarneles išstampyt, tepalus perpilt, variklį išimt, o žmogui gyvam tai naujos širdies ar naujų sąnarių nesudėsi <...> pasenai, sudilę viskas, tai turi prisitaikyt, čia jau šitaip Dievulio surėdyta (Petras, 90 m.).

Vyresnio amžiaus asmenys pastebi, kad sulaukus senatvės kūnas savaime tampa silpnesnis, trapesnis, pastebima, kad reikia dažniau daryti poilsio pertraukėles skaitant ar žiūrint televizorių, dažniau ima skaudėti sąnarius, silpsta rega ir klausą: *anksčiau aš mezgiau daug, siuvau, visokius tokius rankdarbius darydavau su vąšeliu, dabar tai jau ir akys nebe tos, ir rankos,*

ilgiau jeigu kažką darau pradeda drebėti (Filomena, 80 m.). Traumų patyrimas, suvokimas, kad kūnas sensta dažnai skatindavo susimąstyti apie kūno galimybes ir ribas, judėti atsargiau, lėčiau:

Tu jaunas bėgi, nukrenti, nu ir kas? Atsistojai, nusipurtei, toliau bėgi. O jau mano amžių nugriūsi, tai dar pats ir nepaskelsi <...> aš po to savo sąnario [keitimo] dabar išvis tik mažais žingsneliais ir su lazdele visur, čia jau nepabėgiosi niekur.

Apie ligas tyrimo dalyviai pasakoja gan noriai, jų teigimu, negalia ir ligos yra natūrali senatvės dalis, su kuria reikia susitaikyti. Kai kurie informantai netgi didžiavosi tuo, kiek yra patyrę įvairių operacijų ar traumų:

Pas mani du infarktai buvo, tai mani ir šitėp [rodo išilgai krūtinės] ir šitėp [rodo vertikaliai po krūtinės ląsta] pjovį buvo, o apačioj čia va [rodo į pilvą] man dar Cezarį darė, kai nenorėjo gimt dukrelė niekaip, taip kad pas mani te randas ant rando, per visą gyvenimą pjaustyta, išpjaustyta, da gal ir nerastumėt kitos tokios supjaustytos [juokiasi] <...> pas mani ir ranka lūžus buvo, raktikaulis blogai sugijęs, ko tik nebuvo [juokiasi] (Olga, 74 m.).

Nepriklausomai nuo to, ar vyresnio amžiaus asmuo didžiuojasi savo patirtomis traumomis, ar laiko jas apribojimu, visuose pasakojimuose buvo galima pastebėti, kad patyrus traumą informantai pradėjo labiau saugoti savo kūną ir rūpintis sveikata. Kūno galimybių ribos buvo tarsi analizuojamos ir įvertinamos iš naujo, susimąstoma apie kūno trapumą, atsargiau vertinamos kūno fizinės galimybės. Šis vertinimas buvo labai ryškus žymesnę negalią turinčių tyrimo dalyvių pasakojimuose – jie labai aiškiai įvardijo, ką jų kūnas gali ir ko negali padaryti.

Po to lūžio aš pradėjau labai saugotis, mano amžiuj čia ne juokas tokie dalykai. Dabar jau ir sveika, sugijus ta koja, bet aš vis tiek pasisaugau, stengiuos nesiremt labai su ja, kad tos apkrovos mažiau būtų, stengiuos neskubėti, nebėgt labai, nes tik greičiau kažkur nueinu ar ilgiau pasivaikštau kieme ir pavargsta koja, vilktis pradeda (Aleksandras, 68 m.).

IR

Su mano tom kojom aš niekur laisvai nueit negaliu, reikia visur su vežimėliu, kairę koją jaučiu dar, dešinė tai jau turbūt viskas <...> akys ir silpsta, jau nei skaityt galiu, nes raidės liejasi, nei televizoriuj žiūriu, ką rodo. Maksimum dešimt kokių minučių jeigu skaityt ir viskas, reikia pertraukos (Aldona, 65 m.).

Fiziškai stipresnis kūnas arba žymesnių sveikatos sutrikimų neturėjimas vertinamas kaip pasididžiavimo ir pagyrų vertas dalykas, tam tikra pergalė, kurią nulėmė sveikas gyvenimo būdas: *gera sveikata mano palyginus dar, užtai kad nerūčiau ir negėriau, buzos ir degtinės gyvenime (Juozas, 87 m.).*

Savo sveikatos būklę tyrimo dalyviai dažnai lygindavo su kitų globos įstaigos gyventojų – kitų vyresnio amžiaus asmenų sveikata dažnai tarnaudavo kaip matas įsivertinti savo būsenai:

Man 83 metai, dar stipri jaučiuos, o jai 69 tik ar jau gal 70 eina, ir jau vos pajuda, be vaikštytynės niekur <...> tai aš taip skaitau, kad ne taip ir blogai man, kol savo kojom paeini, viskas tvarkoj, va kai jau nepajudėsiu iš vietos, tada blogai bus (juokiasi) (Anelė, 83 m.).

Vertinant kitų globos įstaigos gyventojų sveikatą buvo galima pastebėti, kad kognityviniai sutrikimai vertinami kaip labiau apribojantys kasdienį gyvenimą nei fizinė negalia:

Dar kai vaikščiot negali tai yra gi tų visų vaikštynių, oželių, lazdelių, gali pasiremt, įsėst, važiuot, o jau kai galvelė nebedirba nu tai jau niekas nebeпадės, jau geriau be kojų kai sakau, nei be galvos (Genutė, 94 m.).

Lygindami savo sveikatos būseną su kitų vyresnio amžiaus asmenų sveikata informantai kartais jausdavo užuojautą, tačiau kartais ir neteisybę. Viena informantė, visą gyvenimą sunkiai dirbusi gamykloje ir dabar dėl darbo turinti stuburo problemų pasakojo kaip buvo susipykusi su kita globos įstaigos gyventoja dėl to, kad šiai jos sveikatos problemos pasirodė nerimtos:

Kas jinai tokia išvis yra, aš tai sveikatą pasigadinau prie tų visų staklių, einu susirietus, nes kitaip skauda nežmoniškai, o jai gi matai stuburas nerimta, jinai gal išvis nei dienos gyvenime nēr dirbus, nežino net apie ką kalbu (Zofija, 77 m.).

Galima pastebėti, kad kūno funkcionavimas susijęs su asmens naudingumo pojūčiu, jeigu kūnas palyginti stiprus ir užtenka minimalios pagalbos (pavyzdžiui, pasiremti lazdele einant), savo sveikatos būklę informantai vertindavo palankiau ir netgi optimistiškai. Atvejais, kai tyrimo dalyviai turėdavo žymesnę fizinę negalią ir labiau priklausydavo nuo aplinkinių pagalbos, dažnai būdavo išreiškiamas nepasitenkinimas sveikata, buvimo našta kitiems jausmas. Kai kuriais atvejais, ypač, jei žymesnę negalią turintis informantas būdavo ir vyresnio amžiaus, tokia sveikatos būseną skatindavo pesimistišką ateities vertinimą ir gyvenimo prasmės nematymą:

Toks amžius, kai geriau jau nebus, bus tik blogiau, jaunystės eliksiyro jokio nėra, neturėtų žmonės gyvent ligoti ir silpni, nepasikeliantys iš lovos ilgai. Man 93 metai, nei rankos, nei kojos jau klauso, čia jau tikrai per daug tiek gyvent (Eleonora, 93 m.).

Senstančio kūno išvaizda. Šalia kūno silpimo, trapumo pojūčio išryškėja ir kūno išvaizdos svarba, nors išorinės su senatve siejamos charakteristikos (žili plaukai, raukšlėta oda, išvaizda bendrąja prasme) labiau akcentuojamos

moterų informančių pasakojimuose nei vyrų. Galima pastebėti, kad moterų pasakojimuose kūno senėjimas labiau susijęs su išvaizdos pokyčiais ir tik po to su sveikatos sutrikimais (nors išvaizdos pokyčiai ir nėra vertinami vienareikšmiškai). Vyrų informantų pasakojimuose, tuo tarpu, kūno senėjimas siejamas su kūno funkcionavimu, fiziniu negalėjimu kažką daryti kaip anksčiau, o kūno išvaizda nėra tiek svarbi.

Raukšlės ir žili plaukai laikoma natūralia senatvės dalimi, tačiau šių požymių subjektyvus vertinimas žymiai skyrėsi. Kai kurios tyrimo dalyvės gan noriai prisimindavo situacijas, kada susidūrė su pirmaisiais senėjimo požymiais. Viena informantė minėjo, kad jos pirmąjį žilą plauką pastebėjo sesuo, kai jos dirbo darže ir tuo metu joms tas sukėlė juoką: *21 metai, o jau žilas plaukas, oi, kiek mes ten kvatojom [juokiasi]* (Olga, 74 m.). Kitos tyrimo dalyvės pasakojimas atskleidė, kad jaunystėje ji netgi troško turėti žilus plaukus, nes jie atrodė gražūs:

Aš atsimenu tokią daktaraitę, kaimynė jinai buvo mano [miesto pavadinimas]. Jinai atsimenu gal 40 buvo, kai žilt pradėjo, nu man tai labai gražu, tokie balti balti plaukai jos, o kai atsisuka veidas toks jaunas, nei dėmelės, nei raukšlėlės. Aš tada visai piemenka dar buvau, žiūrėdavau aš į tas jos baltas garbanas ir galvojau, kad greičiau ir man taip būtų (juokiasi). Bet aš tai ilgai nežilau, oi, ilgai... (Janina, 72 m.).

Daugumos tyrimo dalyvių nuomone, su senėjimu susiję išvaizdos pokyčiai yra neišvengiama senėjimo dalis, su kuria kovoti nereikalinga ir beprasmė, nes „senatvė, jinai toks laikas“ (Ona, 75 m.). Dauguma moterų buvo linkusios kūno išvaizdą sieti su tvarkinga apranga, sušukuotais, išplautais plaukais, paplitęs įsitikinimas, kad senatvėje išorinis grožis pasidaro nebesvarbus: „čia jaunystėj buvo svarbu, ar tu plona, ar tu stora, ar tu dar kokia, ar bernaičiai į tave žiūri, ar ne, o dabar tai jau nėra čia prieš ką dailintis“ (Janina, 72 m.). Išorinis grožis suprantamas kaip svarbus tik jaunystėje, kai ieškoma romantinio partnerio.

Onos (75 m.) nuomone, viena, vertus, senatvė keičia žmogaus išvaizdą, tačiau, kita vertus, senatvėje išvaizda pati savaime nustoja būti svarbi. Šios informantės nuomone, senas kūnas nėra gražus ir neturi būti gražus, jis tiesiog turi būti tvarkingas, nupraustas ir „padoriai atrodyt“. Jos teigimu, svarbiau tvarkinga išvaizda, o ne subjektyviai suvokiamas grožis, nes senatvėje nėra prasmės rūpintis išoriniu grožiu:

Nėr nieko baisiau, kaip vaikšto moterys su chalatais vidury dienos, nesusitvarkę, plaukais riebaluotais, kojine nusmukusiom. Ar tau 50, ar tau 85, aš taip skaitau, kad reikia tvarkingai atrodyti, o ne kaip laumei iš balos pasikėlus ir eit žmonių gąsdinti <...> dėl to grožio tai senatvėj jau ne tie

dalykai svarbūs, o dėl tvarkos, tai tu bet kokio amžiaus turi atrodyt tvarkingai. Ir gali, ir turi.

Bandytas užmaskuoti išorinius senatvės bruožus (kremų nuo raukšlių naudojimas, žilų plaukų dažymas) daugumai tyrimo dalyvių (ir vyrams, ir moterims) atrodė ir beprasmis, ir netgi pašaipos vertas dalykas, tuštybės apraiška. Dažnai informantai sakydavo, kad senatvėje svarbiau gera sveikata, nei gera išvaizda.

Aš pati nei kosmetikos naudoju, nei ten tų kremų visokių, bala kiek rūšių, ir rytui, ir vakarui, ir nakčiai, tu tik pirk. Nei prasmės tam yra, nei prieš ką yra. Arba kaip dažosi kitos, nu man nėra baisiau kaip kokia sena dyllda eina susiraukšlėjus, o plaukai kokie nors ryškiai violetiniai, nu dažykis tu nesidažius, gi matosi, kad jau ne 15, ant veido tiesiog matosi, kuo blogai žilus turėt plaukus, nesuprantu. Jau jeigu tau 80, tai tu dažykis kiek nori, tepkis kuo nori, 80 tai ne 15, jau čia joki kremai, jokios te pudros nepadės tau (Elena, 66 m.).

Visgi nepaisant minties, kad išvaizda nėra tiek svarbi senatvėje ar kad jai nebėra prasmės skirti daug dėmesio, galima pastebėti, kad kai aplinkiniai įvertina išvaizdą kaip jaunesnę, nei „pagal amžių priklauso“ (Julijona, 77 m.), tai priimama kaip komplimentas, net jei pačių tyrimo dalyvių nuomone jos ir nededa sąmoningų pastangų atrodyti jaunesnės. Nors teigiama, kad išvaizda nėra svarbi, nepražilusių plaukų turėjimas arba neraukšlėtas veidas vis tik buvo laikomi pergale prieš senatvę.

Man 75 metai, o aš ir atrodau jaunesnė ir jaučiuosi jaunesnė. Nei veidas mano raukšlėtas, nei vaikštau su lazdele, žilt irgi pradėjau, kada man buvo jau gerokai virš 40, man dažnai sako, kad jaunesnė atrodau (Albina, 75 m.).

Rūpinimasis sveikata apima tyrimo dalyvių pastangas išsaugoti sveikatą ir gerą savijautą: tiek naudojantis profesionalų patarimais, tiek ir liaudies medicinos priemonėmis ar savo asmeniniais sveikatos receptais. Galima pastebėti, kad kalbant apie sveikatos išsaugojimą, kūno galimybių ribas įtakingiausiais profesionalais globos įstaigoje laikomi gydytojai. Jų rekomendacijos tyrimo dalyviams labai svarbios, o nuomonė ir patarimai labai vertinami. Medikų nubrėžiamų ribų paisymas taip pat labai svarbus:

Man sakė, kad jau vengt reikia krūvio su šita mano širdim. Aš liftu visada kylu, laiptų vengiu, jeigu eit, tai lėtai einu, įsikimbu kam nors į parankę, viską lėtai, atsargiai, širdis tai ne juokas (Vladislovas, 91 m.)

IR

Man svarbu dešinę visą pusę mankštinti, kairė koja jau visai atsisakius, man sakė, kad bus tik blogiau, išgydyt negalima, galima tik pristabdyt, bet

kad bus tik blogiau tai čia faktas, nes vaistų nėra, gydymo jokio nėra (Aldona, 65 m.).

Medikų rekomendacijų paisoma nepriklausomai nuo to, ar tai informanto asmeninis gydytojas, ar „televizinis“:

Kaip ir daktaras Unikauskas sako, kad reikia valgyt tris kartus dienoj, ne penkis ar šešis kaip ten kiti siūlo. Nu tai logiška gi, pavalgei ir gerai, o kai tu pastoviai kažką valgai, tas tavo organizmas pastoviai kažką trina, trina, tai kokia nauda jau čia bebus? (Juozas, 87 m.).

Jeigu gydytojo rekomendacija sutampa su paties informanto nuomone, jaučiamas vyresnio amžiaus asmens pasididžiavimas savimi, savo vertės ir žinių išaukštinimas: *aš irgi taip sakau, kaip nujaučiu, kas gerai man ir kas sveika. Man mano daktarė dar sakydavo, jeigu tave traukia ant to, vadinasi tavo organizmui reikia, vadinasi ne šiaip sau traukia* (Ona, 75 m.).

Galima pastebėti, kad medikai yra labiausiai matomi ir įtakingiausi asmenys globos įstaigoje, kai kalbama apie sveikatą. Socialiniai darbuotojai ir jų padėjėjai dažniausiai minimi kasdienio gyvenimo, užimtumo kontekste. Nepaisant medikų autoriteto, visgi pasitaiko atvejų, kai medikui nubrėžus vyresnio amžiaus asmens kūno ir elgsenos ribas kyla konfliktas. Net keli tyrimo dalyviai pasidalino istorijomis, kai medikai juos „*jau buvo visai nurašę*“, tačiau tyrimo dalyviai nepasidavė pesimistinėms prognozėms ir įrodė priešingai:

Man pasakė tas daktaraitis, kad viskas jau, jau niekada ir nebevaikščiosiu, apsisuko ir išėjo, nu sakau, „Tu man palauk, jau tu man tik palauk“, pradėjau aš po truputį keltis bandyt, remtis su ta savo koja <...> buvo labai sunku iš pradžių, atrodo kaip ne savo kojom eini, bet aš vis bandžiau, bandžiau nu ir ką, dabar ir vaikštau sau, su lazdele aišku, bet gi vaikštau. Vaikštau (Genutė, 94 m.).

Šalia profesionalų pagalbos ir jų rekomendacijų, kitas svarbus rūpinimosi sveikata būdas yra naudojant liaudies medicinos priemones, savo sveikatos receptų kūrimas. Visų interviu metu buvo galima pastebėti, kad nors medikų patarimai yra svarbūs ir vertinami, šalia jų visuomet yra neformali medicina. Visi tyrimo dalyviai daug kalbėjo apie liaudies medicinos, natūralias priemones sveikatai išsaugoti. Šios priemonės apėmė savo vaistažolių auginimą, televizijos laidų žiūrėjimą bei žurnalų skaitymą sveikatos temomis, pastangas reguliariai mankštintis ar išeiti pasivaikščioti. Pabrėžiama natūralių vaistažolių ir vaistų nauda, kartais netgi kritikuojant vaistus:

Aš nuo širdies tik valerijoną visada geriu, ir natūralus ir sveikas, jau gamtoj tų visokių brūdų cheminių nėra, kai geri tabletes ir ten tiek visko

prikišta, tai dar kiek nežinom, kas ten pridėta <...> geri vaistus nuo širdies, ir dar turi gerti kažkokių kitus, kad tau kepenis apsaugotų nuo tų vaistų, kurie nuo širdies tau yra išrašyti, nu ar normalu čia? Tai gerai, kepenis man apsaugojoj, o kam tada pakenkėt? (Ona, 75 m.).

Labai vertinamas sveikatos palaikymo būdų natūralumas, pastangos ne tik medikų pagalba, bet ir savo jėgomis palaikyti savo sveikatą. Kiekvienas tyrimo dalyvis, panašu, turėjo savo paslaptį, kaip senatvėje išlaikyti gerą savijautą:

Svarbiausia yra judėjimas, kad tu gulėsi ten apkiužęs lovoj, tai tau blogiau bus tik. Svarbiausia judėt, nors po kažkiek, kiek gali, kiek leidžia tau kojos, nors pasivaikščiout išeit į lauką (Marija, 89 m.).

IR

Labai gerai visos šitos žolelės, viskas iš gamtos, viskas natūralu, viskas iš gamtos, be jokios ten chemijos pridėtinės. Nuo nervų visada geriau mėtų arbatą nusiraminiui, nuo širdies valerijonas, nieko geresnio dar neatradau per ilgą savo amželį, nuo sąnarių yra irgi visokių tepaliukų galima pasidaryt įtrynimui (Ona, 75).

IR

Aš kuo džiaugiuosi, tai dabar daug labai laidų visokių gerų rodo per televizorių, ko anksčiau nebuvo. Tikrai geros laidos, kur nekiša tau vaistų visokių dešimt rūšių, bet tikrai su patarimais kaip mankštintis, kaip valgyt, kaip ką, kad geriau tau būtų (Julijona, 77).

IR

Nėra kažkokių didelių mokslų čia [kaip išsaugoti gerą sveikatą], man 87 metai, ne jaunuolis jau, aišku, kad tu ir sirgisi, ir širdelė, ir sąnariai tavo jau bus susidėvėję, bet čia nereiškia, kad tu negali sveikas būt <...> aš gyvenime nei gėręs, nei rūkęs, stengiuos visada anksti keltis, pasivaikščiout, galvot, ką į burną deduos, nu tai ir sveikas (Juozas, 87 m.).

Kalbant apie sveikatos palaikymo būdus buvo galima pastebėti, kad kai kurių tyrimo dalyvių pasakojimuose labai ryški priešprieša tarp „natūralių, iš gamtos“ gydymo(si) būdų ir „chemijos, kurią gydytojai išrašo“. Tyrimo dalyviai akivaizdžiai didžiavosi, kad gali išlaikyti gerą sveikatą ir savijautą naudodami tik natūralias gamtines vaistines priemones, ir šį faktą laikė netgi tam tikru pergalės prieš šiuolaikinę modernią mediciną įrodymu. Aldona (65 m.) išreiškė nusivylimą medicina kaip mokslu, nes vis dar niekaip neatrandamas vaistas nuo jos ligos (išsėtinės sklerozės):

Visi tik kalba, va, mokslas eina į priekį, tuoj jau tuoj ir bus vaistai ir nuo vėžio, ir nuo visko. Dar jauna buvau taip kalbėjo, o dabar jau kiek metų

praėję, ar yra tas vaistas? Nėra. Mokslas neina į priekį, mokslas miega ant laurų.

Kiti tyrimo dalyviai tuo tarpu, priešingai, noriai vartodavo medikų paskirtus vaistus ir netgi didžiuodavosi tuo, kiek daug įvairių vaistų turi vartoti:

Va mano turtas visas [atidaro šaldytuvą, abi lentynėlės duryse pripildytos vaistų]. Šitie va nuo širdies man, kad spaudimas nešokinėtų, čia sąnarius tepu, kad neskaudėtų, nes kartais tarp surakina, kad atrodo, medinės kojios, čia va kraujagyslėm viskas, pas mane daug čia visko, plečiantys, raminantys, atpalaiduojantys [juokiasi] nēr ko jau norēt mano amžiuį, ligų maišelis (Vladislovas, 91 m.).

Kalbant apie geros savijautos išlaikymo būdus informantų pasakojimuose kartais būdavo supriešinimas *kūno* senėjimas ir *dvasios* senėjimas. Onos (75 m.) teigimu, vieni žmonės greičiau pasensta, nei kiti: *vienas 70 dar pats juda, puikiai jaučiasi, kitas jau 40 žiūrėk dejuoja, nepaeina*. Šiuos skirtumus ji aiškino tuo, kad svarbiausia nepasenti siela, išlikti aktyviam, nepasiduoti ligoms.

B) Sąlygos, kurioms esant kategorijų šeima pasireiškia ir kinta. Kūno ir sveikatos pokyčiai, anot visų tyrimo dalyvių, yra natūrali ir neišvengiama senatvės dalis. Galima pastebėti, kad apie kūno trapumą, sveikatos išlaikymą tyrimo dalyviai susimąsto po rimtesnių patiriamų traumų, nes jaunystėje sveikas ir stiprus kūnas buvo savaimė suprantama duotybė. Pirmasis susidūrimas su liga ar negalia vyksta skirtingais gyvenimo laikotarpiais – vieni tyrimo dalyviai pradeda rimčiau sirgti dar nesulaukę penkiasdešimties, kiti išlaiko sąlyginai gerą sveikatą ir savijautą ir sulaukę septyniasdešimties. Susidūrus su rimtesniais sveikatos sutrikimais ar negalia labai svarbus tampa medikų vaidmuo, tačiau nenuvertinama ir liaudies medicinos priemonių, asmeninių per gyvenimą sukauptų geros sveikatos receptų svarba.

C) Pokyčio pasekmės. Silpnėjanti sveikata, silpnumas bendrai tyrimo dalyvių įvardijami kaip reikšmingi senatvės atributai. Savo kūno galimybių ribų, silpstančios sveikatos pripažinimas ir išmokimas gyventi su šiais pokyčiais yra labai svarbūs senėjimo aspektai, turintys didelę įtaką tolesniam asmens gyvenimui: jo judėjimo, bendravimo, užimtumo galimybės. Savęs kaip sveikatos sutrikimą turinčio asmens priėmimas ir išmokimas gyventi su negalia, prisitaikyti prie silpstančios sveikatos yra dažnas iššūkis.

D) Kategorijų šeimos ryšys su kitomis kategorijomis. Silpnėjanti sveikata, negalia neretai tampa kliūtimi puoselėjant vyresnio amžiaus asmens savarankiškumą: žymesnės negalios atvejais asmenys turi prisitaikyti prie negalios sukeltų pokyčių, išmokti gyventi su sveikatos apribojimais,

išmokti naujų bendravimo ar prasmingo užimtumo būdų. Tam tikrais atvejais turimas sveikatos sutrikimas gali apsunkinti bendravimą (pavyzdžiui, sunkiai suprantama kalba po insulto) arba užimtumo galimybes (pavyzdžiui, nebėra galimybės užsiimti mėgstama sodininkystės veikla dėl svaigstančios galvos pritūpus ar sąnarių problemų). Visgi pati savaime sveikatos būklė nenulemia viso tolesnio gyvenimo: šio tyrimo kontekste yra atvejų, kai vyresnio amžiaus asmenys sėkmingai prisitaiko prie negalios sukurtų apribojimų, randa pakaitalus mėgstamoms veikloms ar įprastiems bendravimo būdams.

4.2.7 Persikėlimas į globos įstaigą

A) Kategorijų šeimos apibrėžimas ir charakteristikų aprašymas.

Persikėlimas į globos įstaigą yra kiekvienu atveju unikali patirtis, reikšmingas gyvenimo būdo, užimtumo galimybių ir socialinio tinklo pokytis. Globos įstaigoje vyresnio amžiaus asmenys susiduria ir su naujais dienos režimo, kasdienės rutinos, privatumo ir asmeninės erdvės pokyčiais.

Persikėlimo į globos įstaigą priežastys. Galima pastebėti, kad nėra vieno konkretaus gyvenimo įvykio ar amžiaus, kurio sulaukę vyresnio amžiaus asmuo pradeda mąstyti apie persikėlimą į globos įstaigą. Kai kurie šio tyrimo dalyviai į globos įstaigą persikėlė sulaukę ganėtinai garbaus amžiaus, pavyzdžiui, viena informantė, gaudama pagalbos į namus paslaugas, savo namuose gyveno iki 93 metų. Jauniausia tyrimo dalyvė į globos įstaigą persikėlė būdama 58 metų.

Mintis persikelti į globos įstaigą gali kilti tiek pačiam vyresnio amžiaus asmeniui, tiek ir jo šeimos nariams. Kai kuriais atvejais vyresnio amžiaus asmenys ima svarstyti apie gyvenimą globos įstaigoje gerokai prieš įvykstant pačiam persikėlimui, pavyzdžiui, jausdamas, kad sveikata silpnėja ir galimybės gyventi be nuolatinės pagalbos mažėja, asmuo gali palaipsniui imti domėtis alternatyvomis. Dažnai į šį procesą įtraukiami šeimos nariai, ieškant rekomendacijų išnaudojamas ir vyresnio amžiaus asmens socialinis tinklas – galbūt draugų ar pažįstamų rate yra jau gyvenančių globos įstaigose asmenų, kurie galėtų rekomenduoti tam tikrą globos įstaigą. Kita vertus, persikėlimas į globos įstaigą gali būti staigus įvykis, kai nėra laiko priimti apgalvotą ir pasvertą sprendimą ar apsvarstyti visas pasirinkimo galimybes. Tokiais atvejais dažniausiai pasirenkama ne labiausiai vyresnio amžiaus asmeniui tinkanti ar priimtina įstaiga, bet ta, kurioje, pavyzdžiui, yra trumpiausia laukimo eilė.

Dažniausia persikėlimo į globos įstaigą priežastimi šio tyrimo kontekste buvo įvardijami vyresnio amžiaus asmenų patiriami sveikatos sutrikimai bei ligos: insultai, infarktai, įvairios kritimų sukeltos traumos (kojos sąnario, klubo lūžiai) ir pan. Dažnai netikėtai patirta trauma reikalavo skubiai priimti sprendimą dėl tolesnės pagalbos vyresnio amžiaus asmeniui ir neretai tokiais atvejais tyrimo dalyvis į globos įstaigą būdavo perkeliamas tiesiog iš ligoninės, t. y., sprendimas būdavo priimamas skubotai ir su juo nesikonsultuojant:

Aš su ta koja nei eit, nei atsistot net negalėjau, galvojau, kaip daryt dabar reikės, gal pas vaikus eit, kai iš ligoninės paleis, bet vaikai gyvena [miesto pavadinimas], o aš tai [miesto pavadinimas] esu, toks kelias <...> man ir sako sūnus, „Tu, mam, nesneruok, mes tave į pensioną tokį nuvešim, ten prižiūrės tave visą laiką“ (Olga, 74 m.).

Visgi pažymėtina, kad sveikatos sutrikimai patys savaime nenulemia persikėlimo į globos įstaigą *greičio* – kai kurie tyrimo dalyviai po patirtų traumų gan ilgai gyveno savo namuose padedami šeimos narių arba naudodamiesi pagalbos namuose paslaugomis. Apie persikėlimą į globos įstaigą tyrimo dalyviai pradėdavo svarstyti tik tuomet, kai ėmė jausti, kad namuose gaunamų paslaugų nepakanka:

Oi aš dar gyvenau du metus namie po to lūžio, mane kaimynai lankė, dukra lankė, socialiniai darbuotojai, Raudonas kryžius <...> Aš tik paskui pradėjau jaust, kad man sunku pasidarė jau ir su jais, tai pradėjom kalbėt, kad kažką reikia galvot, nes jau per silpna aš (Filomena, 80 m.).

Kita svarbi persikėlimo į globos įstaigą priežastis yra vyresnio amžiaus asmens nenoras būti našta artimiesiems. Vengimas būti našta šeimos nariams dažnai glaudžiai susijęs su sveikatos sutrikimais – silpnėjant sveikatai vyresnio amžiaus asmens pagalbos ir paramos poreikis auga ir todėl manoma, kad persikėlimas gyventi į globos įstaigą padarys paslaugą artimiesiems. Viena informantė pasakodama apie savo persikėlimą į globos įstaigą daug kalbėjo apie savo dukros patiriamus sunkumus ja rūpinantis. Tyrimo dalyvė jautėsi kalta dėl to, kad riboja dukros galimybes gyventi savo gyvenimą ir persikėlimą į globos įstaigą laikė išsigelbėjimu tiek dukrai – nereikės slaugyti sergančios motinos, tiek ir sau – nereikės jausti kaltės dėl to, kad reikalauja daug dukros laiko ir pastangų:

Man buvo nesmagu labai, jinai [dukra] savo gyvenimą turi, jai darbas, vaikai, o jinai vis pas mane ir pas mane, „Ar tau, mamyt, to reikia?“, „Ar tau, mamyt, taip gerai, gal dar ką atnešt?“ <...> taip va ir persikėliau čia, ir dukrai lengviau dabar, ir man ramu (Marija, 89 m.).

Galima pastebėti, kad buvimo našta artimiesiems pojūtis gali būti tiek paties vyresnio amžiaus asmens įsivaizdavimas – jam atrodo, kad jis apsinkina gyvenimą savo šeimos nariams, nors jie patys galbūt ir nieko nesako, tiek aiškiai šeimos narių išsakyta mintis. Kartais patys artimieji vyresnio amžiaus asmeniui pasako, kad nebegali juo rūpintis, nes tai sukelia daug nepatogumų, ir kad reikia pradėti galvoti apie globos įstaigą. Šio tyrimo kontekste vyresnio amžiaus asmenų reakcijos į šį pasakymą beveik nesiskiria. Visi tyrimo dalyviai, kuriems persikelti į globos įstaigą pasiūlė šeimos nariai, minėjo suprantantys situaciją (t. y., šeimos narių patiriamus sunkumus globojant) ir nesipriešino šiam sprendimui.

Savanoriškas, su aplinkinių galimybėmis ir motyvacija visiškai nesusijęs vyresnio amžiaus asmens sprendimas persikelti į globos įstaigą šio tyrimo rėmuose buvo ganėtinai retas reiškinys – iš 25 tyrimo dalyvių tik 8 įvardijo, kad persikėlimas įvyko jų pačių iniciatyva. Viena informantė persikėlė į globos įstaigą siekdama išsaugoti savo savarankiškumą, nes, jos nuomone, jos šeima norėjo ją uždaryti namuose ir niekur neišleisti. Kiti du tyrimo dalyviai teigė dar galėję gyventi savo namuose, tačiau tam tikros gyvenimiškos aplinkybės nulėmė, kad jie persikėlė į globos įstaigą. Vienas informantas pardavė butą, o kitam, vienkiemyje gyvenančiam vienišam vyresnio amžiaus asmeniui, turinčiam judėjimo negalią, šeimos gydytoja pasiūlė persikelti į globos įstaigą dėl saugumo ir patogumo. Tyrimo dalyvis priėmė rekomendaciją:

Man daktaraitė ir sako, „Ką jūs ten tąsytas tas malkas kasdien, tą vandenį iš šulinio, žiūrėkit, globos namai yra seneliam, ten pasirūpins jums, jūs pagalvokit“ <...> nu pagalvojau gi, kad daktaraitė blogai nepasiūlys (Antanas, 72 m.).

Informantai, kurie į globos įstaigą persikėlė savo iniciatyva, pasakojo susidūrę su šeimos narių pasipriešinimu, kai informavo juos apie savo sprendimą. Tyrimo dalyvių pasakojimai atskleidžia jų šeimos narių baimes ir gėdą, kad tėvai gyvena globos įstaigoje. Šeimos narių pasipriešinimas dažnai susijęs su stigma, su gėdos jausmu, neigiamu globos įstaigų įvaizdžiu spaudoje ir visuomenėje. Priėmus savarankišką sprendimą vyresnio amžiaus asmeniui neretai tenka konfliktuoti su šeimos nariais, įtikinėti juos savo sprendimo teisingumu:

Oi., kas ten darės, „Ką kaimynai pagalvos, kur matyta?, sako, „Mes čia su tavim gyvensim, tau padėsim, kokie čia dar globos namai, ten gi baisu, kas darosi, tu ką, tėvai, žinių nežiūri?“, o aš sakau, kad „Ką aš jums trukdysiuos čia, ten ir valgyt duoda, ir stogas virš galvos, va [pažįstamo

asmens, gyvenančio toje pačioje įstaigoje, vardas] gyvena kažkaip ten ir nesiskundžia“ <...> Labai nenorėjo manęs ten išleisti (Aloyzas, 72 m.).

Vyresnio amžiaus asmens vaidmuo priimant sprendimą persikelti į globos įstaigą. Analizuojant tyrimo dalyvių pasakojimus buvo galima pastebėti, kad išreiškus norą persikelti į globos įstaigą beveik visi tyrimo dalyviai tarsi nusišalina nuo paties globos įstaigos paieškos proceso. Netgi tie informantai, kurie apsisprendė persikelti į globos įstaigą savo noru, atsakomybę už visas globos įstaigos paieškos ir fizinio persikėlimo smulkmenas paliko savo šeimos nariams.

I: Aš nieko nedariau, man vaikai viską surado ir padarė.

T: O kodėl taip?

I: Tai ką aš, kad aš te nieko nenusimanau, o sūnus tai greitai man, internetą tik atsidarė, sako, „Va čia yra, čia yra“, Sakau, „Be skirtumo man. Kur vietų yra, kur pigiau, kur gražiau, tu jau, vaikelį, žiūrėk, aš te nieko nesuprantu“ (Petras, 90 m.).

Akivaizdu, kad patys vyresnio amžiaus asmenys nelabai supranta, kaip ieškoti informacijos, kur jos ieškoti, todėl globos įstaigos paieškos procesą buvo linkę palikti vaikams arba pasitikėti kaimynų, socialinių darbuotojų, pažįstamų rekomendacijomis. Rekomendacijos – tiek pažįstamų žmonių, tiek socialinių darbuotojų, tiek gydytojų – buvo svarbus paieškos kriterijus. Šių asmenų patvirtinimas, kad globos įstaiga gera, buvo tarsi sprendimo teisingumo patvirtinimas: „*aš kai pereidinėjau komisiją, man sakė daktarė, „Matau, į [globos įstaigos pavadinimas] ruošiatės, gera vieta ten, patiks jums“, tai mane kažkaip apramino, kad teisingai pasirinkau, reiškias gera įstaiga“ (Stanislovas, 79 m.).*

Dažniausiai globos įstaigos pasirenkamos ne pagal tai, kokios jose teikiamos socialinės paslaugos, bet pagal artumą, patogumą, laukimo eilės trumpumą. Viena tyrimo dalyvė pasakojo galėjusi rinktis galėjo iš dviejų globos įstaigų vyresnio amžiaus asmenims, tačiau viena įstaiga jos atsisakė dėl ligos (neturėjo galimybių užtikrinti gerų gyvenimo sąlygų) ir dėl to informantė persikėlė į globos įstaigą, kurioje gyvena dabar.

Nepaisant to, kad didžioji dalis tyrimo dalyvių globos įstaigos paieškos procesą buvo linkę palikti vaikams, visgi pasitaikė keletas atvejų, kai informantai būsimai globos įstaigai turėjo tam tikrus kriterijus. Vyresnio amžiaus asmenys renkasi įstaigas, kurios, jų nuomone, turi gerą susisiekimą su miestu, kur jų vaikams bus patogu juos lankyti: „*kad privažiuot būtu*

galima, o ne kaip sūnus sakė, „Kažkur u cherta na kulichkakh¹¹“ (Antanas, 82 m.). Viena tyrimo dalyvė dar turėjo darbą persikeldama į globos įstaigą, todėl ieškojo įstaigos, iš kurios galėtų patogiai nuvažiuoti iki darbovietės. Viena iš tremtį patyrusių tyrimo dalyvių teigė, kad sąmoningai ieškojo globos įstaigos, kuri dirbtų su tremtį patyrusiais asmenimis, todėl jos pasirinkimas dėl globos įstaigos „buvo vienas ir aiškus“ (Elvyra, 90 m.).

Analizuojant tyrimo duomenis buvo galima pastebėti, kad egzistuoja tam tikros sąsajos tarp persikėlimo priežasties ir tyrimo dalyvio apsisprendimo savarankiškumo. Pavyzdžiui, esant staigiam sveikatos sutrikimui, kai reikalinga skubiai priimti sprendimą dėl tolesnės globos, sprendimą persikelti į globos įstaigą dažnai priima šeimos nariai, o pats vyresnio amžiaus asmuo neturi galimybės dalyvauti šiame procese. Šiais atvejais sprendimas priimamas už jį, ir apie sprendimą asmuo informuojamas jau po fakto. Tokiais atvejais tyrimo dalyviai neturi įtakos priimant sprendimą persikelti į globos įstaigą, o tai, kurioje įstaigoje jie gyvens ir kada persikels, yra nusprendžiami šeimos narių. Viena tyrimo dalyvė pasakojo, kad persikėlus į įstaigą, nesuprato, kad persikėlimas nėra trumpalaikis:

Aš tai ir nesupratau nieko, tik ligoninėj buvau, čia jau slaugos namuose. Pasakė vaikai, kad būsiu čia dabar, nes namo grįžt negaliu iškart <...> Nu gerai, galvoju, pabūsiu, kol pagerės (Julijona, 77 m.).

Šis pavyzdys atskleidžia ir tai, kad kartais organizuodami persikėlimo procesą šeimos nariai nepasako svarbių dalykų, pavyzdžiui, aiškiai neįvardija, kad neturi galimybės pasirūpinti asmeniu, todėl jo gyvenimas globos įstaigoje nėra tik laukimas, kada pasitaisys sveikata, o truks ilgesnį laiką. Šios komunikacijos spragos trukdo vyresnio amžiaus asmenims objektyviai įvertinti situaciją ir skatina nerealistiškų lūkesčių atsiradimą. Šiuo atveju tyrimo dalyvė galvojo, kad galės grįžti į savo namus, kai pasitaisys sveikata, todėl ji nesistengė susipažinti su nauja aplinka, susirasti draugų įstaigoje arba veiklų laisvalaikiui praleisti. Suvokimas, kad jos situacijoje globos įstaiga geriausia ir saugiausia vieta gyventi atėjo su laiku.

Pasiruošimas persikėlimui ir fizinis kraustymasis. Neplanuotiems persikėlimams į globos įstaigą buvo būdingas stipriau išreikštas nerimo, nežinios jausmas: „aš nieko nežinojau, nei kur važiuoju, nei ką ten rasiu atvažiavus“ (Zofija, 77 m.). Neigiamas globos įstaigų įvaizdis žiniasklaidoje, neigiami pažįstamų žmonių ar vaikų komentarai dažnai sustiprindavo stresą: „kiek rodė per televizorių, kad vaikai atveža ir palieka, darbuotojai

¹¹ ~ Velniai žino, kur [rus.]

nesirūpina, kambary palieka ir niekam neįdomu“ (Stanislovas, 79 m.). Persikėlimą planavusių tyrimo dalyvių pasakojimuose šios neigiamos emocijos nebuvo reiškiamos, jie labiau nerimavo dėl pačios kelionės, dėl savo daiktų saugumo.

Bendra tiek persikėlimą planavusių, tiek netikėtai globos įstaigoje atsidūrusių asmenų patirtis buvo biurokratinės šio proceso pusės patyrimas:

Ten daug reikėjo visų tų popierių surinkti ir komisijų pereit, viską tik tikrina, tik vertina, visur tik eilės, laukt reikia <...> apie tris kažkur mėnesius čia truko, kol atsikėliau jau čia. Eilutė buvo norinčių, tai reikėjo palaukt biškį (Juozas, 87 m.).

Informantai ne visuomet suprasedavo, kodėl reikia pateikinti tiek daug dokumentų ir kodėl kai kuriais atvejais reikėdavo palaukti, kol globos įstaigoje atsiras laisva vieta. Biurokratizuotas procesas kartais būdavo pašaipos, o kartais ir susierzinimo objektas:

Jūs įsivaizduokit, nueinat į vieną kabinetą, jum duoda popieriu, jį nunešat į kitą kabinetą, kad kažkas pasirašytų ant to popieriaus, tada duoda jum dar kažkokį popierius ir šitus abu popierius jūs dar turit į trečią kabinetą nunešt turit <...> tai taip ir ėjos viskas, popierius nuneši, popierius atneši, kažkas ant tų popieriu pasirašo (Petras, 90 m.).

Tyrimo dalyvių, kurie persikėlė į globos įstaigas savanoriškai arba turėjo galimybę pasiruošti šiam procesui, pasakojimuose daug dėmesio skiriama kelionės į įstaigą ir fizinio kraustymosi aspektui, apgalvojimui, kokius daiktus pasiimti su savimi:

Čia daug buvo visokių smulkmenų, kurias sutvarkyt reikėjo, ir rūbai pasiimt reikia, ir daiktai susikraut <...> aš turėjau namuose gėlių labai daug savo kambary, čia [į globos įstaigą], aišku, visų neatsiveši, tai aš išdalinau, ką dukrom atidaviau, ką kaimynei palikau, vieną juką didelę išvis išnešiau į laiptinę, jinai per didelė jau darės <...> su sūnum tariaus, kad paimtų viską, nuvežtų, jis darbe atsiprašė ir nuvežė. Taip ir atsikėliau čia [šypsosi] (Anelė, 83 m.).

Galima pastebėti, kad tyrimo dalyviai, kurių persikėlimas nebuvo staigus, turėjo daugiau laiko pasiruošti šiam procesui, jų persikėlimas buvo labiau apgalvotas ir sklandesnis. Tyrimo dalyviai, kurių persikėlimas į globos įstaigą buvo neplanuotas, susidūrė su daugiau sunkumų, nes neturėjo laiko apsibrasti su persikėlimo į globos įstaigą mintimi. Kai kurie informantai dėl persikėlimo skubotumo neturėjo galimybės pasiimti sau brangių daiktų į globos įstaigą ir persikėlę nerimavo dėl jų likimo:

Aš prašiau vaikų, kad albumus atvežtų nuotraukų, tai ten irgi vargo buvo, kol juos surado, sakau, „Spintoj jie visi yra, atidarot spintą ir jie yra

ten sudėti“, o jie man sako, „Toj spintoj tik rūbai tavo“ <...> paskui išaiškėjo, kad jie, kai rūbus man krovė viską iškuitė toj spintoj ir perdėjo į kitą vietą tuos albumus, tai, ačiū Dievui, surado vis tik, atvežė (Janina, 72 m.).

Kasdienės rutinos pokyčiai globos įstaigoje. Visi tyrimo dalyviai pastebėjo, kad gyvenimas globos įstaigoje žymiai skyrėsi nuo gyvenimo savo namuose. Gyvenimas globos įstaigoje buvo apibūdinamas kaip „visai kitas gyvenimas“: naujos taisyklės, nauja fizinė aplinka, nepažįstami žmonės, nauja kasdienė rutina ir kiti pokyčiai. Persikėlus į globos įstaigą daugelį kasdienės ruošos veiklų (skalbimas, indų plovimas, maisto ruošimas) perima globos įstaigos darbuotojai „čia atsikėlus daug dalykų pasidarė neaktualūs, mus čia aptvarko, valgyt paruošia, rūbus išplauna, kambarius sutvarko, o aš namie pati tą dariau, tvarkydavaus, valgyt ruošdavau“ (Marija, 89 m.). Šis pokytis ypač akcentuojamas moterų tyrimo dalyvių pasakojimuose. Namų ruošą buvo svarbi jų kasdienybės dalis gyvenant savo namuose, todėl po persikėlimo į globos įstaigą dėl šių veiklų nebedarymo atsiradęs laisvas laikas kėlė nuobodulio, neturėjimo, ką veikti jausmą: „čia nēr kuo užsiimt, viskas padaryta, į virtuvę tavęs neleidžia, viskas sutvarkyta, suplauta, tu tik valgai arba guli“ (Birutė, 75 m.). Viena tyrimo dalyvė buvo nepatenkinta tvarka globos įstaigoje:

Čia nelabai švaru aš taip pasakyčiau, ta valytoja ateina kartą per dieną, per grindis pamakaluoja su skuduru, o jis net ne šlapias, visą purvą tik į šonus išsklaido, o grindys lipnios ir palieka <...> Aš stalą savo, kai jinai [valytoja] išeina, visada išvalau dar kartą, nes jinai gal su tuo pačiu skuduru čia per visus kambarius eina (Elžbieta, 67 m.).

Informantė niekada nebandė pasikalbėti su valytoja, galbūt paprašyti, dar kartą išvalyti kambarį, nes „jinai ir taip užsiėmus yra, čia labai daug kambarių, visus apeit reikia, nenoriu aš jai trukdyt“. Kelios tyrimo dalyvės, priešingai, buvo patenkintos tuo, kad neberekėjo užsiimti namų ruošą ir tai, kad šią veiklą perima personalas, vertino kaip išsilaisvinimą nuo pareigų, kurias turėjo atlikti gyvendamos savo namuose:

Aš namuose visada ir kambarius tvarkydavau, ir valgyt ruošdavau, ir viską, viską darydavau, o namas didelis, dar taip greitai visko ir neapeisi, tai man čia labai patinka, kad viskas sutvarkyta, išplauta, net maistas paruoštas, tik ateini, pasiimi, o likusį laiką gali daryt, ką nori, nori guli, nori laukan išeini, nori į kokį būrelį nueini <...> man visi šitie rūpesčiai nuo galvos nukrito (Eleonora, 93 m.).

Vyrų informantų pasakojimuose namų ruošos veiklų nebuvimas nebuvo svarbi pasakojimo dalis. Tikėtina, kad taip yra dėl to, kad jie namų ruošą

neužiimdavo ir savo namuose, todėl negalėjimas šia veikla užsiimti globos įstaigoje jiems nesukėlė didesnių nepatogumų.

Iš visų namų ruošos aspektų daugelyje pasakojimų ypatingą vaidmenį turėjo maistas: tiek dėl to, *kaip* yra ruošiamas globos įstaigoje, tiek dėl to, *kada* yra patiekiamas. Kai kuriems tyrimo dalyviams (vėlgi – daugiausia moterims) nepatiko maisto skonis:

Maitinimas čia neblogas, sakyčiau, yra keli pasirinkimai patiekalų, visada paklausia, ar to, ar to norėsi, bet skonis tai... Nežinau, kaip ten ruošia, bet kitą kartą tikrai neskanu būna, čia va kažkada darė sriubą, tokį, kaip troškinį, kažkas tokio, tai bulvės buvo sutrupėję visai, daržovės patišusios, matyt, perkaitino, kai virė <...> maltinukas irgi kietas labai buvo, gal perkepė mėsą, nes sunku buvo atkąst <...> aš kai savo dantim, tai pavargau, pavargau, bet suvalgiau, o kaip tiem, kurie išvis dantų neturi? (Juozas, 87 m.).

Negalėjimas valgyti to, ką nori, buvo akcentuojamas ir vyrų, ir moterų pasakojimuose. Vienas informantas pasakojo mėgęs kepti šašlykus, tačiau globos namuose jie nėra gaminami. Kitas tyrimo dalyvis pasakojo gyvendamas namuose mėgęs valgyti silkę, žuvų konservus, dažnai gamindavo cepelinus. Tačiau globos įstaigoje šis maistas nėra patiekiamas:

Čia skaitosi kaip sunkesnis toks maistas, kad virškinimą ap sunkina, bet aš kai nesiskundžiu skrandžiu, tai man nieko, aš kai sakau, man su vinim galit iškept ir suvirškinsiu, o čia kai visokių tų senelių yr, tai jie nedaro tokių dalykų <...> yra kas išvis patys valgyt negali, šakutės nenulaiko, tai tokiem sutrina smulkiai košę ir paduoda, o aš tų košių, tyrių visų niekada nemėgau, man kaip vaikam maistas toks (Vytautas, 82 m.).

Maisto patiekimo laikas buvo vienas iš svarbesnių kasdienybės pokyčių persikėlus į globos įstaigą. Prieš persikeldami į įstaigą tyrimo dalyviai turėjo savitą dienos režimą ir įpročius: kada keliasi, kada pusryčiauja, kada eina miegoti ir pan. Globos įstaigose pasižymi kitokiu dienos organizavimu, yra nustatyta, kada reikia atsikelti, kuriuo metu patiekiami pusryčiai, kada vyksta užsiėmimai. Pripratimas prie šių pokyčių ir savo nusistovėjusių įpročių keitimas buvo ypač sudėtingas kai kuriems tyrimo dalyviams:

Aš savo namuose keldavaus kokią 5 ryto, nu kažkaip taip gaudavosi, kad visada iki kokių 6 vėliausiai aš jau būdavau pilnai atsikėlęs, susitvarkęs, pusrytį jau susitaisęs, o čia pusryčiauja visi 8 ryto <...> man 8 ryto jau gerokai įdienoję atrodo, kai aš 5 atsikeliu, tai dar atsikėlus reikia laukt 3 valandas iki pusryčių (Aloyzas, 72 m.).

Tyrimo dalyviui reikėjo prisitaikyti prie pasikeitusio dienos režimo: jis pasakojo, kaip prašydavo vaikų arba socialinės darbuotojos, kad jam

nupirktų užkandžių, kuriuos išalkęs galėtų valgyti iki kol bus patiekiami pusryčiai. Dienos režimo globos įstaigoje išmokimas ir prisitaikymas prie jo buvo svarbus aspektas ir kitų tyrimo dalyvių pasakojimuose: „*reikia žinot, kas čia kaip vyksta, kad nebūtų paskui problemų*“ (Vytautas, 82 m.).

Globos įstaigos nustatytos taisyklės kai kuriais atvejais tarnavo kaip dar vienas nusistovėjusių kasdienių įpročių ribojimo šaltinis. Stanislovas (79 m.) pasakojo, kaip gyvendamas bute mėgdavo po pietų išeiti parūkyti į balkoną. Globos įstaigoje jis gyvena kambaryje be balkono, todėl, kai nori parūkyti, turi eiti į lauką, nes kambaryje rūkyti draudžiama:

Tas labai nepatogu yra, aš turiu eit dabar iš antro aukšto, leistis žemyn, eit į lauką, čia labai blogai, kad kambariai be balkonų <...> žiemą čia išvis baisu bus, namie tai aš užsimetu striukę, greit parūkau išėjęs ir grįžtu, o čia kol apsirengsi paltą, kol apsiausi, kol nueisi, labai nepatogu.

Tyrimo dalyvis supranta taisyklių svarbą ir nerūko kambaryje „*kaip kiti pasislėpę*“, tačiau nors taisyklė skirta jo paties saugumui užtikrinti ir taisyklės informantas gerbia („*kai gyvena tiek žmonių po vienu stogu neišsiversi be taisyklių*“), ji vis tiek sukelia nepatogumų.

Privatumas. Daliai tyrimo dalyviams prisitaikymas prie didelio žmonių skaičiaus globos įstaigoje buvo ypatingas iššūkis. Ypač ši patirtis buvo išreikšta pasakojimuose asmenų, kurie iki persikėlimo į globos įstaigą gyveno vieni. Gyvendami savo namuose jie neturėjo savo sprendimų ir dienos rutinos derinti su kitais asmenimis, o persikėlus į globos įstaigą, tapo labai svarbu atsižvelgti į kitų gyventojų planus ir poreikius:

Tu su visais valgai, su visais leidi laiką, visa veikla, viskas kartu su kitais žmonėm <...> jeigu praustis nori, irgi eilė, nes ten gal bloko kaimynas tavo užėmęs dušą, į tualetą jeigu nori, irgi gali būt, kad yra jau ten kažkas, tai turi laukt <...> tau viskas visur visada primena apie kitus žmones (Stanislovas, 79 m.).

Privatumo svarba ir asmeninės erdvės ribos buvo ypač svarbios dviviečiuose kambariuose gyvenančių tyrimo dalyvių pasakojimuose. Viena tyrimo dalyvė teigė, kad norint gerai sutarti su visiškai svetimu žmogumi, labai svarbu kalbėtis ir derėtis, o gyvenimą dviese vadino sunkiu darbu:

Čia yra darbas, sunkus darbas, gyventi su kitu žmogum, tu negali tiesiog ateit su savo taisyklėm ir priverst gyvent pagal jas, ir tas žmogus irgi negali tau savo tvarkos primest, reikia apie viską kalbėtis <...> mes irgi esam susitarę, kad jeigu pas ją atvažiuoja kažkas, aš išeinu tada ar pasivaikščiout kažkur, ar aplankyti ko nors, kad netrukdyt jiem, vis tiek žmonės gal privatumo nori pabendraut atvažiavę, dėl televizoriaus, dėl radijo esam irgi pasikalbėję, kokias laidas klausom, kad abiem būtų įdomu, o ne kad vienas

žiūri, o kitam trukdo, čia apie visus tuos dalykus kalbėt reikia, susitart, kaip kas, kad viena kitai netrukdyt (Anelė, 83 m.).

Prieš persikeldama į globos įstaigą ši informantė gyveno viena nuosavame bute, todėl žinia, kad globos įstaigoje turės dalintis kambariu su kita moterimi, ją nuvylė. Nepaisant susitarimo su kambario drauge ir gero jų tarpusavio santykio, ji vis tik norėtų gyventi viena („tu pats su esi, darai, ką nori, niekam netrukдай, tau niekas netrukdo“), tačiau ją gąsdina, kad už vienvietį kambarį reikės daug mokėti.

Kita vertus, sumažėjusi asmeninė erdvė ir ribotos privatumo galimybės ne visiems tyrimo dalyviams kėlė sunkumų. Zofija (77 m.) prieš persikeldama į globos įstaigą gyveno viena dviejų aukštų name, o globos įstaigoje kambarį dalijasi su kita moterimi. Sumažėjusios asmeninės erdvės ir kitų žmonių buvimo ji nelaiko problema:

Jokių čia problemų aš nematau, mes abi moterys <...> aš kai name savo gyvenau man gal netgi sunkiau buvo, aš taip sakyčiau, didelis toks namas, dviejų aukštų, o aš viena jame, tai jeigu vaikai neatvažiuoja arba kaimynė neateina, tai taip viena ir kukuuju, o čia mes ir pasišnekam su [kambario kaimynės vardas], ir pasijuokiam, ir padainuojam.

Dauguma tyrimo dalyvių visgi labiau buvo linkę vertinti gyvenimą vienam. Informantai, kurie turėjo kambario kaimynus, dažnai išreiškėdavo mintį, kad gyventi vienam būtų geriau, nes nereikėtų derintis prie kito žmogaus rutinos, o tie, kurie gyveno vieni, džiaugdavosi tuo, kad turi privatų kambarį:

Vienam vis tiek geriau, aš taip skaitau, tu kelies kada nori, gult eini kada nori, per televizorių ką nori gali žiūrėt, nori į lauką išeini, nori kambarį būni, pats sau ponas esi, aš, pavyzdžiui, nenorėčiau gyvent su kažkuo, vienam ramiau vis viena (Petras, 90 m.)

Kai kurie tyrimo dalyviai nuo kitų gyventojų keliamo šurmulio dažnai atsiskirdavo savo kambariuose: „čia tiek žmonių aplink, kad tik kambarį pailsėt gali“ (Aldona, 65 m.). Savanoriškas atsiskyrimas tarnavo tarsi būdas išsaugoti privatumo, asmeninės erdvės jausmą.

Gyvenimo globos įstaigoje privalumai. Visi tyrimo dalyviai, netgi tie, kurie atliko minimalų vaidmenį savo persikėlime į globos įstaigą, vieningai vardijo tuos pačius gyvenimo globos įstaigoje teikiamus privalumus. Analizuojant tyrimo dalyvių pasakojimus buvo galima pastebėti, kad vienas iš dažniausiai atpažįstamų ir pirmiausia pastebimų privalumų buvo saugumo jausmas, susijęs su kitų žmonių buvimu šalia. Šis aspektas buvo ypač dažnai minimas tyrimo dalyvių, kurie iki persikėlimo į globos įstaigą gyveno vieni: „visada yra kažkas šalia, visada padės jeigu ką“ (Elžbieta, 67 m.). Galimybė

pagalbą gauti ir nakties metu stiprino informantės saugumo jausmą: „*naktį [namuose] jeigu kas atsitiks tai ir gulėsi iki ryto<...> o čia pasikvieti slaugutę ir ateina iškart*“.

Saugumo jausmą, kaip vieną didžiausių privalumų, įvardijo ir persikėlimą planavimą, ir neplanavę tyrimo dalyviai. Kitų žmonių (tiek personalo, tiek kitų gyventojų) buvimas ne tik skatino saugumo jausmą, bet tuo pačiu kai kuriems informantams suteikdavo galimybę turėti daugiau socialinių kontaktų:

Pas mane kaimynų aplink nebuvo beveik, ką ten, paštininkė kokia jeigu ateina, pensiją atneša, tai pasikalbu, o daugiau tai vienai tik kukuot <...> o čia pilna žmonių, gali ir su slaugutėm pašnekėt, ir su kitais žmonėm, kaip ką, kaip gyvenimas, vis ne vienai (Birutė, 75 m.).

Paminėtina, kad šie aspektai – saugumo pojūtis ir padažnėjusių socialinių kontaktų galimybė – buvo įvardijami kaip privalumai daugiausiai tų tyrimo dalyvių, kurie iki persikėlimo į globos įstaigą gyveno vieni ir turėjo ribotas galimybes tiek bendrauti su žmonėmis, tiek visos paros metu gauti reikalingą pagalbą ir paramą. Tyrimo dalyviai, kurie nesiskundė vienvės jausmu gyvendami savo namuose arba buvo pakankamai savarankiški ir jiems nebuvo reikalinga nuolatinė pagalba, kai kuriais atvejais išreiškėdavo susierzinimą, kad globos įstaigoje yra labai daug žmonių ir „*ramybės nėra kitąkart nei dieną, nei naktį*“ (Aldona, 65 m.).

Kai kurių informantų pasakojimuose kaip didelis privalumas buvo išskiriamos užimtumo galimybės globos įstaigoje: „*aš kai viena buvau, tai nieko beveik ir nedarydavau, o čia kaip diena, taip kažką veikiame, bendraujame, dainuojame, šokame*“ (Janina, 72 m.). Kitaip nei saugumo pojūtis ar padažnėję socialiniai kontaktai, užimtumo galimybės buvo atrandamos praėjus tam tikram laikui po persikėlimo, kai vyresnio amžiaus asmenys įsikurdavo įstaigoje ir imdavo tyrinėti aplinką, ieškoti laiko praleidimo ir išlikimo aktyviu būdu. Paslaugų visapusiškumas globos įstaigoje taipogi buvo vertinamas daugumos tyrimo dalyvių pasakojimuose: „*čia tave nuo durų iki durų visur nuveža, atveža, palydi, pačiam nieko daryt nereikia*“ (Ona, 75 m.).

Namų pojūtis globos įstaigoje. Buvimo namuose pojūtis yra ypač aktualus persikėlimo į globos įstaigą aspektas. Namams artimos aplinkos sukūrimas globos įstaigose yra ir svarbus šių paslaugų kokybės reikalavimas. Vyresnio amžiaus asmenys persikeldami į globos įstaigą palieka ne tik pažįstamą aplinką ar socialinius ryšius, tačiau palieka ir savo namus, kuriuose dauguma jų praleido didžiąją gyvenimo dalį. Tyrimo duomenys rodo, kad absoliuti dauguma tyrimo dalyvių nėra linkę vadinti globos

įstaigos savo naujaisiais namais, tačiau tuo pačiu ir negali įvardinti, ką jiems reiškia „namai“. Šio tyrimo kontekste tik dvi tyrimo dalyvės nurodė, kad globos įstaigoje jaučiasi kaip namuose. Abi šios informantės į globos įstaigą persikėlė savo noru ir tuo metu, kai vyko interviu, vertino save kaip visiškai įsikūrusias globos įstaigoje: turėjo draugų, buvo susiradusios mėgstamus laisvalaikio praleidimo būdus. Tyrimo duomenys atskleidžia, kad persikėlimo priežastis ir veiklos bei draugų turėjimas įstaigoje vis tik nėra pakankamos sąlygos namų pojūčiui atsirasti.

Galima pastebėti, kad tyrimo dalyviams reflektuojant gyvenimą globos įstaigose yra akcentuojamos teikiamos užimtumo ir socialinės priežiūros paslaugos, t. y., globos įstaigos suvokiamos ir vertinamos per jų pirminę funkciją: paslaugų teikimą. Tais atvejais, kai tyrimo dalyviai vertina savo gyvenimo globos įstaigoje sąlygas teigiamai (yra patenkinti tiek kambariu, tiek santykiais su aplinkiniais, tiek teikiamomis paslaugomis), jie vis tiek nebuvo linkę įstaigos pavadinti namais: *„nu taip kad namais vadint tai čia per stipriai būtų <...> bet čia vieta mano, mano draugai dabar čia, užimtumas visas čia, aš taip laikau jau, kad čia mano vieta“* (Eleonora, 93 m.). Galima pastebėti, kad daugeliu atvejų yra akcentuojamas šeimos ir asmeniškai svarbių santykių palaikymas namų pojūčiui: daug informantų teigė, kad *„namai yra ten, kur šeima“* (Marija, 89 m.), *„namai buvo su vaikais, su pačiute mano“* (Vytautas, 82 m.). Šių informantų pasakojimuose namų pojūtis siejasi su bendrystės jausmu, šeimos buvimu šalia, tarpasmeniniais santykiais.

Namų pojūčio sukūrimui svarbus ir gebėjimas *kurti* namus, paprastai pasireiškiantis aplinkos suasmeninimu atsivežant iš namų asmeniškai brangius daiktus, dekoruojant kambarį pagal savo skonį ir pritaikant aplinką prie savo poreikių: *„pas mane namuose lova stovėjo prie lango, man patinka naktį grynas oras, tai aš ir čia padariau, kad kaip namie būtų“* (Elvyra, 90 m.). Galima pastebėti, kad šių tyrimo dalyvių pasakojimuose jautimasis kaip namie yra sutapatinamas su aplinkos pertvarkymu taip, kaip buvo jų namuose: lova perstumiamą taip, kaip stovėjo namuose, paveikslai pakabinami ant sienos taip pat, kaip kabėjo namuose ir pan. Kai kuriems tyrimo dalyviams namai siejosi su privatumo, tam tikro vienatvės lygio išlaikymo galimybe, pavyzdžiui, keli tyrimo dalyviai nurodė, kad jei globos įstaigoje būtų mažiau žmonių (ypatingai neįgalių), galbūt jie jaustųsi kaip namuose:

Kad čia nebūtų tų visokių sergančių, neįgalių, nepaeinančių tai gal ir galėčiau namais laikyt, o dabar tai sakyčiau čianais kaip lignoninė kokia, mūsų pastate tai dar gal nieko, bet kitam kur slauga visa tai sakyčiau labai

liūdna, ten kas antras nevaikštantis, tik gulintys pagrinde, tai vaizdelis nekoks (Albina, 75 m.).

B) Sąlygos, kurioms esant kategorijų šeima pasireiškia ir kinta. Galima pastebėti, kad nėra vienos konkrečios sąlygos, kuriai pasireiškus vyresni amžiaus asmuo persikelia į globos įstaigą. Dažniausiai šis sprendimas būna kelių tarpusavyje susijusių veiksnių išdava: svarbi vyresnio amžiaus asmens sveikatos būseną, jo gebėjimas ir noras dalyvauti priimant sprendimą dėl tolesnės pagalbos teikimo, šeimos narių palaikymas ar pasipriešinimas. Vyresnio amžiaus asmens tapimą globos įstaigos gyventoju galima apibūdinti kaip procesą, kurį sudaro keli etapai. Pirmasis etapas apima sprendimo persikelti į globos įstaigą priėmimo procesą: kokios priežastys ir aplinkybės nulėmė tai, kad vyresnio amžiaus asmuo ėmė svarstyti apie gyvenimą globos įstaigoje. Antrasis etapas apibūdina persikėlimo procesą – tiek fizinės vietos pakeitimo prasme, pasirošimu kelionei, tiek ir socialine, atsisveikinimo su kaimynais, pažįstamos vietos palikimo prasme. Trečiasis etapas apima gyvenimą globos įstaigoje: susipažinimą su nauja fizine ir socialine aplinka, šios aplinkos taisyklių išmokimą ir įsikūrimą šioje aplinkoje.

C) Pokyčio pasekmės. Kaip minėta aukščiau, persikėlimas į globos įstaigą yra unikali patirtis kiekvienu atveju, todėl turi ir unikalias pasekmes. Kai kurie tyrimo dalyviai gyvenimą po persikėlimo į globos įstaigą vertina kaip laiką, kurį gali išnaudoti sau – užsiimti mėgstama veikla, užmegzti socialinius ryšius, įsitraukti į globos įstaigos valdymą. Persikėlimas tarsi atveria tokiems asmenims naujas užimtumo ir socialines galimybes. Kita vertus, galimas ir atsitraukimo, izoliacijos scenarijus, kai gyvenimas globos įstaigoje matomas kaip paskutinis gyvenimo etapas. Globos įstaiga tokių tyrimo dalyvių pasakojimuose matoma kaip vieta, kurioje jie laukia mirties. Šie tyrimo dalyviai yra pasyvūs organizuojamų paslaugų atžvilgiu, priima teikiamas paslaugas ir pagalbą, tačiau nerodo iniciatyvos, neišsako kritikos, nebando kažką keisti.

D) Kategorijų šeimos ryšys su kitomis kategorijomis. Persikėlimas į globos įstaigą glaudžiai susijęs su visomis šio tyrimo kategorijomis: po persikėlimo pasikeičia užimtumo galimybės, keičiasi ilgalaikiai turimi socialiniai kontaktai, todėl atsiranda naujų ryšių užmezgimo poreikis. Kadangi daugeliu atveju persikėlimas į globos įstaigą buvo paskatintas sveikatos pablogėjimo, vyresnio amžiaus asmenys neretai turi iš naujo įvertinti savo savarankiškumo ir nepriklausomybės ribas. Persikėlimas susijęs ir su vertybine pozicija: kai kurių tyrimo dalyvių istorijose ši patirtis vertinama kaip naujas iššūkis, kurį galima įveikti ir pasinaudoti tuo, ką ši

situacija gali pasiūlyti geriausio, kitų pasakojimuose gyvenimas globos įstaigoje siejasi su pasyviu mirties laukimu. Ir vienu, ir kitu atveju, persikėlimas ir gyvenimas globos įstaigoje buvo iššūkis visiems tyrimo dalyviams, taip pat ir tiems, kurie planavo šį įvykį ir jam ruošėsi.

Taigi persikėlimas į globos įstaigą, nepriklausomai nuo to, ar buvo planuotas iš anksto, ar ne, yra reikšmingas asmens įprasto gyvenimo būdo, santykių su aplinkiniais, užimtumo įpročių ir kasdienės rutinos pokytis bei iššūkis tapatumo tęstinumo jausmui. Dauguma tyrimo dalyvių į globos įstaigą persikelia patyrę traumas, todėl naujoje nepažįstamoje aplinkoje jie turi adaptuotis ir prie kūno apribojimų. Apibendrinant tyrimo kategorijų šeimas galima pastebėti, kad:

- persikėlimas į globos įstaigą tyrimo dalyviams buvo netikėtas gyvenimo sprendimas – net ir planavę persikėlimą informantai, minėjo tikėjęsi senatvėje gyventi su šeimos nariais. Daugumos vyresnio amžiaus asmenų gyvenimo globos įstaigoje vaizdinys siejosi su neigiamais žiniasklaidoje pateikiamais įvaizdžiais arba šeimos narių pasakojimais – įstaiga buvo laikoma vieta, kurioje gyvena šeimai nereikalingi mirties laukiantys žmonės;
- pokyčius išskirtoje kategorijoje gali lemti ne tik persikėlimas į globos įstaigą, bet ir senatvė pati savaime. Pavyzdžiui, užimtumo ir laisvalaikio kategorijų šeima gali kisti ne tik dėl užimtumo struktūros pokyčių persikėlus į įstaigą, bet ir dėl padidėjusio laisvo laiko kiekio išėjus į pensiją ar būti susijusi su sveikatos apribojimais, atsiradusiais senstant. Taigi su tam tikrais iššūkiiais asmuo, tikėtina, ilgainiui būtų susidūręs ir gyvendamas savo namuose. Visgi pažymėtina, kad šio tyrimo dalyviai tokius pokyčius turėjo įveikti ne pažįstamoje savo namų aplinkoje, o globos įstaigoje, kur vyrauja kitoks dienos režimas, fizinė ir socialinė aplinka, o turėtas socialinės paramos tinklas ne visuomet prieinamas;
- patiriami pokyčiai išskirtose kategorijų šeimose buvo vertinami labai nevienodai, t.y., tas pats pokytis vieno informanto istorijoje gali būti reflektuojamas kaip netektis, o kito – kaip laimėjimas. Pavyzdžiui, asmens turėto socialinio tinklo pokyčiai persikėlus buvo ypač svarbūs visuose tyrimo interviu, tačiau vienuose pasakojimuose šie pokyčiai buvo laikomi smūgiu asmens socialiniams ryšiams dėl retesnio kontakto su šeimos nariais bei ribotų galimybių susitikti, o kituose pasakojimuose socialinių

kontaktų netektys ar silpnėjimas nebuvo tokia skaudi patirtis, nes turėti ryšiai buvo silpni ir gan paviršutiniški. Tokie tyrimo dalyviai ypač vertino naujų socialinių kontaktų galimybę globos įstaigoje;

- kai kurios kategorijų šeimos, nors išskirtos kaip labai svarbios asmens gyvenimo istorijoje, tyrimo dalyvių teigimu, nekinta arba kinta nežymiai. Pavyzdžiui, vertybinės nuostatos, asmeniniai įsitikinimai ir pasaulėžiūra dažnai buvo įvardijami kaip susiformavę jaunystėje, todėl dažnas tyrimo dalyvis teigė, kad nei senatvės sulaukimas, nei persikėlimas į globos įstaigą neturėjo tam didelės įtakos. Gyvybingumas taip pat gali būti priskiriamas prie kategorijų, kurios informantų nuomone, nesikeičia per visą gyvenimą – jei asmuo visuomet buvo aktyvus ir linkęs maksimaliai išnaudoti situaciją savo naudai, jis toks bus ir senatvėje, jei jis visuomet buvo linkęs pasyviai priimti gyvenimo pokyčius, sulaukęs senatvės ar persikėlęs į globos įstaigą jis staiga netampa aktyviu veikėju. Visgi tyrime dalyvavo ir informantai, kurių gyvybingumas ar vertybinės nuostatos žymiai kito persikėlus į globos įstaigą.

Fokusuoto kodavimo metu išryškėjusios kategorijos toliau buvo konceptualizuojamos ir gilinamos teorinio kodavimo metu. Teorinio duomenų kodavimo etapo rezultatai – persikėlimo patirtį ir tapatumo tęstinumo procesą sąlygojantys veiksniai, tapatumo tęstinumo prielaidos, patiriamų iššūkių tapatumui įveikos rezultatai ir galimi tapatumo tęstinumo puoselėjimo pastangų rezultatai – bus detaliau aptariami sekančiame poskyryje.

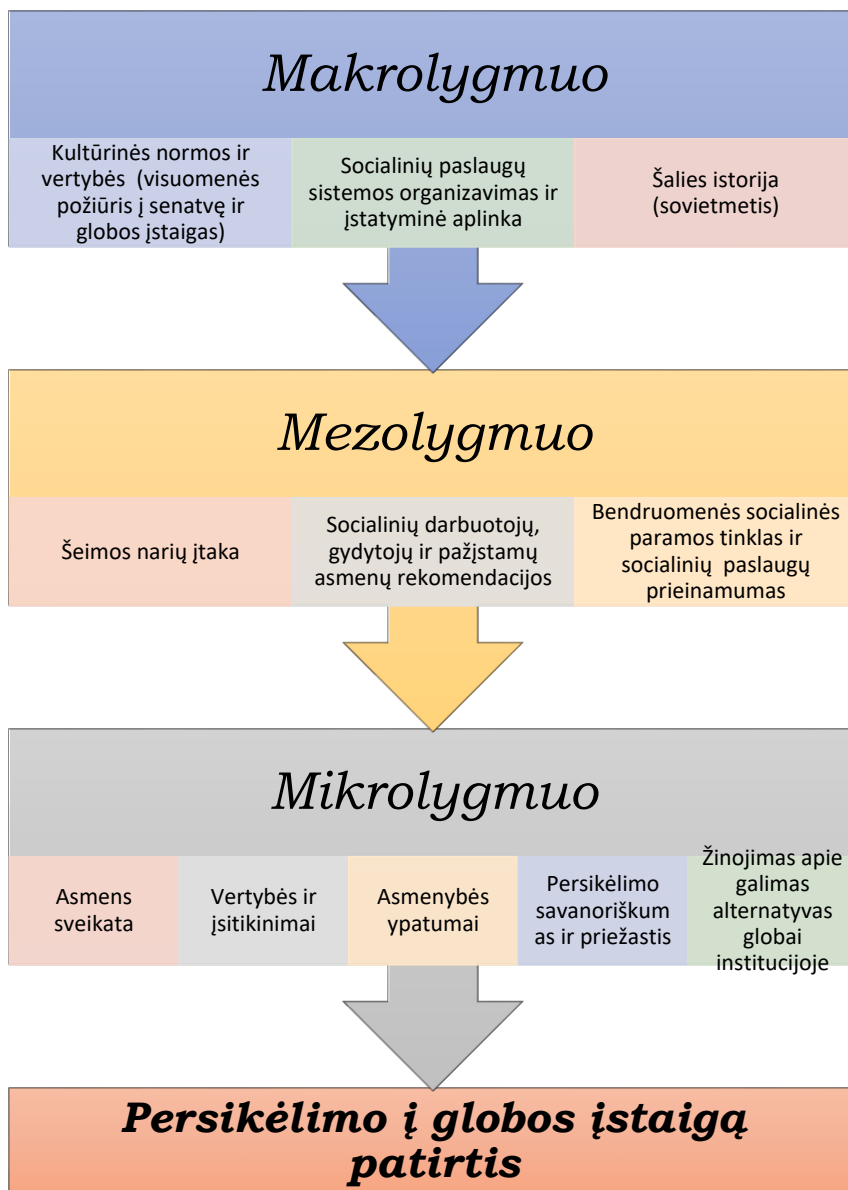
4.3 Teorinio kodavimo etapas – vyresnio amžiaus asmenų tapatumo tęstinumo prielaidos persikeliant į globos įstaigą

Trečiasis – teorinis – duomenų kodavimo etapas yra konceptualiausias duomenų analizės lygmuo, kurio metu tyrimo duomenims suteikiama teorinį modelį aiškinanti struktūra (Charmaz, 2010). Šiame poskyryje detaliau pristatoma duomenų analizės metu iškilusi grindžiamoji teorija, paaiškinanti vyresnio amžiaus asmenų tapatumo tęstinumą persikeliant į globos įstaigą. Šios teorijos dalys – persikėlimo procesas, tapatumo tęstinumo prielaidos,

taikomos patiriamų gyvenimo būdo pokyčių įveikos strategijos ir išskirta ašinė kategorija „*kelionės įprasminimas (per)rašant memuarus*“ – bus aptariamoms išsamiau.

4.3.1 Persikėlimo į globos įstaigą kontekstas

Tyrimo metu buvo atlikti 25 interviu su globos įstaigose gyvenančiais vyresnio amžiaus asmenimis. Duomenų analizė atskleidė, kad persikėlimas į globos įstaigą kiekvienu nagrinėjamu atveju yra patirtis, kurios subjektyviam išgyvenimui įtakos turi ne tik asmens mikroaplinkos veiksniai, pavyzdžiui, turima artimųjų parama ar jo sveikatos būklė, bet ir platesnis socialinis, ekonominis, politinis, istorinis kontekstas (žr. pav. 6). Šios sąlygos, turinčios įtakos ne tik persikėlimo patirčiai, bet ir adaptacijos globos įstaigoje bei tapatumo tęstinumo procesams, toliau bus aptariamoms išsamiau.

Pav. 6. Persikėlimo į globos įstaigą patyrimą sąlygojantys veiksniai

Mikroaplinkos sąlygoms, turinčioms įtakos persikėlimo į globos įstaigą patirčiai, galima būtų priskirti vyresnio amžiaus asmens pasaulėžiūrą, religinius ir vertybinius įsitikinimus (pavyzdžiui, nenoras būti našta šeimai), asmenybės ypatumus, tam tikrus charakterio bruožus. Tyrimo duomenys atskleidė, kad informantai, kurie save apibūdino kaip optimistus arba

turinčius tvirtą, gyvenimo užgrūdintą charakterį, buvo linkę palankiau vertinti persikėlimą ir tolesnį gyvenimą globos įstaigoje: teikiamas paslaugas, užimtumo galimybes, turimas santykius su aplinkiniais. Persikėlimas šių informantų pasakojimuose buvo vertinamas kaip dar vienas gyvenimo iššūkis, kurį reikia ir galima įveikti. Tokia nuostata buvo ypač juntama tremtį patyrusių tyrimo dalyvių gyvenimo istorijose: šie informantai laikė save užgrūdintais tremtyje patirtų sunkumų, tad persikėlimas į globos įstaigą, net jei buvo netikėtas, buvo traktuojamas kaip dar vienas gyvenimo iššūkis, krizė, kurios sklandžiam įveikimui reikia mobilizuoti jėgas ir turimus resursus – taip, kaip buvo prisitaikyta tremtyje. Tyrimo dalyviai, kuriems persikėlimas į globos įstaigą buvo pirmas toks gyvenamosios vietos pakeitimas gyvenime – praeityje neturėję krizės įveikimo patirties, kuria galėtų remtis dabartinėje situacijoje – persikėlę jausdavosi pasimetę, nežinodavo, ką daryti toliau ir ko tikėtis iš šio gyvenimo etapo.

Sveikatos būklės kaip sąlygos, turinčios įtakos persikėlimui į globos įstaigą, svarbą atskleidžia žymesnių sveikatos sutrikimų turinčių informantų dažnai išsakoma pozicija, kad gyvenimas globos įstaigoje yra vienintelė išeitis, nes gyventi namuose negalima dėl, pavyzdžiui, nepritaiktos aplinkos, o šeimos nariai neturi galimybės suteikti reikalingo lygio priežiūros. Silpna sveikata dažnai siejosi su subjektyvia baime tapti našta šeimai – pasakojimuose buvo itin stipri nuostata, kad vaikai turi savo gyvenimą ir savo rūpesčius, todėl tarsi savaimė suprantama, kad rūpestis senstančiais tėvais tik juos apsunkins. Ši nuostata buvo išsakoma ir tais atvejais, kai pačių informantų teigimu, jų vaikai turėjo galimybes ir norėjo rūpintis tėvais savo namuose.

Kita svarbi mikrolygmens sąlyga, daranti įtaką asmens persikėlimo patirčiai, yra suvokiamas persikėlimo savanoriškumas ir priežastis. Persikėlimo priežastis (ypač sveikatos sutrikimų atveju) labai dažnai susijusi su persikėlimo (ne)planavimu, pavyzdžiui, netikėtai ištikus insultui ar patyrus traumą reikia skubiai rasti būdą toliau rūpintis vyresnio amžiaus asmeniu. Pastebėta, kad informantai, kurių persikėlimas į globos įstaigą nebuvo skubotas, turėjo galimybę geriau pasiruošti šiam procesui tiek emociškai prasme, tiek ir fizinio persikėlimo (kraustymosi) planavimo prasme, todėl globos įstaigoje buvo labiau linkę tirti naują aplinką ir joje įsikurti. Asmens suvokiamas persikėlimo savanoriškumas apima informanto vaidmenį priimančią sprendimą persikelti į globos įstaigą ir buvo susijęs su tuo, kaip asmuo vertina savo naująjį gyvenimo etapą. Kai informantai negalėdavo dalyvauti sprendimo priėmimo procese, persikėlimas į globos

įstaigą buvo vertinamas itin neigiamai, nes tyrimo dalyviai jautėsi tarsi jais būtų atsikratyta ir jų ateičiai svarbus sprendimas buvo priimtas už juos.

Šalia šių sąlygų įtaką persikėlimo procesui turėjo ir asmens individualus informuotumas apie globos įstaigas, jose teikiamas paslaugas ir galimas alternatyvas globai institucijoje. Kaip buvo minėta anksčiau, šio tyrimo kontekste dauguma tyrimo dalyvių buvo linkę atsakomybę už globos įstaigos išrinkimą perleisti šeimos nariams ir patys nesidomėjo, kur įstaiga yra, kokia yra joje organizuojamų paslaugų specifika ir kt. svarbiais aspektais. Tyrimo duomenų analizė atskleidė, kad informantai, kurie patys priėmė sprendimą, kurioje globos įstaigoje gyvens arba turėjo informacijos apie galimas alternatyvas globai institucijoje, jautėsi labiau kontroliuojantys situaciją bei žinojo, ko gali tikėtis naujajame gyvenimo etape. Be to, informantai, kurie naudojosi pagalbos į namus paslaugomis prieš persikeliant į globos įstaigą, jautė, kad yra labiau pasiruošę gyvenimui globos įstaigoje – stiprėjant pojūčiui, kad ilgainiui paslaugų teikimo namuose nepakaks (ypač kai reikėdavo intensyvios pagalbos naktį), šių paslaugų naudojimo etapas tarnavo kaip pasiruošimas ateityje planuojamam persikėlimu į globos įstaigą. Žinojimas, kad išbandytos visos alternatyvos ir gyvenimas įstaigoje bus geriausia išeitis, tyrimo dalyvius veikė raminamai ir padėjo jaustis užtikrintai dėl priimto sprendimo.

Viena svarbiausių **mezoaplinkos sąlygų**, turinčių įtakos persikėlimo procesui buvo šeimos narių poveikis. Tyrimo metu pastebėta, kad šeimos narių įtaka priimant sprendimą persikelti į įstaigą yra labai reikšminga tiek planuotų, tiek ir netikėtų persikėlimų atveju. Net ir tais atvejais, kai sprendimas persikelti į globos įstaigą buvo priimtas paties vyresnio amžiaus asmens, šeimos nariai vaidino labai svarbų vaidmenį šį sprendimą įgyvendinant: rinkdavo informaciją apie globos įstaigų paslaugas, įkainius, padėdavo surinkti reikalingus dokumentus, praeiti komisijas, pasiruošti kelionei. Be to, tyrimo dalyviai dažnai buvo linkę apsigyventi įstaigoje, į kurią jų šeimos nariams būtų patogiausia atvykti aplankyti.

Kai kuriais atvejais šeimos nariai priešindavosi vyresnio amžiaus giminaičio persikėlimui į globos įstaigą motyvuodami prasta paslaugų kokybe ir neigiamu šių įstaigų įvaizdžiu visuomenėje. Tokiais atvejais persikėlimas į globos įstaigą būdavo tarsi atidėtas laike – persikeliantis asmuo turėdavo įtikinti savo šeimos narius, kad gyvenimas globos įstaigoje bus geriausias sprendimas jo situacijoje. Tokia situacija neretai sukeldavo papildomo streso dėl ginčų tarp šeimos narių, kaip ir atvejais, kai persikėlimas buvo inicijuotas šeimos narių, o tyrimo dalyvis nebuvo pasiruošęs tokiam sprendimui.

Neplanuoto ir netikėto persikėlimo atveju (pavyzdžiui, dėl staigaus sveikatos sutrikimo) svarbi mezolygmens sąlyga buvo „rekomendacijos“ dėl globos įstaigoje, kurias gaudavo vyresnio amžiaus asmenys. „Rekomenduoti“ galėjo tiek šeimos nariai ar kiti pažįstami asmenys, tiek ir profesionalai – socialiniai darbuotojai ar gydytojai. Šeimos nario „rekomendacijos“ priėmimas būdavo susijęs su vyresnio amžiaus asmens nenoru būti našta, tuo tarpu gydytojo – vertinama kaip profesionalus patarimas, kurį reikia priimti. Nemaža dalis tyrimo dalyvių persikėlė į globos įstaigą remdamiesi rekomendacijomis, o ne objektyviai įvertinę įstaigoje organizuojamas paslaugas ir kitus tolesnio gyvenimo etapui svarbius aspektus. Tokiu atveju neatitikimas tarp asmens poreikių ir lūkesčių persikėlus buvo papildomas streso šaltinis apsigyvenus globos įstaigoje.

Kita svarbi persikėlimo procesui įtakos turinti mezoaplinkos sąlyga buvo asmens bendruomenėje turėtas socialinės paramos tinklas ir paslaugų prieinamumas gyvenamoje teritorijoje. Tyrimo duomenys atskleidė, kad vyresnio amžiaus asmenys, kuriems gyvenant savo namuose pagalbą kasdienėje buityje suteikdavo kaimynai, šeimos nariai arba pagalbos namuose paslaugų teikėjai, į globos įstaigą persikeldavo vėliau net ir esant rimtesniems sveikatos sutrikimams. Visgi dauguma tyrimo dalyvių paslaugų teikimo namuose etapą praleido ir iš ligoninės ar savo namų persikėlė tiesiai į globos įstaigą.

Makroaplinkos sąlygoms, darančioms įtaką vyresnio amžiaus asmenų persikėlimo į globos įstaigą procesui, galima priskirti visuomenėje vyraujančias normas, formuojančias ne tik lūkesčius vyresnio amžiaus asmenims (kaip derėtų elgtis bei ko tikimasi iš vyresnio amžiaus asmenų), bet ir lūkesčius šių asmenų globai. Gyvenimo istorijų analizė atskleidė, kad senatvės kaip pasyvaus, neigiamo, tik su netektimis (socialinių ryšių, užimtumo galimybių, sveikatos ir kt.) pateikimas žiniasklaidoje daro neigiamą įtaką vyresnio amžiaus asmenų savimonei ir teigiamam savo ateities vertinimui. Neretai senatvė pati savaime informantų pasakojimuose buvo matoma kaip pasyvus neproduktyvus etapas, kai visi gyvenimo tikslai jau yra pasiekti, ir beliko tik sulaukti mirties. Aiškių tikslų, siekių, iššūkių gyvenime nebuvimas informantų pasakojimuose dažnai buvo nusivylimo ir beprasmybės išgyvenimo šaltinis: tyrimo dalyviai jautėsi esą „nurašyti“ visuomenės, sulaukę amžiaus, kai iš jų nieko nebesitikima ir jie nieko nebegali duoti kitiems.

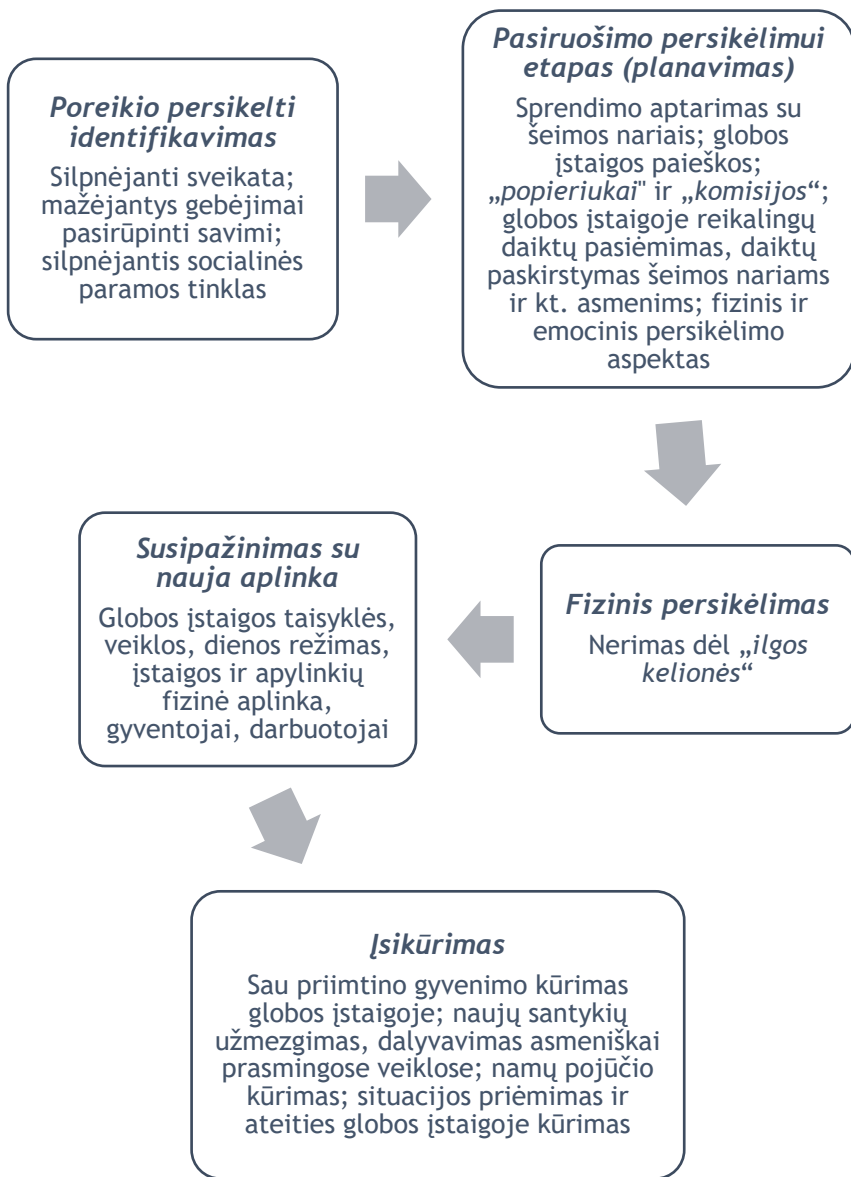
Makrolygmeniu svarbi persikėlimo procesui įtakos turinti sąlyga yra visuomenės lūkesčiai, susiję su vyresnio amžiaus asmenų globa. Neretai, nusprendę persikelti į globos įstaigą, vyresnio amžiaus asmenys susiduria su

šėimos narių pasipriešinimu, kurį nulemia neigiamas globos įstaigų kaip vietos, kur gyvena vieniši, niekam nereikalingi, šėimos narių palikti žmonės, įvaizdis visuomenėje. Siekdami išvengti neigiamo aplinkinių vertinimo šėimos nariai dažnai priešinasi ir nepalaiko vyresnio amžiaus asmens sprendimo persikelti į globos įstaigą, net jei patys ir negali suteikti reikalingos paramos. Jei persikėlimas į globos įstaigą šėimos narių yra matomas kaip gėda šėimai, sprendimas, kurio reikia vengti bet kokai kaina, vyresnio amžiaus asmens sprendimas persikelti tampa tarpasmeninių konfliktų priežastimi. Tais atvejais, kai persikėlimas buvo inicijuotas ne paties vyresnio amžiaus asmens, neigiamas globos įstaigų įvaizdis stiprina asmens pojūtį, kad jis yra šėimos narių „atiduodamas“ į vietą, kurioje gyvena tokie pat niekam nereikalingi asmenys, kaip ir jis pats. Šis jausmas neigiamai veikė asmens savivertę ir tapatumą.

Makrolygmeniu įtakos persikėlimo procesui turi pačios šalies istorija – istoriškai tarsi natūraliai per ilgą laiko tarpą kiekviename valstybėje susiformuoja savita jos kultūrai būdinga socialinių paslaugų organizavimo sistema. Lietuvoje gajus istoriškai susiformavęs neigiamas globos įstaigų įvaizdis, kaip didelių ir uždarų institucijų, kurių tikslas buvo izoliuoti asmenį, o ne padėti jam oriai senti. Toks globos įstaigų įvaizdis skatino vyresnio amžiaus asmenų stereotipinius įsivaizdavimus apie gyvenimą tokioje įstaigoje – informantai dažnai minėjo įsivaizdavę, kad globos įstaigoje su jais bus elgiamasi žymiai blogiau ir buvo nustebinti dėl atviro santykio, kurio siekė personalas, bei aukštos organizuojamų paslaugų kokybės.

Taigi persikėlimo į globos įstaigą procesas ir individuali patirtis yra formuojami ne tik asmens lygmenyje egzistuojančių sąlygų, tačiau ir platesnių mezo- ir makrolygmens reiškinių, kurių pats persikeliantis asmuo dažnai paveikti negali. Mikro-, mezo- ir makrolygmenų sąlygos, kuria unikalų kontekstą, kuriame vyksta vyresnio amžiaus asmens persikėlimo procesas ir pastangos puoselėti tapatumo tęstinumo jausmą.

Individualiu lygmeniu persikėlimas nėra baigtinis, izoliuotas įvykis, tai – sudėtingas procesas, kurį sudaro tam tikri etapai (žr. pav. 7). Išskirtų etapų trukmė nėra griežtai apibrėžta ir gali kisti priklausomai nuo individualios persikeliančio asmens situacijos, tačiau tyrimo duomenų analizė parodė, kad šie etapai išryškėja kiekviename pasakojime.

Pav. 7. Persikėlimo į globos įstaigą procesas

Pirmasis etapas – **poreikio persikelti identifikavimas** – yra susijęs su vyresnio amžiaus (ar jo šeimos narių) suvokimu, kad turimų socialinės paramos, finansinių ir kt. išteklių nebeužtenka (arba galbūt netolimoje

ateityje neužteks) esamiems globos ir paramos poreikiams patenkinti. Šis etapas, priklausomai nuo individualios situacijos, gali trukti nuo kelių dienų iki kelerių metų. Neplanuoto persikėlimo į globos įstaigą atveju (pavyzdžiui, dėl sveikatos pablogėjimo) šis etapas yra sąlyginai trumpas, kadangi globos įstaiga pasirenkama daug neplanuojant ir negalvojant apie joje teikiamas paslaugas, vietovę ar kt. aspektus – pasirenkama įstaiga, kurioje yra trumpiausia laukimo eilė. Planuoto, savanoriško ir savarankiško persikėlimo atveju poreikio persikelti identifikavimo etapas yra ilgesnis ir gali trukti net keletą metų. Tokiu atveju gyvendamas bendruomenėje vyresnio amžiaus asmuo ima jausti, kad jo sveikata silpnėja, galimybės pasirūpinti savimi savarankiškai mažėja ir ilgainiui pradeda svarstyti apie alternatyvas – gyvenimą su vaikais, naudojimąsi pagalba į namus paslaugomis arba persikėlimą į globos įstaigą.

Antrasis persikėlimo į globos įstaigą etapas – **pasiruošimas persikėlimui** – susijęs su galimybe planuoti persikėlimo procesą ir apima būtiniausių šio proceso aspektų apmąstymą ir įgyvendinimą. Tyrimo duomenų analizė atskleidė, kad planavimo etapas apima tiek fizinę persikėlimo dalį (patogiai kelionei reikalingų daiktų pasiėmimą), tiek ir emocinius aspektus, pavyzdžiui, asmeninių daiktų, naminių gyvūnėlių atidavimą bei baldų ar kitų daiktų, kuriems nebus vietos globos įstaigoje, paskirstymą kaimynams ar šeimos nariams. Pasiruošimo etapas susijęs su projektavimu į ateitį – šiame etape vyresnio amžiaus asmuo įsivaizduoja, koks bus jo gyvenimas globos įstaigoje ir veikia atitinkamai pagal šį įsivaizdavimą.

Jei informacijos apie globos įstaigą ir joje organizuojamas paslaugas rinkimas dažniausiai būdavo perleidžiamas šeimos nariams, tai asmeninių daiktų paskirstymas visuomet buvo individualiai vyresnio amžiaus asmens atliekama veikla. Gyvenimo istorijose ši persikėlimo proceso dalis dažnai asocijavosi su turėto gyvenimo „išdaliniu“ – dėl ribotos erdvės globos įstaigoje tyrimo dalyviai į įstaigą galėdavo pasiimti tik būtiniausius ir emociškai brangiausius daiktus, todėl kitus reikėdavo atiduoti. Neplanuoto persikėlimo į globos įstaigą atveju ši pasiruošimo dalis dažniausiai būdavo praleidžiama, paliekant tik oficialią reikalingų dokumentų surinkimo dalį. Persikėlimo neplanavę tyrimo dalyviai minėjo patyrę daugiau nerimo ir streso, nes negalėjo tinkamai pasiruošti persikėlimui, pavyzdžiui, nežinojo, kur yra jiems brangūs daiktai. Tyrimo dalyvių šiame pasiruošimo etape akcentuota biurokratinė persikėlimo pusė (reikalingi surinkti dokumentai ir poreikių vertinimo komisijos) kai kuriose gyvenimo istorijose buvo išgyvenama kaip trukdis persikeliant – dar viena naujo gyvenimo nežinomybės apraiška, kitose – tarsi papildomas laiko

tarpas, padedantis tyrimo dalyviui priprasti prie minties apie persikėlimą ir tam tikrais atvejais būtinas susitaikant su persikėlimo neišvengiamumu.

Trečiajam persikėlimo etapui – **fiziniam kraustymuisi į įstaigą** – tyrimo dalyvių pasakojimuose buvo skiriama mažiausiai dėmesio, ir tai buvo laiko prasme trumpiausias persikėlimo proceso etapas. Šiame etape buvo išreiškiamas nerimas, susijęs su namų, šeimos narių, bendruomenėje turėtų draugų palikimu ir būsima kelione. Ypač turint sveikatos sutrikimų, buvo nerimaujama, kad, pavyzdžiui, dėl stuburo problemų bus sunku sėdėti automobilyje, o kelionė bus ilga ir nemaloni. Kai kuriems tyrimo dalyviams persikėlimas į globos įstaigą buvo pirmas toks gyvenamosios vietos pakeitimas jų gyvenime po to, kai jie jaunystėje paliko savo tėvų namus, todėl buvo galima pastebėti, tam tikrais atvejais, vertinant *objektyviai*, „ilga“ kelionė neatrodė tokia ilga, pavyzdžiui, 70 km iki įstaigos (~ pusantros valandos kelio automobiliu).

Ketvirtasis persikėlimo etapas apima **susipažinimą su globos įstaigos aplinka** ir gali trukti nuo kelių dienų iki kelių mėnesių. Susipažinimo procesas apima fizinį ir socialinį aspektus. Fizinis aspektas susijęs su fizine naujosios aplinkos erdve – reikia sužinoti, kur yra vonios, tualetų kambariai, valgomieji, kur organizuojami užsiėmimai, kokia aplinka yra už įstaigos ribų, pavyzdžiui, ar yra takeliai pasivaikščiojimams, kur yra artimiausios viešojo transporto stotelės ir pan. Susipažįstant su įstaiga buvo svarbu išsiaiškinti darbuotojų atsakomybes, kad būtų aišku, į ką kreiptis iškilus problemoms, sužinoti kasdienio gyvenimo globos įstaigoje organizavimo ypatumus, pavyzdžiui, kada ir kokios užimtumo veiklos organizuojamos, kokia dienos struktūra, kokios svarbiausios taisyklės (formalios ir neformalios). Socialinis susipažinimo su įstaiga aspektas apima kontaktų kūrimą globos įstaigoje – susipažįstama su kitais įstaigos gyventojais, jei yra – kambario draugais – ir darbuotojais.

Susipažinimo su globos įstaigos aplinka etapas buvo būdingas visiems tyrimo dalyviams, tačiau planuoto persikėlimo atveju, laiko atžvilgiu jis buvo trumpesnis ir keldavo mažiau streso. Buvo pastebėta, kad susipažinimo etapas lengvesnis tyrimo dalyviams, kurie turėjo gerą santykį su kambario draugais: būtent šie asmenys informantus supažindindavo su savitais gyvenimo globos įstaigoje niuansais. Tyrimo dalyviai, kurie persikėlimo neplanavo ir nebuvo jam pasiruošę, paprastai daugiausiai laiko praleisdavo izoliavęsi savo kambaryje. Globos įstaigos aplinką jie pradėdavo tirti tik praėjus tam tikram laikotarpiui, dažniausiai, kai suprasedavo, kad jų gyvenimas įstaigoje nebus tik laikinas sprendimas.

Penktasis, paskutinis persikėlimo į globos įstaigą etapas – **įsikūrimas** – apima visą tolesnį asmens gyvenimą globos įstaigoje. Susipažinus su įstaigos aplinka, gyventojais, siūlomomis veiklomis ir kitais svarbiais naujojo gyvenimo aspektais, vyresnio amžiaus asmenys siekia įsikurti šioje naujoje aplinkoje. Tai – ieškojimų ir atradimų etapas, nes naują aplinką, kurios taisyklės ir sąlygos jau žinomos, reikia pritaikyti prie savo poreikių ir galimybių – ieškoma būdų, kaip tęsti savo įprastą gyvenimo būdą globos įstaigos aplinkoje. Pavyzdžiui, sužinojus, kokios yra užimtumo galimybės, ieškoma laiko praleidimo būdų, kurie teiktų malonumą, susipažinus su gyventojais, ieškoma draugų artimesnio ryšio kūrimui ir pan.

Prisitaikymo procesas yra nevienakryptis – tiek aplinka gali būti pritaikoma prie asmens poreikių, tiek ir asmuo tam tikrais atvejais turi prisitaikyti prie aplinkos reikalavimų ir apribojimų (pavyzdžiui, neklausyti garsiai radijo, nes kambaryje yra kitas žmogus). Į naujosios bendruomenės gyvenimą vyresnio amžiaus asmenys įsitraukia skirtingu laipsniu, pavyzdžiui, planuoto persikėlimo atveju įsikūrimo etapas prasideda žymiai greičiau. Neplanuoto persikėlimo atveju informantai dažnai vengia įsikurti įstaigoje, ypač jei jiems atrodo, kad gyvenimas įstaigoje yra tik laikinas sprendimas ir jie greitai grįš į savo namus arba juos netrukus ims globoti vaikai.

Taigi persikėlimas į globos įstaigą apima ne tik fizinį kraustymąsi, bet ir šio proceso planavimą, pasiruošimą jam, įsikūrimą ir susipažinimą su nauja aplinka bei pri(si)taikymą joje. Tokiu būdu persikėlimas yra ne tik gyvenamosios vietos pakeitimas, jis susijęs su esminiais įprasto gyvenimo būdo – užimtumo galimybių, socialinio tinklo, kasdienybės kontrolės, dienos struktūros ir privatumo – pokyčiais ir prisitaikymo prie šių iššūkių išsaugant tapatumo tęstinumo pojūtį poreikiu. Tyrimo dalyvių tapatumo tęstinumo prielaidos persikeliant išsamiau aptariamos kitame poskyryje.

4.3.2 Vyresnio amžiaus asmenų tapatumo tęstinumo prielaidos persikeliant į globos įstaigą

Tyrimo duomenų analizė leido išskirti šias tapatumo tęstinumo prielaidas persikėlimo į globos įstaigą kontekste: asmeniškai prasmingas ryšys, trokštamas aktyvumo lygis, teigiama nuostata savo gyvenimo atžvilgiu, savarankiškumas ir kontrolės pojūtis ir namų pojūčio (su)kūrimas. Šios prielaidos yra svarbios vyresnio amžiaus asmeniui globos įstaigoje siekiant atkurti sau įprastą (turėtą iki persikeliant į įstaigą) gyvenimo būdą bei

užtikrinti tapatumo tęstinumo jausmą tarp gyvenimo iki persikėlimo ir persikėlus. Išskirtos prielaidos neturi hierarchijos, tačiau svarbu pažymėti, kad tapatumo tęstinumo jausmui palaikyti svarbus ne tik jų egzistavimas, bet ir vyresnio amžiaus asmens motyvacija ir aktyvus vaidmuo tęsiant savo tapatumą. Toliau kiekviena iš šių prielaidų bei jų sąsajos su tapatumo tęstinumu persikeliant į globos įstaigą bus aptariamoms išsamiau.

1) **Asmeniškai prasmingo ryšys.** Kaip buvo minėta aukščiau, persikėlęs į globos įstaigą vyresnio amžiaus asmuo susiduria su reikšmingais socialinio tinklo pokyčiais. Asmeniškai reikšmingų ryšių palaikymas ir naujų kontaktų kūrimas buvo labai svarbus visose gyvenimo istorijose. Visgi nors socialinis ryšys pats savaime yra svarbus, kontakto gylis, intensyvumas, dažnumas ir turimų kontaktų kiekis žymiai skyrėsi. Tyrimo duomenys atskleidė tris santykių vystymo kryptis persikėlus į globos įstaigą.

Socialinių ryšių, turėtų iki persikėlimo, palaikymas. Dauguma tyrimo dalyvių gyveno įstaigose, esančiose ne jų gimtajame mieste, t. y., daugeliu atvejų, persikeldami į globos įstaigą jie persikėlė į toli nuo savo namų ir įprastos aplinkos esantį miestą. Palikę savo namus informantai tarsi „paliko“ ir šioje aplinkoje turėtus socialinius kontaktus: artimus draugus, laiptinės kaimynus, atsitiktinius pažįstamus namo kieme, su kuriais galbūt neturėjo artimo ryšio, bet susitikę galėjo persimesti mandagumo frazėmis. Iki persikėlimo į globos įstaigą turėtų socialinių ryšių išsaugojimas yra svarbus asmens tapatumo tęstinumo aspektas, padedantis išlaikyti ryšį su asmens *Aš* iki persikeliant į įstaigą. Santykis su šiais asmenimis yra svarbus tapatumo jausmui puoselėti, tačiau persikėlus šiuos santykius ne visada pavyksta išsaugoti, tad kyla grėsmė tapatumo tęstinumo pojūčiui.

Tyrimo duomenų analizė atskleidė, kad daugeliu atveju iki persikėlimo turėtų kontaktų intensyvumo ir dažnumo mažėjimas vyresnio amžiaus asmenų buvo priimamas tarsi natūralus ir savaime suprantamas dalykas. Dažnai tyrimo dalyviai šį socialinio tinklo siaurėjimą laikė natūralia senatvės dalimi ir nedėjo pastangų turimiems santykiams palaikyti. Dalis informantų, visgi, pastebėję santykių silpimą, imdavosi tam tikrų priemonių ryšiui išlaikyti – dažniausiai šios pastangos pasireiškėdavo per pokalbius telefonu, atvirukų siuntimą, laiškų rašymą artimiesiems žmonėms. Dėl geografinio atstumo, dažnu atveju skiriančio šeimos narius ir draugus, susitikimai akis į akį buvo ganėtinai reta, tačiau labai vertinama priemonė kontaktui stiprinti.

Tyrimo duomenys leidžia daryti prielaidą, kad jau turimų santykių intensyvumas yra glaudžiai susijęs su naujų santykių užmezgimo tempu globos įstaigoje – pastebėta, kad itin artimus ryšius su šeimos nariais ar draugais (pavyzdžiui, intensyvus bendravimas telefonu, dažni apsilankymai)

turėję vyresnio amžiaus asmenys dėjo mažiau pastangų ieškodami naujų socialinių kontaktų globos įstaigoje. Toks turimų socialinių kontaktų „išsikibimas“ ir naujų santykių užmezgimo vengimas buvo būdingas asmenims, kurie gyvenimą globos įstaigoje laikė laikinu gyvenimo etapu. Tapatumo tęstinumo kontekste naujos aplinkos tyrinėjimo ir išipareigojimo jai vengimas gali simbolizuoti grėsmę tapatumui.

Naujų socialinių ryšių kūrimas. Persikėlę į globos įstaigą vyresnio amžiaus asmenys atsiduria aplinkoje, kurioje gausu galimybių naujiems socialiniams ryšiams kurti. Dalis informantų mėgavosi atsiradusia galimybe turėti daugiau socialinių kontaktų, tokia aplinka buvo ypač palankiai vertinama informantų, kurie iki persikėlimo į globos įstaigą savo namuose gyveno vieni ir jautėsi vieniši. Kitiems tyrimo dalyviams tuo tarpu nuolatinis žmonių buvimas šalia atrodė varginantis ir kėlė susierzinimą.

Persikėlus į įstaigą išryškėjo dvi galimos naujų santykių kūrimo gijos: ryšiai su globos įstaigos su personalu ir ryšiai su kitais globos įstaigos gyventojais. Gero santykio su globos įstaigos darbuotojais svarba buvo pabrėžiama visuose interviu: artimas nuoširdus santykis, kai darbuotojas nėra tik socialinių paslaugų teikėjas, bet yra ir draugas, patikėtinis buvo ypač vertinamas. Kai kuriuose pasakojimuose geras santykis su įstaigos darbuotojais buvo pasididžiavimo šaltinis ir priemonė išaukštinti savo asmeninę vertę bei svarbą. Pastebėta, kad santykis su darbuotojais daugiau ar mažiau pozityvus buvo visuose pasakojimuose, netgi jei kartais ir kildavo konfliktai (pavyzdžiui, dėl rūkymo kambaryje), jie būdavo greit išsprendžiami.

Naujų kontaktų tarp globos įstaigos gyventojų buvo ieškoma per bendras veiklas, pomėgius – labai dažnai informantai geriausius draugus susirasdavo įstaigoje organizuojamų užsiėmimų metu. Tyrimo duomenys atskleidė, kad dažniausiai vyresnio amžiaus asmenys turi 1-2 geriausius draugus (įskaitant ir personalą, ir kitus gyventojus), su kuriais juos sieja itin artimas ryšys, tuo tarpu santykiai su likusiais gyventojais yra paviršutiniški ir apsiriboja mandagiais pokalbiais susitikus koridoriuje ar lauke. Kita vertus, kai kurie informantai neturėjo artimų ryšių globos įstaigoje, tačiau, nepaisant, to buvo patenkinti turimais paviršutiniškais santykiais su kitais gyventojais ir vengė nuoširdesnio santykio argumentuodami tai savo pasirinkimu.

Tyrimo duomenys atskleidė, kad tyrimo dalyviai, kurie po persikėlimo neužmezgė santykių nei su globos įstaigos gyventojais, nei su personalu, o santykių, turėtų iki persikėlimo, nepavyko išsaugoti, patyrė izoliacijos, vienatvės ir asmeninio nereikalingumo jausmus; tuo tarpu, tie, kurie nesiekė gilaus santykio ir buvo patenkinti turimais paviršutiniškais ryšiais, vienatve

nesiskundė. Tikėtina, kad tai susiję su suvokiamos kontrolės jausmu – jei asmeniui atrodo, kad jis gali pats pasirinkti savo socialinių kontaktų kiekį ir intensyvumą (net jei jo pasirinkimas yra ne gilaus ryšio siekimas, bet apsikeitimas mandagumo frazėmis susitikus su kitu gyventoju koridoriuje), jis jausis laimingesnis, nei asmuo, kuriam atrodo, kad jis neturi jokios įtakos santykiui su jį supančiais žmonėmis.

Tyrimo duomenys atskleidė, kad santykių kūrimas su kitais globos įstaigos gyventojais, kitaip nei santykis su įstaigos darbuotojais, nebuvo vertinamas vienareikšmiškai teigiamai. Jeigu informantams buvo svarbu kurti santykį su *visais* darbuotojais, tai užmegzdami ryšius su kitais gyventojais, jie buvo „išrankesni“. Pastebėta, kad dauguma tyrimo dalyvių turėjo gan unikalų santykį su negalią turinčiais gyventojais, ypač kai negalia buvo žymesnė. Lygindami save su neįgaliais gyventojais, informantai dažnai akcentuodavo, kad jie turi daugiau socialinių kontaktų globos įstaigoje, su vaikais juos sieja geresni santykiai, anūkai dažniau aplanko, sveikata geresnė palyginus su negalią turinčiais gyventojais ir kt. Panašu, kad kurdami atstumą žymesnių fizinių ar kognityvinių sutrikimų turinčių gyventojų atžvilgiu ir išaukštindami save per palyginimus informantai siekė pasijusti geriau dėl dabartinės gyvenimo situacijos, norėjo apsaugoti ir paguosti save, kad jų gyvenimo situacija nėra tokia prasta kaip kitų gyventojų. Toks savęs išaukštinimas sumenkinant kitus taip pat yra grėsmės tapatumui požymis.

Vienpusis ryšys ir kontaktų netektis. Socialinio tinklo pokyčiai šio tyrimo kontekste susiję ne tik su persikėlimu į globos įstaigą, bet ir su natūraliais gyvenimo įvykiais, pavyzdžiui, draugų ar artimųjų netektimis. Tokios netektys yra daug streso sukeltantys įvykiai, tačiau gyvenant įstaigoje šie įvykiai buvo išgyvenamos itin skaudžiai, ypač kai dėl tam tikrų priežasčių nepavykdavo tinkamai atsisveikinti su mirusiuoju. Tyrimo dalyviams buvo svarbus ryšio išlaikymas su mirusiu asmeniu – to buvo siekiama per maldas, prisiminimus, įsivaizduojamus pokalbius. Toks elgesys tarnavo ir kaip netekties įveikimo, gedėjimo mechanizmas, ir kaip būdas patenkinti bendravimo poreikį, tęsti turėtą santykį su mirusiu žmogumi. Kitas vienpusio santykio pavyzdys galėtų būti santykiai su globos įstaigos teritorijoje besilankančiais beglobiais gyvūnais ir paukščiais. Nors santykis su gyvūnais savo turiniu negali pakeisti santykio su žmogumi, toks kontaktas tyrimo dalyvių pasakojimuose dažnai tarnavo ne tik kaip bendravimo poreikį patenkinanti, bet ir kaip asmeninio reikalingumo jausmą stiprinanti priemonė.

2) *Trokštamas aktyvumo lygis* apima užimtumo ir laisvalaikio leidimo galimybes globos įstaigoje ir asmens naudojimąsi šiomis galimybėmis. Iki

persikeliant į globos įstaigą didžiąją tyrimo dalyvių laiko dalį užimdavo bendravimas su šeimos nariais, darbas, įvairūs namų ruošos darbai, hobių puoselėjimas (pavyzdžiui, rankdarbių mezgimas, žemės darbai ir pan.). Informantų pasakojimuose asmeniškai prasmingas užimtumas buvo ne tik būdas užpildyti atsiradusį laisvą laiką, bet ir kaip galimybė išreikšti savo tapatumą, kai kuriais atvejais – pasipuikuoti turimais gebėjimais. Dėl įvairių priežasčių asmens turėtas ir jam įprastas aktyvumo lygis žymiai keičiasi persikėlus į globos įstaigą, tad ne visuomet išlieka galimybė užsiimti veikla, kuri buvo svarbi asmens tapatumo puoselėjimui iki persikėlimo.

Kasdienės rutinos pokyčiai. Gyvenimas globos įstaigoje keičia įprastą asmens dienos režimą bei laisvalaikio leidimo būdus: pavyzdžiui, įstaigose užimtumo veiklos dažniausiai organizuojamas grupėse, o ne individualiai kaip įprasta asmens namuose, o daugelį namų ruošos darbų, kurie buvo svarbi kasdienybės dalis gyvenant namuose, perima personalas. Žymūs kasdienės rutinos pasikeitimai neigiamai veikė tapatumo tęstinumo jausmą ir lemdavo pojūtį, kad didžiąją dienos dalį nėra kuo užsiimti. Tuštumos jausmas buvo ypač stiprus, kai įstaigoje nebuvo organizuojamos jokios užimtumo veiklos, pavyzdžiui, savaitgaliais.

Nors kai kurie tyrimo dalyviai džiaugėsi, kad nebereikia patiems rūpintis maisto gamyba ar patalpų tvarkymu ir pagaliau atsirado galimybė skirti laiko savo reikmėms ir pomėgiams, kitiems buvo sudėtinga atrasti veiklos, kuri teiktų malonumą. Šiems tyrimo dalyviams išaugęs laisvo laiko kiekis kėlė nuobodulio jausmą, skatino nepasitenkinimą gyvenimu ir įstaigoje organizuojamomis paslaugomis. Šis skirtumas buvo ypač ryškus analizuojant vyrų ir moterų pasakojimus: jei vyrai džiaugėsi, kad nebereikia rūpintis maisto ruošimu ir buitimi, moterims tuo tarpu buvo skaudu prarasti galimybę ruošti maistą. Tyrimo dalyvės dažnai apgailestaudavo, kad nebegalės ruošti savo firminių patiekalų, ir dažnai skundėsi maisto kokybe įstaigoje. Tikėtina, kad negalėjimas gaminti pagal „savo“ receptus ir panaudoti per visą gyvenimą sukauptų mažų gudrybių, kaip padaryti maistą skanesnį, buvo didelis smūgis informančių moterų tapatumui.

Veiklos tęstinumas nepaisant patiriamų apribojimų. Tyrimo dalyviai ypač vertino galimybę užsiimti veikla, kuri buvo branginama prieš persikėlimą į globos įstaigą. Turėtų įgūdžių, mėgtos veiklos ir pomėgių tolesnis puoselėjimas naujame gyvenimo etape buvo labai svarbi kiekvienos gyvenimo istorijos dalis bei labai svarbi asmens tapatumo tęstinumo prielaida. Mėgstamos veiklos tęsimas įstaigoje susijęs su tęstinumo tarp ankstesnio ir dabartinio gyvenimo etapų pojūčiu ir tam tikru pažįstamumo jausmo kūrimu globos įstaigoje: pavyzdžiui, keletas informantų naujų

kontaktų kūrimą įstaigoje pradėjo nuo artimesnio susipažinimo su jų mėgstamą užsiėmimą lankiusiais gyventojais. Tokiu būdu dalyvavimas užimtumo veiklose ne tik suteikė galimybę prasmingam laiko leidimui, bet ir leido geriau susipažinti su globos įstaigos aplinka ir joje gyvenančiais bei dirbančiais asmenimis.

Prasingo užimtumo svarba buvo pabrėžiama kiekvieno tyrimo dalyvio pasakojime, tad negalėjimas užsiimti mėgstama veikla – tiek dėl gyvenimo būdo pokyčių persikėlus į įstaigą, tiek dėl sveikatos sutrikimų ar kitų aplinkybių – dažnai buvo frustracijos ir liūdesio šaltinis. Informantai ypač sunkiai išgyveno negalėjimą globos įstaigoje puoselėti anksčiau turėtų įgūdžių. Pavyzdžiui, informantė Julijona (77 m.) skundėsi, kad gyventojams neleidžiama dalyvauti ruošiant maistą – daugiau kaip 30 metų dirbusi virėja, ji galėtų duoti naudingų patarimų personalui kaip paruošti skanesnių ir įdomesnių patiekalų, kurie tiktų visiems įstaigos gyventojams. Kitas tyrimo dalyvis Juozas (87 m.) apgailestavo, kad įstaigoje nėra galimybės įkurti dirbtuvių, kuriose kiekvienas gyventojas galėtų kurti savo išmokus dirbinius (iš medžio, metalo, kitų medžiagų). Šie tyrimo dalyviai ne tik jautė liūdesį, kad nebegali užsiimti veikla, kuri jiems buvo svarbi iki persikeliant į globos įstaigą, tačiau ir apgailestavo kad jų turima kompetencija šiame gyvenimo etape tarsi nebėra reikalinga. Neigiami išgyvenimai buvo itin ryškūs tais atvejais, kai turimi įgūdžiai ar kompetencija iki persikeliant buvo svarbi tapatumo dalis, tarnavusi kaip pasididžiavimo šaltinis.

Sveikatos sutrikimai buvo kita priežastis, turinti ypač didelę įtaką užimtumo galimybės globos įstaigoje, pavyzdžiui, asmens galimybės užsiimti mėgstama veikla mažėja, nes greičiau pavargsta akys ar ima drebėti rankos. Kai kurie tyrimo dalyviai veiklos galimybių mažėjimą dėl sveikatos apribojimų priimdavo kaip natūralią senėjimo ir gyvenimo įstaigoje dalį, kiti ieškodavo alternatyvių prasingo laisvalaikio užimtumo formų. Pastebėta, kad informantai, kurie sugebėjo atrasti savo mėgstamam laisvalaikio leidimo būdui alternatyvą (pavyzdžiui, viena dėl regos sutrikimų nebegalinti skaityti informantė ėmė klausyti mėgstamo poeto audio įrašų), rečiau skundėsi nuobodulio ir beprasmybės jausmu.

Pagalba kitiems kaip užimtumo forma. Ypatinga tyrimo kontekste išryškėjusi nauja užimtumo forma apsigyvenus globos įstaigoje buvo informantų pagalba kitiems globos įstaigos gyventojams, ypač turintiems negalią ir reikalaujantiems intensyvesnės priežiūros. Šia veikla dažniausiai užsiimdavo tyrimo dalyvės moterys. Informantėms buvo svarbu jausti, kad yra kažkam reikalingos ir tai, kad aplinkoje, kurioje jomis rūpinamasi, jos ir pačios gali kažkuo pasirūpinti, buvo išskirtinai teigiamai vertinama patirtis.

Panašu, kad pagalba kitiems informantams buvo ne tik laisvalaikio užimtumo forma, galimai užpildanti laisvą laiką, atsiradusį išėjus į pensiją, bet ir tam tikra saviraiškos forma, būdas sustiprinti asmeninio reikalingumo jausmą. Pagalbos kitiems gyventojams tapatinimas su profesine veikla, tikėtina, padėjo stiprinti informančių tapatumo jausmą – nebelikus profesinės veiklos neformalus rūpestis kitais gyventojais tarnavo tarsi pakaitalas.

3) **Teigiama nuostata savo gyvenimo atžvilgiu** apima tyrimo dalyvių pozityvų savo ateities, gyvenimo globos įstaigoje, sveikatos būklės, užimtumo galimybių, socialinio tinklo ir senatvės apskritai vertinimą. Informantų teigimu, vertybės ir nuostatos susiformuoja dar jaunystėje, o senatvėje žmonės mažai keičiasi. Taigi pasikeitusi gyvenamoji aplinka neturi tokio didelio poveikio asmens turimoms vertybėms ir įsitikinimams kaip kitoms tapatumo tęstinumo prielaidoms, pavyzdžiui, užimtumo galimybėms arba socialiniams santykiams. Santykinis vertybių stabilumas tarsi suteikia atsvarą žymiesiems socialinio tinklo, užimtumo, autonomijos ir fizinių galimybių pokyčiams persikėlus į globos įstaigą. Pojūtis, kad nors gyvenimo aplinkybės ir keičiasi, viduje asmuo vis tiek išlieka savimi, padeda išsaugoti asmenybės integralumo pojūtį ir tapatumo tęstinumo jausmą pokyčio situacijoje.

Vyresnio amžiaus asmenų pasakojimuose teigiama nuostata savo gyvenimo atžvilgiu dažnai būdavo sutapatinama su gebėjimu „įsikabinti į gyvenimą“ ir tikėjimu šviesia ateitimi nepaisant dabartiniu momentu patiriamų sunkumų. Ši nuostata ypač dažnai buvo pastebima negalią turinčių tyrimo dalyvių pasakojimuose – net ir sąlyginai žymios negalios atveju informantai neprarado teigiamos nuostatos ir akcentuodavo tai, ką jų kūnas dar gali padaryti, o ne susitelkdavo ties patiriamais apribojimais. Nors kai kuriais atvejais negalią turintys informantai minėjo besitikintys sulaukti stebuklingo vaisto, kuris pagydys jų ligą, visgi jų optimizmas ir savo galimybių vertinimas buvo grįstas realybe – nepaisant stebuklo vilties, buvo dedamos sąmoningos pastangos sustabdyti tolesnę sveikatos silpnėjimą.

Teigiama nuostata savo gyvenimo atžvilgiu buvo itin svarbi tiek kalbant apie gyvenimą globos įstaigoje, tiek ir apie *senatvės patyrimą* bendrąja prasme. Senatvė ir gyvenimas globos įstaigoje šių tyrimo dalyvių pasakojimuose buvo vertinamas kaip produktyvus ir teigiamas gyvenimo etapas, laikotarpis, kurį galima skirti sau, savo pomėgiams, hobiams, santykiams puoselėti, o ne kaip laikas, likęs iki mirties. Pastebėta, kad teigiamą nuostatą savo pačių senatvės atžvilgiu turintys tyrimo dalyviai rečiau skundėsi beprasmybės ir nuobodulio jausmais, mėgavosi gyvenimo

įstaigoje teikiamais privalumais ir išnaudojo esamas sąlygas savo reikmėms patenkinti bei gerovei kurti.

Su teigiamos nuostatos savo gyvenimo atžvilgiu išlaikymu glaudžiai siejosi *ateities tikslų turėjimas*. Šio tyrimo kontekste ateities planai dažniausiai siedavosi su tam tikru užbaigtumu ir apimdavo su netolima ateitimi susijusius dalykus, siekį įgyvendinti tam tikrus konkrečius tikslus. Informantų planai ateičiai nebuvo ilgalaikiai, pavyzdžiui, penkiems ar dešimčiai metų į priekį kaip įprasta jaunesnio amžiaus asmenims. Ateitis tyrimo dalyvių pasakojimuose buvo vertinama atsargiai – nėra žinoma, kiek dar liko gyventi, todėl svarbu mėgautis šia minute ir neapsistoti ties neigiamais dalykais.

Teigiamą nuostatą savo gyvenimo atžvilgiu turintys tyrimo dalyviai taip pat turėjo ir *ypatingą santykį su mirtimi*. Jei reflektuodami savo gyvenimą informantai jį vertino teigiamai, jų gyvenimo istorijose mirtis buvo suprantama kaip natūrali gyvenimo, kuriame jau viskas pasiekta ir padaryta, baigtis. Mirties baimė, tyrimo dalyvių nuomone, būdinga tik jauniems arba gyvenime nespėjusiems kažko padaryti žmonėms, buvo baiminamasi tik skausmo, susijusio su lėta mirtimi. Dažnas tyrimo dalyvis įvardijo 80 metų ribą kaip idealią gyvenimo trukmę, tačiau pastebėta, kad gyvenimo tikslų turintys informantai dažnai nekreipdavo dėmesio į šią savo pačių nustatytą ribą ir norėdavo ją viršyti.

Tyrimo duomenys atskleidė, kad informantai, kurie nebuvo linkę vertinti savo dabartinės situacijos ar ateities įstaigoje teigiamai, interviu metu dažnai skųsdavosi *beprasmybės ir nuobodulio patirtimis*, abejojo savo reikalingumu. Pastebėta, kad šie vyresnio amžiaus asmenys pasyviai priimdavo įstaigoje organizuojamas paslaugas, nesistengdavo užmegzti naujų socialinių ryšių ar išlaikyti senų, sveikatos silpnėjimą ar užimtumo apribojimus priimdavo kaip neišvengiamą likimo smūgį ir savo gyvenimą dažnai apibūdindavo kaip mirties laukimą. Šie informantai nevertino savo gyvenimo kaip turinčio prasmę, dažnai nebeturėjo jokių ateities planų ir laiką leisdavo izoliacijoje savo kambariuose, teigė, kad jų amžiuje jau viskas pasiekta ir nebėra dėl ko gyventi. Nors asmuo savo tapatumą apibrėžia dabartyje, tapatumas apima ir ateities lūkesčius, o ši numanoma ateities vizija veikia ir tapatumą dabartyje. Nematydamas savo ateities kaip šviesios ir turinčios prasmę, tikėtina, savo dabartinę situaciją taip pat bus linkęs vertinti neigiamai.

Senatvės raidos tarpsniui nėra keliama konkrečių uždavinių ir tikslų, kaip jaunystėje, pavyzdžiui, susirasti darbą, sukurti ir išlaikyti šeimą, tad, tikėtina, kad šių konkrečių užduočių nebuvimas dažnai kelia beprasmybės jausmą, ir

kai kurie tyrimo dalyviai tiesiog pasyviai laukia gyvenimo galo. Tokioje situacijoje siekiant išsaugoti tapatumo tęstinumo jausmą ir padėti išspręsti patiriamus iššūkius tampa svarbus gebėjimas kelti asmeniškai svarbius tikslus. Tokį tikslą asmuo gali tiek kelti sau pats, tiek ir su aplinkos pagalba.

4) *Savarankiškumas ir kontrolės pojūtis*. Ši tapatumo tęstinumo prielaida susijusi su vyresnio amžiaus asmens savęs kaip aktyvaus, įtaką savo gyvenimui turinčio veikėjo suvokimu. Įprastas savarankiškumo lygis gyvenant globos įstaigoje keičiasi tiek dėl sąlyginai natūralių priežasčių, pavyzdžiui, sveikatos silpnėjimo senstant, tiek ir dėl pasikeitusio dienos režimo globos įstaigoje. *Rigidiškas dienos režimas* įstaigoje dažnai nepalieka vietos improvizavimui, spontaniškam sprendimų priėmimui, todėl tyrimo dalyviams buvo labai svarbu išsaugoti galimybę priimti savarankiškus, nepriklausančius nuo įstaigos sąlygų sprendimus. Tokie pasirinkimai kaip išvykti į miestą susitikti su draugais ar susiplanuoti veiklas asmeniškai buvo labai svarbūs apsisprendimo aspektai, puoselėjantys tyrimo dalyvių nepriklausomybės nuo bendro įstaigos maitinimo ir užimtumo grafiko jausmą.

Mažėjanti galimybė kontroliuoti kasdienes sprendimus neigiamai veikia asmens savigarbą ir skatina permąstyti savo tapatumą kaip nuo kitų priklausomo asmens. Visų tyrimo dalyvių pasakojimuose buvo stipriai išreikšta baimė netekti kontrolės (gyvenimo, kasdienių sprendimų ir kt.) ir tapti priklausomam nuo kitų. Gyvenimas, kai asmuo priklausomas nuo kitų pagalbos, nebuvo matomas kaip pageidaujamas ar turintis prasmę. Ši pozicija buvo ypač dažnai išsakoma kalbant apie globos įstaigos gyventojus, kuriems buvo reikalinga itin intensyvi personalo pagalba maitinantis, apsirengiant, maudantis. Tokie gyventojai informantų buvo užjaučiami, jų buvo gailima, manoma, kad žmogus neturėtų gyventi, kai jau nebegali savarankiškai apsitarnauti. Negalią turintys tyrimo dalyviai, priešingai šiam nusistatymui, nelaike savo gyvenimo nevertu gyventi ir jį įvardijo kaip prasmingą.

Kai kuriems tyrimo dalyviams žymesnę negalią turinčių globos įstaigos gyventojų priklausomybė nuo darbuotojų kėlė *asociacijas su vaikyste*: būdami vaikais, jie taip pat negalėjo rinktis, kada keliasi ar eina gulti, ką ir kada valgo. Šiuos gyventojus, kaip ir negalinčius savimi pasirūpinti vaikus, reikia numaudyti, pakeisti sauskelnes, padėti apsirengti, maitintis. Tyrimo dalyvių pasakojimuose buvo galima jausti kūno galimybių ir protinių gebėjimų atskyrimą. Nepaisant užuojautos ir gailės, išreiškiamo intensyvios priežiūros reikalaujantiems asmenims, daugelis tyrimo dalyvių teigė, kad jei galėtų rinktis, rinktųsi turėti fizinę negalią, o ne intelekto

sutrikimą. Netekti savarankiškumo ir priklausyti nuo kito žmogaus geranoriškumo tenkinant savo poreikius buvo baiminamasi labiau nei mirties – toks bejėgiškumas buvo vertinamas kaip smūgis asmens savigarbai ir tapatumui. Vyresnio amžiaus asmenų poreikis ir noras išlaikyti savarankiškumą nemažėja, net jei jų galimybės yra labai apribotos, tad situacijos, kai asmuo norėdamas patenkinti savo poreikis tampa priklausomas nuo kitų, yra labai jautrios.

5) *Namų pojūčio (su)kūrimas*. Visose gyvenimo istorijose buvo ypač stipriai išreikštas *namų netekties jausmas*. Informantams namų palikimas ir persikėlimas gyventi į nepažįstamą vietą su nepažįstamais žmonėmis kėlė daug nerimo, ypač jei iki persikėlimo į globos įstaigą asmuo visą gyvenimą praleido vienoje vietoje. Tokiems tyrimo dalyviams namų palikimas ir persikėlimas į globos įstaigą buvo ypač sunkus emocine prasme dėl teigiamų prisiminimų ir asmeniškai svarbių patirčių, susijusių su gyvenimu namuose. Palikdami savo namus šie informantai jautėsi tarsi paliekantys dalį savo turėtos tapatumo.

Tyrimo duomenys atskleidė, kad namų pojūčio (su)kūrimą globos įstaigoje skatina trys sąlygos. *Fizinės aplinkos suasmeninimas* kaip namų pojūtį puoselėjanti sąlyga apėmė gyvenamosios erdvės keitimą atsižvelgiant į individualų gyventojų skonį ir poreikius. Informanto kambarys (ar jam priklausanti kambario dalis) buvo matydami tarsi savo asmenybės tąsa. Namų pojūčio sukūrimas globos įstaigoje dažnai siejosi su neribota laisve kurti namus. Gyvendamas namuose asmuo turi iš esmės neribotą laisvę ir galią keisti aplinką – keisti baldus, perdažyti sienas, griauti sienas arba padaryti papildomas pertvaras. Globos įstaigoje ši laisvė ribota: tyrimo dalyviai galėjo į globos įstaigą atsivežti tik brangiausius ir būtiniausius asmeninius daiktus; nors galėjo perstumti baldus, kaip jiems patogiau, ir dekoruoti kambarį pagal savo skonį, negalėjo keisti kambario išplanavimo, sienų spalvos ar pan.

Kai kurių tyrimo dalyvių gyvenamosios erdvės buvo itin praturtintos asmeninėmis detalėmis, kitų – beveik neturėjo asmeninių daiktų. Tyrimo duomenų analizė atskleidė tam tikras paraleles tarp namų pojūčio kūrimo ir informanto savęs suvokimo kaip *svečio* globos įstaigoje arba kaip *šeimininko*. *Svečiai* buvo labiau susitelkę ties gyvenamosios aplinkos išlaikymu – jie vengė perstumdyti baldus, suasmeninti aplinką, *šeimininkai* tuo tarpu savo kambarį jautėsi laisviau. Asmeninių daiktų, susijusių su brangiais prisiminimais ir svarbiais gyvenimo momentais, atsivežimas aplinkos pritaikymas prie savo poreikių ne tik leido „pažymėti“, kam ši erdvė priklauso, bet ir padėjo puoselėti asmens tapatumo tęstinumo jausmą

naujoje aplinkoje. Naujos gyvenamosios erdvės suasmeninimas buvo susijęs su namų pojūčiu – kuo gyvenamoji erdvė labiau praturtinta asmeniniais daiktais, tuo labiau įsikūrusiu įstaigoje asmuo save laikė.

Socialiniai ryšiai kaip namų pojūtį puoselėjanti sąlyga apėmė santykius su globos įstaigos personalu, kitais gyventojais ir šeimos nariais. Kadangi persikėlę į globos įstaigą informantai dažnai atsidurdavo mažoje erdvėje, kurią kartais turėjo dalintis su iki tol nepažįstamais žmonėmis, privatumo išsaugojimo klausimas buvo itin aktualus. Mažo kambario dalijimasis su kitu asmeniu, net jeigu su juo siejo geri santykiai, dažnai buvo iššūkis. Itin ribota privati erdvė skatino kai kuriuos tyrimo dalyvius galvoti, kad globos įstaigoje niekada nebus kaip namuose, nes nėra galimybės pabūti vienam savo asmeninėje erdvėje. Kai kurių tyrimo dalyvių saviizoliacija kambariye ir vengimą dalyvauti bendrose įstaigos veiklose, tikėtina, galima traktuoti kaip būdą išsaugoti savo privatumą.

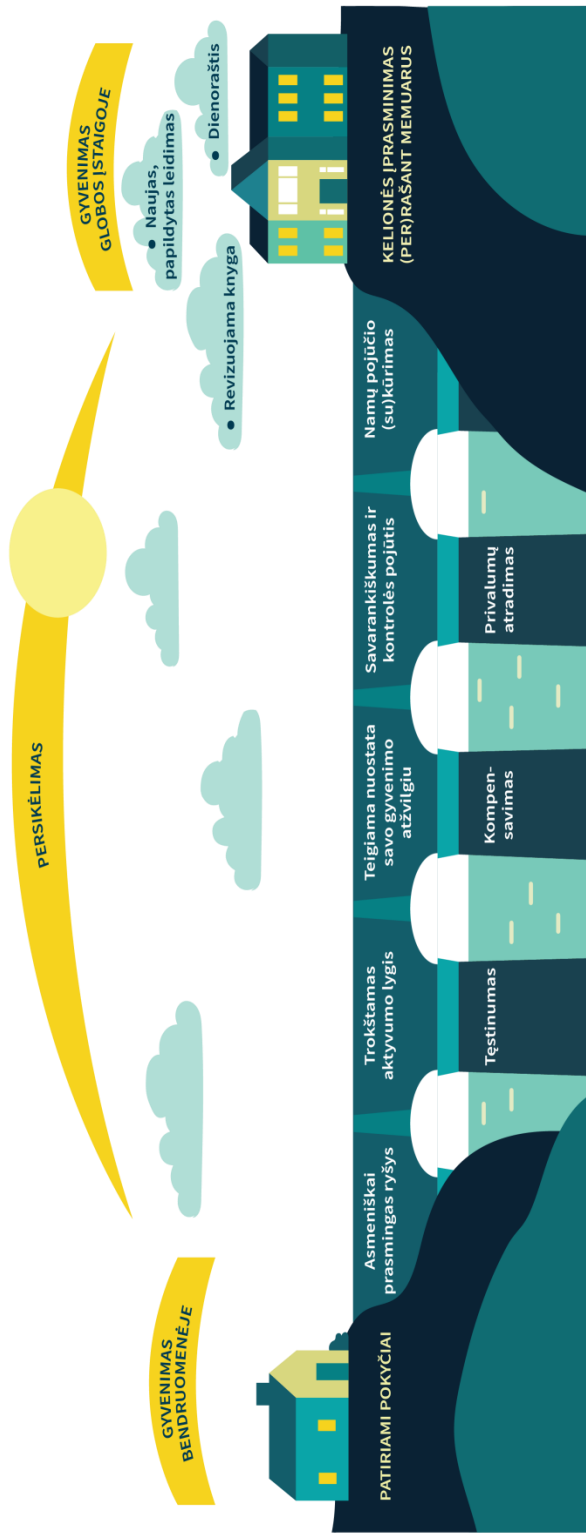
Asmeninės laisvės jausmas kaip namų pojūtį puoselėjanti sąlyga buvo susijęs su informanto galimybe išsaugoti savo kasdienius įpročius, kad nereikėtų savo dienotvarkės bei asmeninių planų koreguoti atsižvelgiant į kito asmens poreikius. Kadangi persikėlimas į globos įstaigą neretai būna paskutinis tokio tipo persikėlimas vyresnio amžiaus asmens gyvenime – jo paskutiniai namai – namų pojūčio (su)kūrimas ir komforto užtikrinimas yra ypač svarbus gyvenimo įstaigoje aspektas ir tapatumo tęstinumo prielaida. Tais atvejais, kai šios namų pojūtį puoselėjančios sąlygos nebuvo užtikrinamos, informantai buvo labiau linkę globos įstaigą apibūdinti kaip „ligoninę“, „pensionatą“, „sanatoriją“ (sugrįžtant prie aukščiau įvardytos paralelės – jautėsi esą *svečiai* globos įstaigoje).

Duomenų analizės metu išskirtos tapatumo tęstinumo prielaidos tarsi sudaro pagrindą vyresnio amžiaus asmeniui puoselėti tapatumo tęstinumo pojūtį persikeliant iš namų į globos įstaigą. Kaip buvo minėta aukščiau, šios prielaidos neturi aiškios hierarchijos: jų intensyvumas, pasireiškimas ir poveikio tapatumo tęstinumui mastas gali skirtis priklausomai nuo individualios situacijos. Kiekvieno informanto pastangos šias prielaidas išnaudoti tapatumo tęstinumui turėjo unikalių rezultatų: tyrimo dalyvis, kuris persikėlęs į globos įstaigą fiziškai nebegali išsaugoti įprasto savarankiškumo ir kontrolės pojūčio, siekdamas puoselėti tapatumo tęstinumo pojūtį gali savo pastangas ir dėmesį nukreipti į kitas prielaidas, pavyzdžiui, kurti ir palaikyti asmeniškai prasmingus ryšius arba siekti trokštamo aktyvumo lygio. Be to, pačios tapatumo tęstinumo prielaidos skiriasi tarpusavyje asmens suvokiamų pokyčių laipsniu: jei asmeniškai prasmingas ryšys ir trokštamas aktyvumo lygis kaip prielaidos keitėsi gan žymiai, pozityvi

nuostata savo gyvenimo atžvilgiu persikeliant išlikdavo ganėtinai stabili. Informantų pastangos išsaugoti tapatumo tęstinumo pojūtį bei šių pastangų rezultatai detalizuojami sekančiame skyriuje.

4.3.3 Persikėlimas į globos įstaigą – tarsi ėjimas tiltu į naują gyvenimą

Vyresnio amžiaus asmens kelias nuo gyvenimo bendruomenėje link gyvenimo globos įstaigoje gali būti sutapatintas su judėjimu *tiltu* (žr. pav. 8), kurio pradžia yra gyvenimas bendruomenėje savo namuose, o pabaiga – gyvenimas globos įstaigoje. Jei išskirtos tapatumo tęstinumo prielaidos yra šio tilto pagrindas, tai vyresnio amžiaus asmenų strategijos puoselėti tapatumo tęstinumo pojūtį šiuo tiltu einant – pereinant nuo gyvenimo namuose prie gyvenimo globos įstaigoje – yra tarsi tiltą sutvirtinančios atramos. Toliau šios strategijos – tęstinumas, kompensavimas ir privalumų atradimas – ir jų reikšmė tapatumo tęstinumo prielaidų – asmeniškai prasmingo ryšio, trokštamo aktyvumo lygio, teigiamos nuostatos savo gyvenimo atžvilgiu, savarankiškumas ir kontrolės pojūčio ir namų pojūčio (su)kūrimo – kontekste bus aptariamos išsamiau.

Pav. 8. Persikėlimo į globos įstaigą poveikis asmens tapatumui

Tęstinumas – turėto gyvenimo būdo, užimtumo pobūdžio, santykių, kasdienės rutinos išlaikymas – buvo labai svarbus informantų pasakojimuose. Viena reikšmingiausių sričių, kurioje tęstinumas yra ypač svarbus, buvo socialiniai santykiai – *asmeniškai prasmingo ryšio* tęstinumas. Kaip minėta aukščiau, po persikėlimo globos įstaigą žymiai pasikeičia vyresnio amžiaus asmens socialinis tinklas: dėl pasikeitusio geografinio atstumo ir kitų aplinkybių esamų socialinių ryšių intensyvumas dažnai sumažėja, ypač kalbant apie susitikimus. Pasikeitusiomis gyvenimo sąlygomis tampa ypač aktualu išlaikyti artimą ryšį su asmenimis, kurie buvo brangūs iki persikėlimo. Pastebėta, kad tyrimo dalyviai, kurie reflektuodami savo socialinio tinklo pokyčius po apsigyvenimo globos įstaigoje teigė praradę didelę dalį gyvenant bendruomenėje turėtų draugiškų ryšių, dažnai skundėsi vienatvės, izoliacijos, nereikalingumo jausmu.

Labai svarbus tęstinumo aspektas yra veiklos (laisvo laiko leidimo, kasdienio užimtumo režimo) tęstinumas – *trokštamo aktyvumo lygio* tęstinumas. Persikėlus į globos įstaigą, dėl organizacinių dienos režimo skirtumų vyresnio amžiaus asmenims tenka keisti sau įprastą dienos režimą ir savo įprastą rutiną derinti su globos įstaigos taisyklėmis. Užimtumo įpročių tęstinumo išlaikymas globos įstaigoje yra viena sudėtingiausių tapatumo tęstinumo sąlygų, nes dalis veiklų, kurios yra įprastos gyvenant namuose, pavyzdžiui, maisto ruošą, namų tvarkymas, įstaigoje yra perimamos personalo. Kadangi gyvenant namuose tokios veiklos įprastai užima didelę vyresnio amžiaus asmenų, ypač moterų, kasdienybės dalį, ši pokytį kai kurie tyrimo dalyviai išgyveno ypač sunkiai.

Užimtumo ir kitos veiklos globos įstaigoje dažniausiai organizuojamos grupėje, tad veikla, kuri anksčiau buvo privati, dabar yra atliekama grupėje su kitais gyventojais ir pagal tam tikrą grafiką. Tyrimo dalyviams, kurie persikėlę į įstaigą patyrė didžiausius užimtumo ir laisvo laiko leidimo įpročių pokyčius, buvo sunkiausia prisitaikyti prie gyvenimo įstaigoje – jie skundėsi režimo pojūčiu, jausmu, kad turi nuolat keisti savo įpročius tam, kad prisitaikytų prie daugumos. Labiausiai gyvenimu globos įstaigoje buvo patenkinti tyrimo dalyviai, kurie gebėjo prisitaikyti prie dienos režimo ir užimtumo pokyčių minimaliai pakeisdami savo įpročius.

Teigiamos nuostatos savo gyvenimu atžvilgiu išlaikymas buvo lengviausiai globos įstaigoje išsaugoma tapatumo tęstinumo prielaida. Vertybių sistema ir asmeniniai įsitikinimai, kaip buvo minėta aukščiau, buvo apibūdinami kaip sritis, kuriai persikėlimas į globos įstaigą turėjo mažiausią poveikį. Persikėlimas į globos įstaigą negalėjo paliesti asmens vertybinių įsitikinimų ir informantams buvo svarbus pojūtis, kad nepaisant patiriamų gyvenimo būdo pokyčių, viduje jie išliko tokie patys žmonės.

Persikėlus į globos įstaigą – aplinką, kuri siejama su išaugusia priklausomybe nuo aplinkinių ir mažėjančiu savarankiškumo lygiu – tyrimo dalyviams buvo ypač svarbu išsaugoti *savarankiškumo ir kontrolės jausmą* naujomis gyvenimo sąlygomis. Kasdienės rutinos ir dienos režimo pokyčiai, susiję su globos įstaigos kasdienybės organizavimo ypatumais skatino iš naujo persvarstyti autonomijos galimybes bei savo, kaip nepriklausomo asmens tapatumą, naujose gyvenimo sąlygose. Siekdami išsaugoti savarankiškumo ir kontrolės pojūtį pasikeitusiomis aplinkybėmis informantai stengdavosi reikšti daugiau iniciatyvos globos įstaigos bendruomenės gyvenime, planuoti savo dienos režimą, taip, kad nereikėtų priklausyti nuo įstaigos siūlomo grafiko; personalo pagalbos atsisakymas kasdienėje veikloje taip pat buvo susijęs su siekiu apsaugoti savo autonomiją.

Gyvenamosios aplinkos tęstinumas buvo susijęs su *namų pojūčio (su)kūrimu* kaip tapatumo tęstinumo prielaida. Daugeliui tyrimo dalyvių persikėlus į globos įstaigą buvo svarbu gautą kambarį padaryti kuo panašesniu į tokį, kuriame gyveno anksčiau. Fizinės aplinkos tęstinumo jausmas buvo užtikrinamas parsivežant iš namų asmeniškai reikšmingus daiktus: mėgstamus paveikslus, brangių žmonių nuotraukas, svarbius suvenyrus. Kai kurie tyrimo dalyviai pakeitė baldų kambarį išdėstymą, kad jis būtų toks, kaip buvo namuose. Fizinę negalią turintiems tyrimo dalyviams buvo ypač svarbu pritaikyti aplinką savo poreikiams. Savo gyvenimą globos įstaigoje pozityviausiai buvo linkę vertinti tyrimo dalyviai, kurių kambariai buvo labiausiai suasmeninti ir pritaikyti jų poreikiams. Šie tyrimo dalyviai taip pat dažniau buvo linkę laikyti globos įstaigą savo namais. Tuo tarpu informantai, kurių kambariai buvo suasmeninti minimaliai, globos įstaigą dažnai vadino ligonine ar pensionu ir dažnai sakydavo, kad įstaiga niekada nebus namais.

Akivaizdu, kad dėl kitokiais socialiniais reikalavimais pasižyminčios aplinkos globos įstaigoje visgi nėra galimybės turėti visiškai tokį patį gyvenimo būdą, koks buvo iki persikeliant į įstaigą. Esant situacijoms, kai tam tikrų tapatumo tęstinumo pojūčiui svarbių aspektų tęsimas nebuvo įmanomas, tyrimo dalyviai naudojo *kompensavimo* strategiją siekdami pakeisti prarastas funkcijas, galimybes ar įpročius. Jei aukščiau aprašyta tęstinumo strategija apėmė siekį turėti kiek įmanoma artimesnį turėtam iki persikėlimo gyvenimo būdą, kompensavimas apima naujų, alternatyvių elgesio bei pasaulio suvokimo būdų išsiugdymą ar atradimą.

Labiausiai po persikėlimo į globos įstaigą besikeičianti tapatumo tęstinumo prielaida – *asmeniškai prasmingas ryšys* – buvo ir prielaida,

kurios pokyčius kompensuoti globos įstaigoje buvo lengviausia. Nors neretai santykiai su šeimos nariais ir draugais, turėtais gyvenant bendruomenėje, tapdavo retesni ar nutrūkdavo, įstaigoje buvo galimybė kurti naujus santykius – tiek su personalu, tiek ir su kitais globos įstaigos gyventojais. Tokiu būdu iki persikėlimo į globos įstaigą turėtų santykių silpnėjimas buvo kompensuojamas kuriant naujus socialinius ryšius įstaigoje. Ypač teigiamai vertinti padidėjusią socialinių kontaktų galimybę buvo linkę vienatvę gyvenant bendruomenėje patyrę informantai. Tyrimo dalyviai, kurie reflektuodami turimus socialinius ryšius jautė, kad jiems nesisekė po persikėlimo išlaikyti įprasto intensyvumo socialinių ryšių ar užmegzti naujų santykių, dažniau skundėsi vienišumo, izoliacijos, beprasmybės patirtimis.

Trokštamo aktyvumo lygio tęstinumas buvo sudėtingas ne tik dėl persikėlimo į globos įstaigą, bet ir dėl sąlyginai natūralių priežasčių, pavyzdžiui, sveikatos sutrikimų. Tyrimo duomenys atskleidė, kad užimtumas ir galimybė užsiimti asmeniškai reikšminga veikla buvo labai svarbi kiekvieno informanto pasakojimo dalis, neretai susijusi su iki persikeliant į globos įstaigą turėta tapatumą stiprinusia kompetencija ar pomėgiu. Pavyzdžiui, tyrimo dalyvė Filomena (80 m.) teigė visą gyvenimą labai mėgusi skaityti, tačiau dėl silpstančio regėjimo tą daryti tapo sunku: akys greitai pavargdavo, imdavo lietis raidės. Su šeimos narių pagalba ji nusipirko audioknygų ir leido laiką klausydama įrašų. Šis pavyzdys atskleidžia, kaip tyrimo dalyviai ne tik prisitaiko prie gyvenimo būdo pokyčių persikėlus į įstaigą, bet ir prie sveikatos būklės nulemtų apribojimų.

Kita tyrimo dalyvė Olga (74 m.) pasakojo, kad persikėlimą į globos įstaigą ji buvo linkusi vertinti neigiamai dėl to, kad gyvenant įstaigoje nebus galimybės turėti savo daržo ar sodo. Ši informantė visą gyvenimą turėjo didelį ūkį ir dirbdavo žemę, o globos įstaiga buvo šalia eglių miško, kurio žemė buvo nederlinga. Globos įstaigoje informantė gavo kambarį su balkonu, tad jame įsirengė darželį – vazonėliuose augino daržoves ir vaistinius augalus taip išlaikydama galimybę užsiimti mėgstama veikla. Šis pavyzdys atskleidžia, kaip tyrimo dalyviai prisitaiko prie užimtumo pokyčių, susijusių būtent su gyvenimu įstaigoje.

Įprasto savarankiškumo ir kasdienybės kontrolės lygio kompensavimas, viena vertus, buvo susiję su prisitaikymu prie kasdienybės režimo pokyčių, kita vertus, su prisitaikymu prie sveikatos būklės nulemtų apribojimų. Kadangi dienos režimas globos įstaigoje yra bendras visiems gyventojams, gyvenant pagal jį dažnai ignoruojami individualūs atskirų gyventojų dienos įpročiai. Tyrimo dalyvis Aloyzas (72 m.) pasakojo po patirtos traumos labai susirūpinęs savo sveikata ir pradėjęs maitintis pagal gan griežtas taisykles,

pavyzdžiui, 6 valandą ryto buvo pratęs suvalgyti lengvus pusryčius. Persikėlęs į globos įstaigą šio režimo jis laikytis nebegalėjo, nes įstaigoje pusryčiai būdavo patiekiami nuo 8 valandos ryto. Siekdamas ir toliau maitintis kaip buvo įpratęs tyrimo dalyvis ėmė kitaip planuoti savo maitinimosi grafiką – pasirūpindavo, kad iki globos įstaigos patiekiamų pusryčių turėtų kokį nors užkandį.

Sveikatos būklės nulemtų apribojimų kompensavimas buvo viena jautriausių pokyčių sričių. Kaip buvo minėta aukščiau, nemaža dalis tyrimo dalyvių persikėlė į įstaigą, dėl to, kad sveikatos pablogėjimo ar patirtos traumos sutriko jų galimybė pasirūpinti savimi savarankiškai. Keletas tokių informantų skundėsi pernelyg globėjiška personalo pozicija ir stengėsi įrodyti darbuotojams ir patiems sau, kad jiems dar nėra reikalingi tokia intensyvi globa. Savarankiškumo išlaikymas esant sveikatos sutrikimams, kuomet priklausomybė nuo personalo ar kitų gyventojų pagalbos išauga tarsi natūraliai, buvo labai svarbus tyrimo dalyvių pasakojimo aspektas reflektuojant savo galimybes naujojoje aplinkoje. Personalo pagalbos atsisakymas, dar valdomų kūno funkcijų stiprinimas buvo savo autonomijos ir nepriklausomybės įtvirtinimo apraiškos.

Namų pojūčio (su)kūrimas globos įstaigos sąlygomis buvo ypatingas naujojo gyvenimo iššūkis, ypač tais atvejais, kai gyvenimo globos įstaigoje sąlygos žymiai skyrėsi nuo asmens turėtų gyvenant bendruomenėje, pavyzdžiui, persikėlus iš didelio nuosavo namo į mažą kambarį globos įstaigoje, kurį reikia dalintis su kitais žmonėmis. Siekdami kompensuoti gyvenamosios erdvės pokyčius tyrimo dalyviai stengėsi susiderėti dėl fizinės erdvės ribų kambaryje – kuri zona, kuriam gyventojui priklauso, ir kiek joje galima daryti, ką nori. Buvo kuriamos ir elgesio ribos – namuose gyvenant vienam nereikėjo derinti savo dienos planų su kitais žmonėmis, o globos įstaigoje tuo tarpu tokios derybos tapo būtinybe.

Privalumų atradimo strategija apėmė naujų teigiamų galimybių tapatumui, susijusių su gyvenimu globos įstaigoje, identifikavimą. Tyrimo dalyviams yra labai svarbu atrasti, kuo gyvenimas globos įstaigoje galėtų būti geresnis, pranašesnis lyginant su gyvenimu bendruomenėje. Šių atradimų paieškos ir refleksija buvo ne tik būdas išsaugoti tapatumo tęstinumo pojūtį atrandant naujas galimybes, tačiau tarnavo ir kaip persikėlimo racionalizavimo, pagrindimo mechanizmas – jei gyvenimas įstaigoje suteikia galimybes, kurių nebuvo gyvenant namuose, vadinasi, sprendimas persikelti į įstaigą buvo teisingas.

Vienas pagrindinių gyvenimo globos įstaigoje privalumų buvo atrandamas reflektuojant *asmeniškai prasmingą ryšį*. Kadangi globos

įstaigoje vienu metu gyvena didelis žmonių skaičius (įskaitant ir gyventojus, ir personalą), tyrimo dalyviams kitų žmonių buvimas šalia asocijavosi su saugumo jausmu – atsitikus nelaimei šalia visuomet būtų pagalba – ir su išaugusia socialinių kontaktų galimybe. Ši nauda buvo ypač akcentuojama pasakojimuose asmenų, kurie iki persikėlimo į globos įstaigą turėjo labai ribotus socialinius kontaktus ir tų, kurie globos įstaigoje susirado geriausius draugus.

Atsiradusios naujos veiklos galimybės globos įstaigoje – *trokštamas aktyvumo lygis* – buvo kitas svarbus privalumas. Kadangi nemaža dalis kasdienės namų ruošos veiklų persikėlus į įstaigą tenka personalui, atsiradęs laisvas laikas galėjo būti skiriamas mėgstamam laisvalaikio užsiėmimui ar pomėgiui, kuriam anksčiau neužtekdavo laiko, pavyzdžiui, skaitymui ar poezijos rašymui ar intensyvesniam bendravimui su šeimos nariais. Kaip privalumas buvo vertinama ir galimybė užsiimti anksčiau nepraktikuota veikla, pavyzdžiui, tyrimo dalyviai po persikėlimo tapę gyventojų tarybos nariais labai didžiavosi savo pareigomis ir laikė jas savo darbu įstaigoje.

Reflektuojant *savarankiškumo ir kasdienybės kontrolės* tapatumo tęstinumo prielaidą, pagrindinės patiriamos naudos buvo susijusios su įstaigoje organizuojamų paslaugų įvairiapusiškumu. Nemaža dalis tyrimo dalyvių pastebėjo, kad jų galimybė naudotis tam tikromis paslaugomis gyvenant namuose buvo ribota. Pavyzdžiui, Genutė (94 m.) iki persikėlimo į globos įstaigą gyveno penktame namo aukšte ir tokios veiklos kaip apsipirkimas, nuėjimas į kirpyklą ar bažnyčią buvo sudėtingos ir reikalaujančio daug pasiruošimo – visuomet reikėdavo planuoti, kas ir kada galės ją nuvežti ten, kur ji nori būti. Globos įstaigoje visos šios paslaugos buvo organizuojamos vienoje vietoje: paprašius, produktų nuperka darbuotojai, organizuojami kassavaitiniai kunigo apsilankymai, norint apsilankyti kirpykloje galima iš anksto suderinti laiką. Šiuo konkrečiu atveju, reflektuodama savo gyvenimą, informantė persikėlimą į globos įstaigą vertino kaip įvykį, sutvirtinusį jos savarankiškumą ir kasdienybės kontrolės laipsnį.

Reflektuodami fizinę globos įstaigos aplinką ir namų pojūčio kūrimą globos įstaigoje, ypač daug privalumų galėjo įvardyti žymesnę negalią turintys tyrimo dalyviai. Aplinka įstaigoje – platūs koridoriai, nuvažos ir neslidi grindų danga patogiam judėjimui vežimėliu ar vaikštyne – šių informantų pasakojimuose buvo vertinama itin teigiamai, nes gyvendami savo namuose jie jautėsi suvaržyti ir įkalinti aplinkoje, kuri nebuvo pritaikyta jų galimybėms ir poreikiams. Dėl šios judėjimo laisvės ir su ja

atsiradusio kontrolės pojūčio tyrimo dalyviai buvo linkę vertinti persikėlimą į globos įstaigą kaip teisingą sprendimą.

Pabrėžtina, kad ne visi tyrimo dalyviai gyvenimo globos įstaigoje privalumus atranda vienodu mastu. Pavyzdžiui, vieni tyrimo dalyviai teigė, kad globos įstaiga siūlo labai daug užimtumo galimybių, kiti skundėsi, kad neturi ką veikti ir jiems nuobodu; vieniems informantams patiko tai, kad aplink nuolat yra kiti žmonės ir juos tai veikė raminančiai, kitus tas erzino.

4.3.4 „Kelionės įprasminimas (per)rašant memuarus“ – ašinė kategorija

Žmonės nuolat keičia savo gyvenamąją vietą, tad logiška daryti prielaidą, kad vyresnio amžiaus asmenų patirtis persikėlus į globos įstaigą bus panaši į kiekvieno kito persikėlimą patyrusio asmens (Jungers, 2010; Johnson ir Bibbo, 2014). Kita vertus, didžioji besikraustančių žmonių dalis, kitaip nei vyresnio amžiaus asmenys, gali pasiimti su savimi daugumą asmeninių daiktų ir gali tikėtis, kad ir naujoje aplinkoje galės savimi pasirūpinti. Persikėlimas į globos įstaigą, ypač vyresniame amžiuje, kai žmonės yra stipriai prisirišę prie gyvenamosios vietos (*angl.* deeply emplaced beings), gali sukelti socialinės paramos, kultūrinių vertybių, kasdienių praktikų ir reikšmių, kurios yra centrinės tapatumui ir buvo savaime suprantamos, netekimo (*angl.* disruption) jausmą (Li, Hodgetts ir Ho, 2010). Persikėlimas iš savo namų į globos įstaigą senatvėje yra daugiau nei fizinis kraustymasis iš vienos vietos į kitą, tai – patirtis, susijusi su tapatumo pokyčiais, kuriuos sukelia situacijos neapibrėžtumas ir nežinomybės, susijusios su gyvenimu naujoje vietoje, jausmas. Persikėlimas, kaip ir visi gyvenimo pereinamieji etapai (*angl.* transitions), skatina asmenį iš naujo reflektuoti savo pasaulėžiūrą, naudojamus elgesio modelius ir kūrybiškai reaguoti į naują realybę, nepriklausomai nuo to, ar ji būtų suvokiama kaip teigiama, ar kaip neigiama (Ellis, 2010).

Šia prasme persikėlimą į globos įstaigą galima vadinti tapatumo krizės išgyvenimu, nes ši patirtis dažnai yra netikėta ir šokiruojanti, sutrikdanti įprastas kasdienes praktikas ir socialinius ryšius, kurie palaikė asmens tapatumą iki persikėlimo. Gyvenimas ir kasdienės praktikos, kurios buvo tarsi savaime suprantamos, šios krizės metu yra iš naujo persvarstomos, reformuojamos ir rekonstruojamos, bandant prisitaikyti prie naujos realybės arba, remiantis Giddens (2000), siekiant užtikrinti asmeninio naratyvo, kuris yra biografijos pagrindas, tęstinumą. Remiantis Ellis (2010), tapatumo tęstinumo procesą po persikėlimo į globos įstaigą dažnai komplikuoja tai,

kad vyresnio amžiaus asmenys turi prisitaikyti prie naujo socialinio konteksto, su kuriuo dažnai jie nėra turėję jokios ankstesnės patirties, išskyrus galbūt tik neigiamą įvaizdį, susidariusį dėl pranešimų žiniasklaidoje arba aplinkinių nuomonių. Persikėlimas į globos įstaigą susijęs ne tik su vyresnio amžiaus asmeniu, bet apima ir visą jo socialinį kontekstą, nes į šią situaciją neišvengiamai įtraukiami šeimos nariai ir artimieji, tad persikeliantis asmuo išgyvena nežinojimo, netikrumo periodą bandydamas atstatyti sugriuvusią įprastą savo gyvenimo tvarką.

Nepriklausomai nuo to, ar persikėlimas buvo planuotas, ar netikėtas, ši patirtis turi didelį poveikį asmens tapatumui: nuo gyvenimo savo namuose pereinama prie gyvenimo globos įstaigoje, kurios fizinė bei socialinė aplinka, taisyklės ir dienos režimas žymiai skiriasi nuo anksčiau turėto gyvenimo būdo. Persikėlus į globos įstaigą ne tik pasikeičia fizinė vyresnio amžiaus asmens gyvenamoji vieta, bet ir jo socialinis tinklas, užimtumo ir laisvalaikio leidimo galimybės, kasdienes sprendimus reikia derinti su globos įstaigos rutina, esant rigidiškam dienos režimui keičiasi savarankiškumo ir autonomiško kasdienių sprendimų priėmimo galimybės. Globos įstaigoje svarbu prisitaikyti ir prie gyvenimo pakitusiomis privatumo sąlygomis, nes veiklos, kurios buvo privačios gyvenant namuose (pavyzdžiui, laisvalaikio leidimas, valgymas ir pan.) dabar bus atliekamos didelėje žmonių grupėje. Kadangi persikėlimas į globos įstaigą dažnai būna sąlygotas staigaus sveikatos pablogėjimo, vyresnio amžiaus asmenims šalia šių gyvenimo būdo pasikeitimų tenka išmokti gyventi ir su silpnėjančios fizinės sveikatos sukeltais iššūkiais, tokiais kaip intensyvesnis pagalbos poreikis maitinantis, maudantis ar judant erdvėje.

Visi šie patiriami pokyčiai gali būti įvardijami kaip ontologinė grėsmė, kai pamatinės egzistencinės gyvenimo nuostatos yra stipriai paveikiamos arba kaip krizinė situacija, kai asmens gebėjimas prisitaikyti pasidaro nebegalimas, nes turimos įveikos strategijos yra išsemtos arba nepakankamos (Wagner, 2010). Krizę išgyvenantis asmuo turi pasukti nauju keliu, tačiau sprendimų priėmimą apsunkina tai, kad praeityje naudoti elgesio modeliai gali nebetikti dabartinei situacijai, tad ieškodamas sprendimo asmuo ne visada gali remtis į savo ankstesnes patirtis. Tokioje situacijoje įveikti krizę ir pasukti link naujo, prasmingo gyvenimo reikia daug pastangų.

Persikėlimas į globos įstaigą, kaip ir visos kitos krizės (remiantis Wagner, 2008; 2010) arba biografiniai lūžiai asmens gyvenime (remiantis Giddens, 2000) gali būti kupinos tiek netekčių, tiek ir laimėjimų. Ištikus krizei ir esant nepakankamoms įveikos strategijoms svarbus tampa turėtų vertybių,

asmeninių nuostatų, pasaulio, kuris buvo savaime suprantamas, perkainojimas (Wagner, 2010). Siekdami naujose gyvenimo sąlygose išsaugoti tapatumo tęstinumo pojūtį ir (su)kurti priimtina ir prasmę turintį gyvenimo būdą globos įstaigoje nepriklausomai nuo to, gyvenimas globos įstaigoje buvo pasirinktas jų pačių, ar joje buvo atsidurta visiškai netikėtai, informantai imdavo reflektuoti visą savo gyvenimą.

Informantų patirtis reflektuojant savo gyvenimus ir ieškant gyvenimo prasmės naujajame gyvenimo etape itin taikliai nusako „*memuarų (per)rašymo*“ metafora. Memuarai kaip literatūros žanras yra susiję su svarbiausių gyvenimo įvykių refleksija, o tyrimo dalyviai siekdami įprasminti persikėlimo į globos įstaigą patirtį permąstydavo visą savo gyvenimą: asmeninius krizinius patyrimus, gyvenimo laimėjimus, savo santykius su aplinkiniais, persikėlimo į globos įstaigą aplinkybes, gyvenimo įstaigoje teikiamus privalumus ir apribojimus. Patiriamų iššūkių tapatumui kontekste gyvenimo globos įstaigoje reflektavimas lyginant jį su gyvenimu bendruomenėje buvo skirtas revizuoti savo „memuarus“ įrašant, tikėtina, jau paskutinį – gyvenimo globos įstaigoje – knygos skyrių. „*Memuarų (per)rašymas*“ apėmė tyrimo dalyvių viso gyvenimo refleksijas siekiant pasikeitusiomis gyvenimo sąlygomis išsaugoti tapatumo tęstinumo jausmą ir kurti naują, prasmę jiems turintį gyvenimą globos įstaigoje.

Aptariant gyvenimo prasmę yra skiriamos dvi dimensijos: gyvenimo prasmės buvimas (*angl.* presence of meaning), apimantis asmens savo gyvenimo kaip reikšmingo, turinčio tikslą ir vertingo suvokimą, ir gyvenimo prasmės paieška (*angl.* search for meaning), apimanti asmens pastangas tyrinėti ir atrasti savo gyvenimo reikšmingumą (Negru-Subtirica ir kt., 2017). Nors gyvenimo prasmę sunku apibrėžti, dažnai sutinkama, kad ji apima asmens tvarkos, darnumo ir tikslo gyvenime jausmą, asmeniškai prasmingų tikslų siekimą ir su tuo susijusį pasitenkinimo (*angl.* fulfillment) jausmą. Gyvenimo prasmė dažnai apibrėžiama kaip krypties ir tikslų gyvenime turėjimas, pojūtis, kad praeitis ir dabartis turi prasmę. Tai plati sąvoka, apimanti kognityvinius komponentus (supratimas, kas esame), motyvacinius į tikslą orientuotus komponentus (tikslų identifikacija ir siekimas) ir emocinius komponentus (jausmas, kad gyvenimas turi prasmę) (Krause ir Hayward, 2012; Dezutter ir kt., 2014; Negru-Subtirica ir kt., 2017).

Gyvenimo prasmės patyrimas yra svarbi optimalaus psichologinio funkcionavimo sudedamoji dalis. Aukštesnis gyvenimo prasmės patyrimo lygis siejasi su daugeliu teigiamų psichologinių rezultatų, pavyzdžiui, gyvybingumu ir teigiamomis emocijomis, aukštesne saviverte, žemesniu

depresinių simptomų lygiu (Dezutter ir kt., 2014; Negru-Subtirica ir kt., 2016). Gyvenimo prasmės stygiaus patyrimas tuo tarpu susijęs su stipresniais nuobodulio ir nevilties jausmais, depresijos išgyvenimu, noro gyventi praradimu (Pinquart, 2002).

Gyvenimo prasmės paieškos yra išskirtinai žmonėms būdingas bruožas. Šis procesas prasideda vaikystėje ar paauglystėje ir tęsiasi visą gyvenimą (Dezutter ir kt., 2014). Nors egzistencijos prasmės suradimas yra fundamentalus žmogaus raidos siekinys, senatvėje jis tampa esminiu, nes pats senėjimo procesas kelia asmeniui daugybę klausimų apie jo mirtingumą ir baigtinumą (*angl.* finitude). Teigiama, kad sulaukę senatvės, žmonės susiduria su socialiniu ir psichologiniu vakuumu, nes senatvės vaidmuo, kitaip nei kiti gyvenimo etapai, tarsi neturi aiškiai apibrėžto vaidmens (*angl.* role-less role) (Grotowska, 2013). Pavyzdžiui, iš jauno ar vidutinio amžiaus asmens tikimasi, kad jis sukurs šeimą, darys karjerą, augins vaikus, o vyresnio amžiaus sulaukusiam asmeniui tuo tarpu tarsi nėra keliami jokie konkretūs lūkesčiai. Šiose neapibrėžtumo sąlygose asmeninės refleksijos atrandant prasmę gyvenime tampa būtinos.

Senatvėje asmeniui ypač svarbu tikėti, kad jo gyvenimas buvo svarbus, turėjo tikslą ir poveikį pasauliui (Pinquart, 2002; Snodgrass ir Sorajjakool, 2011; Krause ir Hayward, 2012). Dėl patiriamų gyvenimo būdo pokyčių, socialinių, psichologinių ir fizinių iššūkių, su kuriais susiduriama senstant globos įstaigoje, gyvenimo prasmės jausmą puoselėti persikėlus tampa sudėtinga. Tokiomis sąlygomis gyvenimo prasmės atradimas yra labai svarbi ontologinė užduotis vystant įveikos strategijas ir skatinant dvasinį augimą. Gyvenimo prasmės patyrimas, anot Wagner (2010), nėra duotybė, tai – procesas, trunkantis visą gyvenimą ir reikalaujantis individualių asmens pastangų, nes tik jis pats gali atrasti savo gyvenimo prasmę.

Išskirtų tapatumo tęstinumo prielaidų – asmeniškai prasmingo ryšio, trokštamo aktyvumo lygio, teigiamos nuostatos savo gyvenimo atžvilgiu, savarankiškumo ir kontrolės pojūčio ir namų pojūčio (su)kūrimo – reflektavimas ir strategijų – tęstinumo, kompensavimo ir privalumų atradimo – taikymas siekiant puoselėti tapatumo tęstinumo jausmą ir kurti prasmę turintį gyvenimą globos įstaigoje vedė prie skirtingų galimų rezultatų. Šie rezultatai – tapatumo (at)kūrimas, pastangos (at)kurti tapatumą bei atsiribojimas ir izoliacija – toliau bus aptariamose detaliau.

Tapatumo (at)kūrimas. Tyrimo duomenų analizė atskleidė, kad dalis informantų persikėlę į globos įstaigą gebėjo kurti ir palaikyti asmeniškai prasmingus ryšius tokiu intensyvumu, gilumu ir dažnumu, kokiu patys norėjo, išlaikyti trokštamą aktyvumo lygį tiek naudojantis globos įstaigos

paslaugomis, tiek ir patys inicijuodami tam tikras veiklas. Šie tyrimo dalyviai buvo linkę teigiamai vertinti savo ateitį ir gyvenimą globos įstaigoje – kaip laikotarpį, kai gali skirti laiko sau ir savo poreikiams, o save suvokė kaip savarankiškus asmenis, galinčius kontroliuoti savo gyvenimą. Savo gyvenamą aplinką globos įstaigoje šie asmenys buvo suasmeninę, pakeitę pagal savo poreikius ir buvo linkę laikyti globos įstaigą savo naujaisiais namais. Globos įstaiga buvo vertinama ne tik dėl patogumo (pagalbos ir paramos teikimo), bet buvo laikoma vieta, kurioje tyrimo dalyviai turi draugų ir gali užsiimti mėgstama veikla.

Šie tyrimo dalyviai – išsaugoję gyvenimo būdo, taigi ir tapatumo, tęstinumą globos įstaigoje, pajėgę kompensuoti tuos aspektus, kurių tęsti negalėjo, ir atradę naujojo gyvenimo privalumus – gyvenimą įstaigoje matydavo kaip turintį prasmę ir atveriantį naujas teigiamas galimybes jų tapatumui. Vertinant iš tapatumo tęstinumo perspektyvos, šie tyrimo dalyviai gebėjo ir prisitaikyti prie patiriamų pokyčių, ir tęsti svarbias jų tapatumą iki persikėlimo sutvirtinusias prielaidas. Grįžtant prie „*memuarų (per)rašymo*“ metaforos, šių tyrimo dalyvių savo gyvenimo – „*kelionės*“ – refleksijos procesas yra užsibaigęs, tolesni gyvenimo sprendimai ir pasirinkimai aiškūs. Informantų memuarų knyga – tarsi naujas pataisytas knygos leidimas. Paskutinis skyrius – gyvenimas globos įstaigoje – yra įrašytas į šią knygą, o tyrimo dalyvių tapatumas ir gyvenimo stilius atkurtas atsižvelgiant į visus patirtus pokyčius bei gyvenimo įstaigoje apribojimus ir galimybes.

Pastangos (at)kurti tapatumą. Dalis informantų galėjo būti apibūdinami kaip vis dar dedantys pastangas puoselėti tapatumo tęstinumo jausmą patiriamų pokyčių kontekste. Šie informantai vis dar ieškojo juos tenkinančių pasirinkimų globos įstaigoje arba nebuvo linkę įsipareigoti jau priimtiems pasirinkimams: pavyzdžiui, asmenys gali turėti draugiškus ryšius su kitais globos įstaigos gyventojais, tačiau tas ryšys yra paviršutiniškas ir grįstas mandagiu bendravimu, o ne siekiu giliau pažinti kitą žmogų. Šių informantų nuostata ateities atžvilgiu miglota: jie dažniausiai neturi asmeninių ateities planų ir nėra užtikrinti dėl tolesnio gyvenimo globos įstaigoje; kai kurie informantai laiko jį tik laikinu sprendimu iki galės grįžti į savo namus ar būti globojami vaikų. Šie asmenys noriai priima pagalbą ir naudojami įstaigoje organizuojamomis paslaugomis. Globos įstaigos jų gyvenimo pasakojimuose vertinamos kaip reikalinga vieta vyresniame amžiuje, kur suteikiamas maistas, pastogė, saugumas, ir nors ne visi naujojo gyvenimo aspektai tenkina, vyrauja įsitikinimas, kad ne viskas taip blogai.

Vertinat iš tapatumo tęstinumo perspektyvos, galima matyti, kad šie tyrimo dalyviai nėra priėmę galutinių sprendimų dėl gyvenimo globos

įstaigoje pasirinkimų. Net jei tam tikri pasirinkimai atlikti – pavyzdžiui, kuriamas artimas ryšys su kitu įstaigos gyventoju arba nustatomos savarankiškumo ribos – jie yra daromi atsargiai, per daug neįsipareigojant, bei pasiruošus bet kada šio sprendimo atsisakyti ar jį keisti kitu. Informantų tapatumo tęstinumo pastangas galima laikyti aktyviu bet atsargiu globos įstaigos aplinkos tyrimu ieškant ir atrandant tapatumo tęstinumo prielaidas. Tokiu būdu šių tyrimo dalyvių „memuarai“ – ir tapatumo (at)kūrimo procesas – dar nėra užbaigti, jų knyga tarsi revizuojama, rengiamas jos galutinis leidimas.

Atsiribojimas ir izoliacija. Dalis informantų minėjo patiriamus sunkumus užmezgant pasitenkinimo teikiančius ryšius tiek su personalu, tiek su kitais gyventojais, dažnai jautėsi vieniši ir izoliuoti, skundėsi, kad nori turėti draugų, tačiau negali. Dažniausiai šie tyrimo dalyviai turi keletą draugų globos įstaigoje, tačiau santykiai su jais negilūs, paviršutiniški, labiau stengiamasi išlaikyti ryšius, turėtus iki persikėlimo. Socialiniai kontaktai tokių tyrimo dalyvių pasakojimuose buvo vertinami gan nevienareikšmiškai – vieni informantai teigė, kad draugų turėti nenori ir kai kuriais atvejais netgi siekė atsiriboti nuo socialinių kontaktų mezgimo, kiti informantai susidūrė su sunkumais užmezgant santykius netgi padedami personalo. Užimtumo ar bet kokių kitų paslaugų organizavimo atžvilgiu buvo pastebima pasyvumo, abejingumo nuostata – dažnai tokie tyrimo dalyviai skundėsi, kad turi per daug laisvo laiko ir kad niekas su jais neužsiima, tačiau siūlomose veiklose nedalyvaudavo, nes jų nelaikė įdomiomis.

Šie globos įstaigos gyventojai teikiamas paslaugas ir pagalbą buvo linkę priimti pasyviai, net atsainiai, ir įprastai daugiausiai laiko praleisdavo savo kambaryje. Dažnai (bet ne visada) tai buvo gyventojai, persikėlę į globos įstaigą, dėl to, kad neturėjo kitos išeities, pavyzdžiui, šeimos nariai dėl tam tikrų priežasčių negalėjo jais pasirūpinti arba globėjas mirė. Pasyvumo nuostata matoma ne tik užimtumo ar santykių palaikymo srityse, tačiau ir gyvenimo atžvilgiu: šių informantų pasakojimuose likimas matomas kaip duotas aukštesnės jėgos ir žmogus negali niekaip jo paveikti, reflektuojant savo gyvenimą labai dažni tokie vertinimai kaip „*taip atsitiko*“, „*taip gavosi*“. Gyvenimas globos įstaigoje taip pat suvokiamas kaip tam tikrų, nuo asmens nepriklausančių aplinkybių išdava, o pati įstaiga neretai vertinama kaip ligoninė ar pensionas, kur gyvena niekam nereikalingi vyresnio amžiaus asmenys, kurių atsisakė artimieji ir kuriems teliko tik numirti.

Žvelgiant per tapatumo tęstinumo prizmę, šie informantai dabartiniu momentu nesiekia aktyviai įveikti patiriamų iššūkių tapatumui: jie netiria globos įstaigos aplinkos siekdami išsaugoti tapatumo tęstinumo pojūtį,

kompensuoti patiriamus pokyčius ar atrasti galimybes, kurias tapatumo puoselėjimui gali pasiūlyti įstaiga. Tyrimo dalyvių memuarų knyga primena dienoraštį – jų memuarų versija yra intymi ir neskirta dalytis su kitais. Kalbant apie tapatumo tęstinumą, informantai yra tarsi „įsikibę“ į iki persikeliant turėtą tapatumą: jų memuaruose vyrauja praeitis, o ši diena dar kol kas nėra svarstoma, nes mintimis vis grįžtama į praeitį siekiant peržiūrėti maloniausius ir įsimintiniausius gyvenimo įvykius – „įdomiausias“ knygos dalis. Tokiu būdu gyvenimas globos įstaigoje tampa tarsi anksčiau turėto tapatumo antipodu, o ne tąša.

Tyrimo duomenų analizė leidžia daryti prielaidą, kad informantų tapatumo tęstinumo puoselėjimo pastangų intensyvumas ir šių pastangų galimi rezultatai neturi sąsajos su gyvenimo globos įstaigoje trukme. Vieni informantai siekdami puoselėti tapatumo tęstinumo pojūtį pradėdavo analizuoti naują aplinką greičiau, o kiti ir praleidę globos įstaigoje 5-6 metus, rinkosi izoliaciją ir siekė atsiriboti nuo globos įstaigos bendruomenės gyvenimo. Toks atsiribojimas ir susitelkimas į save naujoje aplinkoje rodo asmens nepasiruošimą keistis atsižvelgiant į patiriamus pokyčius ir neprisitaikymą prie gyvenimo globos įstaigoje reikalavimų. Tikėtina, kad kai kuriems vyresnio amžiaus asmenims gali prireikti intensyvesnės globos įstaigos personalo ir ypač socialinių darbuotojų pagalbos sprendžiant patiriamą tapatumo krizę ir atrandant naujas galimybes tapatumo tęstinumo jausmui puoselėti.

5. DISKUSIJA

Disertacijos tyrimu buvo siekiama atskleisti vyresnio amžiaus asmenų tapatumo tęstinumą persikeliant į globos įstaigą. Toliau diskusijoje bus aptariami esminiai sukurtos grindžiamosios teorijos elementai – tapatumo tęstinumo prielaidos, adaptacijos strategijos ir tapatumo tęstinumo pastangų galimi rezultatai – juos analizuojant Giddens (2000) ir Erikson (1959) tapatumo teorijų perspektyvoje bei remiantis Marcia (1980) tapatumo būvių samprata. Be to, tyrimo duomenys bus aptariami lyginant su kitais šioje srityje atliktais giminingais tyrimais.

5.1 Tapatumo tęstinumo puoselėjimas kaip persikeliant patiriamos tapatumo krizės įveikimą lengvinanti sąlyga

Remiantis Giddens (2000), tapatumas suprantamas kaip refleksyvus visą gyvenimą trunkantis projektas. Gyvenimo eigoje asmuo patiria daugybę biografijos lūžių – įvairių didesnio ar mažesnio masto gyvenimo būdo pokyčių, kuriuos reikia integruoti į savo gyvenimo pasakojimą tam, kad asmens gyvenimo naratyvas išliktų nuoseklus. Akademiniame diskurse (Paillard-Borg ir kt., 2009; Ellis, 2010; Elledge-Volker, 2011; Snodgrass ir Sorajjakool, 2011; Hutchinson ir Warner, 2014 ir kt.) teigiama, kad senatvė yra iššūkis asmens tapatumui tarsi pati savaime, nes tenka prisitaikyti prie sudėtingų pokyčių: keičiasi asmens socialiniai vaidmenys, patiriami psichologiniai ir fiziniai kūno pokyčiai. Šie gyvenimo būdo pokyčiai – biografiniai lūžiai – yra susiję su kasdieniu įprastos rutinos arba, remiantis Wagner (2010), savaime suprantamo pasaulio pasikeitimu. Disertacijos tyrimo dėmesio centre buvo persikėlimas į globos įstaigą vyresniame amžiuje kaip biografijos lūžis.

Persikėlimas į globos įstaigą vyresniame amžiuje yra vienas daugiausiai streso sukeliančių pokyčių – arba, remiantis Giddens (2000), biografinių lūžių – asmens gyvenime. Kitaip nei kai kurie kiti gyvenimo lūžiai, persikėlimas dažnai yra neplanuotas įvykis, reikalaujantis didelių vyresnio amžiaus asmens pastangų prisitaikant, nes naujoje aplinkoje jis turi iš esmės keisti gyvenimo būdą ar bent jau kai kuriuos svarbius jo aspektus (Aminzadeh ir kt., 2009; Ellis, 2010; Riedl, Mantovan ir Them, 2013;

Orlova, 2013 ir kt.). Šio tyrimo kontekste net ir tie informantai, kurių persikėlimas į globos įstaigą buvo suplanuotas, teigė nesitikėję, kad senatvėje gyvens ne su šeimos nariais, o globos įstaigoje. Kadangi informantų supratimas apie globos įstaigas iki persikeliant daugiausiai buvo grįstas stereotipiniu informacijos pateikimu žiniasklaidoje ar neigiamais aplinkinių komentarais, persikėlimas apima ne tik žymius gyvenimo stiliaus – įprastų kasdienio gyvenimo praktikų – pokyčius, bet ir savivaizdžio bei tapatumo transformacijas.

Visi gyvenimo lūžiai, anot Giddens (2000), suponuoja tiek praradimus, tiek potencialius laimėjimus juos patiriančiam asmeniui. Tai reiškia, kad persikėlęs gyventi į globos įstaigą vyresnio amžiaus asmuo ne tik susiduria su įvairiomis netektimis (pavyzdžiui, paliekama įprasta, pažįstama aplinka, draugai), bet jam gali atsiverti ir naujos galimybės (pavyzdžiui, nauji draugai įstaigoje ar platesnės užimtumo galimybės). Taigi apie gyvenimą globos įstaigoje galima kalbėti ne tik kaip apie stresinę situaciją, sukeliančią vyresnio amžiaus asmens tapatumui daug iššūkių, bet ir kaip apie gyvenimo įvykį, kuris gali atverti naujų, pozityvių galimybių (Ganzevoort, 1994; Giddens, 2000; Wagner, 2008; 2010; Ellis, 2010).

Visgi persikėlimas į globos įstaigą įprastai asocijuojasi su neigiamais padariniais jį patiriančiam vyresnio amžiaus asmeniui: persikėlus susiduriama su privatumo ir autonomijos lygio mažėjimu, krenta asmens patiriamas subjektyvios gerovės lygis, tenka nutraukti daugybę turėtų ilgalaikių santykių, o užmegzti naujus ryšius ar išsaugoti senus naujoje aplinkoje yra sudėtinga. Naujomis gyvenimo sąlygomis asmuo dažnai nebegali užsiimti įprasta laisvalaikio ar socialine veikla ir turi keisti nusistovėjusią savo dienotvarkę tam, kad prisitaikytų prie kitokio dienos režimo įstaigoje (Aminzadeh ir kt., 2009; Lee, Simpson ir Froggat, 2013; Rijnaard ir kt., 2016). Visus šiuos gyvenimo stiliaus pokyčius vyresnio amžiaus asmuo turi įveikti jam naujoje ir nepažįstamoje fizinėje ir socialinėje globos įstaigos aplinkoje, kur jį supa nepažįstami žmonės ir gyvenimas vyksta vadovaujantis jam (dar) nežinomomis taisyklėmis.

Giddens (2000) pažymi, kad sėkmingam prisitaikymui prie pokyčių išgyvenant „Aš“ tapatumo biografinį lūžį yra svarbus gebėjimas išsaugoti įprastą gyvenimo stilių – daugiau ar mažiau integruotą rutiną tapusių asmens pasirinkimų ir gyvenimo praktikų rinkinį, pavyzdžiui, rutiniškus rengimosi, valgymo įpročius, veiklos būdus ir pasirinktą bendravimo su kitais aplinką. Šios praktikos pasirenkamos ne tik todėl, kad patenkina praktinius poreikius, bet ir todėl, kad įkūnija konkretų „Aš“ tapatumą. Persikeliant į globos įstaigą

asmens patiriami pokyčiai keičia šias praktikas ir riboja jo galimybes tęsti įprastą gyvenimo stilių, ir dėl to gali būti patiriama tapatumo krizė.

Kadangi globos įstaigos tampa priversto palikti savo namus vyresnio amžiaus asmens namais, iš šių įstaigų vis daugiau reikalaujama gerbti kiekvieno individo autonomiją ir asmeniškumą, suteikti galimybę užsiimti patinkančia veikla, garantuoti senatvėje reikalingą slaugą ir priežiūrą, o gyvenamosiose patalpose sukurti kiek įmanoma namams artimesnę atmosferą. Idealia globos įstaiga dažnai įvardijama institucija, kurioje galima gyventi su minimaliu fiziniu ar psichosocialiniu diskomfortu, kurioje palaikomos ir užtikrinamos žmogiškosios vertybės, išsaugomas asmens orumas ir siekiama užtikrinti aukštą gyvenimo kokybę sukuriant galimybę turėti gyvenimo sąlygas, kiek įmanoma artimesnes turėtoms gyvenant savo namuose, t. y., pabrėžiama gyvenimo stiliaus, turėto iki persikeliant svarba (Murphy, O'Shea ir Cooney, 2007; Žalimienė, 2007; Hauge ir Heggen, 2008; Falk ir kt., 2013; Zisberg, Kaabiya ir O'Siegel, 2015).

Analizuojant mokslinę literatūrą persikėlimo į globos įstaigą tematika (pavyzdžiui, Murphy, O'Shea ir Cooney, 2007; Marshall ir Mackenzie, 2008; Brownie, Horstmanshof ir Garbutt, 2014 ir kt.) pastebėta, kad beveik visuose šia tema atliktuose tyrimuose galima aptikti šį *įprasto gyvenimo atgavimo* motyvą, siejamą su poreikiu naujoje įstaigos aplinkoje turėti gyvenimo būdą, kaip įmanoma artimesnį turėtam gyvenant savo namuose. Pabrėžiama, kad iki persikėlimo asmens turėto gyvenimo būdo ir įpročių tęstinumo užtikrinimas yra be galo svarbi sąlyga, turinti teigiamos įtakos ir pozityviai adaptacijai prie gyvenimo globos įstaigoje, ir namų pojūčio įstaigoje puoselėjimui, ir subjektyviai naujojo globos įstaigos gyventojų gyvenimo kokybei, ir – tapatumo (at)kūrimui (Saunders ir Heliker, 2008; Cooney, Murphy ir O'Shea, 2009; Ryan ir McKenna, 2013; Phenice ir Griffone, 2013, Rijnaard ir kt., 2016, ir kt.).

Siekis globos įstaigos aplinkoje išsaugoti ar atkurti dienos režimą, užimtumo įpročius ar socialinius ryšius, kurie buvo svarbūs asmens tapatumui iki persikeliant, yra labai stipriai išreikštas ir šio tyrimo dalyvių pasakojimuose. Siekiant tęsti iki persikeliant turėtus įpročius – gyvenimo stilių – tyrimo dalyviai dažnai pradėdavo tirti globos įstaigos aplinką nuo jiems pažįstamų dalykų. Siekis nepažįstamoje aplinkoje siekti pažįstamo matomas įvairiose kasdienybės sferose: iš įstaigoje organizuojamų veiklų neretai pasirenkama ta, kuri buvo labiausiai susijusi su iki persikeliant turėtu užimtumo pobūdžiu, nauji ryšiai dažnai būdavo užmezgami su gyventojais, kurių gyvenimo stilius ar patirtis buvo panaši į informantų ir kt. Toliau diskusijoje bus aptariamos disertacijos tyrimo metu išryškėjusios vyresnio

amžiaus asmenų tapatumo tęstinumo prielaidos persikeliant į globos įstaigą jas sugretinant su kitais giminingais šioje srityje atliktais tyrimais.

5.2 Vyresnio amžiaus asmenų tapatumo tęstinumo prielaidos persikeliant į globos įstaigą Lietuvos ir užsienio tyrimuose

Tyrimo duomenų analizė leido išskirti penkias vyresnio amžiaus asmenų tapatumo tęstinumui palaikyti svarbias prielaidas: asmeniškai prasmingas ryšys, trokštamas aktyvumo lygis, teigiama nuostata savo gyvenimo atžvilgiu, savarankiškumas ir kontrolės jausmas ir namų pojūčio (su)kūrimas. Išskirtų tapatumo tęstinumo prielaidų aptarimą tikslinga pradėti nuo disertacijos tyrimui idėjiškai artimiausio Riedl, Mantovan ir Them (2013) tyrimo, kuriuo buvo siekiama atskleisti, kaip vyresnio amžiaus asmenys sukuria naują tapatumą pirmaisiais metais po persikėlimo į globos įstaigą. Šis tyrimas buvo vienintelis atrastas autorės, kuriame persikėlimo poveikis atskleidžiamas būtent per sąsajas su persikėliančio asmens tapatumu, o ne su globos įstaigoje gyvenančio asmens gyvenimo kokybe, adaptacijos proceso ypatumais, namų pojūčio puoselėjimu ar kitais aspektais.

Riedl, Mantovan ir Them (2013) atlikdami tyrimą rėmėsi Petzold (2003) tapatumo samprata, pagal kurią asmuo savo tapatumą išreiškia penkiose srityse: kūnas ir siela; santykiai; darbas ir laisvalaikis; materialinės vertybės ir dvasinės vertybės. Šios sritys yra tarsi tapatumą sutvirtinančios „kolonos“ (*vok.* Säulen) – jei asmens patiriami pokyčiai šias kolonas susilpnina, kuriamas tapatumas tarsi „sugriūna“ ir yra patiriama tapatumo krizė. Autorių tyrimo rezultatai atskleidė, kad persikėlimas į globos įstaigą turi žymų poveikį kiekvienai iš šių „kolonų“, o prisitaikymas prie patiriamų iššūkių bei tapatumo (at)kūrimas naujoje aplinkoje reikalauja didelių vyresnio amžiaus asmens pastangų.

Riedl, Mantovan ir Them (2013) teigimu, pirmasis iššūkis, kurį persikėlę patiria vyresnio amžiaus asmenys, yra psichologinių, socialinių ir fizinių pokyčių įveika: kiekvienas priimtas pokytis veda prie pozityvios adaptacijos naujoje gyvenimo situacijoje. Kitas svarbus iššūkis yra autonomijos ir mobilumo išlaikymas siekiant dalyvauti sprendimų priėmimo ir neprarasti teigiamos savęs vertinimo nuostatos. Siekiant atliepti naujus gyvenimo globos įstaigoje reikalavimus tapatumas vyresniame amžiuje ima keistis.

Besiformuojantis naujasis tapatumas kuriamas per intersubjektyvias sąveikas – pasakojant tapatumą formuojančias istorijas naujoje įstaigos aplinkoje supantiems žmonėms. Atsiradus bendram ryšiui su kitais įstaigos gyventojais, persikėlęs asmuo gali atkurti gyvenimą, panašų į jo anksčiau turėtą (*angl.* build a normality close to their previous normality). Tokiu būdu sustiprinant tapatumo krizės metu susilpnėjusias „kolonas“ yra sukuriamas naujas, stabilus tapatumas (Riedl, Mantovan ir Them, 2013).

Atlikto disertacijos tyrimo kontekste išskirtos tapatumo tęstinumo prielaidos – asmeniškai prasmingas ryšys, trokštamas aktyvumo lygis, teigiama nuostata savo gyvenimo atžvilgiu, savarankiškumas ir kontrolės jausmas ir namų pojūčio (su)kūrimas – yra labai panašios į Petzold (2003) tapatumo sampratoje, kuria rėmėsi Riedl, Mantovan ir Them (2013), išskiriamas tapatumą sutvirtinančias „kolonas“. Santykių „kolona“ (šeimos nariai, draugai, kaimynai, kolegos) savo esme yra panaši į šio tyrimo kontekste išskirtą asmeniškai prasmingas ryšį, darbo ir laisvalaikio „kolona“ (pripažinimas, pasiekimo jausmas) primena trokštamo aktyvumo lygį, o dvasinės vertybės (idealai, ritualai, tai, kas leidžiama ir uždrausta) – teigiamą nuostatą savo gyvenimo atžvilgiu. Disertacijos tyrimo dalyviai nebuvo linkę kalbėti apie materialines vertybes (tam tikras gyvenimo standartas, materialinis aprūpinimas), o kūnas ir siela (dvasinė ir psichinė sveikata) kaip tapatumą sutvirtinanti „kolona“ yra iš dalies susijusi su savarankiškumu ir kontrolės jausmu, nes savarankiškumas šio tyrimo kontekste buvo susijęs tiek su kūno fizine nepriklausomybe, tiek su nepriklausomybe priimant sprendimus. Šiuos skirtumus galima aiškinti, tiek Riedl, Mantovan ir Them (2013) tyrime naudotos teorijos ypatumais, tiek, tikėtina, ir kultūrų skirtumais. Toliau išskirtos vyresnio amžiaus asmenų tapatumo tęstinumo prielaidos bus aptariamoms lyginant disertacijos tyrimo rezultatus su kitais giminingais šioje srityje atliktais tyrimais.

Asmeniškai prasmingas ryšys. Vyresniame amžiuje socialinio kontakto su asmeniui reikšmingais žmonėmis turėjimas įprastai siejamas su aukštesniu subjektyvios gerovės bei pasitikėjimo savimi lygiu, geresniu fiziniu ir kognityviniu funkcionavimu, žemesniu depresijos bei mirtingumo lygiu (Dupuis-Blanchard, Neufeld ir Strang, 2009; Wolff, 2013). Ypač persikeliant į globos įstaigą svarbu turėti galimybę išsaugoti ryšius, kurie buvo branginami iki persikėlimo (Fraher ir Coffey, 2011; Lee, Simpson ir Froggat, 2013; Johnson ir Bibbo, 2014; van Hoof ir kt., 2015). Santykių su reikšmingais asmenimis palaikymas taip pat yra vienas iš būdų puoselėti vyresnio amžiaus asmens tapatumo tęstinumo jausmą persikeliant į globos įstaigą.

Disertacijos tyrimas atskleidė, kad persikėlus į globos įstaigą dauguma tyrimo dalyvių turėtų socialinių ryšių nutrūksta arba tampa silpnėsi. Ribota galimybė palaikyti ryšį su šeimos nariais atima galimybę palaikyti tapatumą pasakojant gyvenimo istoriją, taigi retesnis ir ne toks intensyvus kaip įprasta santykis su brangiais žmonėmis, yra iššūkis asmens tapatumo tęstinumo jausmui (Giddens, 2000). Daugelis tyrimo dalyvių ši turėtų santykių intensyvumo silpnėjimą po persikėlimo racionalizavo šeimos narių užimtumu ir nenoru jiems trukdyti. Toks silpnėjančių santykių paaiškinimo mechanizmas, viena vertus, leisdavo vyresnio amžiaus asmenims išvengti streso dėl silpstančio santykio, kita vertus, tarsi atleisdavo juos nuo pastangų siekiant išlaikyti santykį – santykių retėjimas buvo laikomas natūralia gyvenimo dalimi. Toks racionalizavimas ir santykių retėjimo priežasties objektyvizavimas buvo pastebimas ir kituose tyrimuose (Harwood, 2000a; Bangerter ir Waldron, 2014).

Silpstant ir retėjant turimiems socialiniams kontaktams naujų santykių kūrimas globos įstaigoje tampa svarbia naujojo vyresnio amžiaus asmens gyvenimo dalis, kurios reikšmė sėkmingai adaptacijai globos įstaigoje, gyvenimo kokybės patyrimui – ir tapatumui – pabrėžiama daugelyje tyrimų (Young, 1998; Fraher ir Coffey, 2011; Lee, Simpson ir Froggat, 2013 ir kt.). Naujų socialinių ryšių kūrimas gyvenant įstaigoje ne tik yra neatsiejamas nuo sėkmingos persikėlimo patirties, bet ir stiprina prisirišimo prie naujosios gyvenamosios vietos jausmą (*angl.* attachment to place) (Li, Hodgetts ir Ho, 2010; Johnson ir Bibbo, 2014). Be to, kuriant santykius su kitais įstaigos gyventojais ar personalu dažnai kompensuojamas retėjantis santykis su šeimos nariais (Wilson, 1997; Young, 1998; Saunders ir Heliker, 2008).

Tyrimo duomenys atskleidė, kad naujų santykių kūrimas globos įstaigoje nėra vienareikšmis: jei santykiai su personalu dažnai kūrėsi savaime ir daugelis tyrimo dalyvių nuolatinį personalo buvimą šalia ir teikiamą pagalbą vertino teigiamai, tai santykius su kitais gyventojais tyrimo dalyviams užmegzti buvo sudėtingiau ir neretai toks santykis buvo vertinamas kritiškai. Pats kitų gyventojų buvimas įstaigoje taip pat buvo vertinamas nevienareikšmiškai – dalį informantų kiti vyresnio amžiaus asmenys įstaigoje erzino ir vargino, kėlė jausmą, kad jie niekada negalės pabūti vieni, kitus informantus, priešingai, veikė raminausiai ir stiprino jų saugumo jausmą.

Disertacijos tyrimo atskleista kai kurių informantų tendencija vengti artimesnio santykio su žymesnių fizinių ar intelekto sutrikimų turinčiais gyventojais, kuri galimai yra būdas įtvirtinti savo tapatumą ir galią sukuriant tam tikrą atstumą ir viršenybę kitų globos įstaigos gyventojų atžvilgiu,

pastebima ir kituose tyrimuose (Andersson, Pettersson ir Sidenvall, 2007; Lee, Simpson ir Froggat, 2013; Riedl, Mantovan ir Them, 2013). Be to, vieniems vyresnio amžiaus asmenims užmegzti prasmingus socialinius ryšius buvo sudėtinga net su personalo pagalba ir jie jautėsi vieniši, kiti informantai – priešingai – teigė esą patenkinti paviršutiniškais santykiais ir nesiekė gilesnio socialinio ryšio. Tyrimo duomenų analizė atskleidė, kad vyresnio amžiaus asmeniui svarbu turėti jį tenkinančius socialinius ryšius: turimų kontaktų palaikymas įstaigoje padeda puoselėti tapatumo tęstinumo jausmą, o naujų santykių sėkmingas kūrimas ne tik padeda kurti prisirišimo prie naujos gyvenamosios vietos jausmą, bet ir sutvirtina įstaigoje (at)kuriamą tapatumą.

Trokštamas aktyvumo lygis. Akademinėje literatūroje dažnai pabrėžiamos asmeniškai prasmingo užimtumo sąsajos su ilgaamžiškumu, geresne sveikata, lėtesniu kognityvinių funkcijų silpnėjimu, sėkminga adaptacija prie senėjimo sukeltų pokyčių (Law, Steinwender ir Leclair, 1998; Lennartsson ir Silverstein, 2001; Heo ir kt., 2013; Hutchinson ir Warner, 2014 ir kt.). Užimtumas arba pačia bendriausia prasme „*turėjimas, ką veikti*“ tyrimo dalyvių buvo išskiriamas kaip vienas svarbiausių jų gerovės bei geros savijautos išsaugojimo senatvėje veiksnių, būtinas ne tik tapatumo tęstinumo išsaugojimui, bet ir fiziniam išlikimui.

Tyrimo dalyviams ypač svarbi galimybė bendrauti su jų jaunystėje populiariais intelektualais, žiūrėti garsius „savo laikų“ filmus ar skaityti knygas – ši nostalgija ir savo jaunystės laikų romantizavimas rodo poreikį pokyčio situacijoje turėti sąlytį su tuo, kas pažįstama ir siejasi su maloniais prisiminimais. Be to, nostalgija praeičiai turi teigiamą poveikį asmens gerovei ir suvokiamam gebėjimui įveikti dabarties iššūkius (Iyer ir Jetten, 2011). Tendencija gyvenant įstaigoje tęsti laisvalaikio leidimo įpročius pastebima ir kituose tyrimuose (Utz ir kt., 2002; Strain ir kt., 2002 ir kt.). Strain ir kt. (2002) teigimu, įsitraukimas į laisvalaikio veiklas yra pagrįstas individualiu troškimu siekti pažįstamos ar naujos formos veiklų, o vyresniame amžiuje pažįstama veikla yra svarbesnė už naujoves. Mėgstama veikla ir puoselėjami hobiai yra ne tik laiko leidimo būdas, bet ir asmens tapatumo išraiška, tad galimybių užsiimti iki persikeliant mėgta arba su brangiais jaunystės prisiminimais susijusia veikla padeda užtikrinti vyresnio amžiaus asmens tapatumo tęstinumą tarp praeities ir dabarties pojūčių.

Informantų patiriami užimtumo ir laisvalaikio leidimo įpročių pokyčiai buvo vieni iš jautriausiai išgyvenamų. Negalėjimas globos įstaigoje užsiimti mėgstama veikla ar naudoti iki persikėlimo turėtų ir pasididžiavimo šaltiniu buvusių bei tapatumui svarbių įgūdžių buvo ypač sudėtingas iššūkis, tyrimo

dalyvių pasakojimuose siejamas ne tik su sunkumais prisitaikant prie įprasto pobūdžio užimtumo pokyčių, bet ir su jų kaip asmenų naudingumo netekimu ir turėtos kompetencijos praradimu.

Svarbu paminėti, kad ne visi vyresnio amžiaus asmenų patiriami užimtumo ir laisvalaikio pokyčiai tiesiogiai buvo susiję su persikėlimu į globos įstaigą. Kai kurie pokyčiai buvo nulemti senstant atsiradusių sveikatos apribojimų, pavyzdžiui, vienos tyrimo dalyvės negalėjimas skaityti ar megzti buvo nulemtas ne įstaigos apribojimų, o jos smarkiai pablogėjusio regėjimo. Tikėtina, kad ši informantė būtų susidūrusi su panašiais užimtumo pobūdžio pasikeitimo nulemtais iššūkiais nepriklausomai nuo to, ar būtų persikėlusį į globos įstaigą, ar būtų likusi gyventi savo namuose. Visgi prisitaikyti prie užimtumo pokyčių, šalia kitų iššūkių, ir juos įveikti ji turėjo būtent įstaigoje, o ne sau įprastoje, pažįstamoje ir prisiminimų kupinoje namų aplinkoje.

Tyrimo duomenys atskleidė, kad laisvalaikio veiklos dažnai padeda tenkinti ir socialinius, bendravimo poreikius: tyrimo dalyviai dažnai turėjo draugiškus santykius su įstaigos gyventojais, kurie lankydavo tuos pačius užsiėmimus. Taigi dalyvavimas užimtumo veiklose atveria ir bendravimo bei psichologinių poreikių tenkinimo galimybes (Šinkūnienė, 2005; Savicka, 2006). Siekdami išlaikyti trokštamą aktyvumo lygį tyrimo dalyviai dažnai siekė atrasti veiklą, kuri leistų išsaugoti iki persikėlimo į globos įstaigą įprastus laisvalaikio leidimo įpročius, pavyzdžiui, dainuoti mėgę tyrimo dalyviai visuomet įsitraukdavo į choro veiklą, mėgę skaityti dažnai ieškodavo bendraminčių su intelektualinėmis veiklomis susijusių užsiėmimų metu. Užimtumo įpročių ir turėtų socialinių santykių svarba pabrėžiama visuose tyrimuose persikėlimo į globos įstaigą tematika (Lee, 2001; Lee, Simpson ir Froggat, 2013; Johnson ir Bibbo, 2014; Rijnaard ir kt., 2016 ir kt.). Tai leidžia daryti prielaidą, kad šios dvi tapatumo tęstinumo prielaidos yra kultūriškai universalios, skiriasi tik jų išraiška atskirose kultūrose.

Teigiama nuostata savo gyvenimo atžvilgiu. Asmeniniai įsitikinimai, religinės nuostatos, pasaulėžiūra yra svarbios asmens tapatumo dalys (Hitlin, 2003; Bardi ir kt., 2014), tai – asmeniui gyvenime svarbiausi dalykai, reguliuojantys jo elgesį ir turintys įtakos patiriamų iššūkių sprendimui. Tyrimo dalyvių teigimu, persikėlimas į globos įstaigą nesukėlė kardinalių jų vertybių sistemos, asmenybės charakteristikų ar turėtų įsitikinimų pokyčių, tad, tikėtina, kad teigiamos nuostatos kaip tapatumo tęstinumo prielaidos santykinis stabilumas sudaro atsvarą ženklesniems pokyčiams, patiriamiesiems persikeliant į globos įstaigą. Vertybiniai įsitikinimai sudaro žmogaus esmę, todėl siekiant išsaugoti tapatumo tęstinumo pojūtį, asmeniui svarbu jausti,

kad nepaisant visų patiriamų pokyčių vertybių atžvilgiu jis vis tiek išlieka savimi.

Akademinėje literatūroje akcentuojama, kad senatvėje vienas iš svarbiausių dalykų yra svarbu neprarasti teigiamos savęs vertinimo nuostatos (Giddens, 2005; Johnson ir Bibbo, 2014), tačiau tyrimo duomenys atskleidė, kad vyresniame amžiuje išlaikyti teigiamą nuostatą savo ateities ir gyvenimo atžvilgiu yra sudėtinga užduotis. Dažnai tyrimo dalyviai skundėsi, kad senatvė yra tarsi pasyvus mirties laukimo etapas, kai visi gyvenimo tikslai jau pasiekti ir niekas nebeturi jokių lūkesčių vyresnio amžiaus asmens atžvilgiu, o globos įstaiga yra vieta, kur susirenka visi tokie tikslo neturintys ir niekam nereikalingi seneliai. Šie išgyvenimai susiję su senatvės kaip vaidmens, kai nebėra vaidmenų, įvaizdžiu (*angl.* role-less role), kai svarbiausi socialiniai vaidmenys (šeimos ir profesiniai) jau yra atlikti ir į vyresnio amžiaus asmenis nebėra projektuojamų socialinių lūkesčių (Grotovska, 2013).

Tuštumos ir beprasmybės jausmas, sukeltas aiškių išorinių lūkesčių nebuvimo gyvenant globos įstaigoje, kurioje taip pat nebuvo keliami jokie išoriniai reikalavimai ar lūkesčiai, dar labiau sustiprėdavo – informantams atrodė, kad gyvenime viskas, kas buvo svarbu, jau yra pasiekta, todėl beliko tik įstaigoje sulaukti mirties. Kita vertus, išorinių lūkesčių nebuvimas stiprino kai kurių tyrimo dalyvių laisvės pojūtį: senatvę jie vertino kaip metą, kai išsilaisvinus nuo įsipareigojimų šeimai ir darbui galima skirti laiką sau, o globos įstaigos aplinka buvo vertinamas kaip puiki terpė tą padaryti. Tokie informantai aktyviau įsitraukė į globos įstaigos gyvenimą, pavyzdžiui, dalyvaudavo gyventojų tarybos veikloje, prisidėdavo organizuojant užimtumo veiklas, padėdavo fiziškai silpnesniems globos įstaigos gyventojams. Teigiama nuostata savo gyvenimo atžvilgiu buvo išsaugojama per aktyvumo išlaikymą, santykių su brangiais žmonėmis puoselėjimą, tikslų patiems sau kėlimą. Šių tyrimo dalyvių gyvenimo istorijose apsigyvenimas globos įstaigoje buvo vertinamas ne kaip likimo smūgis, bet kaip dar vienas gyvenimo iššūkis, kurį galima ir reikia įveikti, o gyvenimas globos įstaigoje buvo vertinamas kaip turintis prasmę ir gražus.

Religiją išpažįstantiems informantams išsaugant teigiamą nuostatą ypatingą svarbą turėjo krikščioniškų vertybių puoselėjimas ir religinės praktikos. Malda buvo prašoma stiprybės įveikiant iššūkius, paramos ir palaikymo sau bei savo šeimos nariams. Religija, dvasingumas ir tikėjimas yra vyresniame amžiuje svarbūs stiprybės ir vilties sunkiais laikais šaltiniai, o religinės praktikos dažnai naudojamos kuriant bendruomenės jausmą (Lowis ir kt., 2005; Malone ir Dadswell, 2018). Pozityvumą puoselėjo ir

asmeninių tikslų turėjimas. Net jeigu tikslai ir buvo trumpalaikiai vertinant iš laiko perspektyvos jų siekimas motyvavo ir stiprino norą gyventi.

Savarankiškumas ir kontrolės jausmas šio tyrimo kontekste yra susijęs su fizine nepriklausomybe nuo kitų asmenų tenkinant savo poreikius ir nepriklausomybe priimant kasdienes sprendimus. Gyvenant globos įstaigoje vyresnio amžiaus asmens savarankiškumo ir nepriklausomybės išsaugojimo klausimai tampa ypač aktualūs, kadangi senstant gebėjimas savimi pasirūpinti mažėja tarsi natūraliai, tačiau savarankiškumo poreikis nemažėja.

Persikėlę gyventi į globos įstaigą vyresnio amžiaus asmenys dažnai išgyvena kasdienio gyvenimo sprendimų priėmimo kontrolės netektį, nes tampa priklausomi nuo kitų žmonių siekdami patenkinti savo poreikius (Scocco, Rapattoni ir Fantoni, 2006; Saunders ir Heliker, 2008). Tyrimo duomenys atskleidė, kad nepriklausomai nuo to, ar savarankiškumo ir kasdienybės kontrolės pokyčiai buvo patiriami pačių informantų ar identifikuojami stebint aplinką, jie buvo išgyvenami labai jautriai. Kai kurie informantai dalijosi „grįžimo į vaikystę“ patirtimi kuomet jų poreikių tenkinimas, visai kaip vaikų kūdikystėje, priklauso nuo kitų žmonių laiko ir geranoriškumo, kai reikia laukti, kol juos pamaitins, nupraus, išves pasivaikščioti ar pakeis sauskelnes.

Savarankiškumo lygio mažėjimas ir auganti priklausomybė nuo kitų buvo vertinama kaip itin reikšmingas smūgis asmens tapatumui ir savigarbai. Gyvenimas, kai asmuo priklausomas nuo kitų pagalbos, buvo matomas, kaip nevertas gyventi, o netekti savarankiškumo informantai bijo labiau nei mirties. Tyrimo dalyviai buvo nepasiruošę priimti šio naujo priklausomo nuo darbuotojų asmens vaidmens, todėl siekė išsaugoti savo kaip savarankiško asmens tapatumą tiek per paprastų kasdienių sprendimų priėmimą (pavyzdžiui, sprendžiant, kada užkandžiaus, o ne priklausyti nuo globos įstaigos grafiko), tiek per personalo pagalbos atsisakymą (pavyzdžiui, stengiantis kiek galimybės leidžia savarankiškai judėti, rengtis, maitintis).

Nors akademinėje literatūroje daug dėmesio skiriama su privatumu ir asmenine erdve susijusių problemų sprendimui globos įstaigose (Donnenwerth ir Petersen, 1992; Ho ir kt., 2003; Hauge ir Heggen, 2008; Cooney, Murphy ir O'Shea, 2009; Johnson ir Bibbo, 2014), disertacijos tyrimo kontekste buvo pastebėta, kad kai kuriems dalyviams gyvenimas su kitu žmogumi buvo nepatogus dėl to, kad reikėjo derinti savo dienotvarkę ir įpročius prie kito žmogaus poreikių, bet ne dėl to, kad reikėjo su kitu žmogumi dalytis savo privačia erdve. Šis tyrimo rezultatas sutampa su Lee (1999) atliktu tyrimu, kuriuo buvo siekiama atskleisti vyresnio amžiaus kinų adaptacijos patirtis persikėlus į globos įstaigą. Lietuviai, kaip ir kinų

vyresnio amžiaus asmenys, neprieštaravo asmeninės erdvės dalijimuisi su nepažįstamais žmonėmis ir nelaikė sumažėjusio privatumo lygio problema. Lee (1999) tyrime šis ypatumas buvo paaiškintas kinų ir vakariečių kultūros skirtumais – kinų visuomenės yra stereotipiškai kolektyvistinės, tad panašu, kad kultūrinės vertybės ir normos, kai išaukštinamas grupės, o ne individo mentalitetas ir poreikiai, darė įtaką kinų vyresnio amžiaus asmenų gyvenimo kartu su kitais globos įstaigos gyventojais vertinimui. Lietuvių vyresnio amžiaus asmenų atveju, šį išskirtinumą, tikėtina, galima paaiškinti istorine sovietmečio įtaka – šiuo istoriniu laiku buvo itin išaukštintas grupės mentalitetas slopinant individualizmą.

Namų pojūčio (su)kūrimas. Namai yra daugiau nei tik fizinė buveinė – vyresnio amžiaus asmenims tai yra ryšių su šeima simbolis ir daugelio šeimai svarbių įvykių vieta, kurioje asmuo gali išreikšti save ir savo tapatumą (Aminzadeh ir kt., 2009). Literatūroje pabrėžiama, kad persikėlimą patyrusiam vyresnio amžiaus asmeniui svarbu užtikrinti, kad jo nauja gyvenamoji aplinka būtų kuo panašesnė į namus, o aplinkos suasmeninimas išskiriamas kaip viena svarbiausių sėkmingo įsikūrimo globos įstaigoje sąlygų (Hauge ir Heggen, 2008; Phenice ir Griffore, 2013; Brownie, Horstmanshof ir Garbutt, 2014; Rijnaard ir kt., 2016). Lietuvoje kiek įmanoma panašesnės į namus aplinkos globos įstaigos gyvenamosiose patalpose sukūrimas yra ir svarbus globos paslaugų kokybės vertinimo kriterijus (Žalimienė, 2007).

Falk ir kt. (2013) teigimu, siekiant puoselėti namų pojūčio kūrimą globos įstaigoje kertiniais veiksniais tampa nepriklausomybės, savarankiškumo ir privatumo išlaikymas. Namai siejami su laisvės ir individualumo erdve, kurioje neribotai reiškiasi autonomija, kontrolė ir privatumas, o globos įstaigose šios sąlygos yra ribojamos (Jungers, 2010; Jonhson ir Bibbo, 2014). Autonomijos, kasdienio gyvenimo kontrolės ir privatumo netekimo patirtys sukuria didžiausią kontrastą namų – kaip autonomijos simbolio – prasmei: dažnai po persikėlimo į globos įstaigą vyresnio amžiaus asmenys ilgisi kasdienio gyvenimo ir dienos režimo kontrolės, kurią turėjo gyvendami savo namuose. Tikėtina, kad dėl šios priežasties klausimas „Ar pavadintumėte globos įstaigą namais?“ daugelio tyrimo dalyvių buvo sutinkamas su nuostaba. Informantai nedarydavo paralelės tarp namų ir globos įstaigos kaip naujųjų namų: daugumos jų teigimu, namai liko praeityje, todėl net jei globos įstaigoje buvo *kaip namuose*, vyravo nuostata, kad ji niekada netaps *namais*.

Disertacijos tyrimas leido atskleisti tris veiksnius, turinčius įtakos asmens tapatumo tęstinumo pojūčiui ir namų pojūčio globos įstaigoje puoselėjimui:

fizinės aplinkos suasmeninimas, socialinių ryšių įstaigoje kūrimas ir asmeninės laisvės bei kontrolės jausmas, apimantis galimybę išsaugoti savo kasdienes įpročius. Šie išskirti veiksniai sutampa su Rijnaard ir kt. (2016) sisteminės apžvalgos rezultatais, kuria buvo siekiama atskleisti veiksnius, turinčius įtakos buvimo namuose pojūčio stiprinimui globos įstaigoje. Apžvalgoje buvo skiriami psichologiniai veiksniai – galimybė išsaugoti savo įpročius ir įprastą gyvenimo būdą, kasdienio gyvenimo kontrolės jausmas bei autonomija; socialiniai veiksniai – santykiai su globos įstaigos personalu, kitais gyventojais ir šeimos nariais, taip pat ir globos namų siūlomos užimtumo veiklos; ir fizinė globos įstaigos aplinka (*angl.* built environment) – pastato erdvė, privačios ir viešos erdves, asmeniniai daiktai globos įstaigoje.

Globos įstaigų prigimtis namų pojūčio puoselėjimo atžvilgiu yra paradoksali – viena vertus, tai yra organizacija, teikianti globos paslaugas, turinti savo režimą, vidaus taisykles, tam tikrą dienotvarkę, kita vertus, ši organizacija turi būti kuo artimesnė namų aplinkai, kuri yra suasmeninta ir kur kiekvienas gyvena savo tempu ir pagal savo taisykles (Murphy, O’Shea ir Cooney, 2009; Hujala ir Rissanen, 2011). Nepaisant pastangų kurti namų aplinkos pojūtį globos įstaigose, moksliniame diskurse nurodoma daugybė problemų, susijusių su kartinio „namų“ aspekto užtikrinimu (Hauge ir Heggen, 2008). Ši įtampa tarp formalių taisyklių ir normų, kurias nustato institucija, ir neformalių socialinių normų asmens privačiuose namuose suteikia unikalumo globos įstaigų aplinkai ir padaro ją įdomią ir mokslinių tyrimų požiūriu (Falk ir kt., 2012). Toliau diskusijoje bus aptariamos vyresnio amžiaus asmenų patiriamų pokyčių įveikimo strategijos ir tapatumo tęstinumo pastangų rezultatai juos reflektuojant Erikson (1959) ir Marcia (1980) tapatumo teorijų perspektyvoje.

5.3 Tapatumo tęstinumo puoselėjimas per kelionės įprasminimą (per)rašant memuarus

Patekę į globos įstaigą, pasižyminčia kitokia fizine ir socialine aplinka bei kitokiais dienos rutinos reikalavimais, tyrimo dalyviai imdavo reflektuoti savo gyvenimą siekdami įprasminti persikėlimo patirtį, sukurti įtikinamą persikėlimo paaiškinimą ir inkorporuoti šią gyvenimo globos įstaigoje patirtį į savo pasakojamą naratyvą. Kadangi aplinkos įstaigoje sąlygos žymiai skiriasi nuo turėtų gyvenant savo namuose, natūralu, kad persikėlus

nepavyks tęsti gyvenimo stiliaus, identiško turėtam. Netgi priešingai – siekis bet kokia kaina stengtis išsaugoti turėtą tapatumą ir įprastą gyvenimo stilių pasikeitusiomis gyvenimo sąlygomis gali tik sukelti papildomo streso vyresnio amžiaus asmeniui. Remiantis Giddens (2000), tapatumas yra grįstas asmens savo egzistavimo laike bei erdvėje tęstinumo jausmu – pačia bendrąja prasme tapatumas yra pojūtis, kad nepaisant visų patiriamų pokyčių, asmuo išlieka savimi. Tęstinumo tarp savo praeities ir dabartinės gyvenimo situacijos pojūtį yra svarbu išsaugoti tam, kad asmuo nesijaustų pasimetęs savyje pokyčio laikotarpiu. Taigi įveikiant pokyčius, patiriamus biografinio lūžio metu, svarbu ir pastangos atkurti įprastą turėtam gyvenimo stilių, ir gebėjimas lanksčiai prisitaikyti prie naujosios aplinkos keliamų reikalavimų.

Disertacijos tyrimo duomenys leido identifikuoti tris strategijas, kurias naudoja vyresnio amžiaus asmenys siekdami įveikti iššūkius tapatumui. *Tęstinumo* strategija apima bandymą kiek įmanoma išlaikyti iki persikeliant turėtą gyvenimo būdą pokyčio situacijoje. Kadangi globos įstaigos pasižymi ne tik kitokia fizine, bet ir visiškai nauja socialine aplinka, natūralu, kad atkurti visiškai tokio paties gyvenimo stiliaus, koks buvo iki persikeliant į įstaigą, nepavyks. Tokiu atveju buvo naudojama *kompensavimo* strategija – siekiama atrasti naujus būdus ar priemones, kurios pavaduotų prarastas funkcijas ar galimybes. Trečioji – *privalumų atradimo* – strategija apima vyresnio amžiaus asmens pastangas tirti globos įstaigos aplinką: šio tyrinėjimo metu identifikuojamos tam tikros galimybės, kurių tyrimo dalyvis neturėjo gyvendamas savo namuose. Toks teigiamų gyvenimo globos įstaigoje aspektų atradimas sustiprina viltį, kad gyvenimas globos įstaigoje gali būti gražus ir prasmingas.

Kaip minėta aukščiau, tapimas globos įstaigos gyventoju yra viena didžiausių iššūkių asmens tapatumui vyresniame amžiuje. Patiriami įprasto gyvenimo stiliaus pokyčiai, net jei persikėlimas buvo planuotas ir jam ruošiasi iš anksto, dažnai skatina beprasmybės ir savaime suprantamu laikyto pasaulio netekties jausmus. Tyrimo dalyviai reflektuodavo savo gyvenimą siekdami prisitaikyti prie naujosios realybės iššūkių, atkurti kiek įmanoma artimesnį turėtam iki persikeliant gyvenimo stilių bei išsaugoti tapatumo tęstinumo pojūtį. Viso gyvenimo laimėjimų ir netekčių, emocių prasme ryškiausių įvykių, gyvenimo globos įstaigoje sukeltų pokyčių ir jų jaučiamų pasekmių savo tapatumui reflektavimas, įprasminimas bei įveikimas buvo tarsi savo gyvenimo memuarų knygos (per)rašymas suvokiant, kad gyvenimas globos įstaigoje, tikėtina, bus paskutinis šios knygos skyrius.

Vyresnio amžiaus asmenų nuolatinės gyvenimo *ten* (savo namuose) ir *čia* (globos įstaigoje) refleksijos bandant įprasminginti patiriamus gyvenimo stiliaus pokyčius glaudžiai siejasi su Erikson (1959) aštuntajame psichosocialinės raidos teorijos etape išskiriamu ego integracijos ir nevilties konfliktu. Sulaukus senatvės (*angl.* late adulthood), kuri remiantis Erikson požiūriu (1959), prasideda sulaukus 65 metų, asmuo ima kontempliuoti viso savo gyvenimo pasiekimus ir jam ypač svarbu matyti, kad jo gyvenimas buvo prasmingas. Reflektuodamas savo gyvenimą vyresnio amžiaus asmuo gali patirti arba *integracijos* pojūtį – jausti pasitenkinimą, kad jo gyvenimas buvo geras ir taikiai priimti mintį apie artėjančią savo gyvenimo pabaigą – arba išgyventi *neviltį* – kartėlį dėl gyvenime neišnaudotų galimybių ir iššvaistyto laiko bei jausti baimę artėjančios mirties akivaizdoje. Pabrėžtina, kad sėkmingai šį konfliktą išsprendusiems asmenims nėra būdinga tęstinė ego integracijos būseną, jie patiria ir integracijos pojūtį, ir neviltį kaip kintančias būsenas, kurias reikia subalansuoti (Erikson, 1959; Erikson ir Erikson, 1998).

Taigi reflektuodami savo gyvenimą, remiantis Erikson (1959), tyrimo dalyviai galėjo arba matyti, kad jų gyvenimas buvo reikšmingas ir prasmingas nepaisant patirtų sunkumų, arba jaustis nepasiekę savo gyvenimo tikslų, niekam nereikalingi, izoliuoti. Tyrimo duomenys leidžia patvirtinti šią prielaidą: jei dalis informantų skundėsi beprasmybės ir izoliacijos jausmu, kiti tyrimo dalyviai teigė, kad vertinant iš dabartinės perspektyvos, laikas įstaigoje yra geriausi jų gyvenimo metai, kai pagaliau galima skirti laiko sau ir savo poreikiams bei išsilaisvinti nuo tam tikrų prievolių (pavyzdžiui, darbo, rūpinimosi šeimos buitimi ir kt.). Užsienio tyrimuose tokie aktyviai į globos įstaigos gyvenimą įsitraukę ir sėkmingai prie persikėlimo sukeltų iššūkių prisitaikę vyresnio amžiaus asmenys neretai vadinami „klestinčiais“ (*angl.* thriving) (Wilson, 1997; Young, 1998; Jungers, 2010).

Disertacijos tyrimo kontekste tokiais „klestinčiais“ arba, remiantis Erikson (1959) požiūriu, sėkmingai integracijos ir nevilties konfliktą sprendžiančiais asmenimis galima laikyti tapatumą (at)kuriančius tyrimo dalyvius: jie turėjo platų socialinį tinklą ir buvo patenkinti turimais socialiniais ryšiais bei užimtumo galimybėmis, buvo linkę vadinti globos įstaigą savo naujaisiais namais, teigiamai vertino savo savarankiškumo ir autonomijos galimybes bei pasižymėjo teigiama nuostata tiek gyvenimo globos įstaigoje atžvilgiu, tiek savo ateities atžvilgiu. Globos įstaigos kontekste jie gebėjo tęsti sau įprastą gyvenimo stilių, kompensuoti patiriamas netektis ir atrasti privalumus.

Vienu iš tokių tyrimo dalyvių galėtų būti 72 metų Janina, gyvenanti globos įstaigoje septynerius metus. Reflektuodama savo gyvenimą Janina teigė, kad turi kuo didžiuotis – visą gyvenimą ji dirbo mėgstamą medicinos sesers darbą ir turėjo labai artimus santykius tiek su ligoninės administracija, tiek ir su pacientais; su mylimu vyru santuokoje ji gyveno daugiau kaip 40 metų iki vyro mirties; su vyru užaugino penkis vaikus, su kuriais palaiko artimus santykius ir gyvendama globos įstaigoje. Nors tyrimo dalyvė dėl kai kurių pasirinkimų nėra tikra ir svarsto, ar priimdama šiuos sprendimus nepadarė klaidos – pavyzdžiui, kad dirbdama medicinos seserimi nesiryžo kelti kvalifikacijos ir užimti aukštesnių pareigų ar kad nesiryžo išvažiuoti gyventi pas vyriausią dukterį į Ispaniją, o liko gyventi Lietuvoje globos įstaigoje – ji savo gyvenimą vertino kaip prasmingą ir išbaigtą.

Nepaisant persikėlimo į globos įstaigą netikėtumo ir pamąstymų, koks galėjo būti jos gyvenimas, jei ji būtų likusi gyventi su dukra, reflektuodama gyvenimą globos įstaigoje Janina teigė, kad persikėlimas jai išėjo į gera ir buvo įsitikinusi, kad turi geriausias sąlygas, kokios gali būti sudarytos asmeniui, esančiam jos situacijoje. Informantė buvo aktyviai įsitraukusi į globos įstaigos bendruomenės gyvenimą: ji rašė straipsnelius ir eiles į vietinį laikraštį, keletą metų buvo gyventojų tarybos pirmininkė, aktyviai padėdavo žymesnę negalią turintiems globos įstaigos gyventojams (išvesdavo pasivaikščioti, atnešdavo maisto, ateidavo pasikalbėti). Šią veiklą Janina vadino savo naujuoju darbu ir teigė, kad tik persikėlus į globos įstaigą ji pajuto, kad vėl yra reikalinga ir kad gali padėti žmonėms.

Šiuo metu atsiribojimą ir izoliaciją pasirinkę, arba, remiantis Erikson (1959), integracijos ir nevilties konfliktą tebesprendžiantys informantai, skundėsi beprasmybės ir nuolatinio nuobodulio patirtimis, o gyvenimą globos įstaigoje apibūdino kaip tuščią laiką, pasyvų gyvenimo pabaigos laukimą. Šie vyresnio amžiaus asmenys dažniausiai neturėjo artimų ryšių globos įstaigoje (nei tarp įstaigos darbuotojų, nei tarp kitų gyventojų) ir apsiribojo vienu ar dviem paviršutiniškais socialiniais kontaktais, beveik nedalyvavo užimtumo veiklose (laiką daugiausiai leido savo kambaryje), įstaigoje organizuojamas paslaugas priėmė pasyviai, netgi kiek atsainiai, nematė savęs, kaip savarankiško veikėjo, gebančio daryti įtaką savo gyvenimui, o globos įstaigą laikė vieta, kur galima gauti būtiną pagalbą ir paramą, ir kuri įprastai asocijavosi su pensionu arba ligonine, tačiau ne su namais. Dabartinis pasirinkimas – izoliacija ir atsiribojimas – informantų netenkina, tad tikėtina, kad ateityje jie ims aktyvesnių veiksmų siekdami (at)kurti tapatumą ir jiems gali prireikti aktyvesnės socialinių darbuotojų pagalbos.

Kaip pavyzdį galima pateikti 68 metų Aleksandro, globos įstaigoje gyvenančio penkis su puse metų, patirtį. Vaikystėje buvęs labai gabus sportui ir planavęs tapti bėgiku, informantas patyrė traumą ir po jos visą gyvenimą šlubčioja. Atsisakęs planų tapti sportininku, Aleksandras įgijo profesiją ir tapo mechaniku. Darbo niekuomet nemėgo, nors jis buvo gerai apmokamas ir su kolegomis siejo geri santykiai. Reflektuodamas savo gyvenimą tyrimo dalyvis mato daug nerealizuotų galimybių ir yra linkęs galvoti, koks būtų buvęs jo gyvenimas, jeigu ne patirta trauma – galbūt būtų daugiau keliavęs, turėjęs daugiau objektyvių pasiekimų (apdovanojimų, šlovės) ir dabar gyventų nuosavuose namuose, o ne globos įstaigoje.

Persikėlimo į globos įstaigą Aleksandras neplanavo – vylėsi, kad senatvėje juo pasirūpins vienturtis sūnus, tačiau sūnui vedus ir su žmona persikėlus gyventi į Jungtinę Karalystę teko apsigyventi įstaigoje. Gyvenimą globos įstaigoje tyrimo dalyvis vertina tarsi dar vieną nusivylimą – jo teigimu, į tokias įstaigas atvažiuoja numirti niekam nereikalingi ir vieniši seneliai, tad jam čia ne vieta. Kitaip nei Janina, Aleksandras dar nelaiko gyvenimo globos įstaigoje ilgalaikiu ir galutiniu sprendimu, nėra linkęs dalyvauti užimtumo veiklose ar kurti naujų socialinių ryšių ir daugiausiai laiko praleidžia kambaryje. Nors dabartines gyvenimo sąlygas informantas vertina gerai (kambaryje gyvena su geriausiu draugu, kurį sutiko persikėlęs, ir teigia, kad įstaigoje yra visapusiškai aprūpintas), jis vis galvoja, koks *galėjo* būti gyvenimas, jei nebūtų patyręs traumos, ar jei būtų gyvenęs su sūnumi.

Erikson (1959) teigimu, jei asmuo mato savo gyvenimą kaip neproduktyvų, jaučiasi kaltas dėl praeityje priimtų sprendimų arba mano, kad nepasiekė svarbių gyvenime tikslų, jis tampa nepatenkintas savo gyvenimu, jo išgyvenama neviltis dažnai lemia depresijos ir beviltiškumo jausmus. Reflektuodamas savo gyvenimą Aleksandras, kaip ir Janina bei kiti tyrimo dalyviai, mato ir dalykus, kuriais didžiuojasi, ir sprendimus, dėl kurių gailisi, tad tai, kaip bus išspręsta jo patiriama tapatumo krizė nulems, ar gyvendamas globos įstaigoje Aleksandras atkurs savo tapatumą ir pasieks ego integraciją, ar patirs nevilgtį ir izoliaciją.

Kai kurių tyrimo dalyvių patiriamas beprasmybės išgyvenimas, remiantis Frankl (2008), nereiškia patologijos, nes egzistencinio vakuumo pojūtis, anot autoriaus, yra tiesiog žmogiško gyvenimo ypatybė. Prasmės ieškojimas yra sudėtingas visą gyvenimą trunkantis procesas, už kurį atsakingas pats tapatumo krizę patiriantis asmuo, tad tik jis ir gali atrasti sau tinkamą sprendimą (Wagner, 2008; 2010). Dėl šios priežasties ieškant prasmės krizės situacijoje ir ją atrandant labai svarbi tampa pasirinkimo laisvė. Kaip teigia

Giddens (2000) ir Wagner (2010), modernybės sąlygomis prasmės atradimas nėra savaime įvykstantis dalykas, tai – sąmoningų pastangų reikalaujantis procesas. Kitaip nei ikimoderniose visuomenėse, gyvenimas modernybės sąlygomis kupinas iššūkių ir grėsmių dėl pasirinkimo galimybių gausos (Giddens, 2000). Tapatumas, kurį autorius vadina refleksyviu *Aš* projektu, modernybės sąlygomis kuriamas būtent įvairialypių pasirinkimų kontekste – pasirinkimo galimybė moderniam pasaulyje yra fundamentali kasdienybės dalis ir būdas išreikšti savo individualumą.

Anot Frankl (2008), krizę patiriantis žmogus yra laisvas ne keisti savo situaciją, bet pasirinkti nuostatą nepakeičiamų gyvenimo aplinkybių atžvilgiu: tai, ką žmogus pasirenka, priklauso nuo jo vidinio apsisprendimo, o ne nuo sąlygų, kuriose jis yra. Šią nuostatą patvirtina ir tyrimo rezultatai: informantai, kurie buvo linkę tikėti, kad kiekvienas yra pats atsakingas už savo gyvenimą, sklandžiau prisitaikė prie persikėlimo sukeltų gyvenimo stiliaus pokyčių ir greičiau atkūrė tapatumą. Šie tyrimo dalyviai buvo linkę maksimaliai išnaudoti globos įstaigos teikiamus privalumus ir kurti savo gerovę naujomis gyvenimo sąlygomis. Tuo tarpu, informantai, kurie traktavo savo gyvenimą kaip nulemtą iš anksto (duotą gamtos ar Dievo) nelaikė savęs galinčiais paveikti savo gyvenimo eigą ir buvo pasyvūs, linkę į savigraužą, savęs gailėjimą ir izoliaciją. Taigi pasirinkimo laisvė susijusi ne tik su gebėjimu pakeisti savo nuostatą, bet ir su atsakomybės už savo gyvenimą bei priimtą sprendimą prisiėmimu (Wagner, 2008).

Galima pastebėti, kad tyrimo metu išryškėję galimi pastangų išsaugoti tapatumo tęstinumo pojūtį ir tęsti įprastą gyvenimo stilių rezultatai – tapatumo (at)kūrimas, pastangos (at)kurti tapatumą bei atsiribojimas ir izoliacija – primena skirtingus Marcia (1980) tapatumo būvius. Remiantis Marcia (1980), tapatumas susideda iš dviejų dalių: tyrinėjimo (laiko, kai turėtos vertybės ir pasirinkimai yra persvarstomi iš naujo) ir įsipareigojimo (*angl.* commitment). Patiriamos tapatumo krizės įveikos rezultatas veda prie įsipareigojimo tam tikram vaidmeniui ar vertybei.

Globos įstaigoje tapatumą atkūrę ir įprastą gyvenimo stilių tęsiantys tyrimo dalyviai atitinka Marcia (1980) sėkmingai *tapatumą sukūrusių* (*angl.* identity achievement) asmenų charakteristikas: jie patyrė tapatumo krizę (persikėlimą į globos įstaigą), tačiau siekdami ją įveikti tyrinėjo aplinką, ieškojo įprasto gyvenimo stiliaus tęstinumo prielaidų, stengėsi kompensuoti įpročius ir rutinas, kurių naujo gyvenimo sąlygomis tęsti nepavyko, ir atrado naujas teigiamas šio gyvenimo galimybes. Tokie tyrimo dalyviai teigia, kad neįsivaizduoja savo gyvenimo kitoje vietoje – tas rodo jų įsipareigojimą savo pasirinkimui gyventi globos įstaigoje. Galima pastebėti, kad kuo daugiau

sąsąjų turima su globos įstaiga (per artimus ryšius, veiklos ar saviraiškos galimybes), tuo laimingesni šie informantai joje jautėsi.

Atsiribojimą ir izoliaciją pasirinkę tyrimo dalyviai turi daug panašumų su asmenimis, išgyvenančiais *tapatumo sumaišties* būseną (*angl.* identity diffusion). Tai vyresnio amžiaus asmenys, kurie neieško savo gyvenimo būdo tęstinumo galimybių ar galimų alternatyvų, nelaiko globos įstaigos vieta, kuri galėtų pasiūlyti jiems teigiamas patirtis ar asmeninę naudą. Dažnai šie informantai yra pasyvūs, nelaiko savęs galinčiais daryti sprendimus ar kontroliuoti savo gyvenimą, nepriima jokių sprendimų ir nesidomi pasirinkimo galimybėmis, tiesiog pasyviai ir gal netgi kiek atsainiai priima tai, ką gyvenimas globos įstaigoje jiems pasiūlo. Remiantis Marcia (1980), tai rodo žemą tyrinėjimo ir išpareigojimo lygį – šie tyrimo dalyviai netiria savo naujosios aplinkos, nesidomi galimybėmis, kurias ji gali jiems suteikti ir nėra linkę šiai aplinkai išpareigoti per ištraukimą į gyvenimą globos įstaigoje, pavyzdžiui, santykių su kitais gyventojais užmezgimą, veiklą atradimą ir pan.

Tebededantys pastangas (at)kurti tapatumą naujomis gyvenimo sąlygomis tyrimo dalyviai pasižymi *tapatumo moratoriumo* būsenoje esančių asmenų charakteristikomis. Ši tapatumo būseną yra tarsi išgyvenamos krizės vidurys, kai sprendimai dar nėra priimti arba nėra aiškūs, tačiau jų intensyviai ieškoma. Šiam tapatumo statusui būdinga žemas išpareigojimo, tačiau aukštas tyrinėjimo lygis, kai asmuo ieško, kas jam tiktų geriausiai, bet kol kas dar nėra pasiruošęs išpareigoti kažkuriam konkrečiam pasirinkimui, konkrečiam tapatumui (Marcia, 1980). Tyrimo dalyviai intensyviai analizuoja savo galimybes globos įstaigoje: jau turi susiradę keletą artimų ryšių globos įstaigoje, atradę, kurie laisvalaikio leidimo būdai jiems priimtini, tačiau dar nėra išpareigoję savo pasirinkimams. Dažnai tokie vyresnio amžiaus asmenys turi abejonių dėl gyvenimo įstaigoje ilgalaikiškumo, todėl svarsto, ar verta šiai naujai aplinkai išpareigoti, ar ne.

Prisiimto tapatumo (*angl.* identity foreclosure) pavyzdžių disertacijos tyrimo kontekste nebuvo rasta. Anot Marcia (1980) šiai tapatumo būsenai būdingas žemas tyrinėjimo, tačiau aukštas išpareigojimo laipsnis, kai šeimos, bendruomenės ar kultūrinės vertybės ir nuostatos prisiimamos jų kvestionuojamos. Nors asmenys ir yra išpareigoję vertybėms ir gyvenimo tikslams, kuriuos jiems diktuoja aplinkiniai, jie nekelia klausimo, ar taip ir turėtų būti, nesvarsto jokių kitų galimų pasirinkimų ar alternatyvų, yra linkę prisitaikyti prie aplinkos keliamų reikalavimų. Galimas šio rezultato paaiškinimas gali būti tai, kad Marcia teorija rėmėsi prielaida, kad tapatumo krizė yra išsprendžiama paauglystėje, kai konformizmas bendraamžių

atžvilgiu pasiekia aukščiausią tašką ir paaugliui yra ypač svarbu jausti, kad jis pritampa grupėje (Vaičiulienė, 2004). Kadangi polinkis į konformizmą keičiasi su amžiumi (Pasupathi, 1999), tikėtina, kad sulaukus senatvės asmeniui nebėra tiek svarbu atitikti aplinkinių diktuojamoms normoms ir vertybėms.

Apibendrinant disertacijos tyrimo rezultatus, galima teigti, kad įprasto iki persikėlimo į globos įstaigą turėto gyvenimo stiliaus bei tapatumo (at)kūrimas yra savikūros procesas – tai tarsi kontinuumas judant nuo patiriamos krizės ir tapatumo sumaišties prie konkretaus ir apibrėžto tapatumo, aiškaus savęs jausmo. Nors persikėlimas į globos įstaigą, kaip ir bet kuris kitas gyvenimo lūžis, anot Giddens (2000), gali atnešti ne tik iššūkių tapatumui, bet ir naujų, pozityvių galimybių, disertacijos tyrimas atskleidė, kad ne visiems vyresnio amžiaus asmenims pavyksta įprasminti naująjį savo gyvenimo etapą ir (at)kurti savo tapatumą globos įstaigoje. Siekdami išsaugoti tapatumo tęstinumą jausmą vyresnio amžiaus asmenys patiria daug iššūkių siekdami atkurti įprastą gyvenimo stilių globos įstaigoje.

IŠVADOS

1. Tapatumas gali būti apibūdinamas tiek per asmens panašumą su kitais, tiek per jo unikalumą, skirtingumą nuo kitų asmenų ar grupių. Postmodernioje sampratoje laikomasi nuostatos, kad asmuo formuoja savo tapatumą visą gyvenimą. Giddens (2000) tapatumą apibūdina kaip internalizuotą besivystančią gyvenimo istoriją, suteikiančią asmeniui vientisumo ir tęstinumo jausmą, apimančią asmens rekonstruojamą praeitį, suvokiamą dabartį ir numanomą ateitį. Senatvėje asmuo susiduria su daugeliu reikšmingų socialinių vaidmenų pokyčių, veikiančių jo tapatumo tęstinumo pojūtį. Šie pokyčiai yra bendro gyvenimo pasakojimo dalis, kuriuos asmuo reflektuoja ir integruoja į savo tapatumą, kad galėtų išsaugoti vientisą savo gyvenimo pasakojimą – naratyvą.
2. Dėl visuomenėje vykstančių sociodemografinių procesų į globos įstaigas persikeliančių vyresnio amžiaus asmenų skaičius nuolat auga. Persikėlimas į globos įstaigą vyresniame amžiuje neretai yra paskutinis gyvenamosios vietos pakeitimas, įprastai siejamas su žymiais įprasto gyvenimo būdo pokyčiais, išaugusiais streso, depresijos ir mirtingumo rodikliais bei darantis neigiamą poveikį asmens tapatumo tęstinumo jausmui. Kita vertus, šis gyvenimo įvykis, kaip ir kiti pereinamieji etapai (*angl.* transitions), ne tik kuria iššūkius ir sunkumus, bet ir gali atverti naujas pozityvias galimybes asmens tapatumui.
3. Disertacijos tyrimo duomenys atskleidė, kad persikėlimas į globos įstaigą vyresnio amžiaus asmenims yra ypač sudėtinga ir daug išgyvenimų sukelti patirtis, susijusi su žymiais asmeninių lūkesčių dėl globos senatvėje, savivaizdžio ir įprasto gyvenimo būdo pokyčiais. Persikėlę į globos įstaigą vyresnio amžiaus asmenys susiduria su turėtos socialinės paramos tinklo, įprastos užimtumo ir laisvalaikio struktūros, savarankiškumo ir privatumo lygio bei kasdienės rutinos pokyčiais. Be to, nepažįstamą gyvenamąją aplinką paversti savo naujaisiais namais. Siekdami išsaugoti tapatumo tęstinumą tokių įvairialypių pokyčių kontekste vyresnio amžiaus asmenys sąmoningai ar nesąmoningai ieško prielaidų tapatumo tęstinumo jausmui išsaugoti.
4. Atlikto tyrimo duomenų analizė atskleidė šias į globos įstaigą persikeliančių vyresnio amžiaus asmenų tapatumo tęstinumo jausmo puoselėjimui svarbias prielaidas:

- 4.1. *Asmeniškai prasmingas ryšys* yra viena svarbiausių vyresnio amžiaus asmens tapatumo tęstinumo prielaidų, todėl socialinių ryšių ir turėto socialinės paramos tinklo pasikeitimai persikėlus buvo vieni iš sunkiausiai išgyvenamų patirčių. Dažnai dėl po persikėlimo išaugusio geografinio atstumo tarp šeimos narių ir draugų vyresnio amžiaus asmenų tapatumą iki persikeliant stiprinę socialiniai ryšiai tapo žymiai retesni arba jų palaikyti nebebuvo galimybės. Siekdami išsaugoti savo socialinio tapatumo tęstinumo pojūtį vyresnio amžiaus asmenys ne tik dėdavo pastangas stiprinti jau turimus socialinius ryšius, tačiau ir kūrė naujus santykius su įstaigos gyventojais bei darbuotojais. Abipusiai priimtinių ir draugyste grįstų santykių, sudarančių galimybę stiprinti asmeninės kompetencijos ir savigarbos jausmą, kūrimas informantų buvo ypač vertinamas ir prisidėjo prie jų tapatumo (at)kūrimo globos įstaigoje. Asmeniškai prasmingo ryšio kūrimas – kaip svarbi prielaida tapatumo tęstinumo jausmui – ypač subtiliai reiškėsi per pastangas išsaugoti ryšį palaikant mintinį bendravimą su mirusiais artimaisiais.
- 4.2. *Trokštamasis aktyvumo lygis* atskleidžia tapatumo tęstinumo jausmo puoselėjimui svarbų veiklos tęstinumo aspektą. Užimtumo pobūdis keičiasi tiek dėl persikėlimo į globos įstaigą, tiek dėl senstant atsirandančių sveikatos apribojimų. Nepriklausomai nuo užimtumo pobūdžio pasikeitimo priežasties, galimybė persikėlus ir toliau užsiimti asmeniškai prasminga veikla informantams buvo ypač svarbi tiek dėl galimybės apskritai turėti kažkokią veiklą ir įprasminti savo laiką, tiek dėl tapatumui svarbių gebėjimų, turėtų iki persikėlimo, puoselėjimo.
- 4.3. *Teigiama nuostata savo gyvenimo atžvilgiu* atskleidžia asmens tapatumui svarbią nuostatų ir vertybių sritį. Asmens vertybės ir įsitikinimai, informantų nuomone, susiformuoja dar jaunystėje ir gyvenimo eigoje mažai keičiasi, tad vertybės, kaip tapatumo tęstinumo prielaida, buvo mažiausiai paveiktos persikėlimo į globos įstaigą. Viena vertus, santykinis vertybių ir nuostatų pastovumas buvo tarsi atsvara žymiesiems iššūkiams tapatumui kitose srityse, kita vertus, dėl vertybių stabilumo globos įstaigą neigiamai vertinantiesiems jos gyventojams buvo sudėtingiau įprasminti gyvenimą naujomis sąlygomis.
- 4.4. *Savarankiškumas ir kontrolės jausmas*. Persikėlus į globos įstaigą autonomijos ir kasdienio gyvenimo kontrolės pokyčiai buvo

jautriausiai išgyvenami – gyvenimas, kai asmuo, siekdamas patenkinti savo poreikius, yra priklausomas nuo aplinkinių, informantų buvo matomas kaip nevertas gyventi. Savarankiškumo ir kontrolės pokyčiai, viena vertus, buvo susiję su senstančio asmens mažėjančia galimybe savarankiškai savimi pasirūpinti, kita vertus, su įstaigos dienos režimo nulemtais asmeninės rutinos apribojimais. Informantai stengėsi išsaugoti savarankiškumą tiek išitraukdami į globos įstaigos veiklą ar padėdami kitiems gyventojams, tiek per kasdienes sprendimus, mažinančius asmens priklausomybę nuo įstaigos dienotvarkės (pavyzdžiui, nusprendžiant pusryčiauti sau priimtinu laiku, o ne tada, kai įstaigoje nustatytas pusryčių metas). Noras jaustis savarankišku ir kontroliuoti savo gyvenimą reikėsi ne tik pastangomis puoselėti savo, kaip nepriklausomo asmens, tapatumą, bet ir siekiu išsaugoti savo orumą globos įstaigoje.

4.5. *Namų pojūčio (su)kūrimas.* Tyrimo dalyviams „namai“ asocijavosi su turėtais ryšiais su artimais žmonėmis, asmeninės laisvės jausmu, kai savo dienos režimo nereikėdavo derinti prie kito asmens poreikių, ir su fizinės aplinkos suasmeninimu, atsižvelgiant į savo poreikius, galimybes ir skonį. Persikėlus į globos įstaigą dauguma šių aspektų tampa apriboti įstaigos aplinkos. Disertacijos tyrimo kontekste ši tapatumo tęstinumo prielaida siejosi su tam tikru susitaikymu su gyvenimu globos įstaigoje ir šio sprendimo ilgalaikiškumo priėmimu.

5. Patiriamų pokyčių kontekste norėdami išsaugoti tapatumo tęstinumo jausmą, vyresnio amžiaus asmenys naudojo tris adaptacijos strategijas. *Tęstinumo* strategija apėmė pastangas išlaikyti įprastą gyvenimo būdą, pomėgius, įpročius ir dienos režimą naujoje globos įstaigos aplinkoje. *Kompensavimo* strategija apėmė naujų, alternatyvių elgesio būdų išsiugdymą ar atradimą. *Privalumų atradimo strategija* apėmė globos įstaigos gyvenamosios aplinkos tyrinėjimą ieškant elgesio ir tapatumo raiškos galimybių, kurių nebuvo gyvenant savo namuose.
6. Tyrimo duomenys atskleidė, kad tapatumo tęstinumo jausmo puoselėjimas persikėlus į globos įstaigą yra informantų laiko ir sąmoningų pastangų reikalaujantis procesas. Tyrimo dalyvių pastangos išsaugoti tapatumą reikėsi skirtingais rezultatais. Informantai, kuriems globos įstaigoje pavyko atrasti būdus tęsti įprastą gyvenimo stilių (taigi ir tapatumą), kurie kompensavo buvusio gyvenimo aspektus, kurių nebegalėjo tęsti naujomis gyvenimo sąlygomis, ir kurie atrado

gyvenimo globos įstaigoje privalumus nepaisant patiriamų pokyčių, gebėjo *sėkmingai atkurti tapatumą išsaugodami tęstinumo pojūtį*. Tyrimo dalyviai, kurie vengė tęsti įprastą gyvenimo stilių ar susidūrė su jo rekonstravimo sunkumais, kuriems nepavyko kompensuoti buvusio gyvenimo aspektus ir atrasti naujo gyvenimo privalumus, buvo linkę į *izoliaciją ir atsiskyrimą*, nedėjo pastangų kurti tapatumo naujomis gyvenimo sąlygomis. Jie vengė įsitraukti į naujos bendruomenės gyvenimą ir buvo „išsikibę“ į savo iki persikeliant turėtą tapatumą. Dalis informantų dar *nebuvo užbaigę savo tapatumo (at)kūrimo proceso*. Siekdami išsaugoti tapatumo tęstinumo pojūtį patiriamų pokyčių kontekste šie vyresnio amžiaus asmenys aktyviai ieškojo būdų tęsti įprastą gyvenimo stilių, kompensuoti patiriamus pokyčius ir atrasti gyvenimo globos įstaigoje privalumus. Tyrimas parodė, kad atskleisti tapatumo tęstinumo rezultatai nėra susiję su globos įstaigoje praleistu laiku – dalies informantų tapatumo (at)kūrimo procesas nebuvo užsibaigęs, nors globos įstaigoje jie gyveno sąlyginai ilgai.

7. Pagrindinė kategorija, sudaranti grindžiamosios teorijos ašį – *memuarų (per)rašymas įprasminant gyvenimo kelionę* – atskleidė, kad tapatumo (re)konstravimas yra savikūros procesas. Siekdami išsaugoti tapatumo tęstinumo jausmą po persikėlimo, prisitaikyti ir įprasminti patiriamus pokyčius, tyrimo dalyviai reflektavo savo gyvenimą, taip tarsi perrašydami savo memuarų knygą ir papildydami ją paskutiniu skyriumi – gyvenimu globos įstaigoje. Asmenų, kurie išsaugojo tapatumo tęstinumo jausmą nepaisant patiriamų pokyčių, memuarų knyga buvo tarsi papildyta ir pataisyta ankstesnės knygos (iki persikėlimo turėto tapatumo) versija. Tyrimo dalyvių, dedančių pastangas naujomis gyvenimo sąlygomis (at)kurti tapatumą, memuarų knygą buvo peržiūrima, dar tik ruošiama „spaudai“. Informantų, kurie tyrimo metu buvo pasirinkę izoliaciją ir atsiskyrimą ir nedėjo pastangų (at)kurti tapatumą, memuarų knyga buvo tarsi dienoraščio versija, neskirta dalytis su aplinkiniais, o palikta tik jos „rašytojui“, asmeniniam naudojimui. Tapatumo tęstinumą globos įstaigoje suponavo iš buvusio gyvenimo prisiminimų, reflektuojamos patirties ir naujų gyvenimo aplinkybių kuriamas naratyvas – autoriaus memuarai, nuspalvinti paskutinio gyvenimo etapo suvokimo.
8. Persikėlimas yra vienas didžiausių iššūkių tapatumui vyresniame amžiuje. Siekdami prisitaikyti prie kardinalių gyvenimo stiliaus pokyčių ir išsaugoti tapatumo tęstinumo pojūtį, vyresnio amžiaus asmenys, net

jei patys pasirinko gyvenimą globos įstaigoje, turi įdėti daug pastangų adaptuotis. Nors persikėlimas į globos įstaigą gali atverti ir naujų, pozityvių galimybių asmens tapatumui, neretai vyresnio amžiaus asmenų patiriama krizė ir gyvenimo beprasmybės jausmas reikalauja aktyvios socialinių darbuotojų ir asmens turimo socialinio tinklo paramos.

REKOMENDACIJOS

Remiantis atlikto tyrimo rezultatais galima pateikti rekomendacijas socialinio darbo profesionalams (praktikams ir globos įstaigų vadovams), socialinės politikos formuotojams ir vykdytojams, būsimiems tyrėjams ir vyresnio amžiaus asmenims bei jų šeimos nariams.

Socialinio darbo profesionalams (praktikams ir globos įstaigų vadovams) sukurta grindžiamoji teorija galėtų padėti geriau pažinti persikeliančio asmens realybę ir jo patiriamus iššūkius. Sklandus perėjimas nuo gyvenimo bendruomenėje prie globos įstaigoje yra neatsiejamas nuo asmens galimybės išsaugoti įprastą gyvenimo būdą ir tapatumą naujomis gyvenimo sąlygomis. Vyresnio amžiaus asmeniui persikeliant į globos įstaigą socialiniai darbuotojai užima privilegijuotą poziciją – jie yra arčiausiai naujojo globos įstaigos gyventojų, todėl gali efektyviausiai atliepti individualius jo iššūkius ir poreikius:

1) tyrimo rezultatai atskleidė, kad reikšmingi gyvenimo būdo pokyčiai persikėlus į globos įstaigą neretai skatina vyresnio amžiaus asmenis kvestionuoti savo naudingumą ir vertę visuomenei, įstaigai, aplinkiniams. Atsižvelgiant į tai globos įstaigų socialiniams darbuotojams rekomenduojama kurti įstaigose aplinką ir kultūrą, palaikančią išskirtas vyresnio amžiaus asmenų tapatumo tęstinumo prielaidas: asmeniškai prasmingą ryšį, trokštamą aktyvumo lygį, teigiamą nuostatą savo gyvenimo atžvilgiu, savarankiškumą ir kontrolės pojūtį ir namų pojūčio (su)kūrimą. Aktyvesnis vyresnio amžiaus asmenų įtraukimas į globos įstaigos kasdienį gyvenimą (pavyzdžiui, patalpų ar aplinkos tvarkymą, maisto ruošimą), jų turimų profesinių ar asmeninių gebėjimų panaudojimas (pavyzdžiui, užsiėmimo veiklų metu) galėtų būti pirmieji žingsniai tiek sutvirtinant asmens vertingumo pojūtį, tiek ir užtikrinant sklandesnę adaptacijos globos įstaigoje procesą. Aplinka, kurioje asmuo gali dalintis savo gyvenimo istorija, per gyvenimą sukauptomis žiniomis ir įgūdžiais padėtų efektyviau įveikti patiriamus iššūkius ir išsaugoti tapatumo tęstinumo jausmą naujomis gyvenimo sąlygomis;

2) siekiant paskatinti vyresnio amžiaus asmenis tirti įstaigos aplinką ieškant naujų galimybių tapatumo tęstinumo jausmo puoselėjimui, rekomenduojama naujus globos įstaigos gyventojus supažindinti su vadinamaisiais „sėkmės atvejais“. Įstaigos gyventojai, kurie sėkmingai prisitaikė prie persikėlimo sukeltų iššūkių savo tapatumui, gali veikti kaip įstaigos ambasadoriai ir parodyti naujiesiems gyventojams, kad gyvenimas

įstaigoje, nepaisant dabartiniu laikotarpiu patiriamų iššūkių gali būti gražus ir prasmingas;

3) užtikrinant pagalbos efektyvumą ir gerosios patirties sklaidą, rekomenduojama globos įstaigoms dalintis su kitomis įstaigomis informacija apie gerąsias praktikas ir sunkumus sprendžiant su persikėlimu susijusius iššūkius, kurti ir, kiek įmanoma, įtraukti gyventojus į su globos paslaugų teikimu susijusių sprendimų priėmimą;

4) vyresnio amžiaus asmens patiriama tapatumo krizė persikeliant į globos įstaigą reikalauja socialinių darbuotojų aktyvios intervencijos, nulemia būtinybę gilinti profesines žinias apie pereinamųjų laikotarpių metu patiriamas krizes, ugdyti gebėjimus jas spręsti, išmanyti įveikos strategijas, etines problemas, susijusias su mažėjančiu asmens gebėjimu savimi pasirūpinti ir išreikšti savo valią.

Rekomendacijos socialinės politikos formuotojams ir vykdytojams:

1) globos įstaigų gyvenimas vyresnio amžiaus asmenims ir jų šeimos nariams vis dar yra nepažįstamas, grįstas neigiamais stereotipais ir kitų žmonių neigiamais pastebėjimais. Siekiant palengvinti vyresnio amžiaus asmenų persikėlimo procesą ir jų patiriamus neigiamus išgyvenimus, siejamus su globos įstaigos kaip vietos, į kurią važiuoja numirti šeimai nereikalingi vyresnio amžiaus giminaičiai, įvaizdžiu, reikalinga aktyvesnė informacinė kampanija apie globos įstaigas ir jose teikiamas paslaugas ypač iliustruojant visuomenėje gajų mitų ir neigiamų stereotipų nepagrįstumą;

2) formuoti senatvės kaip teigiamo ir produktyvaus gyvenimo laikotarpio, turinčio ne tik iššūkių, bet teigiamo potencialo įvaizdį. Tai gali būti pasiekama per integracines jaunimo ir vyresnio amžiaus asmenų bendravimo programas, savanorystės globos įstaigose skatinimą, tolerancijos ugdymo ir priešiško senatvei prevencijos programų kūrimą įvairioms amžiaus grupėms, globos įstaigų patrauklumo tiek kaip darbo vietos, tiek kaip gyvenamosios vietos didinimą;

3) nepaisant teigiamų gyvenimo globos įstaigoje galimybių, informantai yra linkę teikti prioritetą esant galimybei gyventi savo namuose, o įstaigoje apsigyventi kai nebėra kitos išeities, todėl svarbu skirti daugiau dėmesio pagalbos namuose paslaugų plėtimui ir vystymui, aktyvesnei informacinei kampanijai apie šias paslaugas.

Tyrėjams, nagrinėjantiems vyresnio amžiaus asmenų tapatumo fenomeną ar tiriantiems globos paslaugų sistemos funkcionavimo ypatumus sociologijos, socialinio darbo, psichologijos ar kitos disciplinos lauke, rekomenduojama:

1) pasiremti ar kvestionuoti sukurtą grindžiamąją teoriją. Esamų mokslinių problemų sprendimas ar naujų klausimų kėlimas padėtų plėsti mokslinį žinojimą šioje mažai Lietuvos mastu tirtoje srityje;

2) siekiant prisidėti prie šios Lietuvos demografiniame kontekste aktualios temos nagrinėjimo ir populiarinimo tikslinga ir toliau analizuoti vyresnio amžiaus asmenų tapatumo tęstinumą persikeliant į globos įstaigą naudojant kiekybinio ir kokybinio pobūdžio tyrimus. Pavyzdžiui, kiekybiniai tyrimai padėtų generalizuoti rezultatus Lietuvos mastu, lyginti juos su kitų šalių patirtimi, detalizuoti tapatumo tęstinumo prielaidų raišką ir intensyvumą skirtingais pjūviais atsižvelgiant į lytį, amžiaus grupę, gyvenamąją vietą, tam tikrus asmenybės ypatumus ir kt.;

3) persikėlimas į globos įstaigą yra sudėtingas procesas, kurio poveikis juntamas ne tik persikeliančio asmens lygmeniu, bet paveikia ir jo artimiausią aplinką. Disertacijos tyrimas leido išsamiai aprašyti vyresnio amžiaus asmens patirtį ir išgyvenamų tapatumo iššūkių įveiką, tačiau siekiant detaliau atskleisti persikėlimo proceso kompleksiskumą ateityje būtų tikslinga vystyti tyrimus, skirtus analizuoti persikeliančio asmens šeimos narių ir globos įstaigos darbuotojų patirtis. Be to, tikslingi būtų ir kitus pereinamuosius etapus (*angl.* transitions) asmens gyvenime analizuojantys tyrimai siekiant palyginti asmens patiriamus išgyvenimus ir iššūkių tapatumui įveiką, pavyzdžiui, asmeniui persikeliant į globos įstaigą ir naudojantis globos paslaugomis namuose.

Persikėlimą patyrusius vyresnio amžiaus asmenis ir jų artimuosius susipažinimas su tyrimo duomenimis – tapatumo tęstinumo prielaidomis, iššūkių įveikos strategijos ir galimais tapatumo tęstinumo pastangų rezultatais – paskatintų ieškoti aprašytų patirčių panašumų ir skirtumų su savo išgyvenimais ir padėtų geriau įsisąmoninti savo patyrimą.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Aluwihare-Samaranayake, D. (2012). Ethics in qualitative research: A view of the participants' and researchers' world from a critical standpoint. *International Journal of Qualitative Methods*, 11(2), 64–81.

Aminzadeh, F. Ir kt. (2009). Symbolic meaning of relocation to a residential care facility for persons with dementia. *Aging and Mental Health*, 13(3), 487–496.

Andersson, I., Pettersson, E. and Sidenvall, B. (2007). Daily life after moving into a care home – experiences from older people, relatives and contact persons. *Journal of Clinical Nursing*, vol. 16, p. 1712-1718.

Atchley, R. C. (1989) A Continuity Theory of Normal Aging. *The Gerontologist*, 29 (2): 183–190.

Attar-Schwartz, S., Tan, J. P., and Buchanan, T. (2010). Adolescents' perspectives on relationships with grandparents: The contribution of adolescent, grandparent, and parent–Grandparent relationship variables. *Children and Youth Services Review*, 31, 1057–1066.

Bagdonaitė-Stelmokienė, J. ir Žydžiūnaitė, V. (2016). Grindžiamosios teorijos tyrimo priemonių sudarymas: procesas, parametrai ir rezultatai. *Pedagogika*, 124(4), p. 80-91

Bagdonas, A., Kairys, A. ir Zamalijeva, O. (2017). Senų žmonių funkcionavimo, senatvės ir senėjimo tyrimų gairės: biopsichosocialinio modelio prieiga. *Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika (STEPP)* 15: p. 80-102.

Bangerter, L. R., and Waldron, V. R. (2014). Turning points in long distance grandparent–grandchild relationships. *Journal of Aging Studies*, 29, 88–97.

Bardi A. ir Ryff C. D. (2007). Interactive Effects of Traits on Adjustment to a Life Transition. *Journal of Personality*, 75(5): 955-983.

Bardi, A.; Jaspal, R., Polek, E. and Schwartz, S. H. (2014). Values and Identity Process Theory: theoretical integration and empirical interactions. In: R. Jaspal, R. and Breakwell, G. [eds.] *Identity Process Theory: Identity, social Action and social change*, Cambridge University Press:175-200.

Barrett A. E. ir Toothman E. L. (2016). Explaining age differences in women's emotional well-being: The role of subjective experiences of aging. *Journal of women and ageing*, 28(4): 285-296.

Berger, P., Luckman, T. (1999). Socialinis tikrovės konstravimas. Vilnius: Pradai.

Biddle, B. J. (1979). *Role Theory: Expectations, Identities and Behaviors*. New-York. Academic Press.

Blakeslee, S. E. and Martin, M. L. (2009). Influences on Identity: A Grounded Theory Approach to Descendants of Freedmen. *Journal of Feminist Family Therapy*, 21(4): 271-283.

Bjornsdottir, K., Ceci, C. ir M. E. Purkis, (2013). The 'right' place to care for older people: home or institution? *Nursing Inquiry*, 22(1): 64-73.

Borisova, R. (2008) Globos namų gyventojų požiūris į senatvę. *Profesinės studijos: teorija ir praktika* 4: 20-27.

Bradley, D. E. ir Longino, Jr., C. F. (2001). How Older People Think About Images of Aging in Advertising and the Media. *Generations*, 15(3), 17-21.

Brandburg, G. L. ir kt. (2013). Resident strategies for making a life in a nursing home: a qualitative study. *Journal of Advanced Nursing*, 69(4), 862-874.

Brinkmann, S. ir Kvale, S. (2005). Confronting the Ethics of Qualitative Research. *Journal of Constructivist Psychology*, vol. 18, p. 157-181.

Bryant A. and Charmaz, K. (2007) Grounded theory research: methods and practices. In: Bryant A, Charmaz K. (eds) *The Sage handbook of grounded theory*. Thousand Oaks, CA: SAGE, 1-28.

Bowling, A. (2008) Enhancing later life: How older people perceive active ageing? *Aging and Mental Health* 12(3): 293-301.

Brownie, S. ir Horstmanshof, L. (2012) Creating the conditions for self-fulfilment for aged care residents. *Nursing Ethics* 19(6): 777-786.

Butėnaitė, J. ir Bulotaitė, L. (2011) Vyresnio amžiaus moterų gyvenimo prasmės išgyvenimas. *Gerontologija* 2(4): 240-249.

Carr, D. ir kt. (2000) Marital Quality and Psychological Adjustment to Widowhood Among Older Adults: A Longitudinal Analysis. *Journal of Gerontology: Social Sciences* 55B(4): 197-207.

Charenkova, J. (2017) Laisvalaikis ar laisvas laikas? Globos įstaigose gyvenančių vyresnio amžiaus asmenų patirtis // *STEPP: Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika*, nr. 15, p. 103-119.

Charenkova, J. (2018) Vyresnio amžiaus asmenų persikėlimo į socialinės globos įstaigą patirtys: literatūros apžvalga. *STEPP: socialinė teorija, empirija, politika ir praktika*, nr. 17, p. 21-36.

Charmaz, K. (2006). *Constructing grounded theory: A practical guide through qualitative analysis*. Los Angeles: Sage.

Charmaz, K. (2008). Constructionism and the Grounded Theory Method. In J. A. Holstein and J. F. Gubrium (Eds.), *Handbook of Constructionist Research*, p. 397-412. New York: The Guilford Press.

Charmaz, K. (2010) Constructing grounded Theory. A practical guide through Qualitative Analysis. Sage.

Charmaz K. and Bryant, A. (2011) Grounded theory and credibility. In: Silverman D. (ed.) *Qualitative research*. 3rd ed. London: SAGE, 2011, pp. 291–309

Charmaz, K. and Belgrave, L.L. (2015). Grounded Theory. In: Ritzer, G. (Ed.), *The Blackwell Encyclopedia of Sociology*.

Cheek, J. *et al.* (2006). From retirement village to residential aged care: what older people and their families say. *Health and Social Care in the Community*, 15(1), 8–17.

Close, H. T. (1995). From Home to Nursing Home: A Ritual of Transition. *American Journal of Family Therapy*, 23(1), 83-88.

Cohen, H. L. (2002). Developing Media Literacy skills to challenge Television's portrayal of Older Women. *Educational Gerontology*, 28: 599–620.

Cook, P. S. (2018). Continuity, change and possibility in older age: Identity and ageing-as-discovery. *Journal of Sociology*, 54(2): 178–190.

Cooney, A., Murphy , K. ir O'Shea, E. (2007). Quality of life for older people living in long-stay settings in Ireland. *Journal of Clinical Nursing*, 16: 2167–2177.

Cooney, A., Murphy , K. ir O'Shea, E. (2009). Resident perspectives of the determinants of quality of life in residential care in Ireland. *Journal of Advanced Nursing* , 65(5), 1029–1038.

Craciun, C. (2012) Successful Aging-Utopia or the Result of Lifelong Learning? Meaning and Representations of Ageing in Romanian Elderly. *Ageing Int* 37: 373-385.

Cumming, E. ir kt. (1960). Disengagement-A Tentative Theory of Aging. *Sociometry* 23(1): 23-35.

Dezutter J. ir kt. (2014). Meaning in Life in Emerging Adulthood:A Person-Oriented Approach. *Journal of Personality*, 82(1): 57-68.

Donnenwerth, G. V. ir Petersen, L. R. (1992) Institutionalization and Well-Being Among the Elderly. *Sociological Inquiry* 62(4): 437-449.

Drew, L. M., ir Silverstein, M. (2007). Grandparents' psychological well-being after loss of contact with their grandchildren. *Journal of Family Psychology*, 2(3), 372–379.

Dromantienė L. ir Kanopienė V. (2004). Demografinis senėjimas ir ES politika pagyvenusiesiems. *Socialinis darbas*, 3(2): 12-23.

Dupuis-Blanchard, Neufeld, A. and V. Strang (2009). The Significance of Social Engagement in Relocated Older Adults. *Qualitative Health Research*, 19:1186-1195.

Europos Komisija (2009) Tikslinės ekspertų grupės ataskaita apie perėjimą nuo globos specializuotose įstaigose prie bendruomeninės globos.

Eika M. ir kt., (2015). Nursing staff interactions during the older residents' transition into long-term care facility in a nursing home in rural Norway: an ethnographic study. *BMC Health Services Research*, 15:125.

Elledge-Volker, C. E. (2011). Forever Young: Pastoral Care and the Experience of "Aging," Reconsidered. *Pastoral Psychology*, 60:61–72.

Ellis, J. M. (2010) Psychological transition into a residential care facility: older people's experiences. *Journal of Advanced Nursing*, 66(5), 1159–1168.

Erikson, E. H. (1959). Identity and the Life Cycle: Selected Papers. *Psychological Issues*, 1 (1). New York: International Universities Press.

Erikson E. H. ir Erikson J. M. (1998). *The Life Cycle Completed*. New York: W. W. Norton.

Ewen, H. H. and Chahal, J. (2013). Influence of Late Life Stressors on the Decisions of Older Women to Relocate into Congregate Senior Housing. *Journal of Housing For the Elderly*, 27:392–408.

Fadiman J. ir Frager R. (1976). *Personality and Personal Growth*. New York: Harper and Row.

Falk, H. ir kt. (2012) A sense of home in residential care. *Scandinavian Journal of Caring Sciences* 27: 999–1009.

Fadjukoff, P., Pulkkinen, L. and Kokko, K. (2016). Identity Formation in Adulthood: A Longitudinal Study from Age 27 to 50. *Identity*, 16(1):8-23.

Fiveash, B. (1997). The Experience of Nursing Home Life. *International Journal of Nursing Practice*, 4:166-174.

Foley, G. and Timonen, V. (2015) Using Grounded Theory Method to Capture and Analyze Health Care Experiences *Health Services Research*, 50(4): 1195–1210.

Forte, R. F. (2006). A review of social identity theory with implications for training and development. *Journal of European Industrial Training*, 31(3): 166-180.

Fraher, A. ir Coffey, A. (2011). Older people's experiences of relocation to long-term care. *Nursing older people*, 23 (10): 23-27.

Frankl, V. (2008). *Žmogus ieško prasmės*. Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai.

Gaižauskaitė, I. ir Valavičienė, N. (2016). *Socialinių tyrimų metodai: kokybinis interviu*. Vilnius: Registrų centras.

Ganzevoort, R. R. (1994). Crisis experiences and the development of belief and unbelief. *Belief and unbelief; psychological perspectives*: 21-36.

Garlauskaitė A. ir Zabarauskaitė, R. (2015). Lietuvos gyventojų senėjimą lemiančių veiksnių analizė. *Mokslas – Lietuvos ateitis*. 7(2): 199–209.

Geurts, T ir kt. (2009). Contact between grandchildren and their grandparents in early adulthood. *Journal of Family Issues*, 30(20), 1698–1713.

Giddens, A. (2000) *Modernybė ir asmens tapatumas*. Vilnius: Pradai.

Giddens, A. (2005) *Sociologija*. Kaunas: Poligrafija ir informatika.

Grotovska, S. (2013). Old age – roleless role or time of freedom. S. Grotovska ir I. Taranovič [eds.] *Understanding Ageing in Contemporary Poland: Social and Cultural Perspectives*: 25-36.

Glaser, B. G. (2001). *The grounded theory perspective: conceptualization contrasted with descriptions*. Mill Valley, CA: The Sociology Pres.

Gleason, S. (2017). The Social Construction of Old Age in the Modern West: A Literature Review. *Undergraduate Journal of Humanistic Studies*, 4:1-8.

Gruževskis, B. ir Orlova, U. L. (2014) Savarankiškumas – socialinės globos įstaigoje gyvenančių vyresnio amžiaus asmenų gyvenimo kokybės veiksnys. *Socialinis darbas. Patirtis ir metodai* 13(1): 113-132.

Gudavičiūtė, N. (2012) Senyvo amžiaus žmonių poreikių ir jų tenkinimo Lauksargių globos namų atvejo studija. Vilnius: Lietuvos Edukologijos universitetas.

Guedes dos Santos J. L. (2018). Data analysis: comparison between the different methodological perspectives of the Grounded Theory. *Revista da Escola de Enfermagem*, 52: 1-15.

Guščinskienė, J., Rudžinskienė, E. ir Novelskaitė, A. (1999) *Senatvė, kurios nelaukiame*. Kaunas: Pagyvenusios moters veiklos centras.

Guzman, A. B. (2012). Home Away from Home: Acclimatization of Filipino Elderly from being Home to a Sense of being “At Home” in an Elderly Institution. *Educational Gerontology*, 38: 799–811.

Haboush, A., Warren, C. S. ir Benuto, L. (2012). Beauty, Ethnicity, and Age: Does Internalization of Mainstream Media Ideals Influence Attitudes Towards Older Adults? *Sex Roles* 66:668–676.

Hammersley M. ir Atkinson P. (2007). *Ethnography: principles in practice*. New York: Routhledge.

Harwood, J. (2000a). Communication media use in the grandparent-grandchild relationship. *Journal of Communication*, 50(4), 56–78.

Harwood, J. (2000b). Communicative predictors of solidarity in grandparent-grandchild relationship. *Journal of Social and Personal Relationships*, 17(6), 743–766.

Hauge S. ir Heggen K. (2008). The nursing home as a home: a field study of residents' daily life in the common living rotoms. *Journal of Clinical Nursing* 17, 460–467.

Hendry, L. B., Mayer, P., and Kloep, M. (2007). Belonging or opposing? A grounded theory approach to young people's cultural identity in a majority/ minority societal context. *Identity: An International Journal of Theory and Research*, 7(3), 181–204.

Heo, J. ir kt. (2013) Serious Leisure, Life Satisfaction, and Health of Older Adults. *Leisure Sciences* 35: 16–32.

Hitlin, S. (2003). Values as the Core of Personal Identity: Drawing Links between Two Theories of Self. *Social Psychology Quarterly*, vol .66(2), p. 118-137.

Ho, H. K. ir kt. (2003) What determines the life satisfaction of the elderly? Comparative study of residential care home and community in Japan. *Geriatrics and Gerontology International* 3: 79–85.

van Hoof J. ir kt. (2015). Picture Your Nursing Home: Exploring the Sense of Home of Older Residents through Photography. *Journal of Aging Research* 4:1-12.

Hujala A. ir Rissanen S. (2011). Organization aesthetics in nursing homes. *Journal of Nursing Management* 19, 439–448.

Hurme, H., Westerback, S., ir Quadrello, T. (2010). Traditional and new forms of contact between grandparents and grandchildren. *Journal of Intergenerational Relationships*, 8(3), 264–280.

Hutchinson, S. L. ir Warner, G. (2014) Older Adults' Use of SOC Strategies for Leisure Participation Following an Acute Health Event: Implications for Recreation Service Delivery. *Journal of Park and Recreation Administration* 32(1): 80-95.

Iyer, A. and Jetten, J. (2011). What's left behind: Identity continuity moderates the effect of nostalgia on well-being and life choices. *Journal of Personality and Social Psychology*, 101(1), 94–108.

Ylänne, V. (2015). Representations of ageing in the media. Twigg, J. ir Martin V. [eds.] *Routledge Handbook of Cultural Gerontology*.

Young, H. M. (1998). Moving to congregate housing: the last chosen home. *Journal of Aging Studies*, vol. 12 (2), p. 149-165.

Jankūnaitė, D. ir Naujanienė, R. (2012) Sėkmingos senatvės prielaidos: senyvo amžiaus asmenų perspektyva. *Socialinis darbas. Patirtis ir metodai* 10(2): 209-232.

Jasiukevičiūtė-Zelenko, T. (2019). Tyrėjas – reflektyvus tyrimo „instrumentas“. GT tyrėjo vaidmuo ir etika. In: B. Švedaitė-Sakalauskė [sud.] *Tirti pagal grindžiamąją teoriją*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, p. 70-82.

Johnson, R. A. ir Bibbo, J. (2014). Relocation decisions and constructing the meaning of home: A phenomenological study of the transition into a nursing home. *Journal of Aging Studies*, 30: 56-63.

Jungers, Ch. M., 2010. Leaving Home: An Examination of Late-Life Relocation Among Older Adults. *Journal of Counseling and Development*, 88: 416–423.

Juozeliūnienė, I. (2015). Šeima abipus sienų: Pokyčiai, šeimos sampratos ir vaidmens elgsena. I. Juozeliūnienė ir J. Seymour Eds. Šeiminiai pokyčiai atvirų Europos sienų ir globalaus mobilumo akivaizdoje: Resursai, procesai ir Praktikos. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. 168–183.

Jurgelėnas, A. ir kt. (2006) Sveikatos problemų paplitimas ir reikšmė miesto pagyvenusių žmonių tarpe. *Gerontologija* 7(4): 208–213.

Jurgelėnas, A. ir kt. (2007) Senėjimas ir gyvenimo kokybė. *Gerontologija* 8 (2): 92-96.

Juozulynas, A. ir kt. (2009) Gyvenimo kokybės raidos prioritetai. *Sveikatos mokslai* 21(2): 5-8.

Juozulynas, A. ir kt. (2012) Pagyvenusių žmonių sveikata ir griuvimai. *Gerontologija* 13(2): 103–106.

Kanopienė, V. ir Mikulionienė, S. (2006) Gyventojų senėjimas ir jo iššūkiai sveikatos apsaugos sistemai. *Gerontologija* 7(4): 188–200.

Karlsson, S., ir kt. (2013) Care satisfaction among older people receiving public care and service at home or in special accommodation. *Journal of Clinical Nursing* 22: 318-330.

Koskinen, S. ir Naujanienė, R. (2007) Žmogaus senėjimo ir senatvės tematika kokybiniuose tyrimuose. *Tiltai* 1: 19-36.

Koskinen, S., Salminen L. ir Leino-Kilpi, H. (2014). Media portrayal of older people as illustrated in Finnish newspapers. *International Journal of Qualitative Studies on Health and Well-being*, 9(1):1-12.

Kraniauskienė, S. ir Gedvilaitė-Kordušienė, M. (2012) Kartų solidarumas Lietuvoje: anūkų priežiūros įtaka senelių gerovei. *Sociologija. Mintis ir veiksmai* 2(31): 239-264.

Krause N. ir Hayward R. D. (2012). Religion, Meaning in Life, and Change in Physical Functioning During Late Adulthood. *Journal of Adult Development* 19:158–169.

Law, M., Steinwender, S. ir Leclaire, L. (1998) Occupation, health and well-being. *Canadian*

Journal of Occupational Therapy 65(2): 81-91.

Lawrence, J. and Tar, U. (2013) The use of Grounded Theory Technique as a Practical Tool for Qualitative Data Collection and Analysis. *The Electronic Journal of Business Research Methods*, 11 (1): 29-40.

Lee, D. T. F. (1999). Transition to residential care: Experiences of elderly Chinese people in Hong Kong. *Journal of Advanced Nursing*, 30(5), 1118–1126.

Lee, D. T. F., 2001. Perceptions of Hong Kong Chinese elders on adjustment to residential care. *Journal of Interprofessional Care*, 15 (3): 235–244.

Lee, D. T. F., Woo, J. ir Mackenzie, A. E., 2002. A review of older people's experiences with residential care placement. *Journal of Advanced Nursing*, 37(1): 19–27.

Lee, V. S. P., Simpson, J. ir Froggat, K. (2013). A narrative exploration of older people's transitions into residential care. *Ageing and Mental Health*, 17(1), 48–56.

Lemme, B. H. (2003) *Suaugusiojo raida*. Kaunas: Poligrafija ir informatika.

Lennartsson, C. ir Silverstein, M. (2001) Does Engagement With Life Enhance Survival of Elderly People in Sweden? The Role of Social and Leisure Activities. *Journal of Gerontology: Social Sciences* 56B(6): 335–342.

Li, W. W., Hodgetts E., ir Ho, L.(2010). Gardens, Transitions and Identity Reconstruction among Older Chinese Immigrants to New Zealand. *Journal of Health Psychology* 15(5) 786–796.

Liechty T. ir kt. (2014). “It's About What I Can Do With My Body”: Body Image and Embodied Experiences of Aging Among Older Canadian Men. *International Journal of Men's Health* 13(1): 3-21.

Lietuvos statistikos departamentas. Rodiklių duomenų bazė (2018). Prieiga per internetą: <[https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize#/>](https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize#/).

Lynch S. M. ir Taylor M. G. (2016). Trajectory Models for Aging Research. In *Handbook of Aging and the Social Sciences*: 23-51.

Loos E. ir Ivan L. (2018). Visual Ageism in the Media. Ayalon, L., Tesch-Roemer, C. (eds.). *Contemporary aspects on ageism* 163-176.

Lowis, M. J. ir kt. (2005). The role of religion in mediating the transition to residential care. *Journal of Aging Studies*, (19): 349–362.

Malone, J. ir Dadswell, A. (2018). The Role of Religion, Spirituality and/or Belief in Positive Ageing for Older Adults. *Geriatrics*, 3(2): 28.

Marcia J. E. (1980) Identity in adolescence. In: Adelson J., editor. *Handbook of adolescent psychology*. New York, NY: Wiley, p. 159–187.

Marcia, J. E. (2002). Identity and Psychosocial Development in Adulthood. *An International Journal of Theory and Research*, 2(1): 7-28.

Marshall, E., ir Mackenzie, L. (2008). Adjustment to residential care: The experience of newly admitted residents to hostel accommodation in Australia. *Australian Occupational Therapy Journal*, 55, :123–132.

Mead, G. H. (1969 (1934)). *Mind, Self, and Society*. Chicago: Univ. Chicago Press.

Miežytė-Tijūšienė, J. ir Bulotaitė, L. (2012) Pensinio amžiaus žmonių socialinis aktyvumas bei psichologinė savijauta. *Gerontologija* 13 (4): 199-205.

Mikulionienė, S. (2003). Pagarba, diskriminacija, neišprusimas? Požiūrio į pagyvenusius žmones analizė. *Filosofija. Sociologija*, 2,59-62.

Mikulionienė, S. ir Petkevičienė, D. (2006) Senatvės įvaizdžiai Lietuvos periodinėje spaudoje: tarp pagarbos ir baimės. *Socialinis darbas* 5(1): 38-49.

Mikulionienė, S. (2011) *Socialinė gerontologija*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.

Milligan, C. (2012). From home to „home“: situating emotions within the caregiving experience. *Environment and Planning* 37: 2105-2120.

Mills, T. M. (1999). When grandchildren grow up: Role transition and family solidarity among baby boomer grandchildren and their grandparents. *Journal of Aging Studies*, 13(2), 219–239.

Mills, J. E., Bonner, A. and Francis, K. (2006). The Development of Constructivist Grounded Theory . *The International Journal of Qualitative Methods*, 5(1): 1-10.

Molouki, S. and Baartels, D. M. (2017). Personal change and the continuity of the self. *Cognitive Psychology*, 93: 1-17.

Morrow-Howell N. ir Greenfield, E. A. (2016). Productive Engagement in Later Life. *Handbook of Aging and the Social Sciences* 293-313.

Naujanienė, R. (2002a) Socialiniai senėjimo aspektai. Sud. Večkienė N *Socialinė gerontologija: ištakos ir perspektyvos*. Kaunas: Vytauto Didžiojo Universiteto leidykla, 104-118.

Naujanienė, R. (2002b) Žmogaus adaptacija senstant. Sud. Večkienė N. *Socialinė gerontologija: ištakos ir perspektyvos*. Kaunas: Vytauto Didžiojo Universiteto leidykla, 120-142.

Negru-Subtirica O. ir kt. (2016). The Meaningful Identity: A Longitudinal Look at the Interplay Between Identity and Meaning in Life in Adolescence. *Developmental Psychology* 52(11): 1926-1936.

Noble, H. and Mitchell, G. (2016). What is grounded theory? *Evidence-Based Nursing*, 19(2): 1-4.

Okunevičiūtė-Neverauskienė, L. ir Moskvina, J. (2013) Vyresnio amžiaus žmonių situacijos pokyčiai. Socialinis ekonominis kontekstas. *Gerontologija* 14(1): 46-59.

vom Orde, H. (2016). Perspectives on identity: an Overview of Identity Concepts from Psychoanalysis, Sociology and Psychology. *Televizion*: 1-4.

Orlova, U. L. (2013) Socialiai globojamų vyresnio amžiaus žmonių gyvenimo kokybės veiksniai. *Gerontologija* 14(2): 96-105.

Orlova, O. (2019). Grindžiamoji teorija gimė neįprastomis aplinkybėmis: metodologijos vystymosi istorija. In: B. Švedaitė-Sakalauskė [sud.] *Tirti pagal grindžiamąją teoriją*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, p. 5-19.

Paillard-Borg, S. ir kt. (2009) Pattern of participation in leisure activities among older people in relation to their health conditions and contextual factors: a survey in a Swedish urban area. *Ageing and Society* 29: 803-821.

Palujanskienė, A. ir Pikūnas, J. (2000) Asmenybės vystymasis : kelias į savęs atradimą. Kaunas: Aušra.

Palujanskienė, A. (2002). Seno žmogaus psichologija. Sud. Večkienė N. *Socialinė gerontologija: ištakos ir perspektyvos*. Kaunas: Vytauto Didžiojo Universiteto leidykla, p. 86-101.

Panek, P. E. Hayslip B. ir Pruett J. H. (2014). How Do You Know You're Old? Gender Differences in Cues Triggering the Experience of Personal Aging. *Educational Gerontology*, 40: 157-171.

Pasupathi, M. (1999). Age Differences in Response to Conformity Pressure for Emotional and Nonemotional Material. *Psychology and Aging*, 14(1), p. 170-174.

Phenice L. A. ir Griffore R. J. (2013). The Importance of Object Memories for Older Adults. *Educational Gerontology*, 39: 741-749.

Pinquart, M. (2002). Creating and Maintaining Purpose in Life in Old Age: a Meta-Analysis. *Ageing International* 27(2): 90-114.

Pivorienė, J. (2008) Pagyvenusių ir senų žmonių vaidmenų kaita šeimoje. *Socialinis darbas* (7)1: 41-45.

Ramarajan, L. (2014). Past, Present and Future Research on Multiple Identities: Toward an Intrapersonal Network Approach. *The Academy of Management Annals*, 8(1), 589-659.

Rapolienė, G. (2007) Lietuvos pagyvenusių žmonių identitetas iš postmodernizmo perspektyvos. *Gerontologija* nr. 8 (2): 109-116.

Rapolienė G. (2008). *Kūnas, tapatumas ir senėjimas. Socialinis darbas* 7(1): 57-66.

Rapolienė, G. (2010) Vyresnio amžiaus žmonės Lietuvos žiniasklaidoje: naivūs, kenčiantys ir bejėgiai. *Sociologija. Mintis ir veiksmai* 1(26): 99-115.

Reed, J., Payton, V. R. ir Bond, S., 1998. Settling In and Moving On: Transience and Older People in Care Homes. *Social Policy and Administration*, 32 (2): 151–165.

Reinardy, J. R., 1995. Relocation to a new Environment: Decisional Control and the Move to a Nursing Home. *Health and Social Work*, 20 (1): 31–38.

Reitzes, D. C., ir Mutran, E. J. (2004). Grandparenthood: Factors influencing frequency of grandparent–grandchildren contact and grandparent role satisfaction. *Journal of Gerontology: Social Sciences*, 59(1), 9–16.

Ryan A. ir McKenna H. (2013). ‘Familiarity’ as a key factor influencing rural family carers’ experience of the nursing home placement of an older relative: a qualitative study. *BMC Health Services Research* 13:252-262.

Riedl, M., Mantovan, F., ir Them, C. (2013). Being a nursing home resident: A challenge to one’s identity. *Nursing Research and Practice*, 65(5), 280–285.

Rijnaard, M. D. ir kt. (2016). The factors influencing the sense of home in nursing homes: A systematic review from the perspective of residents. *Journal of Aging Research*, 4, 1–16.

Robison J. ir kt. (2012). Transition from Home Care to Nursing Home: Unmet Needs in a Home- and Community-Based Program for Older Adults. *Journal of Aging and Social Policy*, 24:251–270.

Rodriguez-Blazquez, C. ir kt. (2012) Health status and well-being of older adults living in the community and in residential care settings: Are differences influenced by age? *Aging and Mental Health* 16(7): 884–891.

Rossen, E. K. ir Knafl, K. A., 2003. Older Women’s Response to Residential Relocation: Description of Transition Styles. *Qualitative Health Research*, 13 (1): 20–36.

Saunders, J. S. ir Heliker, D. (2008). Lessons Learned From 5 Women as They Transition Into Assisted Living. *Geriatric Nursing*, vol. 29 (6), p. 369-374.

Savicka, A. (2006) Darbas ir laisvalaikis: naujos jų tarpusavio ryšio sampratos paieškos. *Kultūrologija* 13: 183-204.

Sbaraini, A. et al., (2011). How to Do a Grounded Theory Study: A Worked Example of a Study of Dental Practices. *Medical Research Methodology*, 11(1):128-138.

Schlossberg N., Waters E. ir Goodman J. (1995). *Counseling Adults in Transition: Linking Practice and Theory* (2nd ed.). New York: Spring Publishing.

Schroots J. J. F. (1996). Theoretical Developments in the Psychology of Aging. *The Gerontologist* 36 (6): 742-748.

Schumacher K. L. ir Meleis, A. I. (1994). Transitions: a Central Concept in Nursing. *Journal of Nursing Scholarship* 26:119-127.

Scocco, P., Rapattoni, M. ir Fantoni, G., 2006. Nursing home institutionalization: a source of eustress or distress for the elderly? *International Journal of Geriatric Psychiatry*, 21: 281–287.

Sims, M., ir Rofail, M. (2013). The experiences of grandparents who have limited or no contact with their grandchildren. *Journal of Aging Studies*, 27, 377–386.

Singh S. and Estefan A. (2018). Selecting a Grounded Theory Approach for Nursing Research. *Global Qualitative Nursing Research*, 5: 1-9.

Snodgrass J. ir Sorajjakool S. (2011). Spirituality in Older Adulthood: Existential Meaning, Productivity, and Life Events. *Pastoral Psychology* 60:85–94.

Soolberger, D. (2013). On identity: from a philosophical point of view. *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health*, 7 (29): 1-10.

Spasova, S. et al. (2018). Challenges in long-term care in Europe. A study of national policies. European Commission

Spirgienė, L. ir Macijauskienė, J. (2008) Pagyvenusių žmonių poreikių vertinimas stacionariose ilgalaikės globos institucijose naudojant InterRAI LTCF klausimyną: bandomojo tyrimo duomenys. *Gerontologija* 9(3): 197–201.

Stankūnienė, V., Jonkarytė, A., Mikulionienė, S., Mitrikas, A. A. ir Maslauskaitė, A. (2003) Šeimos revoliucija?: Iššūkiai šeimos politikai. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas.

Stankūnienė V. (2017). Lietuvos gyventojų senėjimo ilgalaikė trajektorija. *Lietuvos statistikos darbai* 56(1):5–17.

Stepanovič, J. ir kt. (2010) Globos įstaigose gyvenančių senų žmonių mitybos ypatumai. *Gerontologija* 11(1): 32-36.

Stepukonis, F. ir Svensson, T. (2007) Gyvenimo kokybė vyresniame amžiuje. *Gerontologija* 8(1): 55–65.

Stepukonis, F. ir Puodžienė, L. (2009) Aštuoniasdešimtmečių psichologijos ypatumai. *Gerontologija* 10(4): 199–207.

Stets, J. E. and Burke, P. J (2003). A Sociological Approach to Self and Identity. In: Leary, M. and Tangney, J. [eds] *Handbook of Self and Identity*, Guilford Press, Forthcoming.

Strain, L. A., Grabusic, C. C., Searle, M. S. and Dunn, N. J. (2002) Continuing and Ceasing Leisure Activities in Later Life: A Longitudinal Study. *The Gerontologist* 42(2): 217–223.

Strauss A. L. and Corbin, J. M. (1998) Basics of qualitative research: techniques and procedures for developing grounded theory. 2nd ed. Thousand Oaks, CA: SAGE.

Stukas, R., Šurkienė, G., Žagminas, K., Alekna, V. ir Melvidaitė, A. (2013) Pagyvenusių žmonių vidinė darna. *Gerontologija* 14(3): 131-140.

Su, B. (2008) Leisure Life of Elderly Residents in China: A Case Study of Difference between Rural and Urban Area. *Asian Social Science* 4(11): 100-106.

Šinkūnienė J R (2005) Laisvalaikio studijos ir rekreacijos administravimas. *Socialinis darbas* 4(1): 122-130.

Šukytė E. ir Čepukienė V. (2017). Senyvo amžiaus žmonių požiūrio į senatvę ir psichologinio atsparumo reikšmė jų gyvenimo kokybei. *Visuomenės sveikata* 1(76):74-82.

Šumskaitė, L. (2019). Pagalbinės duomenų analizės priemonės: atmintinės, skalės, sąlygų matricos, kompiuterinių programų panaudojimas. In: B. Švedaitė-Sakalauskė [sud.] *Tirti pagal grindžiamąją teoriją*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, p. 161-176.

Šurkienė, G., Stukas, R., Alekna, V. ir Meldvidaitė, A. (2012) Populiacijos senėjimas kaip visuomenės sveikatos problema. *Gerontologija* 13(4): 235–239.

Teubal, R. (2000). Women and Elderly Women in the Mass Media: some preliminary Notes. *Ageing International* 101-115.

Tie, Y. Ch, Birks, M. and Francis, K. (2019). Grounded theory research: A design framework for novice researchers. *SAGE Open Medicine*, 7: 1–8.

Theurer, K., Mortenson, W. B., Stone, R., Suto, M., Timonen, V. and Rozanova, J. (2015). The need for a social revolution in residential care. *Journal of Aging Studies*, 35, 201–210.

Urminsky, O. and Bartels, D. (2019). Identity, personal continuity and psychological connectedness across time and over transformation. Reed, A.

ir Forehand, M. [eds] *Handbook of Research on Identity Theory in Marketing*, p. 225–239

Utz, R. L. ir kt. (2002) The Effect of Widowhood on Older Adults' Social Participation: An Evaluation of Activity, Disengagement, and Continuity Theories. *The Gerontologist* 42 (4): 522–533.

Vaičiulienė A. (2004). *Vaikų ir tėvų santykiai bei tapatumo raida: lyčių skirtumai*. Ugdymo psichologija. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas 13: 63-67.

Vaškevičiūtė, L. ir Naujanienė, R. (2011) Vyresnio amžiaus žmonių apsisprendimo gyventi ilgalaiškės globos namuose patirtys. *Tiltai* 2: 107-124.

Wagner, H. (2008). Prasmės suradimas tarp neapibrėžtų modernaus gyvenimo modelių ir asmeninės savivertės siekio. *Acta Paedagogica Vilnensia* 20: 126-139.

Wagner, H. (2010). Gyvenimo prasmės ieškos aspektai socialinio darbo kontekste. *Acta Paedagogica Vilnensia* 24: 20-31.

Weeks, L. E., Keefe, J. and Macdonald, D. J. (2012). Factors Predicting Relocation Among Older Adults. *Journal of Housing For the Elderly*, 26:355–371.

Wilson, S. A. (1997) The transition to nursing home life: a comparison of planned and unplanned admissions. *Journal of Advanced Nursing* 26: 864-871.

Wolff, F. Ch. (2013) Well-Being of Elderly People Living in Nursing Homes: The Benefits of Making Friends. *KYKLOS* 66 (1): 153–171.

Zisberg, A., Kaabiya, W. ir O'Siegel, E. (2015). Trait of routinization and adaptation to life in continuing care communities among older adults in Israel. *Geriatrics and Gerontology International* 15: 501–507

Žalimienė, L. (2005) *Socialinės globos pagyvenusiems asmenims kokybė ir jos vertinimas*. Vilnius: Efrata.

Žalimienė, L. (2007) Socialinės globos paslaugų pagyvenusiems žmonėms standartizavimas: Lietuvos praktika ir užsienio šalių patirtis. *Gerontologija* 8(1): 44–54.

Žalimienė, L. ir Junevičienė, J. (2018). Formalios ir neformalios globos pagyvenusiems bei suaugusiems neįgaliems asmenims integravimas paslaugų kokybės standartizavimo kontekste.

Žalimienė, L. et al. (2019). Lūkesčiai dėl globos senatvėje: socialinės paslaugos ir organizacinės formos. Vilnius: LSTC. *Lietuvos socialinė raida*. Socialinės įtraukties politikos Lietuvoje įgyvendinimas, 7: 32-48.

Žukauskienė, R. (2012). *Raidos psichologija: integruotas požiūris*. Vilnius: Margi raštai.

PRIEDAI

Interviu planas

Prisistatymas

Disertacijos tyrimo temos pristatymas.

Konfidencialumo užtikrinimo būdų aptarimas (gaunamas leidimas įrašyti pokalbį, nurodoma, koku tikslu bus naudojami tyrimo duomenys).

Tyrimo dalyvio teisių aptarimas (bet kada panorėjus nutraukti interviu, kontroliuoti, apie ką ir kaip giliai bus kalbama).

I dalis. Pagrindinis klausimas

Papasakokite savo gyvenimo istoriją nuo dienų kai buvote mažas vaikas iki dabar.

II dalis. Papildantys klausimai

- 1) Papasakokite apie persikėlimą į globos namus (kaip vyko pats procesas, ar planavo, kas priėmė sprendimą, kiek dalyvavo sprendimo priėmime). Prisiminkite savo pačią pirmą dieną čia.
- 2) Papasakokite apie savo įprastą dieną globos namuose/ kaip vertinate gyvenimą globos namuose?
- 3) Kas pasikeitė jūsų gyvenime po to, kai persikėlėte į globos įstaigą? Ką teigiamo/ neigiamo suteikė ši patirtis?
- 4) Apibūdinkit šią vietą. Kokius jausmus jums sukelia, su kuo asocijuojasi ši vieta? Ar laikote šią vietą savo namais? Ko trūksta, kad laikytumėte? Ką norėtumėte pakeisti? Ką darėte, kad ši vieta taptų jūsų namais? Kada pajutot, kad esat čia kaip namie? Kaip atrodė jūsų ankstesni namai?
- 5) Ko tikėtės toliau gyvendami globos namuose? Ko tikėtės iš tolesnio gyvenimo etapo?
- 6) Ar norėtumėte kažką pakeisti savo gyvenime? (Ką būtent, kuo ir dėl kokių priežasčių).

III dalis. Interviu užbaigimas

Oficialioji interviu dalis užbaigiama. Išjungus diktofoną pokalbis dar tęsdavosi nuo keliolikos minučių iki maždaug valandos. Pokalbio turinys priklausydavo nuo informantų, kartais jie pratęsdavo savo gyvenimo pasakojimą, kartais rodydavo savo nuotraukų albumus, eilėraščius, rankdarbius.

Interviu transkribavimo gairės

„T.“/ „I.“	Tyrėja/ Informantas
Nevalgau aš tos jūsų košės, sakau kol dantys yra duokit man ką pagraužt!	Pajuodintai žymimos garsiau, išraiškingiau pasakytos frazės, kylanti balso intonacija
<i>Kiek čia beliko man tos godynės</i>	Kursyvu žymimi tylesni išsireiškimai, balso intonacijos nusileidimas
Darbuotojos čia nu tiesiog nuostabios, jos <u>nuostaaabios</u> moterys yra.	Pabraukiami pabrėžtinai tyrimo dalyvio pasakyti žodžiai
/, // ir ///	Šiais simboliais atitinkamai žymimos trijų, šešių ir devynių sekundžių tylos pauzės
<...>	Tekstas sutrumpintas ištrynus besikartojančius žodžius ar jaustukus, kurie apsunkintų minties supratimą
Aš augau [pasako miesto pavadinimą]; [juokiasi]; [uždaro langą]	Detalizacija – autorės pastaba, išsamesnis situacijos paaiškinimas, tyrimo dalyvio išreiškiama emocija ar atliekamas veiksmas

Interviu ištrauka

T: Papasakokit dar plačiau apie tai, kas keitėsi jūsų gyvenime, kai čia persikėlėt?

I (Julijona): Oi, daug kas keitėsi, visai kitaip čia viskas yra nei kad namie pas mane buvo <...> pas mane paprasti toki nameliai buvo, tokia trobelė vieniemy, gerai, kai žmogus jaunas, sveikas, gali tikrai pasirūpinti, ir namais, ir savim pasirūpinti, o aš kai jau vos paeinu tai kur jau čia? Man pas gydytoją nuvažiuot – reikia ieškot, kas nuvežtų, parduotuvėn nueit, nenuėisi, vėl reikia prašyt ieškot derint, žiemą visai ten net kalbos nėra, pas mus [*pasako kaimo pavadinimą*] vienas kelias tik, iki jo dar eit reikia ir tvarko gal į savaitę kokį kartą, nei tu mokesčius susimokėsi, nei tu pensiją nusiimsi, visai kaip kokiam užkampy, pasaulio krašte būtum, tai čia dar rajonas mes skaitomės, rajonas <...> o čia kai persikėliau tai mane tikrai nustebino, ir maloniai nustebino, čia gi tiek kalbų ėjo, oi, tiek kalbų, kad čia tie seneliai guli dienom utėlėti, neprausti, nevalgę, ajagis, man visi sakė, ir anūkas, ir dukrelė mano, sako, „Tu muste, mam, išprotėjai?“, nu o tai ką, o tai kur pasidėt man? <...> atvažiuoju, o čia viskas gražu, švaru, tvarkinga, moterys labai malonios, visada šypsosi, visada padės, palydės, parodys, kaip, kas, kur. Einu kambarin – lova yra, balkonas yra, tualetas va šone yra, baldai visi, spinta šita, staliukas va [*rodo ranka baldus*] viskas yra, ko tik tau reikia, tu tik mantą išspakuok ir gyvenk sau, ko daugiau senam žmogui reikia <...> man viskas čia [*globos įstaigoje*] į gera keitėsi, aš taip skaitau, kad viskas į gera tik keitėsi, čia kunigėlis atvažiuoja, jaunas, gražus toks bernelis Mišių laikyt, čia kirpėjos pas mus atvažiuoja, malonios tokios moterys, atvažiuoja, apkerpa tave, kaip nori parodai, ir apkerpa, ir patarimų visokių duoda, labai geros moterys, aš ir dantis čia gyvendama susidėjau, susitvarkiau, čia viskas nuo durų iki durų, kai sakoma, pasakai socialinei, ko reikia, viską suorganizuoja, viską padaro, tau niekuo rūpintis nereikia, aš taip skaitau, aš čia kaip ponija gyvenu, valyt čia nieko nereikia, grindų, langų plaut kai namie, pavalgai, lėkštes irgi nuneša, sutvarko, visi šitie buitiniai tokie kasdieniai dalykai, jų visai dabar nėra, ir nepasiilgstu aš jų nei kiek [*juokiasi*] net nepasiilgstu aš jų, man iš pradžių taip net keista buvo, žinot, gyveni sau čia kaip kokiam pensione, kaip sanatorijoje kokioj, tvarkytis nereikia, nieko daryt nereikia, tu pats sau, darai, ką nori, nu kuom ne pasaka, man tiek daug tų visų darbų nuo pečių nukrito <...> o dabar, ką, o dabar gyvenu aš čia sau ramiai, mano kambarėlis va matot, koks, visas gyvenimėlis mano jau čia, jau

sakiau ir dukrai, kad negrįšiu [*i namus*], man jau čia gerai, namo nenoriu [*juokiasi*], aš gyvenu čia sau, kaip aš sakau, gyvenu sau, skaitau va sau ramiai, jau beveik visas knygas baigiu perskaityt pas mus čia bibliotekoje, gal rodė jums jau, apačioje biblioteka tokia yra, nedidelė, bet gerų knygų yra, labai man patinka, aš nuo mažumės, kiek atsimenu save vis prie knygų, prie knygų, atsimenu, kai mama jau visus suguldydavo miegoti, aš dar skaitydavau tamsoje su žibintuvėliu, pasislėpus po antklode, labai fantastika domėjausi, detektyvus mėgdavau, klasiką, istorines knygas, o va meilės romanai niekada nedomindavo. Jau pasenau, bet iki šiol knyga man svarbu yra, gera knyga, kur tu ramiai atsisėdai, atsivertei, ir tu skaitai, ir visi vargai tau nueina, visi rūpesčiai, aš tiek čia skaitau, kad jau ir visas bibliotekininkes mieste pažįstu [*juokiasi*], jos man ir knygų naujesnių iš po stalo palieka, kur tik šviežiai gauna, kad aš pirma jas perskaityčiau <...> skaitau dabar „Silva Rerum“, labai man patinka, Sabaliauskaitės knyga, trečią dalį jau dabar skaitau, esat girdėjus gal, populiarūs knyga, istorinis toksai romanas, mes čia dviese skaitovės šitam kampe su Anele [*vardas pakeistas*], tai susitinkam arbatėlės išgert kartu, knygą aptart, labai jinai faina tokia moteris, labai apsiskaičiusi, mes turim apie ką su ja pasišnekėt susitikę <...> laikas šitas man aš taip skaitau, gyvenu sau ir laiminga dėl to esu, niekas čia į mano mažą pasaulį nelenda, netrukdo, ko daugiau senam žmogui norėt? [*juokiasi*] <...>

Interviu ištrauka

T: O kaip jūs vertinat gyvenimą čia [*globos įstaigoje*]?

I (Aleksandras): Sunku pasakyti, kaip čia yra, bus matyt / bus matyt kaip sakoma. Nėra čia, kad labai blogai, maistas geras, moterys malonios, apiprausia tave, pavalgydina, rūbus išplauna, aptvarko viską nučiustija nuo galvos iki kojų, bet nu ne namai čia vis tiek <...> Laukiu dabar, kol sūnus grįš, gal sakau, su sūnum gyvensiu, jis per tą krizę išvažiavo į Norvegiją, dirbt į fabrikus, kad buto bankas neatimtų, dabar va padirbo kiek čia jau, dešimt su viršum metų bus, žada grįžt čia, kažkada tais, tai ir mane pasiimtų, kad ne čia gyvent <...> biškį reikia čia įvairovės kažkokios, kad įdomiau gyvent būtų, nes kažko trūksta, kaip ir aprūpina tave viskuo, bet kažkas vis ne taip, kažko trūksta, nežinau ko, bet kažko vat man trūksta [*juokiasi*]. Nežinau, čia nėra taip, kad įdomiai kažką sugalvotų, padarytų, užsiimtų kokie specialistai su mumis, čia viskas standartiškai, pirmadienis – viktorina, antradienis – choras, trečiadienis – visokie ten kirpimai, lankstymai, piešimai, atrodo viską jau žinai, matei, visur buvai, nėra ir kuo užsimt, nueini, paklausai, ką ten pasako ir grįžti atgal į kambarį pro langą žiūrėt <...> čia geriau aišku, nei namie buvo, sakyčiau, patogiau gal, vis tiek čia viską aptvarko, valgyt paruošia, pavalgai – sutvarko, niekuo visiškai iš tos buities tokios daryt nereikia, bet namai yra namai, čia tik toks patogumo gal labiau reikalas, kai sakau. Man su koja kol buvo problemos tai čia tikrai gerai yra, nesakau nieko, visi masažai, kineziterapija, gydytojai, pas tave ateina, apžiūri, tu kaip ponas tik guli lovoj [*juokiasi*], bet dabar jau kai pasveikau, sustiprėjau, tai norisi gi vis namo, pas save, man ten daržas, vis kokią veiklą namie randi, tai pasitvarkai, tai kažką paremontuoji, pameistrauji, o čia ir bėga tos dieneš, atsikeli, pavalgai, kažkokian būrelin nueini, pasiklausai, kas ten gero, tada pietūs, po pietų jau ką sugalvosi veikt, tą, o ką čia sugalvot veikt, čia kai nėra tų socialinių, nėra ir ką veikt. Vakaras taip va ateina, o tada trukt už vadžių – vėl nuo pradžių viskas, ir taip va bėga dieneš, taip mes čia ir gyvenam <...> Galvoju grįš sūnus, ir aš tada grįšiu <...>.

Interviu ištrauka

T: <...> ar pavadintumėt namais šią vietą?

I (Olga): tai be abejo, be abejo! Man čia namai yra mano, aš taip laikau, kad čia namai man. Mano čia ir draugės, mano čia eilėraščiai, knygos, visa veikla mano čia, visas mano, visas gyvenimas čia. Aš namie pas save kol gyvenau, mano labai buvo sunkus gyvenimas, mano vyras, kiek metų gėrė, vis ateidavo namo po darbo girtas, stumdydavosi, aš kentėjau, paskui susirgo jis sunkiai, jam vėžys buvo skrandžio, slaugiau jį, kiek metų, oi, kiek verkiau aš, man akių nebuvo su juo per ašaras, aš labai kentėjau daug <...> paskui dar tas insultas, o vaikai kažkur už jūrų marių, ateit negali, padėt negali, aš viena guliu ten toj palatoj, ašaros tik byra, galvoju, kaip į tą butą aš grįšiu, aš rankų pakelt negalėjau, ant šono pati pasiverst negalėjau, man gerai gydytoja patarė, sako „Ką tu čia kamuosies, bandyk va į globos kokius namus papult, vis viena ten tavim pasirūpins“, aš dar juoktis tada pradėjau, sakau „Nu kokie dar globos namai, ką jūs čia, daktare, šnekat, ten gi vieni invalidai gyvena!“, nu tikrai tada galvojau, kad nesąmones kažkokias kalba, man gi dar gyvent ir gyvent <...> o dabar aš neišsivaizduoju kitur savęs, man čia ne tai kad namai, aš sakyčiau, kad man čia geriau nei namie buvo, čia padeda tau, aptvarko, viską sutvarko, tu gali sėdėt sau ramiai be jokio vargo, jokio rūpestėlio, ką susigalvoji, tą pasidarai, nori – į miestą važiuoji, nori – eiles rašai, poeziją, nori – sėsk knygą skaityk, mes čia su moterim tiek veiklos visokios prisigalvojam, va buvom neseniai tokią avantiūrą sugalvoję, apsirengėm su moterim suknelėm, pasidažėm ir ejom nuo durų prie durų su dainom, tai tikrai smagu buvo, mum žmonės ir plojo, ir su mum dainavo, buvo aišku ir tokių, kur nesuprato, ko čia trukdo, kas čia ko nori, nu tai sakau, tokiem jau viskas gyvenime bus blogai <...> aš taip sakau, man čia gyvenimas tik prasidėjo, aš čia kai atsikėliau, man akyse prašviesėjo, mano čia yra laimingiausi metai, aš gyvenime labai daug kentėjau, o čia galiu pailsėt, pabūt sau, pabūt su kitais, tokia laisvė man čia, sakyčiau, rojus <...> čia visokių, aišku, yra, jie gal labai gerai gyvenę, ponais buvę, skundžiasi, kad man čia kambarys per mažas, man čia maistas neskanus, man ten slaugutė nesišypsojo, kambarį kai plovė, visokių čia yra, gal kai kurie, aišku, ir su proteliu jau apšipykę, ginčinas, kad tik ginčytis, o man maistas geras, socialinės visos ir slaugutės – nuostabios moterys, tikrai ne kiekvienam toks čia darbas, čia ir kantrybės reikia, ir nuolankumo gal tokio sakyčiau, kai tave apšaukia toks va ponas, kad jam netinka kažkas, bet tikrai kolektyvas puikus,

gamtos čia aplink daug, graži vieta, kaip prie sanatorijų anksčiau buvo, viskas žalia, gražu, sutvarkyta, tu tik gyvenk ir dėliaukis! Ko daugiau žmogui reikia? Viskas tau padėta, viskas tau paduota, čia jau tikrai, sakau, reikia vriednumo, kad viskuo skūstis <...>

PUBLIKACIJŲ SĄRAŠAS

1) Charenkova, J. (2017) Laisvalaikis ar laisvas laikas? Globos įstaigose gyvenančių vyresnio amžiaus asmenų [Free-time or leisure? Experiences of Older People living in Residential Care Facilities] // STEPP: socialinė teorija, empirija, politika ir praktika [STEPP: Social Thoery, Empirics, Policy and Practice], 15: 103-119.

2) Charenkova, J. (2017) Leedu sotsiaalttöö areng ja sotsiaaltöötajate hariduse aktuaalsed küsimused [Current issues of social work practice and education in Lithuania] //Sotsiaaltöö [Social Work], 3: 82-86.

3) Charenkova, J. (2018). Vyresnio amžiaus asmenų persikėlimo į socialinės globos įstaigą patirtys: literatūros apžvalga [Experiences of Elderly Residential Care Transitions: a Review of Literature] //STEPP: socialinė teorija, empirija, politika ir praktika [STEPP: Social Thoery, Empirics, Policy and Practice], 17: 21-36.

4) Charenkova, J. and Gevorgianienė, V. (2018) Grandparenting from a distance: experiences of nursing home residents // Educational Gerontology, 44 (8): 492-500.

5) Charenkova, J. (2019) Socialiai globojamų vyresnio amžiaus asmenų įgalinimo aspektai [Some aspects of empowerment of elderly nursing home residents] // *Socialinis darbas. Patirtis ir metodai* [Social work. Experiences and Methods], 23 (1): 95-120.

Disertacijos tema skaityti pranešimai nacionalinėse ir tarptautinėse konferencijose

- 1) 2017 m. lapkričio mėn. 17 d. 9-oji nacionalinė Lietuvos sociologų draugijos konferencija (Vytauto Didžiojo universitetas) „(Ne)lygybės, galia ir socialinis teisingumas šiuolaikinėje visuomenėje“. Pranešimo tema: „Galios santykiai socialinės globos įstaigose vyresnio amžiaus asmenims“;
- 2) 2018 m. spalio 30 d. socialinės globos įstaigų darbuotojams skirti mokymai „Ilgalaikės socialinės globos paslaugų teikimo iššūkiai ir galimybės klientų užimtumo srityje“, LR Seimo kontrolierių įstaiga Žmogaus teisių biuras. Pranešimo tema: „Persikėlimas į globos įstaigą – vyresnio amžiaus asmens perspektyva“;

- 3) 2019 m. birželio 4-7 d. tarptautinė EASSW (Europos socialinio darbo mokyklų asociacijos) konferencija (Madrido Complutense universitetas) „Meanings of quality of social work education in a changing Europe“. Pranešimo tema: „The needs of elderly after relocation to a nursing home: implications for social work practice and education“;
- 4) 2019 m. liepos 22-26 d. tarptautinė Socialinio darbo sveikatos ir psichinės sveikatos srityje konferencija (Jorko universitetas). Pranešimo tema: „The case of older people after transition to a nursing home: implications for social work practice“.
- 5) 2019 m. rugsėjo 30 d. tarptautinis seminaras „Technologies in social care: Considering future directions for social work professionals in Japan and Lithuania“ (Japonijos Liuteronų koledžas). Pranešimo tema: „Demographic challenges arising from disability and aging of the society in Lithuania and Japan“ (su bendraaut. V. Gevorgianiene ir R. Geniene).

UŽRAŠAMS

UŽRAŠAMS

UŽRAŠAMS

Vilniaus universiteto leidykla
Saulėtekio al. 9, LT-10222 Vilnius
El. p. info@leidykla.vu.lt,
www.leidykla.vu.lt
Tiražas 12 egz.